

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL V

I IUNIE 1938

NR. 6

CAMIL PETRESCU	† Octavian Goga	483
MAURICE BLONDEL	Aspecte actuale ale problemei transcendenței	485
ION MINULESCU	Romanța inimii	495
GH. BRĂESCU	Primii și ultimii pași	496
ZAHARIA STANCU	Cântece	509
TEODOR SCARLAT	« Viața la 'ntâmplare »	519
N. CREVEDIA	Poezii	529
C. RĂDULESCU-MOTRU	Menirea unui institut național de psihologie	532
NICOLAE PETRESCU	Presa engleză	541
P. P. PANAITESCU	De ce au fost Țara Românească și Moldova țări separate?	560
AL. GRAUR	Limbii artificiale și internaționale	578
VIRGIL CHIRNOAGĂ	Pregătirea financiară a războiului	609
ȘERBAN CIOCULESCU	In marginea lui Caragiale	627

C R O N I C I

NOTĂ DESPRE BALCIC de *Mihail Sebastian* (644); EDMUND HUSSERL de *C. P.* (650); NOTE DESPRE MAURICE BLONDEL de *Petru Comarnescu* (650); OAMENI DE ȘTIINȚĂ, APĂRĂTORI DE GRANIȚĂ de *Em. Bucuța* (455); INMORMĂNTAREA LUI D'ANNUNZIO de *Al. Marcu* (660); SCHOLIA LA SCHOLIA: COLINDUL CERBULUI de *Maria Golescu* (666); VIAȚA UNUI «MAESTRU», TIBETAN de *Mircea Eliade* (668); ACTUALITĂȚII CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (672); CRONICA MUZICALĂ de *Virgil Gheorghiu* (678); CINE-MATOGRAFUL SONOR ȘI VORBITOR de *Al. Mironescu* (685); RAPORTUL VAN ZEELAND de *Eugen Demetrescu* (689).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.I — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
22, S T R A D A L I P S C A N I, 22
TELEFON 5 - 37 - 77

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL V, No. 6, IUNIE 1938

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1938

OCTAVIAN GOGA

În ziua de 7 Mai s'a săvârșit din viața pământească, Octavian Goga, mintea cea mai legată de această « glie » românească al cărei cuvântător era. Într'o Românie Mare cu vatra în țările Ardealului, nimeni nu era mai mult « de-ai casei » decât el, și se simțea atât de răs-punzător de aceasta, iar acest lucru venea dintr'atât de milenar străfund, încât la urmă îți dădeai seama că românismul și el sunt structurați din aceeași esență, ca și « clăcașii » robiți împăratului, ca și ciobanii mioritei, dar ca și istoria românismului întreg, stăpân pe vremea lui Mircea ca și a lui Octavian Goga, de ambele părți ale muntelui și ale drumului de apă.

Poetul care l-a silit pe Titu Maiorescu să-și modifice conceptul de poezie, pentru că într'adevăr grăia ca doina însăși, dar atât de el însuși că parcă totuși nu era doina, ca duh al pământului ce era, n'avea vârstă. La 56 de ani când gospodărea instituțiile spiritualității românești, era ca înfățișare, tot adolescentul cu ochi albaștri, care venea de peste munți ca să fie sărbătorit de Academie. La 39 de ani era ministru, la 41 Take Ionescu formula despre el (unora care-și închipuiau că poetul și-a « închis cariera politică ») profeția că « a făcut și va mai face miniștri » pentru ca efectiv la 56 de ani să prezideze Consiliul de Miniștri al României dintre Tisa și Mare, al acestei țări din nou așezate într'un spirit pe care îl plămădise și el, întâi printr'o fierbere de sevă care sta să irumpă, apoi printr'o activitate de călăuză cu torța în mână, în zile de inexplicabilă rătăcire. Cântecul Oltului încins în lanțuri de împărat, la început, iar când ceasul sta să bată, Domnul Notar și articolele din Epoca, pentru ca după întregirea istorică, să devie luptătorul neîndu-

plecat al «unirii fără condiții și fără tocmeli». Căci în realitate Octavian Goga nici nu prea admitea că fusese o «unire», fiindcă nu se alipiseră două individualități diferite, ci doar scăpaseră de sub apăsare, părți ale aceluiași trunchi, lovite cândva mai greu de istorie. Atât de mult Octavian Goga a fost fiu al Ardealului, vatră a României, încât putem spune azi că Ardealul politic nu l-a iubit, fiindcă nici nu putea să vadă în el un fel de oportunist «exponent al intereselor lui».

Dar a fost Octavian Goga acest făuritor de miniștri, un om politic într'adevăr? Hotărît nu. El a fost «feciorul de popă» scriitor al Țării, cum sunt atâți feciori de popă scriitori ai satului. El asta se simțea și cu ochii aceștia îi judeca pe ceilalți. La sânul românismului, el deslușea o regiune mai nobilă, un soi de măduvă a rasei, și asta erau scriitorii. Ceilalți erau celine somatice. Nu există un minister mai ciudat decât cel care unește «Biserica și Artele» (cu viața teatrală) dar e așa fiindcă a fost înființat de un «fecior de popă» care era și cel mai strălucit poet al neamului său. Președinte de Consiliu al unui guvern pe care și-l alcătuisese în bună parte din academicieni, el mai primea acasă teancurile de poezii trimise de redacția revistei ca să aleagă pentru tipar. Il văd la ședințele Comitetului de direcție luptând pur și simplu, ca să ne convingă pe toți, pentrucă nu era mulțumit numai cu acceptarea noastră, a unora, din respect pentru marea lui personalitate, pentrucă el credea în poezie, și ar fi vrut ca banul de aur nepământesc al ei să fie prețuit așa cum apare.

În ultimii ani, naționalismul său devenise tot mai intransigent, la asta îl duceau vremea și partidul pe care îl conducea, totuși era un domeniu pe care îl socotea deasupra și căruia îi puneia doar condiții limitative, căci el se simțea într'o frățietate cu scriitorii lumii întregi și el, el valahul, tradusese pe Madach al asupritorilor de odinioară, iar în timpul ocupației răz-bunătoare a Budapestei, îngenunchiase la mormântul lui Ady Andre.

CAMIL PETRESCU

ASPECTE ACTUALE ALE PROBLEMEI TRANSCENDENȚEI

Transcendența: acest termen devenit foarte frecvent a luat numeroase semnificații. Există oare o semnificație care ar trebui să aibă mai multă trecere sau chiar să ne dea cheia celorlalte? Sensul ei originar și întâmplător este metaforic și relativ, deși pare totuși a desemna ceva metafizic și absolut; de aici izvorăște poate greutatea de a-l defini cu adevărat și de a-l menține, în ciuda etimologiei sale, în puritatea sa esențială. Aici am vrea să precizăm și să apărăm, tocmai, acest sens absolut, arătând cât este de justificabil și de fecund.

Imaginea evocată de transcendență este aceea de superioritate, de depășire, de ascensiune. Un termen de comparație ne este impus cu necesitate. Imanența este acest contrariu sau acest contrast implicat în chip spontan. Această expresie, imanentă, este multivocă ea însăși. Când înfățișează ceea ce este interior cutărei sau cutărei ființe individuate, fie ca facultate sau posesiune naturală și la nevoie eferentă, fie ca activitate inclusă în subiect sau raportând la subiect, care și le asimilează, datele aferente și dobândite în mod diferit, atunci când este vorba de o desfășurare radicală sau de creșteri accidentale; — când termenul immanent înseamnă nu un circuit ce se închide pe cutare sau cutare ființă singulară, ci ordinea integrală a tot ce este obiect de experiență în stare de a fi determinabil și verificabil.

Rezultă de aici că, într'o accepție subalternă, termenul transcendent poate să se aplice unor grade succesive de existență și de excelență relativă, până la forme din ce în ce mai ridicate. Această accepție, mai mult literară decât rațională, trebuie să facă loc, în filosofie, întrebuirii tehnice, potrivit căreia, deasupra

zonei în care se desfășoară experiența, știința și acțiunea, ne reprezentăm, în mod obișnuit, altă rânduială, superioară oricărui control pozitiv. Dar tocmai despre aceasta este vorba; anume de a ști cum poate fi afirmată transcendența, — sau simplu termen de referență ideală și orânduitoare, — sau realitate necesară, deși incomensurabilă cu noi ¹⁾.

I

Mai întâi se impune o primă îndatorire critică: vorbind, după un limbaj curent, de două lumi suprapuse, nu suntem oare victimele unei amăgitoare tiranii, a imaginilor fizice coalizate cu rigiditatea artificială a entităților verbale și a formalismului logic? Dacă transcendentul există, el nu ar putea exista în felul unui lucru care ar cere loc altei realități deja plină și immanentă ei însăși. A căuta aici o dificultate, o contradicție, ar însemna să ne lăsăm înșelați de imagini spațiale și să substituim o antitypie materială unei cooperării, posibilă din punct de vedere metafizic și, mai ales, spiritual. Și dacă există în om o prezență și o acțiune transcendentă, sau în lumea pe care o numim immanentă, această intruziune nu provine dintr'altă lume exterioară; această stimulare ascendentă, această chemare de sus poate să se ivească în cea mai mare intimitate, în adâncurile cele mai tainice, sub forme despre care se poate spune că nu comportă nici o ciocnire locală, nici o confuzie. Nu este deci nici o contradicție, nici o dificultate să apropiem cele două metafore pe care le întrebuițează Sf. Augustin pentru a sugera ideea transcendentului: «*Deus superior summo meo, Deus interior intimo meo*»; căci, dacă limbajul

¹⁾ În opoziție cu imanentismul idealist care pretinde să absoarbă orice noțiune de transcendență în viața proprie a spiritului, s'a dezvoltat, de curând, în Italia, un imanentism relativ care recunoaște noțiunii de transcendență o realitate obiectivă, fără ca prin aceasta transcendența aceasta să fie ontologică și absolută. Cu toate că ar fi bine să culegem analizele și argumentele acestei teze noi, mai atentă la implicațiile necesare ale gândirii și ale acțiunii în noi, trebuie să împingem mai departe exigențele inevitabile ale rațiunii și ale vieții. Aici ne străduim să dezvoltăm toate solicitările conștiinței și eficienței în noi. Și ceea ce este condiția probității intelectuale este și condiția păcii și a sănătății pentru popoare și oameni. O transcendență relativă nu este decât o poziție intermediară, poate folositoare ca tranziție, dar care, teoretic și de fapt, nu ar putea fi ținută în mod real și definitiv.

nostru omenesc recurge la expresii sensibile, este pentru ca să ne facă să depășim ordinea spațială, temporală sau chiar psihologică. Să observăm că, într'adevăr, comparativele de care se slujește Sf. Augustin nu sunt întrebuițate ca să ne aducă la categoriile antropomorfe, ci pentru a le desminți și a le depăși.

O dată acestea stabilite, iată-ne pregătiți să ne facem o idee și mai pură de o transcendență care, fără să decadă, fără să se contamineze, fără să compromită imanența noastră intelectuală și morală, poate sălășlui în noi ca un principiu de îmboldire și ca o aspirație înălțătoare.

Am și înlăturat un prim obstacol, am risipit o gravă confuzie. Dacă nu considerăm transcendența și imanența ca niște imagini materializante sau concepte abstracte, ci ca adevăruri concrete, ele nu se exclud câtuși de puțin. O coabitare reală se poate concepe din punct de vedere metafizic.

Dar atunci se ivește o nouă dificultate, și un risc nou trebuie evitat. Intr'adevăr, cum este cu putință să deosebim, în interiorul cunoașterii noastre, totdeauna imperfectă și imanență, că există o simbioză și o deosebire esențială? Cum să nu confundăm componentele eterogene? Cum putem recunoaște adevărata transcendență până în infuzia ei în noi?

II

Acum se cuvine să descoperim în imanență însăși și în conștiința ce o putem avea despre ea, siguranța unei prezențe și a unei acțiuni transcendente. Din capul locului, conștiința noastră, acțiunea noastră parcă se desfășoară într'un plan de determinism și de imanență indefinit extensibile, fără să apeleze la alt principiu decât la acela al unei relativități generalizate și chiar universale. Lucrurile se petrec oare întocmai astfel? Și critica rațională sau experiența omenească pot fi îngrădite într'un asemenea cadru, exclusiv față de orice alt conținut?

Fără îndoială, privirea psihologului sau a savantului poate să se oprească la paravanul în fața căruia defilează fenomenele pe care le studiază și a căror legi le caută. Dar însuși acest paravan are nevoie de un factor luminos, după cum toate etaloanele convenționale, ce slujesc să precizeze relațiunile între faptele succe-

sive și discriminate, implică un termen de referință superior, ce este absolut necesar oricărei alegeri particulare a unei unități convenite și fără de care nici o conștiință, nici o știință nu ar putea să iasă la iveală în mod distinct. Cu alte cuvinte, însăși ideea de referință și posibilitatea de a alege un etalon necesită să fie explicate. Astfel, noțiunea de imanență și înseși conceptele de relativitate și de etalon nu au o realitate posibilă, nici o semnificație conștientă și utilizabilă, decât referindu-se, cel puțin implicit, la un transcendent. Transcendentul nu este în serie, nu e relativ relativului; relativul nu are inteligibilitate și realitate decât dacă adeverește afirmația necesară și incomensurabilă a acestui absolut.

Din acest prim punct de vedere, care este acela al înseși legilor gândirii și al întregii noastre activități conștiente, transcendența este o afirmație necesară, constantă, universală, pe care o implică orice gândire și orice cunoaștere. Ceea ce se impune astfel speculației, se impune cu o putere egală și vieții active, morale și religioase. Ideea unei norme de viață, a unei legi, în același timp interioară și superioară, a unui mister intim și totuși de nepătruns, este congenitală și coextensivă omenirii. Oricât de grosolane ar fi încercările sau depravările simțului moral și religios, acest adevăr al unei transcendențe, infuzată și inaccesibilă, rămâne totdeauna subiacent și indestructibil.

Cu toate acestea, aici se ivesc mari greutateți. Dacă există într'adevăr, dacă este însăși lumina noastră adevărată, transcendentul nu este vizibil pentru noi decât în ceea ce luminează în noi, în mod indirect, fără să-l putem privi în el însuși, cu riscul de a fi uluiți sau chiar orbiți? Și, astfel, nu trebuie să mărturisim că, întorcând cu prudență privirea dela el, fără să mai căutăm dacă este ceea ce el este în sine, înțelepciunea constă în a mărgini cercetarea noastră și nădejtile noastre la reflexele sale în noi și asupra lucrurilor, în universul aflat la îndemâna noastră? Dar această mărginire a sforțării omenești, a curiozității filosofice, a aspirațiunilor spirituale, este atât de deșartă; chiar mai imposibilă decât ar fi încercarea de a împiedica pe astronom să studieze soarele, sub pretextul de a-i feri vederea. În fața transcendenței misterioase, cercetarea speculativă trebuie să consiste tocmai în a descoperi mijloacele de a deosebi, fără să ne ardem ochii spiritului nostru, razele împrăștiate și refractate de focarul însuși,

astfel încât să nu confundăm difuzarea luminii și a căldurii cu izvorul din care ele purced. Să nu subvaluăm o astfel de greutate ce trebuie examinată în fond.

III

Oricât de pură ar rămâne în ea această transcendență, fie chiar scufundată în străfundul ignoranțelor și al depravărilor, este totuși greu pentru spiritele cele mai drepte și cele mai libere să o mențină sau să o facă să redobândească în noi integritatea-i esențială. Acest rol suprem al filosofiei: să reacționeze împotriva falsificărilor și abuzurilor opuse în mod diferit acestui sens al transcendenței; să o desrobească de iluziile dialectice sau de deviațiile sentimentale; să examineze formele aberante, astfel ca să asigure, împotriva greșelilor, adevărul exact al acestei transcendențe, a cărei certitudine nu o putem renege, a cărei definiție intrinsecă nu o putem determina, ale cărei exigențe, cu privire la noi, nu le putem preciza în totul.

Să aruncăm o privire asupra șovăirilor, asupra mijloacelor de scăpare, asupra neliniștii însăși a spiritelor și a sufletelor, în turburarea care a cuprins popoarele și întreaga omenire. Dela magia primitivilor care căutau să capteze puterile misterioase ca să și le aservească, până la superstițiile civilizațiilor care se întorc la cea mai proastă credulitate; dela excluderea unui Dumnezeu personal și transcendent pe care-l diluează monismul în imaginea amăgitoare a Unuia și Tot, până la aceste totalitarisme distrugătoare de orice normă absolută și eternă, în beneficiul intereselor tranzitorii și al părtinirii pătimașe, câte încercări pentru a corupe, a goni prin farmece, a exploata, a anihila această obsesie a unui intranscendent inzezisabil și ineluctabil. Dar cât de anevoioasă se înfățișează intenția contrară, chiar și când meditația speculativă și faptele cele mai imperioase manifestă importanța suverană a acestei idei, a acestei funcțiuni a transcendenței! Căci nu reiese că de adevărul ei viu și intransigent atârână orice normă intelectuală, orice certitudine permanentă, orice angajament inviolabil, orice garanție fixă de ordine, pace și progres, orice libertate orânduită, orice justiție internațională, orice unire activă și spirituală a omenirii civilizate?

Filosoful nu se poate deci mulțumi cu un sentiment mai mult sau mai puțin viu și limpede sau cu afirmațiuni echivoce, ca să desprindă, din experiența sa de om sau din sistemele sale conceptuale, adevărul asupra transcendenței. Este necesară o muncă metodică, care să pună în mișcare toate datele concrete și toate resursele rațiunii, pentru a deosebi transcendentul în noi de Transcendentul în sine, pentru a determina cum din imanența însăși se desprinde, în mod necesar, afirmarea absolutului, față de care suntem relativi, dar care rămâne incomensurabil cu noi. O asemenea investigație implică acest sprijin concret și această continuitate rațională, indispensabile filosofiei demne de acest nume, prin însăși integralitatea funcțiunilor ei. Analizând toate datele pozitive, deficiențele, aspirațiile gândirii, voința și acțiunea ființelor întâmplătoare, — examenul rațional duce la afirmația necesară fără de care nici o alta nu ar fi conștientă sau de conceput. Nu e vorba de a evita să privim în față un postulat incompreensibil și neverificat, ci un adevăr explicabil și explicativ, inteligibil și subsistând în întreita unitate a Acțiunii pure, a Ființei-în-sine și pentru-sine, a Gândirii perfecte. Și această transcendență, — care nu părea la început decât o supremă abstracție, decât un nor opac, un ultim idol, cel mult un mit de adăpost, — ni se oferă sub trăsăturile, totdeauna învăluite fără îndoială, dar care se pot recunoaște, ale lui Dumnezeu viu și ascuns, Atotputernicie, Înțelepciune și Caritate supremă.

IV

Afirmarea transcendenței se sprijină deci pe orice rânduială imediată, ce o depășește în același timp și îi dă principiul ei și soliditatea ei finală. Dar, pentru ca transcendentul (care, pentru noi și prin însuși cuvântul cu care îl desemnăm, pare angajat în relația care ne leagă de el) să fie pus în sine, în absoluta sa independență, este util un termen și mai tare, și mai paradoxal decât transcendentul; este chiar necesar pentru a desemna ceea ce întrece puterile naturale ale lumii fizice, animale sau omenești, și pentru a face să reiasă acest paradox dintr'un adevăr realmente concret — cu toate că incomensurabil cu tot ce este relativ la noi și accesibil captării noastre. Pentru a specifica această realitate

superioară modurilor noastre omenești de a gândi, de a fi și de a acționa, progresul speculațiunilor filosofice și religioase a conferit cuvântului « *supranatural* » un sens tehnic și rațional, și, dintr'un comun acord, mulți filosofi și teologi au înfățișat locul ideii de supranatural în filosofia cea mai autonomă.

Aceasta înseamnă că în transcendent însuși subsistă ceea ce, în mod esențial, întrece orice capacitate naturală a spiritelor fine și a ființelor întâmplătoare. Cu acest preț, afirmația unui absolut pur, la care ne-a ridicat siguranța noastră în fața unei transcendențe reale, este ferită de orice cădere din nou în relativitate; sensul necesar al misterului și al incomensurabilității divine rămâne deasupra oricărei promiscuități și, fără să-și piardă sprinjinul rațional și vital, aspirația religioasă — de acum înainte curățată de zguri inferioare — are în fața ei un câmp, în mod normal deschis unei credințe capabile să primească mărturiile pozitive, luminile și ajutorul unei rânduiei, în care transcendența divină poate împărtăși ceva, care, din punct de vedere metafizic, ar rămâne, în chip firesc, necomunicabil. După cum nu avem ideea de imanență decât punând afirmarea transcendenței, în același chip nu vom salva ideea noastră pură despre o transcendență adevărată, decât afirmând în ea un supranatural, prin esență inaccesibil de a fi cuprins de gândirea noastră și de a fi câștigat de acțiunea noastră.

Astfel, cu toate că a fost deseori întrebuițat foarte confuz și chiar foarte abuziv, termenul *supranatural* pare să fi dobândit, de acum înainte, drept de cetate în filosofie ¹⁾. El trebuie să păstreze acest sens tehnic pe care discuțiile recente și convergente l-au specificat în mod exact.

V

Sub aspectul său rațional, cuvântul supranatural desemnează ceea ce ne este prin esență inaccesibil în transcendent. Dar afir-

¹⁾ În ce privește un aspect important al acestei probleme se va găsi o expunere istorică și critică într'un articol important din *Nouvelle revue théologique* din Louvain (Aprilie 1937). Reverendul Guy de Broglie, S. J., rezumă acolo dezbaterile anterioare și înfățișează o argumentare strânsă, pentru a justifica afirmația rațională a unei supranaturi posibile. Dintr'un punct de vedere

mația rațională a unui Dumnezeu transcendent, în același timp principiu și fine a oricărei realități, deschide totuși ființelor spirituale, în fața misterului insondabil, un sens al infinitului, o dorință — vagă și neeficace, dar reală — o ipoteză asupra raporturilor eventuale între ființa întâmplătoare și Suverana Perfecție. De unde izvorăște confirmarea (prin această ipoteză însăși) a unei transcendențe absolute, care, cu toate că se lasă afirmată pentrucă n'a rămas fără mărturie în noi, pune în evidență incomensurabilitatea dela care nimic nu poate deroga, chiar atunci când este cu puțință să se conceapă că o caritate cu totul gratuită ar putea să aducă un dar, slujind în același timp să însemne și să ascundă distanța infinită a transcendenței și a oricărei rânduiei imanente ¹⁾.

Filosofia singură nu descoperă nicidecum conținutul pozitiv al acestui supranatural în sine; ea nu se pronunță asupra faptului sau a modalităților unei condescendențe eventuale a acestui supranatural în noi. Dar, în însăși această rezervă, care se împacă cu o stimulație intimă, rezidă un îndoit principiu de fixitate în orientare și de creștere infinită, adică de ceea ce noi avem

mai dinamic, înfățișăm rolul unei asemenea afirmații și influența preventivă și liberatoare pe care trebuie să o exercite pentru salvarea și progresul civilizației noastre.

¹⁾ Pe nedrept, ar putea lua naștere aici diferite obiecțiuni dintr'un echivoc în întrebuițarea cuvântului supranatural. Căci el desemnează, când ceea ce este absolut inaccesibil în Dumnezeu oricărei creaturi, și constituie secretul inalienabil al Dumnezeirii, când, ceea ce, ipotetic, poate fi împărtășit în mod caritabil prin dar gratuit ființelor spirituale, oricât de incapabile sunt ele să prevadă, să postuleze, să asimileze, prin propriile lor puteri, această misterioasă condescendență care, de sigur, nu poate fi cunoscută decât prin revelație, și întrebuițată efectiv decât printr'o grație ajutătoare a voinții și a acțiunii. Aceste două semnificări ale supranaturalului nu trebuie să fie confundate, chiar când cea de-a doua nu este decât o participare la cea dintâi. Și toate aceste deosebiri și urmări nu fac decât să însămne coerența ipotezei dezvoltată în toate urmările ei.

Nu este aici locul să deosebim noțiunea, încă simplu filosofică, a unei transcendențe supranaturale și noțiunea creștină a unei carități supranaturale comunicând printr'un dar gratuit, ceea ce, dintr'un punct de vedere pur metafizic, ar rămâne în mod necesar inaccesibil oricărei creaturi. Numai într'o lucrare ulterioară, vom putea ataca cu folos asemenea subiect și vom putea profita de ceea ce este în mod rațional suposabil sau de cunoscut în anumit fel, pentru a pregăti accesul și adeviziunea întregii noastre ființi la ceea ce nu este cunoscut decât prin revelație și sprijin divin.

mai multă nevoie pentru a asigura libertatea și cooperăția, siguranța păcii cu serviciul generos al echității față de toți, de binele comun și de progres. Să nu se spuie că această idee, această afirmație a unui supranatural în mod absolut transcendent, apasă asupra noastră ca un jug, că limitează strădaniile omenești, că oprimă gândirea și voința; dimpotrivă; ea deschide imense perspective, ea exclude, în același timp, fixitatea care sclerozează și mobilitatea care zdruncină și distruge; ea trezește inițiative și emulație, condamnând abuzurile autoritarismului împotriva valorilor spirituale; ea este incompatibilă cu domnia forței, sclavia popoarelor și violarea conștiințelor.

Să nu ne facem iluzii: dialectica faptelor ca și aceea a ideilor arată, din ce în ce mai mult, că nu se suprimă în viața omenirii orice mistică, orice elan către transcendență. Și atunci, fiecare doctrină, fiecare regim presupune raiul său pe pământ, mai mult sau mai puțin ridicat deasupra realităților asupritoare și a mizeriilor nemeritate; dar acestea nu sunt totdeauna, dacă se poate spune astfel, decât transcendențe imanente, ideologii necomplete, care trezesc războaie între idoli, cu violențele, neînțelegerile, urile, născute din luptele fals religioase. Ce important este să punem destul de sus scopul către care ținim, pentru ca nimeni să nu fie ispitit să înlocuiască spiritul de sprijin mutual, de ajutor și de caritate, cu o soluție restrictivă pe care ar impune-o părtinirea intereselor și a patimilor. Pe scurt, o noțiune echivocă de transcendență, de supraumanitate, de rânduială nouă, de organizație proletară sau dictatorială, de imanentism totalitar, nu sunt suficiente nici să satisfacă imensele aspirații, nici să furnizeze temperamentele indispensabile adevăratului dinamism care, în același timp, exaltă și împăciuește sufletele. Nimic mai fals, mai vătămător, decât o pretinsă transcendență înscrisă în devenirea însăși, canonizând interesele pieritoare sau ambițiile trufașe, tiranizând pe oameni, pe care numai singura Transcendență supranaturală și caritabilă îi liberează și îi unește într'un devotament mutual și printr'o înălțare spre bunurile pe care le înmulțește împărțindu-le.

* * *

Oricât de speculativă ar fi în aparență — prea vastă pentru a fi studiată aici sub toate aspectele ei — această problemă eest

deci intim legată de chestiuni din cele mai vitale. Să indicăm cel puțin câteva din repercusiunile practice pe care le aduc cu sine soluțiile adevărate sau false; căci diferitele concepții, pe care ni le facem despre transcendență, comandă regimul moravurilor, al instituțiilor, al ordinii publice, al relațiilor dintre popoare. Dacă, într'adevăr, am duce în imanența noastră mișcătoare și suverană, adevărul suprem al istoriei, hotărîrea arbitrară a menirii noastre, puterea mistică a sângelui și a rasei, suficiența unei civilizații științifice sau a unui ideal umanitar, pe scurt, singurul zeu care să se facă în om și prin om în natura noastră instinctivă sau în plăsmuirile noastre idealiste, atunci ar apărea din nou conflictul neîncetat al misticilor brutale și al ideologiilor de neîmpăcat, atunci, sub numele de totalitarisme potrivnice, care nu ar fi decât spețe vrăjmașe și fratricide ale aceluiași gen, s'ar perpetua, s'ar agrava (mai mult încă decât își închipuiau Hobbes sau Renouvier) această stare definită *bella omnium contra omnes*. Căci, departe de a totaliza ceea ce este indispensabil ordinii, păcii, unanimității în cooperare, — suprimând normele și scopurile superioare pe care singură le întemeiază, le garantează și le înviorază realitatea sigură a transcendenței adevărate, — vom fi omis esențialul și vom fi deschis tuturor părtinirilor căile abuzurilor celor mai variate, celor mai anarhice, celor mai tiranice, decorându-se toate cu numele și cu pretenția de a acapara întregul adevăr și de a sluji totul din om și din popor. Și aceasta, cu atât mai mult, cu cât atribuim intereselor trecătoare și patimilor canonizate, puterea mistică a aspirațiilor infinite! Totul! cuvânt crud și înșelător, când se exclude din el esențialul, norma supremă, credința în cuvântul dat și în dreptul care nu poate fi redus la necesitate, după cum datoria nu poate fi redusă la interes. Suprimată este atunci transcendența, suprimată conștiința, adevărul, onestitatea în relațiile dintre persoane și națiuni! Și dacă este adevărat că, pentru a protegui integritatea și eficacitatea adevăratei transcendențe, este necesar să-i adăogăm concepția, mai puțin echivocă, mai exigentă, mai concretă, a supranaturalului, este evident că, insistând asupra sensului rațional exact al acestei idei și a sentimentului pe care-l trezește, filosofia lucrează pentru rânduială și pace, pentru cooperare și progres, pentru binele omenirii.

MAURICE BLONDEL

ROMANȚA INIMII

Inimă — ciătură spartă,
Cui mai duci apă la poartă,
Dacă nimeni nu mai trece
Să-ți soarbă din apa rece —
Apă bună de descântec
Dela ochi, până sub pântec?...

Inimă — ciătură goală,
Cine te spoi cu smoală
Și te-ascunse în ogradă,
Nimeni să nu te mai vadă
Ca să-ți mai cerșească apă
Când de sete gura-i crapă?

Inimă — ciutura mea,
Dă-mi să beau — dar altceva —
C'apa rece, ți-au golit-o
Toți cei care ți-au sorbit-o!...
Dă-mi ce mi-ai păstrat doar mie —
Dă-mi un strop de apă vie!...

1938.

ION MINULESCU

PRIMII ȘI ULTIMII PAȘI

Cunoașteți tabloul văzut la frizerii: omul urcând scara vieții, ajuns la cincizeci de ani, face un popas, se șterge de nădușeală, se uită înapoi, mândru de drumul străbătut. Apoi, lăsând copii și nepoți la joacă, coboară treptele din ce în ce mai gârbov, spre mormântul deschis dinaintea lui. Ionel ajuns general, comanda brigadă, socotită în armată treaptă de repaos. Era mândru, se vedea bine. E greu să nu se observe că ești sublocotenent nou sau general proaspăt. Tot era strălucitor pe el: cisme, decorații și broderii. Nu știa ce ținută să adopte. Avocatul poartă geantă, bancherul ochelari, ministrul are mașină.

De când nu mai are sabie, ofițerul e foarte încurcat. Nu știe ce să facă cu mâna stângă.

Ionel o ținea la spate și se plimba. Se plimba în sus și în jos, la ora aperitivelor, pe calea mare, singur. Nu cunoștea civili, și cu camarazii în subordine, ce să discuți când sunt « a priori » de părerea ta? Jidov rătăcitor, nu se așeza bine și se ridica să plece iar. Nu-i convenea să fie punct de miră, să audă șoptindu-se în jurul lui.

— E generalul cel nou!...

— Oare cum îl chiamă?...

— Vai ce gras e!...

Continua să se plimbe, observând inferiorii la care ar fi avut totdeauna ceva de criticat. Impresionabil ca fața apei, apreciind viața, sub orice formă, omul, a cărui prietenie era căutată, se schimbase radical.

După câțiva ani de trai nepăsător, petrecut între băieți buni, pe măsură ce se înălța în grad, paralel cu gastrita, cu artrismul și restul, devenise pretențios, intransigent, absurd. Trebuia s-

răscumpere trecutul, să întrețină fumurile nevestei, fiindcă Ionel s'a însurat din nou pe negândite, hotărîre fatală când te trece în rezervă slăbiciunea fizică și timiditatea intelectuală.

Era în preajma Sfântului Gheorghe. Căuta locuință. Mergând la întâmplare, admirând ghetele, conservele expuse în vitrine, se pomeni în fața unei case boierești, cu balcon susținut de cariatide, cu brazi și globuri colorate, ce ornau o grădiniță cu iarbă însetată. O tablă bătătoare la ochi anunța:

DE VÂNZARE. DE INCHIRIAT.

Casa era mare, cum nu-i trebuia lui Ionel. Intră să-și treacă timpul:

- E de închiriat?
- Da, săru' mîna...
- Se poate vizita?
- Pofțiți!
- Nu e prea devreme?
- Pofțiți, pofțiți.
- Du-te dumneata de spune...
- Pofțiți dumneavoastră sus, îl încurajă servitoarea, olteancă înfiptă, care alergă, deschise ușile, îl introduse în salon.

Ionel rămase în picioare, în mijlocul camerei, în poză studiată, căutând cuvinte de introducere, și fu trezit de o doamnă brună în toată splendoarea celor patruzeci de ani, de o paloare accentuată de rochia simplă, de doliu.

- Vera!
- Dumneata?
- Vera ce faci?
- Aflasem!.. Speram să plec fără să ne întâlnim.
- Vai, Vera! exclamă Ionel apropiindu-se.
- Fugi!
- Ce stric eu!..
- Nu-ți reproșez nimic...
- După cine ești în doliu?
- După bărbatu-meu.
- A murit Valsopol?

Vera clătină din cap. Lacrimi nestăvilite picurau rare, luncând strălucitoare de-a-lungul mătăsei...

— Fii bună și stai... Erați căsătoriți?
 — Civil... în ultimile zile... suferea de cord... s'a purtat așa de frumos cu mine!... Mi-a lăsat o sută de pogoane și casele... Ionel ciula urechile. În sufletul fiecărui militar, doarme ușor un ritt-farmer.

— A murit de mult?

— Se apropie anul!

— Și doamna Oprescu?

— A murit și mama.

— Și ce gând ai?

— Nu știu.

— Imi dai voie să mai vin?

— Sunt hotărîtă să plec... Vrei să vezi casa?

— Nu.

— La ce ai venit?

— N'am știut cine locuște.

— Poți să-mi faci un serviciu?..

— Orice, sunt gata.

— Am auzit că se mută comandamentul. Caută casă. Acum e prea mare pentru mine.

— Să mă interesez, nu știu... Abia am venit... Dar ce te zorești să pleci?

— Mă duc...

— Unde?

— La București.

— Singură?

— Dacă așa mi-a fost norocul!..

— Rămâi...

— Cu tine?..

— Nici eu n'am avut parte, am pierdut pe Margareta.

— Știu...

— Te-am regăsit providențial. După atâția ani, pot, în fine, să-ți cer scuze. Trebuie să-mi acorzi circumstanțe ușurătoare... Jucam un rol ingrat...

— Nu-mi aminti, te rog, ha!.. ha!.. ha!.. ha!..

O fanfară de hohote ascuțite, vesele, provocate de mutra vexată a lui Ionel, sunete cristaline ce mergeau crescând, se opreau pentru a porni cu furie, năvăleau pe gura mică, lunecând pe cla-

viatura albă luminoasă. Trântită pe canapea se potoli treptat, scâncind ca un copil cu capul în perne:

— Tot... a...șă... pu...pudic... e...ești...

Și râsul porni din nou, violent, isteric, dureros, fără sfârșit.

Ionel studiasse în școală mica chirurgie. Lăsă storul, îi deschisese corsajul, cu același fârrt de porumbiță ce-și ia zborul și, părându-i-se că umblă cineva pe scară, se grăbi să încuie ușa. Alb ca varul, se năpusti, beat de furie, de orgoliu nesocotit, de dorinți aprinse, și cunoscă într'o clipă amorul sălbatec, cu surâsul omului de cavernă.

Vera nu fusese ușă de biserică. Lipsită de amorul moral, mușcase lacom din mărul oprit pe care îl scuturau în grădina bancherului, filosof sexagenar, prietenii invitați la masă. Crescută de o mamă plină de experiență, se temea de sărăcie, de mediocritate.

Rămăseseră o vreme tăcuți. Cântăreau cu ochii închiși urmările aventurii. Ea socotea că Ionel are leafă mare, se va ocupa de casă, de moșie. El, copilăros, se bucura interior că va fi văzut în balconul caselor boierești, că ordonanța gătită cu șorț alb va răspunde, vizitatorilor, la poartă:

— Don general e plecat la moșie.

Vera îi convenea. Destinul, gândea el, îl servise încă o dată la timp. Rușinat o vreme de amorul Lianeii, de brutalitatea cu care îl concediasse, rămăsese abătut.

Pentru săraci, timpul e bani. Lucrătorul nu cade în stăpânirea femeii, iar femeia nu reține lucrătorul care trebuie să câștige pâinea copiilor. Obosiți de munci grele, după o scurtă rugăciune, adorm repede.

Bogații, cei care își câștigă larg existența, au bani să-și piardă timpul. Intelectualii sunt prin educație, prin natura ocupațiilor, obsedați de femei pe care le întâlnesc la tot pasul, pe stradă, la birou, la dancing. Li provoacă prin viclenia îmbrăcăminții, prin varietatea culorilor, a parfumurilor, prin comparație. Se despart, se întâlnesc din nou, pentru a nu se mai despărți, o noapte, două, căutând, saturați de alcool, exasperați de eter, de cocaină, ce nu poate da amorul, voluptatea eternă. În mintea lor tronează femeia sau, mai just, femeile, vopsite cinic, cu poșetă asortată la pantofi, cu pantofi asortați la pălărie, pe care le îmbraci greu,

te dezbracă ușor, care, ignorând valoarea banului, trăiesc ca rândunelele în primăvara eternă.

Numai femeia liberată de convențiunii interesează uneori omul. Femeia care poate fi a tuturor, pe care o reții un timp cu aur, care se lipește de aur pentru un capriciu, sperând incorigibilă, să găsească în fine, amantul desăvârșit.

Părăsit neașteptat, bărbatul rămâne dezorientat, ca omul fără umbră, sau stăpânit de o astfel de femeie dus de nas ca ursul.

Ionel era prins. Găsise în Vera complimentul amorului fizic, femeia de care nu te poți lipsi. După un timp de concubinaj, discret, se căsătoriră fără zgomot.

Doamna Vera Valsopol
General Ionel Smărăndescu
căsătoriți

Lucrul cel mai greu într'o căsătorie e hotărîrea, biletul de faire-part. În urmă e numai chestiune de vocabular, de filozofie, de răbdare îngerească sau de nervi exasperați.

Știindu-se ușuratec, lui Ionel îi plăcea să fie condus. Se simțea bine. Vera era econoamă. Ii număra țigările, îl ținea la regim, îi drămuia vinul, ca să-l descongестioneze. Pretindea solda întregă, provoca îmbunătățiri la moșie, la casă, în schimbul unui amor tiran, unui trai cumpătat, cu relațiuni puține, cu mașină de ocazie, la scară.

Redus din toate, trăind viața ordonată, Ionel se îngrășase, devenise dolofan. Dar părul i se rărea îngrijitor. O surzenie, ușor fudulă la început, se agrava, devenea infirmitate. Evita să vorbească, răspundea, clătînând din cap, enigmatic. Ofițerii îi vorbeau la ureche, despărțind silabele ca la un telefon deranjat. Influențat de Vera, nu ieșea din cuvântul ei. Galant, devenise meschin. Spilcuit odinioară, se neglija. Clădea acum vile la munte și la mare, alergând cu Vera, cu meseriașii după el, dela mare la munte. Vera îl sili să se mute în localul comandamentului, grămădind serviciile, mândră de tricolorul ce flutura deasupra clădirii, satisfăcută că își închiriasse casa, la stat, convenabil.

Rezolvase problema șefului. Comanda tot ce avea nevoie la telefon, adeseori cu rezistența subordonaților, tranșată împăciuitor de Ionel.

— Ce faci mă, Vasilovici... Iar te-ai pus în conflict cu nevastă-mea...

— Doamnă General...

— Nu, lasă, mă, că eu te aprob. Dacă te iei după muieri, înnebunești.

— Vă rog să credeți...

— Lasă mă că știu eu... Bine ai făcut... Dar fiindcă i-am promis...

— Dau ordin imediat.

— Așa dragă, că ele sunt capricioase... Bani să nu-i dai.

— Nici n'a cerut.

— Glumesc... nu cere ea bani... Mi-a vorbit foarte frumos de tine.

Să fi fost nebulnia măririi sau vârsta critică? Salutată respectuos de furnizori, de militari, Vera se socotea frunțașă târgului, îndreptățită să dea tonul, sentiment arogant de întâietate specific milităreselor, veșnic în conflict cu prefecturile.

Fiică de militar obscur, se răzbuna ca un recrut ajuns caporal, de toate dezamăgirile fecioarei. Nu tolera flirturi, sprincene trase, nici matineuri cu prelungire.

Se făcuse nesuferită. Toată pricina pornea din osteneala ce-și da să pară nobilă, pretinzând serios că purcede din familia Basarabilor.

Pe Ionel îl subjugase definitiv. Cu o privire, îl aducea pocăit ca pe un câine de vânătoare la picioarele ei. Intocmea protocolul la reprezentațiile de gală, la serbările oficiale, încredințându-l generalului spre strictă executare.

După ce se căsătorii, Ionel retrase pe Mărioara dela pension. Fata părea o ființă ștearsă. Se simțea în casă, dar n'o vedea nimeni. Nu manifesta nici o dorință. Cu păr bogat, cu ochi de gazelă, trăsături regulate, moștenite dela maică-sa, printr'o stranie lipsă de cochetărie, reușea să treacă neobservată, ținută în frâu de Vera, care sub pretext de a o iniția în misterele gospodăriei, nu tocmea bucătăreasă. Zorită să se cotorosească de ea, s'o mărite înainte de a ieși Ionel la pensie, Vera o prezenta silnic la serate. Fata circula neutră, învărtită ostentativ, de locotenenți ambițioși, pe sub nasul generalului.

Garnizoana, fără prezent, fără viitor, își trăia viața zguduită la intervale regulate, de inspecția divizionarului. Negustori top-tangii, precupeți vicleni își expuneau marfa pe trotuare, salutau trecătorii din pragul prăvăliei cu « plecăciune » sau cu « salut », după vechimea clientului, după felul cum achita târguiala cu bani peșin sau « ai la mine ».

Ofițerii, conform ordinelor, frecventau cercuri de funcționari superiori, de magistrați în vizită cu generalul, intrau în grădina publică, unde muzica regimentului executa de preferință arii naționale, înveselind tineretul ce se învârtea amețitor ca într'un film de cinema.

Cu educația lor se ocupa, personal, generalul, după indicațiunile Verei, pentru care « Codul manierelor elegante » nu mai avea secret.

— V'am adunat, le spunea el, fiindcă aseară, la teatru, aspectul ce l-ați oferit publicului, în momentul când am intrat la braț cu soția mea, a fost mizerabil. În loc să fiu așteptat la scară, unul dintre dumneavoastră să ajute nevestei mele să se dezbrace, altul s'o conducă în lojă, să vă întreceți, care mai de care, să-i oferiți flori, bomboane, iar cei mai bătrâni să se strângă în jurul meu, să mă întrețină de subiectul piesei, de artiști, de autor, dumneavoastră ne-ați lăsat să intrăm ca niște muritori de rând. V'am spus și vă repet. Nu le înțelegeți... nu le înțelegeți de loc... de loc nu vreți să le înțelegeți... Invățați-le că și eu învăț, nu e rușine. Să știți de acum înainte, voi regulamenta acest ceremonial cu ordin.

Vinovat ești dumneata Vasilovici, că nu faci educația ofițerilor în acest sens. Ofițerul de front trebuie să fie înainte de toate om de salon.

Colonelul era însurat și el. Ținea o bănățeancă, femeie cu bun simț, care nu admitea că, între militarese, gradul soțului poate impune alte obligațiuni, decât cele dictate de buna cuviință.

— Vai, dragule, ai auzit? Mi-a făcut observație generăleasa că nu m'am tuns. Cum poți răbda fără să reacționezi?

Vasilovici era nervos, vorbea năvalnic și clipea din ochi. Incepu furios:

— Eu, ... eu, ... eu...

Reacțiunea se opri aci. Dar colonelul trecu pe ascuns în opoziție, hotărât să scuture jugul. Urmară o serie de ceaiuri prelungite,

de petreceri pe iarbă verde, de partide îndrăcite de pocker și ele prelungite.

Vera care avea codițele ei, ridică mânușa. Efectul se văzu numai deocâmt.

Generalul convocă ofițerii în biroul său și, ținându-i în ochi, începu sentențios:

— Când comandantul brigadei ordonă să se adune ofițerii, dumneata, Colonele, te prezinți în prealabil să primești ordine. Nu vine generalul la ofițeri, ci ofițerii la general...

— Domnule general...

— Cine vine?...

— O... o... ofițerii, domnule general.

— Bun, să trecem mai departe. De ce, Vasilovici, ați venit fără mânuși?

— Domnule general, aveți dreptate...

— Am totdeauna dreptate, de aceea de azi înainte nu mai aveți voie să vă întruniți la mese comune, la ceaiuri sau alte petreceri fără aprobarea mea.

— Domnule general...

— Nimic!

— Vă rog foarte mult, dați-mi voie.

— Atunci, repede și scurt.

— Domnule general, în numele ofițerilor și al meu personal, cu emoțiune pornită din inimă, din străfundul sufletelor noastre în această zi mare, când sărbătoriți aniversarea doamnei general...

— Așa e, domnule, bravo! bine că mi-ai adus aminte... Cine v'a spus? — (modest). Am aflat eu... (în continuare) scumpa dumneavoastră soție, mama corpului ofițeresc, ca un model de virtute și bunătate, îmi dați voie să vă prezint în numele ofițerilor și al meu personal cele mai calde, cele mai sincere urări, care va rămâne pentru noi o amintire sfântă și vă rugăm să primiți (intorcându-se către ofițer): Locotenent Ursu desfă cutia!

Dar Vera, apărută neașteptat, ca la teatru, exclamă în spatele generalului:

— Aaa! Da ce-ți veni, Colonele, cu ăl serviciu de cafea!...

— E de Saxa...

— Azugă curată, mie îmi spui? protestă generăleasa învârtind ceștile.

- Pofțiți factura ! . . .
- Vai de mine ! Uite marca în fundul farfurioarei : A-zu-ga . . .
- Să știți băieți că ne-a înșelat.
- E ! lasă și tu, Verico, dacă a fost gustul băieților . . .
- Păi ca tine cine mai este ? . . . De ce să las ? Știi ce, colo-nele ? Schimbă-l . . . Ia banii și cumpără un covor persan ! . . .
- Dadadada ! . . . Ai auzit, domnule ? Du-te imediat . . . Ai venit ? . . .
- Nunununu ! să mergi cu mine, am văzut unul foarte fru-mos cam tot în prețul ăsta . . .
- Mi-l arătați dumneavoastră.
- (Copilăroasă). Da acușica, vezi, îmi pare rău și de serviciu . . .
- Dar, doamnă general, poftim, vă rog, ce are aface . . .
- Merci . . . Ai văzut, generale ?
- Domnilor ofițeri, sunt foarte mișcat de gestul dumnea-voastră și de sigur că și de acum înainte voi fi prietenul, apă-rătorul și mai ales îndrumătorul dumneavoastră. Cu această ocazie sunt foarte fericit să constat că 'am fost înțeleș, că și dumnea-voastră și regimentul v'ați schimbat la față. Vă mulțumesc ! Și acum, Verico dragă, să luăm câte o gustare . . .
- Ia lasă, nu mai luați, că așteaptă nevestele acasă . . . deseară dacă vreți . . .
- Bun, atunci pe deseară băieți ! . .
- Nu puteți veni și după prânz ? Vă fac un garden-party—generăleasa pronunța priceput, englezește, gordon-partai — în gră-dina comandamentului.
- Bravo, să trăiești ! Domnilor să urmați sfaturile soției mele. Dumneavoastră mai tineri, noi ca mai bătrâni . . .
- Bătrân ești tu, răcni generăleasa rănită de moarte.
- E ! stai, ma chère — în momente grave Ionel vorbea fran-țuzește — ne la prends pas comme ça.
- Dar generăleasa înșfăcă ceștile disprețuitoare și dispăru în-vrăjbită, pe ușa mică, tăiată în tapet, care da din « Cabinetul co-mandantului » în dormitorul lor.
- Generalul râse, dând din umeri indulgent, și cu el toți ofițerii ca pe urma unui copil alintat de părinți și de musafiri.
- Atunci, auzi : după masă, băieți . . . N'ai ce dracu face, femeia e femeie ! . .

Grădina comandamentului era o livadă care juca în oraș rolul unui parc zoologic, din pricina unui păun cu coada smulsă de furieri, care se văicărea în răstimpuri, răgușit, nostalgic.

Colonelul, dăscălit la telefon, trimise două calupuri de înghețată și muzica militară.

Garden-party-ul începu, ca să nu se culce generalul după prânz, pe la ora patru. Ofițerii se plimbau dosindu-se, cucoanele schilodite de tocuri prea înalte se jucau de-a baba oarba, culegeau floricele, cumiști, manierate ca marchizele din tapițeriile de Flandra.

— O să fie un gordon-partai fără prelungire, anunță, cu ironie fină, generăleasa... Nu vă mai opresc deseară, parcul nu e luminat și în saloanele mele — reprezentate prin hall — ar fi prea cald.

Fanfara porni să cânte un potpuri complicat, cu clarinete și talgere, apoi se serviră tratațiile.

— Pofțiți pe aici. Arată-le drumul, generale.

Ofițerii, la braț cu nevestele lor, convergeau strategic, spre bufetul așezat între brazi, ce se compătumeau înfrățiți de mizerie. Atenție delicată, înghețata — vanilie și lămâie — topită din cauza căldurii, fu servită de Mărioara, cu polonicul în ceștile de Saxa, cu prăjituri microscopice, în tăcere de cătafalc, cu ajutorul ordonanțelor gătite, pentru circumstanță, cu mânuși de bumbac și târligi de casă.

— Cine mai dorește poate să mai ia..., invita Vera cu indulgență. Hai, locotenent Ursu...

Ofițerul era un basarabean uriaș, ars de soare, rușinos ca o fată mare, de pe vremuri. Dela un timp se învârtea, stângaci, în jurul Mărioarei. Oamenii care sufăr se înțeleg ușor.

Moldovean cinstit, de pe malul Prutului, cu grai accentuat de rus, deprins în clasele primare, cucerise pe Mărioara care-l privea altfel decât pe ceilalți, încurajându-l fără să-și dea seama, bucuroasă că-l simte în jurul ei. Pierduse și el de mic pe maică-sa. Și le arătau, scoțând din sân, fotografiile închise în medalioane subțiri, turtite, de aur șters. Se vedeau, o dată pe zi, dimineața, când ofițerul în calitate de aghiotant, venea la brigadă să primească ordine. Mărioara deschidea ușa din întâmplare, se întrezăreau roșind, se salutau privindu-se pe sub gene și dispăreau, ferindu-se de Vera.

Dar parcă îndrăgostiților le trebuie mult ! Mărioara se transformase, n'o mai cunoștea nimeni. Scutura cu mânuși, se pieptăna îngrijit, cânta la pian « La prière d'une vierge » învățată la Notre-Dame.

Intr'o zi, luând pe taticu de gât, lucru ce nu i se întâmplase de mult, îi ceru la ureche o rochie nouă și se porni pe plâns. Ionel se înduioșă, plânse și el. O luă pe furiș din casă, îi cumpără deodată, fără tocmeală, rochie de mătase, poșetă-tobă, ceas-brățară, pudră, parfum, nimicuri, legate frumos în pachete și pachetele, pe care le purta în brațe, locotenentul Ursu, întâlnit, miraculos pe stradă.

— Achitați acumă ?

— Ba să-mi trimeți contul la brigadă, hotărî generalul și se îndreptă spre casă, opărit, să prevină furtuna pe care o presimțea grozavă.

Ca prin minune, Vera nu-l certă de loc. Prevăzătoare, scurtă romanul Mărioarei, grăbită să-i trimită la casa lor.

Logodna și nunta se făcură o dată, scurt, militărește, fără chel-tuială în hall-ul comandamentului.

Lângă masa cu aperitive, locotenentul Ursu Vladimir primea felicitările camarazilor.

— Prost ai fost, mă Ursule !

Se înșelau. Obișnuită să tacă, Mărioara învățase să judece. Crescută între străini, cunoștea lumea. Acceptase pe Vladimir, fără să stea pe gânduri. Se ducea după el cu instinctul câinelui vagabond după un trecător. Fire blândă, era născută să se devoteze, să iubească, să fie recunoscătoare celui care se lasă iubit. Creșterea opresivă din școală și familie îi strânsese inima, dar nu alterase seninătatea. Natură lipsită de cochetării viclene, privea cu adorațiune spontană flăcăul care avusese curajul s'o ceară, o servea cu stângăcie, cu gesturi delicate care o înduioșau. Nu mai era singură. Mergea alături de el în pas potrivit și se gândea roșind, mândră de statura lui, că ar trebui să se înalțe în vârful picioarelor, dacă ar vrea să-l sărute.

Vladimir se simțea atras fără s'o cunoască. Trăit la țară, dorea nevastă cuminte, așezată, care să se închine lui Dumnezeu, să se ocupe de gospodărie. Mărioara îi povestise ca să-și descarce sufletul, copilăria și visurile ei.

Vladimir se împrietenise de milă, văzând-o că suferă, sfârșind prin a o iubi de-a-binelea. Nu-și bătea capul să găsească vorbe de spirit. Poseda o inimă tare, un caracter franc de bărbat crescut în pustă. Gândul lui era străin de minciuni, de închipuiri vulgare. O iubea cu liniștea plugarului cinstit ce se întoarce dela muncă, îndemnând boii, fericit că-l așteaptă acasă femeia, pruncul și fiertura ce clocotește pe focul de vreascuri.

Sărăcuț, dar tânăr, nu-i păsa de azi, privea, plin de speranță, viitorul.

După ce mărită pe Mărioara, Vera continuă să trăiască fără rude, fără prieteni. Veșnic în exercițiul funcțiunii, favoriza pe unii, dizgrația pe alții, primea oficialitățile rigidă, imperativă, întinzând credincioșilor mâna spre sărutarea inelului episcopal, sau așezată la dreapta generalului, oferea buchetul în gară miniștrilor călători, după protocol.

— Treci mai înapoi, colonele... Dă-te mai așa...

Generalul — nu-i mai zicea Ionel — era țapul ispășitor vinovat de toate neplăcerile menajului, de o pană la motor sau de cămașa arsă la călcat de maistru croitor.

Seara, generalul, din ce în ce mai gras, se ondula pe lângă ea ca un pui de urs.

— Adu buzișoara Bombonicăi, s'o pape Bombonel.

Și Vera îi răspundea răcnind, grămădind furierii la ușă.

— Dă și tu buzica, Bombonel, s'o pape Bombonica.

La zile mari, generalul dezvolta, în continuare, cu voce fără ecou, teoria protocolului.

— Nu neglijați nimic. Io Mai trebuie serbat cu fast. Am luat înțelegere cu primarul, are să construiască tribună.

În tribună, vor lua loc, după doamna general situată la dreapta mea, nevasta prefectului, a primarului și poate încă alte doamne...

— Soțiile noastre...

— Nu, domnilor. În garnizoană suntem la noi acasă. Parada e militară, trebuie să mulțumim invitații... nu mă mai întrerupeți... Unde eram?...

— Vorbeați de invitați...

— Așa, da... Eu voi ține cuvântarea dela tribună. Pentru aceasta ordon: voi sosi la 11,30 precis în trăsură cu doamna ge-

neral. Dumneata, Colonele, mă aștepți în fața magazinului Goldstein, unde voi opri trăsura după următorul crochiu.

Aghiotantul meu are să fie lângă dumneata. Imediat ce sosesc va oferi brațul soției mele, și după ce s'au depărtat zece metri, îmi dai raportul. Trupa se va aduna în acest interval de timp cu centrul în fața tribunei...

— Păi atunci pe unde va trece doamna general?

— Mda... ai dreptate. Bine, atunci amenajează dumneata un pasaj de câțiva metri la flancul stâng... Trec în revistă, mă urc în tribună, unde voi saluta oficialitățile ce se găesc acolo. În timpul când eu dau mâna și mă întrețin cu invitații, compania de onoare cu drapelul și muzica trece în fața tribunei. Apoi începe rugăciunea « Descoperiți »! « Acoperiți »!

Dumneata comanzi « Drepti », arma pentru onor...

— Domnule general, cuvântarea e lungă?

— Cam lungă...

— Atunci n'o să poată aștepta oamenii cu arma în poziția de « prezență ».

— Aoleu!... așa e că s'a schimbat... Atunci comanzi ce trebuie și încep cuvântarea...

Dar n'a avut parte să asiste la desfășurarea protocolului. Pornind să-și ia locul în tribună făcu trei pași... ultimii și căzu grămadă...

EPILOG

În casa boierească cu balcon susținut de cariatide, în salonul ceruit, rece, Vera — evacuată dela comandament — redacta ultimul protocol.

Doamna Vera General Smărăndescu, anunță camarazilor cu aceeași nemărginită durere, parastasul de unul și șapte ani ai scumpilor ei soți

Ionel General Smărăndescu

și

Pericle Valsopol.

La poartă, Mărioara și Vladimir, mutați după stăruința lor în Basarabia, veneau să-și ia rămas bun.

GH. BRĂESCU

C Â N T E C E

PORT PE OBRAZ...

Port pe obraz, port pe obraz
Puful zilei care-a trecut,
Și pe grumaz, da, pe grumaz,
O amforă din care n'am băut.

Port pe genunchi, da, pe genunchi,
Pântecul proaspăt al lunii,
Iar între dinți, țin între dinți,
Desghiocat, miezul alunii.

DORM URȘI SINGURATICI...

In șoldurile puține, puține,
Dorm urși singuratici și gravi,
Dorm pantere bălțate și crude,
Dorm vulpi viclene cu coade stufoase.

In șoldurile tale, sub pielea prea albă,
Dorm bivoli de apă, greoi,
Cu coarnele 'ntoarse și bot de metal,
Și 'n somn, când se 'ntorc, mă cutremur.

PE UNDE TRECEM...

Pe unde trecem, roșii la față,
Zăpezile ne păstrează urmele.
Pașii mei grei, ca pașii de urs,
Rămân lângă pașii tăi svelți.

Semnele, semnele ce le faci,
Când mă chemi, când mă depărtezi,
Le păstrează în cutele lui aerul
Clătinat între cer și zăpezi.

SOARELE MI-A APRINS MIJLOCUL...

Mă razim, Moarte, mă razim de tine,
Umărul tău e tare și rece.
Soarele mi-a aprins mijlocul,
Norii amurgului mi-au frânt degetele.

Din cupa inimii vreau să beau,
Vinul cel mai vechi, sângele cel mai negru.
Moarte, Soarele mi-a aprins mijlocul,
Umbra ta mi-a 'nghețat buzele...

MOARTEA SUB UNGHIILE...

Moartea sub unghiile lungi
Se sbate, pasăre în colivie.
Cântecul ei îmi aprinde obrazii,
Cu flacări, colilie...

Sub unghiile lungi flueră moartea
Tristă, ca sturzii pădurii,
Sub unghii, și în ochii umbriți
De sprâncene în culoarea murii.

DEDICAȚIE PE UN « ESENIN »

Ce să-ți însemn pe această carte
Scrisă pentru alta, de altul?
Tot mai râvnesc să culeg înaltul
In viață, în vis, în moarte.

Sângelui nu i se poate pune frâu,
Dar inima se destramă ca norii,
Fruntea se îndoaie ca spicul de grâu,
Și luceferii rîd de veșnicia noastră, ei, trecătorii.

SCRISOARE DINTR'UN SAT

Când se leagănă plopii, îmi spun:
Așa se leagănă ea pe străzile orașului.
Când furtuna băntuie pădurea, îmi spun:
Trupul ei e o pădure în veșnică frământare.

Când calc ierburile câmpului, îmi spun:
Ca aceste ierburi e rouată, e proaspătă.
Când mânjii nechează, îmi spun:
Ca mânjii, ca mânjii e sprintenă.

CÂTEODATĂ ÎȘI TRIMITE NUMAI PICIOARELE...

Câteodată își trimite numai picioarele,
Câteodată numai tâmpetele,
Buzele ei vin rar de tot să mă vadă,
Urechile, urechile, niciodată.

Ochii și-i lasă, undeva, în trecut,
Inima o uită, undeva, între copaci negri.
Cel mai des îmi trimite mijlocul,
Cel mai des îmi trimite umerii.

DACĂ AȘ FI PICTOR...

Dacă aș fi pictor, aș spune:
Iedule, pozează-mi pentru ea.
Dacă aș fi pictor, aș spune:
Vreau să am de model vijelia.

Dacă aș fi pictor, aș spune:
Ca râul acesta îi clocotește pieptul,
Ca livada aceasta înflorește,
Ca lanul acesta 'n dogoare așteaptă ploaie.

IȚI GHICESC IN PALMĂ...

Iți ghicesc în palmă:
Ai genunchi, călcăie și dinți,
Ai frunte rotundă și calmă,
Și glesne fierbinți.

Iți ghicesc în cafea:
Ai coapse cu pielea bălană.
Iți citesc în stele, în stea:
Ești tânără, tânără, abia codană...

ZAHARIA STANCU

VIAȚA LA'NTÂMPLARE

...Scos din fâgașul unei severe obișnuințe, nu mă simții deloc în apele mele, în cele câteva zile cât veghiasem ca un om de încredere, la căpătâiul unei bolnave, care-mi înfierbânta imaginația și-mi turbura voința. Concediul inginerului veni, pentru mine, ca o salvare. Nu pentrucă mă dispensa de cine știe ce griji, îl priveam astfel; ci pentrucă mă reintegra în vechile mele sentimente pentru Ina...

În drum spre fabrică, în înserarea ce se lăsa cu zăpadă și vânt ascuțit, simțurile mele, bete încă de aroma tare a orelor petrecute lângă Ina, plăsmuiau din albul pur al zăpezii, corpul ei de vrăjite ninsori...

— Florine!

Gheorghe Călin se desprinsese din grupul lucrătorilor adunați la poarta fabricii și-mi făcu semn să mă apropiu.

— Unde te duceai așa de îngândurat?

— Vream să mă mai plimb puțin! — îl minții, observând că trecusem cu mult de fabrică.

— Nu te-am mai văzut de mult.

— Așa e! — și-i povestii ce mă reținuse acasă.

Pe fața lui colțuroasă jucă o umbră de tristețe.

— Ce ți s'a întâmplat? — îl întrebai, văzându-l că întârzie să-mi comunice lucruri pe care eu nu le cunoșteam.

— L-a concediat și pe Tache dela cazangerie, și pe Grigore dela vopsitorie și pe Ion, ăla dela mecanică, și echipa dela va-goane... Măine mă concediază și pe mine. Peste o săptămână se închide fabrica până în Martie. Asta s'a întâmplat!

Îl privii uimit. Nu-mi venea să cred că în trei zile, cât lipsisem din fabrică, putuse să intervină schimbări atât de neașteptate.

Inginerul nu-mi vorbise nimic despre cele petrecute în lipsa mea.

Ceea ce mă neliniștea mai mult decât propriile mele interese, era situația lui Călin, om sărac și cu o casă de copii.

— Ce vei face acum? — îl întrebai îngrijorat.

Nu-mi răspunse, dar citeam în ochii lui blânzi, ca într'ai unui animal îngenunchiat pentru tăiere, tragedia de neînălțurat a unei definitive înfrângerii.

— Nu dispera! Dacă nu mă concediază și pe mine, nu te las să mori!

— Mulțumesc, dar n'aș putea primi nimic dela tine. Mi-aș călca pe conștiință. Și tu ești sărac.

— Nene Călin, nu te mai gândi la asta! Lasă că știu eu cum să-mi cântăresc leafa, n'ai grijă!

— Dacă nu mă lași în pace, mă supăr, Florine!

— Nene Călin...

— Nimic! Să nu te mai aud!

Am tăcut. Știam că Gheorghe Călin, când refuza ceva, o făcea dintr'o convingere dela care nu-l mai puteai clinti. În gând însă, îmi propusei să rog pe inginer ca să interviev pentru el, la direcție.

— Ei, nene Călin, dacă n'ar fi fost domnișoara Ina bolnavă, poate că ar fi făcut ceva pentru dumneata! — îi spusei, numai așa ca să-i mai alung gândurile.

— Se poate, se poate! — murmură mai mult ca pentru sine. Apoi ca trezit dintr'un vis: știi ce? Viața pentru mine nu mai are nici un rost!..

Vru să mai spue ceva dar se opri.

— Ești sigur? — glumii.

— Sigur.

— Atunci ce crezi că e de făcut? — insistai.

— Ceva foarte simplu.

— Ce anume?

— Să mor!

— Ești copil! — și-l trăseși spre cea mai apropiată cârciumă. Hai să bem un vin!

Primi fără să-mi răspundă...

În cârciumă lume multă. Aproape numai lucrători. Iși spovedeau unul altuia, nevoile.

Ne așezarăm tăcuți la o masă, în fundul salonașului murdar, din tavanul căruia pendula încă, lampa cu gaz de curând aprinsă.

Afară, întunericul se strecura grăbit, printre fulgii mari de zăpadă...

Intr'un târziu, când ochii lui Călin s'au despăenjenit și au prins să joace mai vii, între pleoapele oboșite, într'un târziu când la periferie obloanele cad cu acel țipăt dințat, strident, ce parcă vrea să astupe, pentru câteva ore, toată viața multiplă a cartierului, Călin s'a ridicat hotărît și, spre mirarea mea, a trântit cu toată puterea, de dușumeaua coșcovită, paharul plin:

— Așa e viața mea, Florine!.. Vezi? — și pentrucă îl pri-
veam nedumerit, adăogă: Nu înțelegeți?... Uite, vezi țândările pa-
harului ăsta?

— Le văd!

— Dacă vream eu, nu mai erau, acum, țândări!

— Desigur.

— Așa e?

— Așa!

— Ei, uite, țândările astea sunt eu!

— ?!

— Vezi ce-a făcut din mine fabrica, Florine?. Țândări. Adică
nu!.. O să facă.

— Ce vrei să spui, nene Călin?

El zâmbi amar.

— Nimic! Am glumit!

— Ce fel de glumă? Uite, mie unuia nu-mi place ce-ai făcut
și nici ce vrei să faci!

— Prostule! — se răsti. Nu-i nevoie să-ți placă ție! Nici mie
nu-mi place; dar trebuie... Trebuie... Altă scăpare n'am!..

Peste câtva timp, ne-am ridicat oboșiți de o greutate ce
aveam impresia că o suportă și el și eu.

În întunericul de afară, câteva felinare clipeau timide, răz-
lețe, asemeni unor lampioni japoneze, într'o feerie de alb-obscur.

Ninsoarea nu încetase.

Depart, peste oraș, reflexele luminilor încremeniseră într'o
pânză imensă, roșcată, ireală...

— Ce facem?

— Mergem să ne culcăm.

Ne despărțirăm mai triști ca niciodată.

De după colțul unei magazii îl urmării mult timp. După ce se pierdu, dincolo de gară, printre vagoanele înzăpezite, o pornii grăbit spre casă, cu gândul la omul plecat pe un drum care putea să-l ducă lângă ai săi, ori sub roțile vre-unui tren.

Disperarea lui, după cum singur îmi mărturisise, nu putea să se sfârșească în altfel. Rămas pe drumuri, cu o familie numeroasă, în mijlocul iernii, nu-i rămânea altceva de făcut decât să-și ia lumea în cap, ori să se sinucidă. Inclinam să cred că n'ar fi stat un moment la îndoială să prefere sinuciderea, singurul mijloc de a evada definitiv dintr'o viață devenită, pentru el, de nesuferit.

Gândul că ar putea chiar în noaptea aceea să-și pue capăt vieții îmi scotea în cale, la fiecare colț de stradă, stafii.

Spulberată de vânt, zăpada dansa o horă înaltă, peste o împărăție de marmoră și mister.

La ora aceea târzie, de noapte, doar becurile spânzurate la intervale destul de rare, îmi mai aminteau că sunt prezent într'o lume vie...

Acasă am ajuns târziu.

— Te-a căutat domnul inginer! — mă înștiință omul de serviciu, cu o mutră speriată și, înainte de-al mai întreba ceva, reluă grăbit: Știi că pe domnișoara a dus-o la spital mai mult moartă.

— De mult?

— Nu așa de mult. Să tot fie o juma' de ceas.

Intr'adevăr, pe zăpadă se distingeau încă, urmele automobilului.

*

Spitalul, unde cu aproape un an în urmă învășasem să cred în oameni, era tot acolo unde întâmplarea mă făcuse să-l văd pentru prima dată. Il recunoscu după împrejmuirea de zid, după porțile de fier în fața cărora se plimba același paznic, cu aceeași mutră indiferentă la tot ce se întâmplă înăuntru sau afară.

Nimic nu se schimbase. Doar zăpada clădise, printre brazii din parc, fortărețe albe.

Banca pe care odihnisem trist și dezorientat într'o dimineată pe primăvară, n'o mai văzui. În locul ei, viscolul ridicase o pantă

ce se înfunda jos, la poale, într'o vale mărginită de dealuri dă-răpănate.

Această arhitectură efemeră de alb, deasupra căreia Crivățul își alunga nebunatec fluerele, îmi dădea iluzia unei rătăcirii prin-tr'un basm de ghiață. Restul îmi era cunoscut.

Camera de gardă, cu ferestrele viu luminate, cu siluete ce se agitau în răstimpuri, sta singură, la o parte, izolată parcă... Iată și pavilionul acela mic, unde am cunoscut pe Ina. Dincolo de ferestrele întunecate vedeam o cameră albă, cu paturi mici, așternute curat, o cameră în care mă chema un stol întreg de amintiri triste...

Cotii pe o potecă strâmtă, săpată între două maluri de ză-padă, spre pavilionul bolilor interne.

Sus, peste vărfurile brazilor din parcul spitalului, vântul cânta nu știu ce melodie, ce se risipea pe acoperișuri, făcând să se vaete, undeva, o tablă desprinsă...

În fața sălii de operații, inginerul Brădan se plimba agitat, strângând, între degete, obișnuita-i țigară de foi. Fața lui congestionată într'o mină desnădăjduită trăda un zbulcium pe cât de reținut pe atât de vizibil.

Când mă văzu, se însenină o clipă.

— Bine ai făcut că ai venit!

În același moment, ușa sălii de operații se deschise brusc.

— Situația nu-i deloc plăcută, domnule inginer! I-am făcut o injecție pentru înviorare, dar trebuie neapărat o transfuzie de sânge. Altfel cazul devine grav.

— Ce crezi că e de făcut, doctore?

— Ți-am spus: o transfuzie urgentă.

— Ce mai aștepți de n'o faci?

— Aici e problema! N'am dela cine lua sânge. Am încercat până acum patru pacienți ușor bolnavi care s'au oferit, dar sângele nici unuia nu se potrivește cu al domnișoarei. Nu pot să risc, înțelegeți!.. Dumneata ești sănătos?

Se adresase mie.

— Desigur.

— Nu vrei să dai puțin sânge pentru o bolnavă?

— Mă mai întrebați, domnule doctor?... Sigur că da!

— De cât timp n'ai fost bolnav?

— Nu-mi mai amintesc.

— Vino încoace! — și medicul mă introduse într'o cameră cu mese de operații și aparate medicale de tot felul.

— Uite bolnava!

Intinsă pe masa de operație, nemișcată, Ina părea o statuie de ghips, sub franjurile luminii reflectate de sticle și nichel, o statuie în așteptarea semnului divin dătător de viață...

După ce-mi extrase cu o seringă puțin sânge, medicul îl examinează atent la o măsuță, luminată de un bec mat, înșurubat într'un braț metalic curbat...

Când m'am apropiat de el, sfârșise experiența.

— Cum a ieșit, domnule doctor?

— Așa cum nu mă așteptam: foarte bine. Grupul sângelui duminical se potrivește oricărui alt grup, în asemenea împrejurări. Ești, ceea ce numim noi în limbaj medical, un « *donneur universal* »... De ce ai venit astăseară aici?

— Pentru domnișoara Brădan.

— Da? Sunteți rude, sau...?

— A, nu! Sunt un... prieten al casei dumnealor.

— Astăseară ești un trimes al lui Dumnezeu, domnule! Ai salvat-o dela o moarte sigură.

Ne apropiarăm împreună de masa de operație. Ina părea că doarme: un somn fără sens, fără viață. Din ordinul doctorului, o soră trase alături o altă masă.

— Fii bun, te rog, și ia loc pe această masă, în poziția în care este culcată pacienta.

Imi dezbrăcai în grabă haina, îmi suflecai mâneca dela cămașă și mă așternui pe masa de operație, la o mică distanță de Ina.

— Observi diferența? — mi se adresă medicul, alăturându-mi brațul de al Inei.

Il simții, lângă al meu, rece și moale: o moliciune catifelată, străină...

Atent mai mult la chipul Inei se părea că se înviorează treptat, fui mirat când, după un timp destul de scurt, doctorul îmi spuse calm: s'a isprăvit!

Operația fusese într'adevăr simplă: un ac de platină introdus în vâna brațului meu, strâns în apropierea umărului de o bandă elastică, un alt ac introdus în vâna brațului Inei și apoi legătura

îndemânatecă și repede a acestor ace canalizate, cu ajutorul unui tub subțire de cauciuc, prevăzut, la mijloc, cu o montură metalică în care era fixată o pompă mică de sticlă, gradată. Asta era toată aparatul. Manipularea ei și mai simplă.

— Și când te gândești că viața omului depinde, câteodată, de acest nimic de fier și cauciuc!.. — îmi spuse doctorul, observând neîncrederea mea prea fățișă în cele ce se petrecuse.

Imi aruncai din nou privirea pe chipul Inei și nu mică îmi fu mirarea când o văzui că mă privește speriată parcă de cele din jurul ei.

— Aveți dreptate, domnule doctor! Aveți dreptate! — și ochii mi se umplură de lacrimi... Ina trăia.

*

Lucrătorii concediați fură reprimiți în serviciu după câteva zile. Ceva mai mult: se mai angajară și alții. Urgența câtorva comenzi noi cerea mâna de lucru sporită pentru un timp limitat.

După toate calculele, fabrica urma să-și închidă porțile în apropierea Crăciunului. Pentru cât timp, nimeni nu știa precis. Lucrătorii intrau și ieșeau tot mai triști, mai posomorâți. Deși se muncea spornic, deși se introdusese orele suplimentare ca în vremuri bune, ei știau că într'o zi, foarte apropiată, vor rămâne fără lucru... Și iarna se înăsprea din zi în zi. Viscoalele se țineau lanț, făcând ca mulți dintre lucrătorii care locuiau prea departe de fabrică să nu se mai poată prezenta la slujbă, cea mai mare parte din cauza lipsei de îmbrăcăminte călduroasă. Printre acești lucrători, a căror absență o notam zilnic în registrul de prezență, mă așteptam să-l găsesc, într'o bună zi, și pe Gheorghe Călin. Iată de ce nu m'am mirat, când, în ajunul Crăciunului, i-am văzut marca în tablou, la locul ei, singură în acel câmp negru, vertical, jalonat de cuie numerotate. Crezui că s'a îmbolnăvit, de nu venise tocmai în ziua când se făceau plățile și, după cum se anunțase cu aproape două săptămâni în urmă, concedierile. Din trei sute și ceva de lucrători, câți activaseră în ultimul timp în fabrică, rămâneau numai treizeci de oameni, împărțiți în trei echipe: una de specialiști, pentru micile reparații, și două de hamali, pentru diferite servicii. Într'una din aceste echipe era încadrat și Călin. Pentru asta, în ziua aceea am întârziat mai mult ca de obicei lângă tabloul de pontaj. Vream să fiu primul care să-i anunț

această veste, mai ales că din salariul ce i se cuvenea nu mai avea de primit de cât câteva sute de lei. Aflasem asta chiar în dimineața aceea, din fișele contabilității. De altfel, de câtva timp, Călin devenise tăcut. Părea că, în sufletul său chinuit de griji, ascunde ceva ce nu se vrea divulgat. În mai multe dăți îl văzusem chiar furișându-se de mine, prefăcându-se că nu mă observă, îndreptându-mi, prin această ciudată atitudine, păreri în care mă forțam să nu cred...

La ora 12, sirena n'a mai șuerat ca altădată: cazanul «Astra» nu mai funcționa din seara trecută. Un defect la pompele care aspirau păcura din rezervorul din spatele hangarului de demontaj lăsase toate birourile și atelierile în frig, căci caloriferele se alimentau dela cazanul defectat. Din această cauză, plata lucrătorilor a întârziat până la orele două după masă, când, mai emoționat decât toți, inginerul Brădan ținu o scurtă cuvântare lucrătorilor, considerând șomajul în care aceștia urmau să intre, din ziua aceea, un concediu, asigurându-i că vor fi reprimiți cât de curând, poate chiar după Anul Nou, când fabrica aștepta dela stat câteva comenzi importante.

Oamenii salutară și se retraseră în lîniște. Inginerul, câțiva funcționari din administrație, eu și cele trei echipe mai rămaserăm.

Sub conducerea meșterilor, lucrătorii rămași începură să muncească la reparația pompelor.

Inginerul Brădan spera ca până la ora 7, cel mai târziu, să termine. Lucrul mergea greu însă. Nu se da de rostul defectului care amenința să lase apa să înghețe în conducte. Zadarnic se cercetă, până târziu, instalația, cuplurile conductelor, distribuția vaporilor, supapele, etc. Nu se bănuia și pace, de ce pompele refuzau să aspire combustibilul din rezervor.

După multe dezbateri, între ingineri și maeștrii, se ajunsese la soluția ca păcura să fie cărată cu gălețile din bazin, pentru alimentarea micului rezervor interior, a cărui capacitate nu trecea de 500 de litri. Pentru asta însă, ambele echipe trebuiau să care păcură zi și noapte, în măsura consumului de ardere; muncă și grea și costisitoare.

— Nu cumva s'o fi înfundat sita de absorbție a rezervorului mare? — vorbi timid un maestru, văzând disperarea inginerului.

— Nu-i exclus! Să cercetăm.

Ieșirăm cu toții afară.

Se înnoptase de-a-binelea.

Ninsoarea încetase de mult. Doar un vânt rece, dinspre Nord, zgâlțâia furios acoperișurile, spulberând pe alocuri zăpada.

În spatele hangarului ne oprirăm.

La doi pași de noi, bazinul odihnea masiv. În pânțele lui cald încă, de vaporii din serpentină, trebuia găsită enigma.

Un lucrător se urcă pe acoperișul rezervorului. De jos i se întinse o prăjină, cu o cange de fier la un capăt.

— Poarta de serviciu este dată la o parte! — constată omul de sus, introducând prăjina în bazin.

După câteva clipe de sondaj în păcura caldă, strigă satisfăcut:

— Peste sita țevii absorbante este ceva!... Hei, dar nu-i glumă! — îl auzirăm. Și pe urmă: l-am agățat. Să se mai urce cineva că nu pot să trag singur. E greu.

— O fi vre-un sac plin cu ceva, aruncat înapoi de vre-un lucrător concediat, — observă cineva.

— Vorbești prostii! — râse un lucrător.

— Ce-ar fi să fie soacră-ta? — glumi altul.

— Te-aș îmbăta astăseară... .

Ceilalți începură să râdă cu hohote.

Numai inginerul nu spunea nimic. Părea chiar trist. În cele din urmă, se desprinse din grupul nostru și începu să urce grăbit, scara de metal a rezervorului.

— Trage, Stanciule!.. Lasă gluma, Petre, că te ia mama dracului! — se auzea de sus, vocea meșterului.

— Încă puțin... Și mai... Hopa!..

Deodată însă strigătele în cor, ale celor de sus, ne țintuiră locului, îngroziți.

— Un om!.. Un om!..

Inginerul coborî primul.

— Curățați repede aici zăpada!

Cu câteva lopeți, oamenii curățiră, în grabă, o porțiune de teren.

— Coborâți-l încet!.. Vedeți să nu alunecați! — strigă inginerul meșterului, care împreună cu ceilalți lăsau încet cangea de al cărei cârlig atârna, cu capul în jos, cadavrul unui om înnegrit de păcură.

Scena era, într'adevăr, impresionantă. Mai lipseau câteva torțe, pentru a da spectacolului o rară bizarerie, în hohotul sinistru al vântului.

— Cine-o fi? — izbuti să întrebe unul spărgând astfel tăcerea ce ne cuprinsese subit.

Un lucrător se apropie și-i șterse păcura de pe față cu o cârpă. Cineva aprinse o lanternă.

Conul de lumină tremură o secundă în jurul cadavrului, apoi i se fixă pe față.

Un strigăt comun de groază izbucni atunci:

— Călin ! . .

TEODOR SCARLAT

PUI DE LENE

Ce să mă fac cu-acest pui de lene?
Că-mi atârnă 'n brațe, greu altoi,
Ca un cotolan de p̃pușoi,
Cu mătasea buclelor, șatene.

Să mi-l lepăd? Să-l azvârl pe Calea
Laptelui? In lună, să-l arunc?
Că mi-e doldora de somn și-i prunc
Și-mi atârnă cincizeci de ocale.

Ești un bosumflat copil de laie —
Ce tot miști, mă ciupi și mă tot mârâi?
C'o să-l strâng în brațe-acum, să-i pârâi
Oasele lui mici, de pui de gaie.

Ce te lași așa de greu, de plumb?
Că te-așteaptă cu jasmine cortul?
Faci cu gene lungi acum pe mortul
I'auzi ia: cârsteii în porumb.

Uite-un umăr gol și-un ochi deschis
Și o dulce buclă, tot lăiață —
Intre foi de somn și dimineată,
Să te 'nnec în maldăre de vis.

N E G R U

Nu-ș'cum mă simt și nu știu ce-am:
Pornire-aș, uite-așa 'ntr'o luntre,
Să nu mă mai întorc la punte,
Cu inima tăiată 'n geam.

De ce nu pot ca după ploaie
Ovăzurile să-mi mai miște?
Mă 'nțeapă-acum, ca o miriște,
Privirea laie-bucălaie.

Mi 'mpiedici tot mai crudă pașii
Și vrajba 'n casa noastră — toartă;
Ne-au aruncat cumva în poartă
Niscaiva fermece, vrăjmașii ?

Mâhnită frunte, ca o seară —
M'am luat atât de lung de gânduri —
Și teii-acești, cu flori de ceară,
Miros a cuiе noi și-a scânduri.

Visam, țigare adormită,
Visam să fie viața noastră
O pagină de cer, albastră,
O sărbătoare infinită,

Cu cina-cină, ceaiul bun,
Cu nunți, cu jar și lumânări —
Și, turc, să mi te trag pe nări
Mai sfânt și cel mai blond tutun.

Să-mi fii tilincă și ogivă
De rugăciune și de post —
Logodna noastră să fi fost
O totdeauna zi festivă,

In care, galeși, prinși de gât,
Să-ți simt obrazul, ca o minge
Când ninge luna la fereastră —
Dar, azi, nu mai doresc decât

Statuia neagră să-mi impresuri
Cu ochi, cu umeri dulci, cu șoapte—
Tu, cea mai înstelată noapte
Și mai zgłobie dintre presuri.

N. CREVEDIA

MENIREA UNUI INSTITUT NAȚIONAL DE PSIHOLOGIE

Cercetările asupra vieții sufletești cresc pe fiecare an, atât ca număr, cât și ca importanță. Cu cincizeci de ani în urmă, ele se făceau aproape numai în legătură cu învățământul universitar, și încă nu în toate universitățile; apoi se mai făceau de unii gânditori izolați, în măsura curiozității pe care aceștia o aveau de a cunoaște mai în adânc laturea sufletească a vieții omenești. Astăzi, aceste cercetări au depășit cu mult interesul auditorilor dela Universitate, precum și curiozitatea gânditorilor izolați. Ele se fac în vederea unor variate interese de ordin cultural, politic și economic. Le întâlnim peste tot: în școli, în instituțiile economice ale Statului, în marile întreprinderi industriale și comerciale. Dela ele sunt așteptate să se producă, pentru toate aceste instituții și întreprinderi, instrucții asupra orientării și selectării factorilor de muncă; asupra optimelor condiții, în care munca poate da un maximum de folos, cu un minimum de risc pentru sănătatea și viața muncitorilor; în sfârșit, lor li se cer indicații de prevedere în executarea oricărui plan de politică constructivă în viitor. In ultimul congres al profesorilor de filosofie din școlile secundare, ținut în București între 25 și 28 Martie 1938, tema principală în jurul căreia s'au concentrat toate discuțiile a fost constituită tocmai de studiul individualității sufletești a elevului. Fără cunoașterea psihologiei elevului, nu se poate îndruma opera educato-rului, au opinat membrii congresului. In acest scop, ei au cerut ca cercetările asupra individualității elevului să se facă în mod științific, în toate școlile și de toți membrii corpului didactic. Aceeași cerință s'a manifestat și aiurea, în mod general. Oriunde

se muncește: fie în școală, fie în atelierile industriale, fie în birourile comerciale, fie în întreprinderile de transport, fie în orice locaș sau câmp de muncă, oriunde este de înfăptuit o muncă, această înfăptuire nu se poate face decât prin mijlocirea omului; iar pentru ca mijlocirea omului să fie spornică, trebuie să se țină seama de viața sufletească. Munca se face, nu prin mijlocirea instrumentului material, ci prin îmbinarea sufletului omenesc cu instrumentul. Cine vrea să ajungă la o muncă spornică, trebuie să potrivească instrumentul la aptitudinile sufletului. Aceea ce urmăresc și aplicațiunile psihologiei.

Extensiunea cercetărilor psihologice nu constituie o surprindere. Ea era de mult prevăzută de oamenii de știință. *John Stuart Mill*, marele gânditor englez, a afirmat, încă în 1869, că: «o psihologie reală reprezintă fundamentul științific de nelipsit al moralei, al politicii, al științei educației și al artei». După dânsul, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, s'a mers chiar mai departe și s'a afirmat că psihologia va fi știința secolului al XX-lea.

Aceste afirmații, atât de pretențioase pentru viitorul psihologiei, au început acum de curând să se și adeverească.

Din două cauze, mai ales:

Prima cauză a fost nevoia practică. După războiul mondial, condițiile muncii s'au schimbat, peste tot în Europa, în mod radical. Liberului joc al inițiativelor și intereselor individuale, s'au substituit economia dirijată și, în unele state, autarhia. În ambele cazuri: în locul jocului liber, dorința de raționalizare a muncii, pentru a ajunge prin această raționalizare la o mai mare economie și la un mai mare randament. În țările prea încercate de război, pentru a compensa pierderile în muncitori calificați, această raționalizare aproape că se impunea dela sine.

Deodată cu dorința spre o raționalizare a muncii, a intrat în funcțiune și rolul psihologiei, căci raționalizarea nu se poate face fără o punere în valoare a factorului om. Nevoia practică a fost, așa dar, prima cauză care a provocat extensiunea cercetărilor psihologice.

A doua cauză a consistat în schimbarea de metodă, prin care a trecut studiul vieții sufletești în a doua jumătate a secolului trecut și, mai ales, în prima jumătate a secolului nostru. Aceasta este cauza hotăritoare. În secolele precedente, viața sufletească

era studiată în limitele în care ea se înfățișa conștiinței. Ea era considerată ca fiind identică, în cuprins și natură, cu viața conștiinței. Din acest motiv, aplicațiunile cunoștințelor de psihologie se operau foarte restrâns în practică. Ele foloseau aproape exclusiv teologiei și moralei. Dela a doua jumătate a secolului al XIX-lea, metoda studiului vieții sufletești se schimbă în mod radical. Viața sufletească este considerată acum ca fiind în corelațiune cu toate faptele din câmpul cosmic, biologic și cultural, în care ea se desfășură. Ea ajunge, prin această schimbare de metodă, să înglobeze, înăuntrul ei: conștientul și inconștientul, subiectivul și obiectivul. Până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se vorbea numai de o singură psihologie, de aceea a faptelor de conștiință. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și, mai ales, în secolul nostru, se vorbește de multe psihologii: de psihologia animală, de psihologia genetică, de psiho-fizică, de psiho-tehnică, de psihologia pedagogică, de psihologia socială, de psihologia raselor, de psihologia culturii și încă de multe altele. Astăzi, cercetătorul în ale psihologiei caută viața sufletească peste tot, unde fizicul se îmbină cu psihicul, pentru a constitui o finalitate spirituală. În psihologia veche, sufletul era o entitate pururi identică cu sine însăși, fără întindere și fără durată; în psihologia nouă, sufletul este un complex de funcțiuni unificatoare, în care experiența metodică poate găsi o ordine măsurabilă pe întindere și durată.

Este lesne de înțeles la cât de numeroase și de importante aplicațiuni practice poate să ducă noua psihologie. Cu schimbarea ei de metodă, noua psihologie ne devine un tovarăș nedespărțit. Avem nevoie de aplicațiunile ei, ori de câte ori este cazul de a îmbina, în căutarea unei finalități spirituale, fizicul cu psihicul. Vrem să dăm o carieră elevului de școală: cum am putea să alegem mai bine această carieră, decât începând prin a cunoaște de ce psihic dispune elevul? Vrem să ne apărăm țara printr'o armată destoinică și vitează: cum am putea face mai bine această apărare, decât selectând tinerii recruți și trimitând pe fiecare la arma potrivită sufletului lui? Vrem să avem o politică de Stat prevăzătoare, în ceea ce privește dirijarea producției economice și culturale: cum am putea ajunge la o asemenea politică mai bine, decât explorând științificește câmpul de activitate al po-

pulației Statului, și fixând aptitudinile sufletești ale acestei populații? Nu facem un pas în viața practică, fără să avem nevoie de aplicațiile psihologiei. Căci peste tot în viața practică ne găsim într'un câmp de experiență sufletească. Chiar dacă ne-am închide într'un turn de fildeș, pentru a contempla, ca oameni de știință pură, cursul fenomenelor cerești și atunci încă aplicațiunile psihologiei nu ne părăsesc. Va trebui ca în rezultatele contemplației noastre să ținem seama de ecuația noastră personală, a ceea ce este o aplicație a psihologiei, și chiar între cele dintâi cunoscute.

Prin urmare, extensiunea cercetărilor psihologice este cu prisosință explicată prin schimbarea de metodă prin care au trecut aceste cercetări.

* * *

Și cu aceasta, ajungem la problema, care justifică memoriul nostru: *menirea Institutelor de psihologie*.

Din momentul ce aplicațiile psihologiei erau cerute așa de mult, este ușor de înțeles, că, pe măsura cerințelor, s'au înmulțit, școlile și laboratoarele în care psihologia era cultivată. În Germania, încă la anul 1926, găsim Institute de Psihologie în 16 Universități. Astăzi, în toate Universitățile germane sunt Institute, iar în afară de Universități, găsim laboratoare și birouri, în care se practică aplicațiunile psihologiei, în toate orașele. În Franța, în anul 1926, avem un singur Institut de Psihologie la Paris, iar în restul centrelor universitare, psihologia este trecută printre materiile învățământului filosofic. Astăzi însă, numai la Paris sunt trei Institute de Psihologie; în celelalte orașe mari franceze, Universitățile sunt dotate cu laboratoare, în jurul cărora funcționează birouri de orientare profesională. În Anglia, încă din 1921, a luat ființă un Institut național de psihologie industrială, la Londra. În Italia, toate orașele mari au Institute de Psihologie. În Elveția, căile ferate și industria posedă de mulți ani Institute de Psihologie bine înzestrate. Statele-Unite ale Americii de Nord sunt, din punct de vedere cronologic, în fruntea mișcării. Ele au făcut, de altminteri, uz de aplicațiunile psihologiei într'o proporție uriașe, căci este știut de toată lumea că, în ultimii ani ai războiului mondial, când a fost momentul să-și

recruteze o armată cu care să participe la luptele din Franța, Statele-Unite n'au ezitat să-și recruteze soldați și ofițeri prin mijlocirea testelor psihologice. Glorioasa armată americană, care a decis de soarta războiului mondial, a fost prima mare ilustrare a foloaselor pe care le pot aduce aplicațiunile psihologiei. Expansiunea laboratoarelor și Institutelor de Psihologie merge peste tot deopotrivă cu intensificarea activității economice și culturale în toate țările. În jurul nostru, cu toate scăderile și șovăielile pe care o manifestă, pe terenul culturii, politica Statelor din estul european, crearea Institutelor de Psihologie se află în continuă ascensiune. Lăsând la o parte Republica Sovietelor Ruse, care se găsește înaintea multor țări occidentale, în ceea ce privește utilizarea aplicațiunilor psihologiei, vedem înmulțindu-se, an după an, laboratoarele de psihologie în Polonia, în Ungaria, în Jugoslavia și chiar în Bulgaria. La noi în cursul ultimilor ani, pe lângă laboratoarele cu care sunt înzestrate cele patru Universități, au fost înființate și două Institute Psihotehnice, unul la București și altul la Cluj.

Dar problema aplicațiunilor psihologiei nu este rezolvată prin simpla constatare a înmulțirii laboratoarelor și institutelor, în care aceste aplicațiuni sunt studiate și practicate. În miezul problemei, stă o preocupare cu mult mai importantă, de cum este înmulțirea laboratoarelor și a institutelor. Este preocuparea ca activitatea acestor laboratoare și Institute de Psihologie să fie condusă după un plan *unitar*, pentru a asigura politicei de Stat o prevedere pentru viitor.

Această preocupare n'a fost exprimată totdeauna în mod expres. Ea a fost însă în multe țări subînțeleasă. Așa se explică de ce multe State europene nu se mulțumesc să sprijine utilizarea aplicațiunilor psihologiei, prin înființare de laboratoare și institute, ci se grăbesc să-și *coordoneze*, aproape să *centralizeze* activitatea acestor laboratoare și institute în *Institute Centrale Naționale*. Astfel, Statul german are astăzi pe teritoriul său sute de laboratoare și institute de psihologie, și tot atâtea sute de birouri în care sunt distribuite instrucțiunile psihologice la aceia care le cer — numai pentru orientarea profesională au recurs la aceste birouri un număr de peste un milion de tineri în cursul anului 1936-1937 (în cursul anului curent sunt desigur mai mulți) —

dar tot Statul german dispune la Berlin și de un Institut Imperial *Central* pentru mijlocirea și asigurarea muncii. În Cehoslovacia, « Institutul Massarik » împlinește același rol. În Republica Sovietelor Ruse, marele « Institut al Muncii » din Moscova servește drept instituție centrală pentru toate laboratoarele și institutele din celelalte orașe. În Italia, în Belgia, în Polonia, în Franța se tinde de asemenea la coordonare și centralizare. Tendința este generală. După înmulțirea sporadică a laboratoarelor și institutelor de psihologie, născute din îndemnul și necesitățile momentane, urmează tendința spre organizarea tuturor cercetărilor de psihologie, după un plan unitar și de lungă durată. Semnul extern al realizării acestei tendințe îl vedem pretutindeni, unde între institutele care se înființează, sau care sunt înființate, unul ia denumirea de *Institut Național de Psihologie*. Acestui Institut i se atribue, în fiecare țară, o menire specială de coordonare și centralizare, a cercetărilor care se fac în el și în celelalte laboratoare și institute existente.

Este oare întemeiată această menire specială a unui *Institut Național de Psihologie*? Întru cât psihologia are nevoie, pentru aplicațiile sale de un *Institut Național*, deosebit, ca menire, de celelalte laboratoare și institute, în care studiul și practica ei se fac cu aceeași râvnă și obiectivitate? Nu este aceasta o pretenție nejustificată, ieșită mai mult din entuziasmul pe care îl provoacă extensiunea năvalnică a aplicațiilor psihologiei?

Credem că nu. Menirea specială a unui *Institut Național de Psihologie* se justifică pe următoarele trei considerațiuni:

În primul rând, prin natura lor însăși cercetările de psihologie, nu duc la rezultate pozitive decât dacă ele coordonează date obținute în câmpuri variate de experiență. Un fapt al vieții sufletești, fie cât de simplu, este cunoscut științificește, numai dacă este urmărit în câmpul conștiinței subiective și în același timp cel puțin și în câmpul extern corporal. Căci viața sufletească consistă într'o actualitate funcțională, nu într'o realitate substanțială. De aceea și aplicațiunile psihologiei au nevoie să fie coordonate. Nu putem avea o influență sufletească asupra unui copil, bunăoară, dacă avem în vedere numai psihicul lui sau numai corpul lui. Ci trebuie să avem în vedere atât psihicul cât și corpul. Prevederea asupra vieții lui sufletești, ca să fie valabilă, trebuie să fie susținută

pe observații și măsurători făcute cel puțin din două puncte de vedere: din punct de vedere antropometric și din punct de vedere psihologic. Este mai valabilă dacă este făcută și din punct de vedere endocrinologic, precum și din punct de vedere social.

Din această considerație, se vede că aplicațiile psihologiei sunt cu atât mai sigure cu cât ele sunt întemeiate pe cercetări întreprinse în câmpuri de experiență variată; cercetări care nu se pot face într'un singur laborator sau institut, ci în mai multe deodată. Menirea *Institutului Național de Psihologie* ar fi să mijlocească *unificarea rezultatelor obținute prin diferitele cercetări*. În acest scop, el va cuprinde mai multe secțiuni. Secțiunile Institutului au de scop să inițieze și mai ales să *coordoneze* activitatea științifică întreprinsă în restul laboratoarelor și institutelor din țară.

A doua considerație pe care se sprijină menirea specială a *Institutului Național de Psihologie* este încă mai importantă, căci ea privește direct raportul existent între obiectul psihologiei și fondul național pe care se bazează Statul.

Obiectul psihologiei îl constituie viața sufletească. Dar viața sufletească nu se manifestă în mod uniform peste întreg pământul, așa cum se manifestă proprietățile corpurilor de care se ocupă științele fizico-chimice și naturale. Viața sufletească are caractere esențial diferite dela popor la popor, fiindcă la fiecare popor se stabilește o unitate între membrii săi, și viața sufletească nu se poate înțelege decât din această unitate. Din această cauză, aplicațiunile psihologiei, scoase din studiul vieții sufletești a unui anumit popor, nu pot avea valoare decât dacă au ca obiectiv să fie realizate în aceeași viață sufletească de popor din care ele au fost scoase. Cu un cuvânt, aplicațiunile psihologiei *nu se pot împurmuta* de peste graniță, fiindcă aplicațiunile de peste graniță sunt făcute ca să fie realizate în unitatea vieții sufletești a poporului care le-a elaborat. Iată, bunăoară, un tânăr, care se prezintă la un birou de orientare profesională într'unul din orașele Germaniei. Tânărul este examinat cu teste și aparate psihologice, i se face profilul psiho-profesional, și i se recomandă o profesiune în metalurgie. Profilul acestui tânăr are valoare pentru Germania, nu însă și pentru România. Are valoare pentru Germania și nu pentru România, fiindcă el a fost stabilit cu unitatea de măsură valabilă pentru Germania. Profilul exprimă rangul însușirilor

tânărului înăuntrul vieții sufletești a poporului german, iar nu înăuntrul vieții sufletești a oricărui popor. Tânărului i s'a recomandat apoi o profesiune în metalurgie, pentru că industria metalurgică ocupă în Germania o anumită importanță, pe care poate nu o are în altă țară. Deci nici însușirile tânărului nu planează în abstracto, nici profesiunea. Amândouă sunt hotărâte de unitatea vieții sufletești în mijlocul căreia tânărul trăiește.

Acea ce spunem despre tânărul care își caută o profesiune, se poate afirma și de bărbatul de Stat care dorește poporului său o politică plină de prevedere în industrie și cultură. Bărbatul de Stat, când înființează școli, trebuie să știe că numai școlile care răspund la însușirile tineretului sunt în adevăr de folos. El trebuie să mai știe, de asemenea, că între profesii există o repartitie rațională, care ține seama de aptitudinile sufletești ale populației și de bogăția materială a țării, iar atunci când nu se ține seama de nici una din acestea, repartitia de profesii este anarhică și în dauna Statului. Politica industrială și culturală veche se întemeiează pe principiul optimist al liberalismului, după care inițiativa și interesele individuale, lăsate liber, duc dela sine la o armonie naturală. Acest principiu optimist este părăsit de bărbații de Stat contemporani. Aceștia preferă să dirijeze inițiativa și interesele individuale. De aceea, în zilele noastre, se afirmă o politică de prevedere în ceea ce privește repartitia profesiunilor și o politică de specializare a învățământului public, după interese regionale.

Este neîndoios că și în țara noastră prevederea va avea, cu timpul, un loc din ce în ce mai mare în politica industrială și culturală a țării. Dar pentru ca prevederea să-și poată avea locul, trebuie în prealabil câteva condiții împlinite; între acestea una imperioasă. *Trebuie pregătit inventariul sufletesc al țării.* Trebuie să știm în mod exact de ce însușiri sufletești dispunem. *Care ne este vitalitatea sufletească.*

Tocmai aceasta ar avea menirea să îndeplinească *Institutul Național de Psihologie.*

În acest Institut vor fi ținute « în evidență » datele actualității sufletești ale poporului român, pentru ca pe aceste date să se poată susține o politică de prevedere. Și îmi permit să adaug că datele ținute « în evidență » de Institutul Național de Psihologie vor fi cu adevărat sincere, fiindcă ele vor fi ieșite direct din măsură-

toarea trupului și sufletului a mii de Români, luați fără preferință din toate clasele sociale.

În sfârșit, în sprijinul menirii speciale a « Institutului Național de Psihologie », mai este considerația care privește direct consolidarea națională.

În zilele noastre, popoarele se războiesc între ele, nu numai cu armele, ci și discreditându-se reciproc prin propagandă. Astăzi nu mai este popor lăudat. Toate sunt atacate, micșorate, ponegrite. Între toate însă, locul de frunte îl ocupă poporul nostru.

Contra acestei propagande nu există mijloc mai sigur decât *încrederea în sine*. A face pe dușman să renunțe la propagandă, este cu neputință. Singurul lucru ce se poate face este ca propaganda să nu prindă în însăși inima poporului român. Să lucrăm așa, pentru ca poporul român să-și păstreze încrederea în sine.

În acest scop, contribuția pe care o va putea aduce *Institutul Național de Psihologie* va avea o deosebită însemnătate. Nu este motiv de neîncredere mai puternic la un popor, decât faptul că el vede, în mijlocul său, oameni puși la locurile pe care ei nu le merită. Toate răzvrătirile sociale au la obârșie nepotrivirea dintre om și funcțiunea socială ce el are de îndeplinit. Poporul cu încredere în sine este poporul obișnuit să vadă pe fiecare om pus la locul potrivit aptitudinilor sale.

Crearea unui *Institut Național de Psihologie*, cu menirea de a mijloci o mai bună cunoaștere de sine a poporului român, pentru ca, pe baza acestei cunoașteri, să se dea acestuia o mai bună orientare economică și culturală în viitor, va produce o învioreare și, prin aceasta, o consolidare a vocațiunilor sufletești naționale.

În rezumat, așteptăm ca să se dea cercetărilor de psihologie *românească* o instituție centrală de bază, care să încoroneze și să coordoneze activitatea de până acum a psihologilor români.

Ca cel mai vechi profesor de psihologie, am datoria să aduc înaintea forurilor competente argumentele care sprijină crearea unei asemenea instituții. Bine înțeles, nu este vorba de a improviză ceva la moment, cum din nenorocire a fost adeseori cazul la noi, ci este vorba de a gândi și gândi foarte serios la crearea unei instituții, care să pună rânduială într'un câmp de cercetări științifice, care se anunță ca foarte mănos pentru țara noastră.

C. RĂDULESCU-MOTRU

PRESA ENGLEZĂ

1. Opinia publică și Presa. — 2. Ziarele engleze în trecut. — 3. Trecerea dela organe de opinie la organe de profit. — 4. Organizarea Presei în prezent. — 5. Influența Presei asupra Opiniei publice.

1. Intr'o țară cu opinia publică dezvoltată, presa joacă un rol important. Se pare că legătura între aceste două forme de exprimare a sentimentelor și ideilor în societatea modernă este cu atât mai strânsă cu cât poporul e mai luminat și conștiința cetățenească mai trează. Intrebarea dacă opinia publică este influențată de presă, sau dacă aceasta atârnă de cea dintâi, nu e pe deplin lămurită. Sunt autori care neagă, în condițiile comerciale de care depinde astăzi presa, că ar mai putea să existe vre-o influență a opiniei publice asupra ei. Iar alții tăgăduesc presei orice independență de opinia publică, considerând-o ca expresia acesteia. Ambele păreri sunt prea extreme pentru a cuprinde adevărul. E poate mai aproape de realitate a susține că, în complexul trebuințelor societății de azi, fiecare instituție se atinge, se condiționează și astfel se înrăurește reciproc. În cazul Angliei, au fost momente în istoria ei când opinia publică era formată de sugestiile primite dela presă. În alte împrejurări însă, opinia publică, dădea tonul publicațiilor periodice. Această alternanță în rolul fiecăreia se observă și astăzi, cu toate schimbările survenite în presa engleză.

Oricare din cele două forme de exprimare ar avea cuvântul hotărâtor în pregătirea poporului pentru curente de idei și sentimente, care frământă societatea, nu poate fi îndoială că presa are azi din ce în ce mai mult o asemenea funcțiune. O presă, care nu se preocupă de ceea ce marele public dorește în materie de informație, căutând să se închidă în liniile unui program abstract și în afară de actualitate, este sortită să rămână necită. Dacă altă-

dată ziarele se mulțumeau să emită păreri sau să sprijine punctul de vedere al unei anumite categorii sociale, astăzi ele caută să îmbrățișeze întregul complex de opinii din sânul unei societăți. Caracterul lor eclectic este dictat de mai multe fapte. În primul rând, cititorii s'au înmulțit. În același timp, viața modernă, prin varietatea infinită a cadrului în care se desfășoară, cere o cât mai cuprinzătoare atitudine față de problemele ei. În sfârșit, independența din ce în ce mai strânsă între popoare, pe care o afirmă civilizația contemporană în ciuda naționalismului, solicită dela organele de informație o difuziune largă și multilaterală a întâmplărilor din întreaga lume.

În asemenea condiții, relația între opinia publică și presă a suferit substanțiale schimbări în ultimul timp. Este un fenomen care, mai ales în Anglia, înseamnă o abatere dela normele din trecut. În cele ce urmează, vom vedea cum această evoluție, dela programul dinainte plănuir la cerințele cotidianului, a determinat o prefacere profundă atât în mijloacele cât și în scopurile presei. Dar, înainte de a expune cum o asemenea transformare s'a produs și cum ea se reflectă în aspectul de azi al presei, trebuie să menționăm câteva date asupra istoriei acestei instituții în Anglia.

2. Presa engleză s'a dezvoltat relativ târziu față de presa de pe continent. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, apăreau cele dintâi publicații săptămânale. Dar ceva mai înainte, în 1622, Nathaniel Butter tipărise știri în forma unei foi săptămânale. În *Weekly News*, el dădea diferite știri care interesau publicul cititor de atunci. Alte publicații de același fel au urmat apoi, până când așa numită « Cameră Instelată » (*Star Chamber*), încă în existență, a oprit cu desăvârșire apariția lor. Cenzura tiparului (*censorship*) fusese instituită pentru a zădărnici dezvoltarea presei. În schimb, apăreau o mulțime de pamflete sau broșuri anonime, mai ales pe timpul războiului civil, discutând diferitele chestiuni care agitau poporul. Oficiala publicație *London Gazette*, apărută sub Restaurație (1665), nu era propriu zis un ziar liber de informație, publicând numai anumite știri, care conveneau guvernanților. Această stare de lucruri a durat până la Revoluție și în deosebi până la abolirea cenzurii, către sfârșitul secolului ¹⁾.

¹⁾ Macaulay, *History of England* (London, 1858), vol. IV, p. 348.

Cea dintâi gazetă zilnică a apărut în Anglia la începutul secolului al XVIII-lea, pe timpul Reginei Ana. Era *Daily Courant* (1702), tipărită pe o singură pagină, cu știri fără nici un comentariu ¹⁾. Inceputul ziaristicei propriu zise l-a făcut însă Daniel Defoe, autorul operei « Robinson Crusoe ». Defoe scotea în 1704 *Review of the Affaire of State*, care se deosebea de ziarul pomenit, prin reflecțiile cu care erau însoțite informațiile publicate. El voia să aibe un organ de opinie, urmărind să exercite o influență asupra cititorilor. Cu toate persecuțiile la care era expus, Defoe nu ezita să-și spună convingerile. Prin curajul său și prin integritatea caracterului său, el a inaugurat o notă distinctivă în presa engleză. Din această cauză, el a fost considerat ca « părintele » ziaristicei în Anglia ²⁾.

În scurt timp, ziarele s'au înmulțit și au început să publice, după exemplul lui Defoe, nu numai știri de interes general, dar să participe și la discuțiile politice la ordinea zilei. De fapt, o bună parte din publicațiile din acel timp susțineau pe față una din cele două grupări politice. Așa *Tatler* (1709), fondat de Steele, și *Spectator* (1711), scris de Steele și Addison, precum și *The Champion* și *True Patriot* ale lui Henry Fielding, erau pentru Partidul Whig. De altă parte, *Examiner*, în care scriau Bolingbroke și Swift, și *Rambler* al lui Samuel Johnson, erau pentru Partidul Tory ³⁾.

Influența unor asemenea publicații pare să se fi exercitat dela început asupra publicului și devenise atât de supărătoare clasei conducătoare, încât un om politic al zilei, Danvers, se ocupa într'un discurs în Camera Comunelor de ceea ce el numea o « putere » nemai auzită până atunci. Cuvintele lui Danvers, rostite în 1738, merită a fi cunoscute. « Eu cred », zicea el, « că poporul Mării Britanii este guvernat de o putere, de care nu s'a auzit niciodată înainte, ca autoritate supremă, în vre-o epocă sau țară. Această putere nu consistă în voința absolută a principelui, în direcția parlamentului, în forța unei armate, în influența clerului; nici nu este o fustă a guvernului: ci este guvernământul presei. Ma-

¹⁾ K. K. Hunt, *History of Newspapers*, (London, 1850), vol. I, p. 167 urm.

²⁾ G. Binney Dibblee, *The Newspaper*, (London, 1913), p. 163.

³⁾ *Ibid.*, p. 165.

teria, cu care sunt umplute gazetele noastre săptămânale, e primită cu mai mare venerație decât actele parlamentului; iar sentimentele unuia din scriitorășii aceștia au mai multă greutate cu mulțimea decât opinia celui mai bun om politic din regat »¹⁾).

Creșterea influenței continue a presei în secolul al XVIII-lea se datora în bună parte și cristalizării partidelor, care acum deveniseră organele de canalizare ale curenților de opinie. Prin propaganda pe care o desfășurau, creștea și interesul publicului de a urmări diferitele oscilații de opinie în politica țării. Iar mediul cel mai firesc pentru cetățean de a se ține în curent cu evenimentele, era oferit de presă.

Să urmărim mai departe evoluția presei engleze. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Wilkes, cunoscutul agitator, scotea *The North Briton*, iar Woodfall publica *Letters of Junius*, al căror răsunset în opinia publică de atunci era neobișnuit. Prin curajul opiniei liber exprimată, ambele publicații căutau să deștepte atenția cetățenilor de a veghea la actele guvernului și de a le judeca independent de autoritatea lor. Astfel se statorniceau unele deprinderi, care stăruesc până astăzi în presa engleză, anume spiritul de independență în judecată și anonimatul în scris. Această din urmă deprindere era menită să ferească pe cititor de a asocia cuprinsul unui articol editorial de autorul lui. Cu toate restricțiunile suferite, către sfârșitul secolului, libertatea presei era proclamată printr'o lege și pusă sub protecția juraților. Reforma era datorită stăruințelor lui William Pitt și Fox²⁾.

În cursul secolului al XIX-lea, presa engleză se dezvoltă în continuu, mai ales dela desființarea timbrelor pe ziare (1855) și a taxelor pe hârtie (1861), devenind din ce în ce mai accesibilă maselor și contribuind la luminarea lor. La începutul secolului, Cobbett, cunoscutul luptător pentru cauza muncitorilor, edita *Weekly Political Register*, în care nota personală domina. Influența acestei publicații asupra publicului nu era însă mai puțin reală, pregătind atmosfera, în care aveau loc mai târziu reformele sociale.

¹⁾ Apud H. T. Buckle, *History of Civilization in England* (new ed. London 1867), vol. I, p. 434 urm.

²⁾ Macaulay, *William Pitt* (Tauchnitz ed. 1860), p. 103.

În același timp, presa engleză se dezvoltă în direcția relatării obiective a faptelor, cuprinzând un câmp cât mai variat de informații. Această obiectivitate începuse să sestatornicească odată cu apariția ziarului *Times*, fondat în 1785 ¹⁾ de John Walter. Acesta știu să-i imprime nota impersonală. Exemplul fu urmat și de alte ziare. Se cuvine să relevăm evoluția ziarului, care, prin locul de frunte ocupat în trecut și prin prestigiul de care se bucură astăzi în presa engleză, se confundă cu însăși istoria acestei instituții.

Succesul ziarului *Times* era datorit celor două însușiri, care aparțin presei engleze în genere, anume — independența și eficiența. În ceea ce privește prima calitate, John Walter nu se sfia să denunțe orice abuz și pe oricine, oricât de puternic ar fi fost. Astfel atacurile lui împotriva Lordului Melville, amicul intim al lui William Pitt, au rămas celebre. În general, politica ziarului a fost dela început să apere interesele micii burghezii, pe atunci foarte nemulțumită, fără însă a neglija interesele superioare ale întregii națiuni. Căci punctul special din programul ziarului nu depășea niciodată marginele unei ținute obiective față de celelalte categorii și interese ale societății.

În privința eficienței, John Walter nu cruța nimic pentru a obține informații exacte și rapide în orice împrejurare. El organiza un serviciu propriu de expediție a ziarului, mai sigur decât acela pe care-l oferea diligența poștei. El trimise chiar un corespondent în războiul din Spania, — un lucru neobișnuit la începutul secolului trecut, — obținând știri cu o zi înaintea guvernului. *Times* anunța cel dintâi bătălia dela Waterloo și victoria lui Wellington. Cu asemenea succese, ziarul creștea în opinia publică a țării, identificându-se cu toate aspirațiile ei. Sub conducerea lui John Walter « al II-lea », cum îl numea publicul, ziarul câștiga și mai mult în influență. Acum se despărțeau pentru întâia oară funcțiunile de proprietar și administrator de acelea de editor sau redactor. Astfel conducerea redacției era încredințată pe rând unor ziariști de talent și mare perspicacitate, ca Sir John Stoddart, Thomas Barnes, Edward Stirling, J. T. Delane, etc. Dela zece mii de exemplare în 1834, tirajul creștea la patruzeci de mii în 1847. Pe timpul războiului din Crimeea, circulația se

¹⁾ În primii trei ani ziarul apăru sub numele de « *Registrar* ».

ridică la 51.000 exemplare, ceea ce era un record față de celelalte ziare londoneze, publicate în mai puțin de opt mii exemplare. Unele din aceste ziare apăreau numai în 2.667 exemplare, cum arată statistica după încasarea timbrelor, care se aplicau atunci pe fiecare gazetă ¹⁾).

Sub conducerea lui John Walter « al III-lea », *Times* continuă să se desvolte și să-și întărească poziția de exponent al opiniei publice. Cu toate acestea, ziarul cunoscuse o experiență, care ar fi distrus oricare altă gazetă mai puțin așezată în conștiința publică. Așa, în 1886 *Times* publică mai multe scrisori apocrife, atribuindu-le lui Charles Parnell, cunoscutul politician englez. Justiția dovedi falsul, căruia ziarul căzuse victimă din cauza ușurinței primului redactor.

În 1891, ziarul trece în proprietatea lui A. F. Walter pentru câțva timp. În urmă, ziarul trece în controlul unei societăți, în care Harmsworth (mai târziu Lordul Northcliffe) avea majoritatea acțiunilor. Sub conducerea acestuia, *Times* cunoscuse unele modificări inspirate din presa americană. Circulația deveni din ce în ce mai mare, datorită reorganizării lui pe baze comerciale, amenințând să-i zdruncine poziția eminentă de organ independent și de elită. Dar după moartea Lordului Northcliffe, ziarul trece din nou în mâna unui descendent al lui John Walter, care, împreună cu Maiorul Astor și un comitet, alcătuit din Președintele Inaltei Curți de Justiție, Guvernatorul Băncii Angliei și Președintele Societății Regale, îl administrează ca pe o instituție națională. În această formă se află astăzi ziarul, al cărui jubileu de 150 ani de neîntreruptă apariție a fost celebrat în 1935.

Un alt ziar, *Morning Post*, care în vechime întrece cu câțiva ani pe *Times*, fiind fondat în 1772, s'a distins în prima jumătate a secolului trecut ca un organ de înaltă ținută etică și literară. Printre colaboratorii cei mai celebri ai ziarului, au fost scriitorii Southey, Coleridge și Arthur Young. Unele din cele mai frumoase sonete ale lui Wordsworth au apărut în coloanele lui. În politică, ziarul a avut totdeauna simpatii pentru Partidul Conservator. Atitudinea lui aristocratică a fost menținută până astăzi ²⁾).

¹⁾ Binney Dibblee, *Op. cit.*, p. 167 urm.

²⁾ Asupra istoriei acestui ziar, vezi: W. H. Hindle, *The Morning Post — A Study in the Growth of Independence*, London, 1937.

Printre ziarele mai vechi și cu ținută literară, *Standard*, fondat în 1827, ocupă un loc de frunte. Acest ziar figura într'un timp ca un rival serios al lui *Times*, aspirând să exceleze în deosebi prin valoarea literară a articolelor de fond. Printre colaboratori, ziarul a avut și pe lordul Salisbury. Epoca lui de înflorire a fost pe timpul guvernării lui Disraeli. De atunci însă, ziarul a dat înapoi, menținându-se ca organ de opinie numai în cercuri restrânse.

În urma desființării timbrelor pe ziare în 1855, cum am amintit, numărul cotidianelor se înmulțiră. Printre acestea, *Daily Telegraph*, fondat în același an, este cel mai important prin locul pe care-l ocupă dela început în presa engleză. Ziarul se ridică în numele intereselor claselor mijlocii, care aveau cel mai mare procent de cititori în societatea engleză de atunci. Succesul lui era datorit și faptului că era oferit pe prețul de un penny, într'un timp când celelalte ziare se vindeau cu un preț de două până la patru ori mai mult. Circulația acestui ziar devenea cu timpul cea mai mare și se menține până astăzi.

Alte ziare apăreau cu același scop de a pătrunde cât mai adânc în mase. Printre cele mai populare și mai răspândite sunt *Daily Chronicle* și *Daily News*, acesta din urmă fondat de Charles Dickens în 1846. Ambele ziare reduceau în 1904 prețul la o jumătate de penny, inaugurând astfel un precedent, pe care-l vor urma și alte ziare. *Daily Mail*, care se releva cu deosebire pe timpul războiului sud-african, este de asemenea un ziar popular. Sub proprietatea și conducerea Lordului Northcliffe, acest ziar a fost organizat pe baze moderne, inspirate în bună parte din presa americană. Pe timpul războiului mondial, ziarul a avut o ținută dârză, criticând guvernul Lloyd George și militând pentru o conducere unitară a armatelor aliate. Campania lui a dus la numirea Generalului Foch ca generalism. Astăzi e proprietatea Lordului Rothermere, cunoscutul propagandist al revizuirii Tratatelor de Pace. Totuși, în ultimul timp, activitatea sa în această direcție a diminuat simțitor, fiind condamnată de opinia publică din Anglia. În sfârșit, *Daily Express* este un alt ziar de dimineață, iar *Daily Herald*, deși organul Partidului Laburist, are o circulație egală cu cele mai răspândite ziare populare din Londra.

Ziare cu caracter financiar, ca *Financial Times*, *The Financier* și altele, sau cu un caracter sportiv, ca *Sportsman*, fac parte de

asemenia din presa londoneză de dimineață. Londra are și cotidiene ilustrate, ca *Daily Graphic*, *Daily Mirror* și *Daily Sketch*, a căror circulație este mare.

Ca ziare de seară, *Evening News* și *Star* sunt cele mai populare. *Globe*, fondat în 1803, și *Evening Standard*, au o ținută editorială asemănătoare celor mai mari ziare de dimineață. *Pall Mall Gazette*, fondată în 1865, are un trecut glorios. Charles Reade, George Eliot, Sir James Stephen, Lordul Morley și alți scriitori de marcă au fost colaboratorii acestui ziar, cu caracter conservator pronunțat. *Westminster Gazette*, organul liberalilor, dispărut după război, era printre cele mai citite ziare de seară.

Publicațiile săptămânale ocupă un loc important în presa engleză. Cele mai răspândite apar la Londra. Caracterul lor este cât se poate de variat, după categoria de cititori la care se adresează. În marea lor majoritate, aceste publicații sunt ilustrate, ceea ce contribuie într-o largă măsură la circulația lor. Cele mai vechi sunt *Illustrated London News* (1842) și *Graphic* (1869), răspândite și în străinătate. Apoi vin *Sketch*, *Sphere*, *Tatler* și *Country Life*. Alte publicații săptămânale sunt *The Economist* și *The Statist*, cu caracter economic-financiar. *The Athenaeum*, fondat în 1828, *Times Literary Supplement*, *Saturday Review*, *Nation* și altele au un caracter literar sau politic. Printre publicațiile săptămânale cu caracter religios, cele mai importante sunt: *Church Times*, *Christian World*, *Christian Commonwealth*, *The Tablet* (romano-catolic), *War Cry* (organul Armatei Salvării), *The Jewish Chronicle*, etc. Ca publicații feminine, cele mai răspândite sunt: *The Queen*, *Lady's Pictorial*, *The Gentlewoman*. Publicații din fiecare domeniu de activitate profesională apar atât în Londra cât și în orașele importante din Anglia. Printre publicațiile cu caracter umoristic, *Punch* (fondat în 1841) este cea mai cunoscută și răspândită ¹⁾.

Ziarele din provincie, de obicei foi de partid, ocupă de asemenea un loc important în presa engleză, prin influența pe care o exercită asupra opiniei publice locale. Unele sunt tot atât de bine organizate și se bucură de aceeași circulație ca și ziarele din capitală. În primul rând vine *Manchester Guardian* (fondat în

¹⁾ Pentru amănunte, vezi: Binney Dibblee, *Op. cit.*, pp. 189—203.

1821), care este citit în toată țara și chiar în străinătate, distinguându-se prin valoarea informațiilor și articolelor editoriale, pe care le publică. Cei maieminenți ziariști, scriitori și oameni de știință colaborează la acest ziar, care a susținut totdeauna principii liberale în politică și economie. Alte ziare locale, cu o reputație bine stabilită, sunt *Birmingham Post* și *The Scotsman* din Edinburg. Cel mai vechi ziar din provincie și chiar din întreaga țară, prin continua lui apariție din 1717, este *Leeds Mercury*, considerat ca un organ liberal. Alte ziare mai cunoscute sunt următoarele: *Liverpool Daily Post* (liberal), *Liverpool Courier* (conservator), *Newcastle Chronicle*, *Bradford Observer*, *Sheffield Telegraph*, *Manchester Evening News*, *Bristol Times and Mirror*, *Irish Times* (Dublin), *Belfast Newsletter*, etc.

În sfârșit, agențiile de presă din Anglia sunt nu mai puțin eficiente prin rapiditatea serviciului de informații. Cea mai veche și cunoscută, este agenția *Reuter*, fondată de un german, Baronul Iulius von Reuter. Toate ziarele engleze, cu excepția lui *Times*, sunt în mare parte dependente de informațiile procurate de această agenție. Alte agenții de presă sunt: *Central News*, *Exchange Telegraph Company* și *London News Agency*, deopotrivă folosite de ziarele engleze.

3. Presa engleză a trecut în ultimii patruzeci de ani printr'o transformare radicală, suferind în această privință influența condițiilor economice ale civilizației contemporane. Trecerea ziarelor engleze, de la caracterul de organe de opinie la acela de « organe de profit », a fost destul de rapidă. Era de ajuns ca un ziar să inaugureze noile metode și să aibe succes, pentru ca celelalte ziare să le adopte și să le perfecționeze mai departe. Ceea ce determina însă acest fenomen, a fost, în primul rând, creșterea volumului de afaceri în societate și în sfârșit dezvoltarea spiritului de reclamă în comerț. În al doilea rând, înmulțirea numărului de cititori, prin introducerea obligativității învățământului elementar de stat, contribuia într'o largă măsură la producerea aceluiaș fenomen.

Era evident că, în ziua când devenea « o branșă a comerțului », presa trebuia să adopte toate mijloacele de care se servește comerțul. Ziarele engleze, care altădată fuseseră, cum am văzut, atât de atente în ținuta lor ideologică, începeau în primii ani ai

secolului nostru să se preocupe de posibilitățile unei circulații cât mai mari. O asemenea preocupare urmărea nu numai răspândirea ziarului, dar și obținerea de reclame. Cu cât un ziar reușea « să vândă mai mult spațiu » pentru anunțuri comerciale, cu atât era mai rentabil. Goana după reclame se intensifica într'un ritm necunoscut până atunci în Anglia. Fiecare ziar din Londra se lua la întrecere în a inventa cât mai atrăgătoare mijloace de captare a cititorilor, cu scopul de a induce întreprinderile comerciale să insereze anunțuri. Cu cât circulația creștea, cu atât mai mult se urca tariful reclamelor. Profitul principal pentru un ziar era asigurat acum din această sursă de venituri. Adoptând în această privință și mijloacele pline de invențiune ale presei americane, ziarele engleze solicitau cititori prin diverse expediente, ca daruri, polițe de asigurare, loterii, articole de senzație. De asemenea, reclame inserate în alte publicații, ajutau să facă ziarul cât mai cunoscut publicului. Într'un cuvânt, atenția cititorului era atrasă prin tot ce se poate face apel la interesele și slăbiciunile omenești.

Toate aceste mijloace de captare a publicului reprezentau, bine înțeles, o cheltuială, pe care numai ziare cu un capital mare puteau să o facă. E cunoscut cazul ziarului ilustrat din Londra, *Daily Mirror*, care cheltuia înainte de a apărea în 1903, suma de o sută mii lire sterline numai pentru a se face cunoscut. Iar după ce începea să apară, arunca sume și mai mari în distribuire de daruri și alte atracții, cu scopul de a capta cititori. Dar cum « reclama totdeauna plătește », sumele astfel asvârlite erau de fapt mai mult o investire decât o cheltuială. Căci până la urmă, dacă întreprinderea dispunea de resurse suficiente, cum era cazul pomenit, pentru a rezista câtva timp, publicitatea trebuia să aducă circulația și cu ea cererea de reclame din partea comerțului.

Pentru a ne înfățișa mai bine rentabilitatea unei asemenea politici, e suficient a releva următoarele date statistice. Așa, în 1932, ziarele de dimineață din Londra aveau de pe urma anunțurilor publicate un venit de nouă milioane lire sterline, iar acelea de seară patru milioane lire sterline, adică un total de aproape nouă miliarde lei. *Daily Mail* singur primea din reclame suma de un milion lire sterline pe acel an ¹⁾.

¹⁾ Hamilton Fyfe, *Press Parade* (London, 1936), p. 105.

În asemenea condiții, ziarele așa numite « de opinie » sau cu o atitudine ideologică nu le mai rămânea decât, sau să se adapteze noului curent, sau să se mulțumească numai cu un tiraj limitat, riscând, în acest din urmă caz, să dispară mai curând sau mai târziu. Căci ceea ce publicul cerea acum, era mai mult distracție și servirea intereselor sale materiale decât idei abstracte.

Schimbarea survenită în presa engleză era datorită în același timp, cum am pomenit, lărgirii cadrului de cititori. Anglia introducea învățământul primar obligator în 1870, iar gratuitatea lui, douăzeci de ani mai târziu. Această reformă avea o influență directă asupra presei. Pe la sfârșitul secolului trecut, numărul cititorilor înmulțindu-se, creștea în mod necesar și circulația ziarelor. Acest fapt revoluționa, în adevăr, întreaga concepție a presei engleze și trebuie considerat tot atât de hotărîtor ca și creșterea volumului de afaceri în societate. Nimeni nu se mai gândea acum că un ziar ar putea să se mulțumească numai cu un succes moral. Puțini erau aceia, care mai credeau că un ziar nu trebuie să fie considerat ca o întreprindere comercială și cu venituri tot atât de sigure ca orice afacere bine încheată. Trecuse timpul când proprietarii ziarelor se mulțumeau cu un venit modest, sau uneori numai cu satisfacția morală de a fi exercitat o influență asupra opiniei publice a țării într'un moment dat.

Transformarea în caracterul presei engleze poate fi mai ușor înfățișată, dacă o raportăm la fapte și cifre. În preajma acestei transformări, adică la sfârșitul secolului trecut, ziarul *Daily Telegraph* avea cea mai mare circulație, dar care nu depășea o sută de mii exemplare. În același timp, toate ziarele care apăreau în Insulele Britanice nu se vindeau, socotite laolaltă, în mai mult de două milioane exemplare. Astăzi însă, numai două din ziarele de dimineață din Londra au fiecare câte o circulație mai mare de două milioane. Alte ziare se desfac între un milion și un sfert și un milion și jumătate de exemplare. Se pare că numărul total de exemplare vândute zilnic în Anglia atinge cifra de cincisprezece milioane ¹⁾.

Un alt fapt caracteristic era reducerea numărului ziarelor. În noile condiții, cum am amintit, numai ziare de tiraj mare pu-

¹⁾ Fyfe, *Op. cit.*, p. 12 urm.

teau să reziste. De aceea, procesul raționalizării din domeniul comerțului apărea și în presă. Astfel, la Londra, din șase cotidiene de dimineață, cu caracter popular și cu circulație destul de mare, rămâneau numai patru, iar din nouă ziare de seară rămâneau trei.

Se înțelege că, în condițiile arătate și ca un mijloc de înavuire, presa a devenit în Anglia, ca și în Statele Unite și unele țări democratice din Europa, mai puțin independentă decât fusese altădată. Proprietarii ziarelor engleze sunt acum, în marea lor majoritate, oameni de afaceri, capitaliști ambițioși, care urmăresc nu numai să-și mărească veniturile, dar în același timp să-și întărească situația socială. Unii din ei primesc titluri de nobleță și exercită o anumită influență asupra guvernului, prin simplul fapt că dispun de o gazetă răspândită. Dar faptul caracteristic pentru noile stări este că mulți din acești proprietari de gazete nu au nici-o experiență în presă, când cumpără sau întemeiază un ziar. Scrisul e încredințat unor ziarști de meserie, iar partea comercială e trecută în grija unui manager. Proprietarul se mulțumește cu reputația și profitul. Evident că între proprietar și ziarștii salariați nu există o altă relație decât aceea între capitalist și muncitor. De aici deseori conflicte morale și materiale ce apar între ei. Căci oameni cu simțul răspunderii nu pot rămâne mult timp în postul de redactor.

Sunt nenumărate cazurile în care ziarștii de talent, fiind limitați în activitatea lor de interesele comerciale și de politica personală a proprietarului, au fost obligați să plece. Conduita proprietarului e de cele mai multe ori autocrată. Cine nu se supune ordinelor lui, este îndepărtat fără nici o motivare. E drept că în urma măsurilor luate de sindicatele ziarștilor, această atitudine a fost puțin atenuată în ultimii ani. Dar faptul rămâne că, în condițiile arătate, ziarștii nu pot să-și exercite profesiunea independent de voința personală a proprietarului.

Din cauza caracterului comercial al presei, un ziar nu mai poate apăra o anumită opinie în mod susținut sau să reprezinte în mod consecvent o politică. Nota oportunistă a ziarelor de mare circulație și călăuzite de criterii personale sau comerciale, este ilustrată în mod pregnant de *Daily Mail* și publicațiile satelite, al căror control se află, cum se știe, în mâinile Lordului Rother-

mere (Harold Harmsworth). Amintim în această privință că *Daily Mail* a militat după război și într'un răstimp relativ scurt, pentru și contra Franței, când împotriva, când pentru Fasciștii din Italia și Național-socialiștii din Germania. Sau, pentru a cita un caz mai cunoscut în țara noastră, îmbrățișarea cauzei revizioniste a Ungariei, atât de răsunătoare acum câțiva ani, a fost abandonată de ziar în ultimul timp ¹⁾.

4. În condițiile descrise, presa engleză este astăzi organizată cu scopul de a da maximum de randament. De aceea, secțiunea cea mai importantă în administrația unui ziar este secția publicității, adică a acelei părți în activitatea lui, care-i asigură rentabilitatea. De unde, altădată, primul redactor (*chief editor*) era personajul principal, acum managerul însărcinat cu publicitatea (*advertisement manager*) ocupă locul cel mai important în economia ziarului. Acesta este, bine înțeles, supus cu desăvârșire ordinelor proprietarului, fiind de obicei un om fără nici un simț de independență, sau ceea ce numesc Englezii un « *yes-man* ». Cuprinsul editorial și informativ al ziarului trebuie să se acomodeze dispozițiilor și spațiului, cerute de anunțurile înserate. Însăși caracterul articolelor și informațiilor este de multe ori influențat de exigențele reclamelor. Așa, majoritatea articolelor e alcătuită din subiecte senzaționale, care să atragă atenția cititorilor. De asemenea, informațiile trebuiesc redade într'o formă, care să oprească atenția și să nu atingă susceptibilitatea, nu numai a cititorului, dar și a comerciantului sau industriașului, care plătește atât de scump spațiul pentru reclame. Astfel, un articol editorial sau o istorioară de senzație nu ar putea niciodată să susțină pericolul fumatului pentru sănătate, dacă are anunțuri din partea unor fabrici de țigări. Sau, pentru a cita un caz și mai caracteristic, la multe ziare proprietarul dă ordin expres ca anumite corporații să fie menajate, chiar dacă activitatea lor nu e tocmai în interesul marelui public.

După managerul de publicitate vine în importanță managerul însărcinat cu circulația ziarului. Personajul acesta are în subor-

¹⁾ Adăogăm pentru informația cititorului român că reputația de ziarist a Lordului Rothermere în Anglia și influența lui asupra opiniei publice, au dispărut în urma acestor inconsecvențe și el este privit de majoritatea poporului englez ca « șampionul cauzelor pierdute ». Vezi Fyfe, *Op cit.*, p. 19.

dine un mănunchi de funcționari, pe care-i trimete să facă vizite, să convingă publicul prin toate mijloacele spre a-l determina să se aboneze sau să citească ziarul. El pune la cale diferite scheme de captare, care, în majoritatea cazurilor, se adresează femeilor, acestea fiind socotite mai accesibile și mai ușor de influențat. Uneori, oameni de vază (scriitori, artiști, savanți) sunt induși prin onorarii mari să colaboreze cu articole sau să adreseze ziarului scrisori de admirație și aprobare. În această privință, nu există altă limită decât imaginația managerului, care veghează la circulația ziarului.

Redactorul pentru sport este de asemenea un personaj important în ziarele engleze de azi. El poate obține mai ușor spațiu dela managerul de publicitate decât ceilalți redactori, fiindcă subiectul articolelor lui e considerat totdeauna ca un element de atracție pentru ziar. Sportul, deși adânc înrădăcinat în deprinderile poporului, nu se bucura de o asemenea atenție altădată. Se pare că locul lui privilegiat în ziarele engleze se datorește, în bună parte, influenței presei americane.

Mai vine apoi redactorul pentru știrile din străinătate. Spațiul ocupat de aceste informații variază după împrejurări. Redactorul devine și el mai important, când situația externă reclamă o atenție deosebită din partea ziarului. Tendința generală este ca știrile externe să fie cât mai amănunțit expuse, chiar și de ziarele populare. Căci, după marele război, interesul poporului englez în situația externă a devenit mai viu prin faptul multiplelor legături și obligații internaționale, pe care le are Anglia cu alte țări.

Redactorii pentru pagina femeii, pentru informațiile mondene, pentru artă și literatură, au de asemenea locul lor în economia ziarelor. Ziarele de duminică, scoase independent de acelea din zilele de lucru, ca *Sunday Times*, *Observer*, *Sunday Referee*, etc., cuprind în deosebi acest material de lectură.

Primul redactor și redactorul șef al informațiilor (*news editor*), altădată atât de importanți, sunt astăzi personaje secundare. Activitatea lor este subordonată activității celor doi manageri pomeniți mai sus. În schimb, reporterii se bucură acum de o situație ceva mai bună, în urma exemplului dat de Lordul Northcliffe, care a revoluționat și, în această privință, presa engleză. Se știe

că acest ziarist de talent și ingenios om de afaceri a căutat să ridice statutul social și standardul de viață al reporterilor, considerându-i drept factori esențiali în promovarea presei și plătinându-i mai omenește la propriile lui ziare. De unde altădată redactorii nu erau primiți decât pe ușa din dos și nu puteau vorbi decât cu valeții oamenilor politici, astăzi ei își exercită funcțiunea în condiții vrednice de rolul pe care-l îndeplinesc. Ei sunt nu numai răsplătiți mai bine pentru munca lor, dar și respectați mai mult decât odinioară. Sindicatul lor (*National Union of Journalists*) contribuie de asemenea la îmbunătățirea stării lor materiale și morale, apărându-i de fluctuațiile economice și, mai ales, de capriciile proprietarilor de ziare.

Cu toate acestea, situația ziariștilor de profesiune e departe de a fi satisfăcătoare din punctul de vedere moral. Este cunoscut că în Anglia, ziariștii salariați sunt rareori lăsați liberi să-și exprime convingerile sau să scrie după cum le dictează conștiința. Cei mai mulți sunt întrebuițați ca simple unelte pentru obținerea informațiilor, a căror redactare rămâne pe seama unui specialist (*write-up man*), însărcinat să adapteze forma și cuprinsul articolelor la spațiul disponibil și, mai ales, la interesele particulare ale ziarului. Insuși titlul articolelor de reportaj e schimbat. Cu această operație e însărcinat un alt « specialist » (*headline specialist*). Astfel reporterul nu parvine să-și vadă propria sa versiune tipărită. O altă curiozitate a stărilor create de concepția comercială a presei este faptul că, de multe ori, reporterul e însărcinat cu misiuni incompatibile cu punctul de vedere al convingerilor sale. Așa, un ziarist cunoscut, Beverly Nichols, a descris cum a fost trimis odată de ziarul *Daily Mail* să obțină dela părinții unei femei condamnate la moarte unele amănunte, cu scopul de a furniza cititorilor o lectură senzațională ¹⁾. Evident că asemenea practice sunt reprobate de opinia publică sănătoasă a țării, dar ziarele cu mare circulație nu cunosc scrupule, când întrevăd posibilitatea unui succes de moment.

Descrierea de mai sus cu privire la organizarea și concepțiile ziarelor engleze de azi, corespunde însă numai presei așa numite « populare ». Ziarele cu veche tradiție, ca *Times*, *Morning*

¹⁾ Apud Fyfe, *Op. cit.*, p. 43 urm.

Post și *Manchester Guardian*, rămân mai departe organe de opinie și informație obiectivă, și în care primul redactor și-a păstrat autoritatea. E drept că o asemenea distincție și-o mențin aceste publicații numai până la un punct, căci influența spiritului comercial se observă și în coloanele lor, care abundă în reclame. De fapt, independența și atitudinea mai mult sau mai puțin ideologică a acestor ziare implică oarecare sacrificii materiale. Numărul cititorilor de care dispun e relativ mic în comparație cu al celorlalte ziare.

Times continuă să se bucure de o situație privilegiată, fiind astăzi cel mai răspândit și citit ziar în străinătate. Meritul acestui ziar rezidă în obținerea celor mai variate informații străine, având corespondenți particulari în toate țările. Circulația lui a crescut în ultimii ani, datorită obiectivității pe care o păstrează față de evenimentele din politica externă. Inșăși organizarea lui tehnică a fost ferită de inovațiile exagerate ale celorlalte ziare.

Viitorul ziarelor populare și cu mare tiraj pare a fi amenințat de radio. În această privință se crede, în Anglia ca și în alte țări, că nu e departe timpul, când marele public va preferi să asculte informațiile difuzate și astfel să renunțe de a mai citi ziarele. De sigur, chestiunea nu e actuală, dar nu are nimic utopic față de condițiile și concepțiile, în care se dezvoltă civilizația contemporană. Ritmul accelerat, în care s'a comercializat presa engleză, va determina mai curând sau mai târziu o reacțiune. Este foarte probabil că perfecționarea radiodifuziunii să elimine cu timpul, cel puțin în parte, ziarele populare, a căror lipsă de consecvență și a căror preocupare de profit au făcut pe cititor să le privească din ce în ce cu mai multă neîncredere.

5. Influența mutuală între presă și opinia publică, de care vorbeam la începutul acestui studiu, se observă în Anglia mai bine decât în oricare altă țară. Ea se explică, de o parte, prin deprinderea poporului englez cu viața instituțională, iar de altă parte, prin continua legătură ce există între instituție și realitate într'o societate bine organizată. De aceea, presa engleză resfrânge realitatea în acest înțeles și într'o măsură mai largă decât s'ar crede, cu toate preocupările ei comerciale din ultimul timp.

Astfel înțelegem că presa în Anglia, oglindind realitatea și implicând opinia publică a țării, exercită, la rândul ei, o influență în

formarea curentelor de opinie. Această influență are loc însă în mod treptat, pe cale de persuasiune, căci nici-un ziar, fie prestigiul lui cât de mare, nu poate să-și impună părerea dintr'odată.

Sunt, totuși, sugestii practice, care prind atenția publicului dela prima lor formulare, când reprezintă un sentiment general, exprimat la momentul oportun. Oamenii de stat englezi nu neglijează să citească sau cel puțin să răsfoiască ziarele, pentru a cunoaște, nu atât părerea personală a redactorului respectiv, cât a opiniei generale, știind că fiecare ziar se străduiește să redea într'o formă sau alta o asemenea opinie. Gladstone a fost poate singurul om de stat englez, care ignora ziarele. În schimb, contemporanul său, Disraeli, era foarte atent în această privință. Astfel se citează faptul că, în calitate de prim-ministru și în urma sugestiei unui ziar, el decise ca Guvernul britanic să cumpere o mare parte din acțiunile Canalului de Suez, datorită cărora se producea mai târziu controlul englez în Egipt ¹⁾. Pe timpul războiului mondial, cum am amintit, campania ziarului *Daily Mail* pentru crearea unei comande unitare în armatele aliate, fiind ascultată de Guvern, s'a dovedit salutară. Sau, pentru a cita un exemplu recent, opinia majorității ziarelor engleze în favoarea unei înțelegeri cu Italia, a dus la schimbarea survenită în conducerea Ministerului de Externe și la semnarea acordului cu această țară.

Tot succesul în asemenea cazuri atârnă, bine înțeles, de măsura în care sugestiile oferite de presă corespund sentimentului general. Multă discreție și consecvență în atitudine sunt cerute, pentru ca opinia unui ziar să fie luată în seamă de public. O campanie zgomotoasă și insistentă, dar fără temeiuri suficiente, nu are niciodată șansă de a se impune. Publicul în Anglia e mai obișnuit a discerne între fapt și ficțiune, mai ales când sunt în joc chestiuni vitale pentru interesele lui. De aceea, ținuta ziarelor engleze, în asemenea cazuri, este mai circumspectă decât s'ar crede și cu toată sollicitudinea lor pentru senzațional, inerentă condițiilor de azi ale presei în genere.

Moderația ziarelor engleze în discuția problemelor de ordin general trebuie considerată ca un efect al educației cetățenești.

¹⁾ Binney Dibblee, *Op. cit.*, p. 108.

Nivelul cultural pe care-l are o societate se reflectă în acest caz mai bine decât în oricare altă împrejurare. Patriotismul englez se exprimă și aici prin fapte. A critica fără obiect precis și a discuta alături de fapte, sunt deprinderi necunoscute în presa engleză. Abaterile dela linia bunei credințe și cuviințe, sunt totdeauna pedepsite de lege și societate. Intr'un cuvânt, cultul adevărului, atât de înrădăcinat în educația englezului, este observat și de ziare, în ciuda comercializării lor. Căci vechea înțelepciune a poporului englez, că « onestitatea este cea mai bună politică », se aplică pentru el și la comerț, cu atât mai mult la presă.

Influența presei asupra opiniei publice în Anglia este poate mai evidentă din punctul de vedere al instrucției, pe care o dă maselor. Varietatea informațiilor și documentarea articolelor, scrise cu simțământ de răspundere, servesc scopul unei culturi generale, pe care micul funcționar de birou și muncitorul de uzină și-o însușesc în orele libere. E drept că cele mai răspândite și populare ziare dau un material de calitate nu totdeauna potrivită unui asemenea scop, făcând uneori concesiuni pentru aplecările oamenilor fără o cultură organizată. Dar, și în această privință, ziarele sunt în Anglia mai ponderate și mai conștiente de misiunea lor decât ziarele de pe continent sau din Statele Unite. O decentă se observă chiar în relatarea celor mai urâte întâmplări. Iar bogăția informațiilor predomină totdeauna asupra articolelor de senzație. Puterea presei engleze, pe lângă independența și eficiența ei, stă în acest serviciu pe care-l oferă poporului, exercitând asupra lui o influență binefăcătoare și, prin aceasta, contribuind la întreținerea opiniei publice, care, în ultima analiză, se reazimă pe nivelul cultural și pe educația cetățenească a întregii comunități.

Ținuta ziarelor engleze este controlată și de lege. Campanii de presă împotriva unei persoane sunt din ce în ce mai rare, pentru că o afirmație de fapt nedovedită poate atrage condamnarea ziarului. Curțile de justiție în Anglia sunt foarte severe în pedepsirea unor asemenea delictе. Numai în cazuri de judecată de apreciere asupra unor acte publice, legea nu poate interveni. Dar și aici frâna o dă bunul simț al publicului, pe care nici un ziar nu-l sfidează. Astfel, cu toată libertatea nelimitată a presei, ziarele engleze se conduc în genere după dictatele opiniei publice, mai efectivă decât orice îngrădire artificială. .

Inrâurirea aceasta între presă și opinia publică promovează în Anglia o continuă primenire în ambele instituții. Critica oferită zilnic de presă și controlul exercitat de opinia publică sunt factori care contribuie împreună la menținerea necesității de reînnoire a societății. De aici urmează acel spirit viu și acea atenție, care se întâlnesc în Anglia mai mult decât oriunde față de problemele zilei. Relația între presă și opinia publică se observă cu deosebire în împrejurări care implică direct interesele națiunii. Atunci presa înțelege să păstreze o rezervă și o demnitate în judecată, ascultând pulsul opiniei publice, care, la rândul ei, se afirmă prin intermediul ziarelor. Astfel ambele instituții se stimulează reciproc, spre binele țării.

NICOLAE PETRESCU

DE CE AU FOST ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ȚĂRI SEPARATE ?

Dualismul politic românesc. Problema Unirii Principatelor Române a fost pusă adeseori în chip științific, sau în legătură cu anume comemorări; s'a lămurit aproape definitiv când și cum s'a născut, în legătură cu secolul naționalităților, ideea unității naționale la Români, în ce împrejurări interne și internaționale a izbândit Unirea dela 1859.

Dar fața cealaltă a problemei e mult mai puțin cunoscută și totuși trebuie pusă neapărat, ca s'o înțelegem pe cea dintâi. De ce s'au format în veacul al XIV-lea, aproape în același timp, două state românești, Țara Românească și Moldova, și de ce, veacuri de-a-rândul, au rămas față în față, adesea dușmane? Era aceasta o simplă întâmplare, sau dualitatea formei de stat corespunde unor cauze adânci, unor deosebiri organice, geografice și economice, multă vreme mai tari decât unitatea etnică?

Intrebarea este cu atât mai legitimă, cu cât alte popoare, cel francez, cel englez și cel spaniol, și-au făcut unitatea politică la sfârșitul Evului-Mediu, într'o epocă în care ideea națională nu făcea încă parte din patrimoniul sufletesc al omenirii. Istoricii noștri, începând cu paginile poetice ale lui Nicolae Bălcescu din Istoria lui Mihai Viteazul, au arătat doară, cu o fericită comparație, unitatea organică a pământului românesc, o cetate, podișul Ardealului, încercuită de Munți, cu povârnișurile dealurilor și cu șanțurile cu apă de jur-împrejur, cele trei mari râuri, Dunărea, Nistrul și Tisa.

Această unitate, care e o unitate geografică și economică în același timp, trebuia să dea o unitate politică și, totuși, timp de cinci veacuri, n'a fost așa. Este datoria istoricului să răspundă,

de ce, împotriva aparențelor favorabile, au fost, în tot acest lung răstimp (tocmai 500 de ani dela întemeierea Moldovei, 1359, până la Unire, 1859), două state românești cu două domnii.

Nu e vorba de o împărțire multiplă, pe provincii, ca a Italiei sau a Germaniei medievale, ci de un aspect politic special, care n'are elemente de comparație în Europa, cel puțin pentru o durată așa de lungă: *dualismul politic românesc*.

Problema acestui dualism apare astfel ca una din cele mai importante și mai complicate din istoria noastră.

Aspectul geografic al chestiunii. Ca să înțelegem problemele de geografie politică, trebuie să pornim dela geografia fizică, în cazul nostru, dela acea unitate a pământului românesc, de care am pomenit mai sus. Această unitate este o realitate, dar cu condiția ca podișul Ardealului, care formează centrul acestui sistem de provincii și elementul de legătură între ele, să fie în stăpânire românească. Fără Ardeal, oricine își dă seama, privind harta, că Moldova și Țara Românească sunt două provincii excentrice, cărora le lipsește tocmai nucleul central. Este deci sigur că punctul de plecare al situației speciale în care a trăit politicește poporul românesc timp de atâtea veacuri este stăpânirea Ardealului de Unguri. Rupându-se unitatea pământului românesc, prin stăpânirea străină în podișul Transilvaniei, regiunile rămase libere nu mai formau împreună o unitate teritorială și de aceea n'au putut forma nici o unitate politică.

Cucerirea Ardealului de Unguri, care trebuie pusă în veacul al XI-lea, este anterioară nașterii primului Stat românesc în Nordul Dunării, căci condițiile economice și culturale din acea epocă nu îngăduiseră încă Românilor trecerea dela concepția de trib (cnezate și voievodate) la aceea de Stat. Așa dar, atunci când, abia în veacul al XIV-lea, Românii, în urma schimbării împrejurărilor dela Dunărea-de-Jos — deschidere de drumuri comerciale, influențe culturale dela vecini — au format state, elementul geografic de unitate nu mai exista de trei secole prin introducerea unui Stat puternic militar de invaziune în centrul pământului românesc. De aceea, în chip fatal, au trebuit să fie două state pe teritoriul rămas liber de cucerirea ungurească.

Problema aceasta a fost întrucâtva greșit înțeleasă, pentrucă, până la o vreme, așa zisul «descălecat», care explica fundarea

celor două principate române, a fost o teorie scumpă istoricilor. Se credea anume că, în veacul al XIV-lea (de ce tocmai în veacul al XIV-lea?), Românii ardeleni, prigo niți pentru credința lor răsăriteană, au fost nevoiți să părăsească în cete mari țara lor de baștină și să treacă dincolo de Munți, în ținuturi aproape pustii, punând temeliiile unor state noi. Dacă ar fi fost așa, nu examinez aici imposibilitatea ca niște fugari să înființeze repede state puternice, atunci emigrația pornită în același timp, din același loc și din aceleași cauze, ar fi putut forma un singur Stat. În realitate, nimic, afară de tradiții legendare păstrate de cronicari ce scriu cu sute de ani după întemeiere, nu dovedește vre-o emigrație în mase mari de Români de peste Munți în Principate. Trebuie să renunțăm azi la mitul descălecării. Populația românească întemeietoare de Stat în Țara Românească și în Moldova a fost de aici. Cel mult, pentru Moldova se poate admite venirea din Maramureș a elementelor de conducere, nicidecum însă scurgerea unei populații întregi prin pasurile Munților. Poporul românesc, care de totdeauna era în Câmpia Munteniei, păstrarea numelui traco-scitic al Dunării și a terminologiei agricole latine în limba română o dovedește, ca și în Moldova, a ajuns la un moment dat la o maturitate politică și, pe locurile sale străvechi, a fundat, conform cu configurația geografică a regiunilor, două state.

În adevăr, cele două regiuni în care s'au înființat statele românești au, pe lângă *așezarea lor în colț*, și o conformație deosebită care le desparte. În Evul-Mediu și chiar mai târziu, unitatea unui ținut și conformația sa depind în primul rând de direcția apelor. Geografii antici, când descriau o regiune, însemnau totdeauna direcția spre care « se îndreaptă » ținutul (vergit versus septemtrionem). Muntenia și Moldova au, în această privință, *direcții divergente*. În epoca medievală, râurile ca linii de comunicație aveau o însemnătate cu mult mai mare decât azi. Nu numai din pricina eventualei navigații ce s'ar fi făcut pe ape, în lipsa unor drumuri lucrate de mână omenească, dar și prin faptul că, în această epocă, pădurile acopereau suprafețe cu mult mai întinse ca acum; în țara noastră acopereau aproape fără întrerupere întreaga Câmpie a Țării Românești, dela Olt până la marginile Bărăganului, și luncile râurilor deschideau drumuri naturale care tăiau aceste păduri. Erau singurele drumuri prin codrii care

purtau numele de Pădurea Nebună (Teleorman), Pădurea Românilor (Vlăsia), Pădurea cea Mare (în Ilfov), ceea ce arată mărimea și importanța acestor codri medievali.

Examinând comparativ situația Munteniei și a Moldovei, din punct de vedere al curgerii apelor, constatăm aspecte divergente. Muntenia sau Țara Românească formează un ținut armonios, dela Carpați la Nord, până la Dunăre la Sud, o serie de râuri, privite schematic, sunt aproape paralele, sunt perpendiculare pe aceste două granițe, ele unesc pasurile Munților cu Dunărea. Consecința acestei situații este o unitate a regiunilor dintre Munte și Dunăre și legături strănse între munte, deal, șes și baltă. Produsele specifice ale fiecăreia din aceste regiuni, care se completează, se schimbă ușor; populația trebuie și poate să stea în continuă legătură. Din primele timpuri ale principatului muntean, în secolul al XIV-lea, constatăm din documente o populație deasă în tot șesul și numeroase așezări omenești străvechi, cu populație românească la bălțile Dunării, mai ales dela Brăila până la Călărași de azi, ceea ce desminte hotărît concepția unui descălecat de populație dela Munte. Legăturile între Munte și Dunăre erau așa de strănse și de lesnicioase, încât constatăm în același secol, secolul întemeierii, că mănăstirile din Munții Olteniei aveau bogate proprietăți cu sate la bălțile dela gura Ialomiței, și căruțele mănăstirești cu pește sărat străbăteau mereu țara de-a-curmezișul. Intr'un cuvânt, circulația comercială internă și de transit în Țara Românească se făcea dela Munte spre Dunăre și invers, aceste drumuri, lunci de râuri, nu se continuau în Moldova, și nu se completau cu drumurile acestei țări, care erau îndreptate în altă parte.

Moldova are alt aspect hidrografic, râurile ei mai importante nu coboară perpendicular linia Munților, străbătând toată țara, ca în Muntenia, ci sunt paralele cu Carpații; Siretul, Prutul și Nistrul constituiesc un fel de bariere spre răsărit și izvoarele lor sunt în afara granițelor țării, în afara ținutului locuit de Români. Numai spre vărsarea lor ele se apropie între dânsele și anume spre colțul de Sud-Est al țării, spre gurile Dunării și Marea Neagră. Din această constatare rezultă întâi că Moldova are un sistem hidrografic deosebit, care nu se completează, nici nu se leagă de acel al țării vecine. Astfel legătura de drumuri între cele două

principate nu era naturală și lesnicioasă în primele timpuri. În al doilea rând, constatăm că Moldova este mai puțin unitară, mai puțin legată decât Țara Românească. De aceea, principatul moldovean nu s'a format dela început ca o unitate politică, cuprinzând întreg ținutul dela Munte până la Nistru și la Mare. Această unitate s'a făcut în etape; este sigur că primul Stat moldovenesc cuprindea numai bazinul râului Moldova, căci altfel nu ne-am explica de ce țara poartă numele acestui râu secundar. Și mai târziu, ea a rămas cu amintirea acestei forme dela început, păstrând numele râului rămas cu o importanță secundară. Înaintarea Statului moldovean din colțul de Nord-Vest spre gurile Dunării și ale Nistrului, către care ducea sistemul ei de ape, s'a făcut încet, în vreo 50 de ani, și la 1392 apare prima oară litoralul Mării în stăpânirea unui Domn moldovean. Atunci când Moldova a ajuns, în sfârșit, vecină cu Țara Românească, această din urmă țară era de mult constituită în chip solid.

Imprejurările geografice, în special așezarea văilor apelor, explică la origine formarea divergentă a celor două State românești.

Drumurile de comerț. Apele cu văile lor au alcătuit cele mai vechi legături interne de comunicație între sate și ținuturi. Dar, pe lângă aceste drumuri locale, avem prin țările noastre, curând după întemeiere, marile drumuri de comerț internațional dela sfârșitul Evului-Mediu și dela începutul Evului-Modern. Importanța lor a fost studiată și s'a arătat influența ce au asupra dezvoltării noastre sociale și economice, în studiile d-lor N. Iorga, I. Nistor și ale istoricului polon O. Gôrka, iar pentru Moldova și într'un studiu al autorului acestor rânduri.

Erau două drumuri mari, drumul Lembergului (Liovului) prin Moldova și drumul orașelor săsești din Ardeal, în special Brașovul și Sibiu, prin Țara Românească. Cel dintâi, prin capitalurile investite, prin ramificațiile sale depărtate și prin numărul negustorilor, era mult mai însemnat.

Două grupuri de orașe comerciale din Europa erau interesate în acest transit comercial prin Moldova, orașele hanseatice din Germania de Nord, care făceau comerț cu Polonia, în special comerțul cu postavuri, și orașele din Italia, Genova și Veneția, care, din timpul cruciatelor, aveau așezări, adevărate colonii, în

Oriental apropiat și pe coastele Mării Negre. Din Asia se aduceau produsele transportate de caravane până la țărni, care erau apoi încărcate pe corăbiile italienești și negustorii italieni le schimbau la Lemberg sau la Cetatea-Albă cu produsele aduse de negustorii din Germania. Legătura cu coloniile italiene se făcea într-o vreme prin Polonia, centrul comerțului oriental fiind dela început Livorno, apoi prin ținuturile tătarăști ale Rusiei sudice și în Crimeea, la Caffa, principala colonie genoveză, pe așa numitul drum tătarăesc. După consolidarea Statului moldovenesc, acesta prezenta mai multe garanții de siguranță a mărfurilor și a negustorilor, așa că drumul moldovenesc a înlocuit pe cel tătarăesc, și capetele lui au fost la Chilia și la Cetatea Albă, în loc de Caffa Crimeii. Italienii erau cei mai mari capitaliști ai Europei la sfârșitul Evului-Mediu (se știe că în această epocă de *Frühkapitalismus* exista numai capitalismul comercial, nu încă și cel industrial), *lombard* era numele generic al bancherilor. Numărul mare de Italieni bogați și importanța capitalurilor investite de ei pe drumul moldovenesc (pe lângă comerț, ei închiriau vămile dela Domnul Moldovei și salinile din Galiția dela Regele Poloniei) arată rolul european al acestui drum comercial.

Drumul moldovenesc se îndrepta, așa dar, dela Nord spre Sud-Vest, la Chilia și Cetatea-Albă și nu spre Galații vecini cu Țara Românească, oraș care nici nu exista în secolele al XIV-lea și al XV-lea.

În Țara Românească, în schimb, drumul orașelor săsești, Sibiul și Brașovul trecea prin pasurile Turnu-Roșu și Bran și de aici apuca spre Dunăre, la Brăila, Cetatea-de-Floci (la gura Ialomiței) și Giurgiu, cele trei porturi ale traficului dunărean, și apoi pe apă spre Măre. Dar, pe lângă acest drum spre Marea Neagră, un alt drum mai puțin studiat de istorici, dar tot așa de important, dădea o fizionomie deosebită comerțului muntean. E vorba de drumul spre Adriatică. Drumul acesta nu era străbătut în întregime de negustorii sași din Ardeal, în Peninsula Balcanică nu era o linie directă, ci se străbăteau drumuri întoarse cu multe întreruperi. Mărfurile apusene erau aduse până la Dunăre de Raguzani. Se cunoaște rolul important pe care Raguză, Dubrovnik, l-a jucat în Evul-Mediu și până târziu în veacul al XVIII-lea în negoțul Peninsulei Balcanice. Acest oraș croat cu

civilizație apuseană, așezat la Marea Adriatică, obținuse privilegii de negoț dela craii sârbi și dela suveranii Imperiului Româno-Bulgar, dela împărații Bizantini și mai târziu și dela padișahul turcesc, ca negustorii de acolo să poată străbate cu mărfurile lor drumurile interioare de uscat ale Peninsulei și să cumpere și să vândă în târguri. Așezările lor, cu case de negoț și cu biserici catolice erau pretutindeni și înfloreau, la Belgrad, ca și la Sofia, la Cavarna și la Silistra; nimeni nu le putea face concurență, căci Genovezii și Venețienii atingeau doar porturile. Nodul de legătură al comerțului raguzan cu cel săsesc a fost la Vidin, oraș pentru care Raguzanii aveau un privilegiu de comerț special încă din anul 1240, dela Țarul Ioan Asan II. Și de asemenea cel mai vechi privilegiu comercial acordat Sașilor din Brașov este tot pentru acest oraș bulgăresc, dat de Țarul bulgar Srațimir. Vidinul a fost un centru comercial de legătură foarte important între Raguză, Țara Românească și Ardeal; se ridicase acolo un țarat bulgar deosebit de cel dela Târnova și moneda de argint vidineană circulă și în Muntenia lui Mircea și în Ardeal, în special în Țara Bârsei, semn al prosperității economice a acestui oraș. Așa dar, acest drum comercial, ce trecea prin Țara Românească, era îndreptat spre Sud-Vest, spre Adriatica, tocmai în direcție opusă celui moldovenesc. Intre drumurile de comerț din Țara Românească și cele din Moldova nu era deci nici o legătură, cele două țări aveau orientări economice deosebite.

Veacul al XIV-lea și mai ales al XV-lea au fost pentru istoria noastră economică o epocă deosebită; atunci, și numai atunci, au trecut prin țările noastre drumuri de negoț de importanță internațională. Drumuri de țară, noroioase, neîngrijite, săpate de roțile căruțelor ce treceau scârțâind, încărcate cu mărfuri rare, călăuzite de negustori ce vorbeau limbi străni și purtau costume din țări depărtate, dar care au făcut prin ridicarea economică a țării, puterea și strălucirea domniilor unui Mircea sau a unui Ștefan.

Zonele de influență politică. Comerțul moldovenesc era în legătură în primul rând cu Polonia, cu Ungaria de asemenea, dar mai puțin. Bistrița Ardealului și Brașovul au avut legături comerciale și cu Moldova și mărfurile săsești ajungeau până la Chilia, dar interesele comerciale ale Poloniei, drumul moldove-

nesc dela Liov până la Cetatea-Albă era cu mult mai important. Rezultatul acestor interese comerciale poloneze este suzeranitatea polonă asupra Moldovei. Regele polon, pentru a-și asigura debușeul mărfurilor la Marea Neagră, a luat sub protecția lui Moldova, țară vasală. Jurămintele omagiale depuse de Domnii moldoveni dela Petre Mușatin până la Ștefan cel Mare, cu celebra scenă a cortului dela Colomeia, nu erau numai simboluri medievale, ele însemnau protectoratul politic și economic al Poloniei asupra Moldovei. De câte ori Domnul Moldovei întârzia depunerca jurământului, regele polon îl reclama cu îngrijorare și, fapt caracteristic, tratatele politice, e vorba de contractele feudale încheiate în scris între Moldova și Polonia, erau întotdeauna completate cu tratate de comerț, privilegii comerciale pentru negustorii din Polonia, cu ușurări de vamă și asigurarea trecerii pașnice prin țară a negustorilor și a mărfurilor. Ungaria, care avea și ea interese comerciale de apărut în Moldova, a încercat în mai multe rânduri, în veacul al XIV-lea și în al XV-lea, să răpească Poloniei, în favoarea ei, suzeranitatea asupra acestei mici țări românești și vestita luptă a lui Matei Corvin cu Ștefan cel Mare la Baia, urmată imediat de protestul polon la Buda, face parte din această serie de sforțări. Dacă nu ținem seama de câteva episoade de scurtă durată din istoria Moldovei, Ungaria n'a izbutit, totuși, să-și întindă influențe politice asupra țării vecine dintre Carpați și Nistru, care a rămas sub suzeranitatea polonă, până ce Turcii au înlăturat-o definitiv în veacul al XVI-lea.

În Țara Românească, legăturile comerciale cu Polonia erau mai slabe, de aceea Regatul Iagellonilor n'a încercat, afară de un singur caz, în vremea lui Mircea, să dispute Ungurilor suzeranitatea asupra ei. Și aici, ca și în Moldova, vasalitatea în forme feudale față de Ungaria a fost o urmare a legăturilor comerciale, o asigurare a drumului de scurgere și de aducere al mărfurilor. Dar drumurile principale ale negoțului venind aici din Ungaria, Țara Românească a rămas sub suzeranitatea coroanei Sfântului Ștefan.

Cu alte cuvinte, erau două zone deosebite de influență politică, ce erau urmarea zonelor de influență comercială, zona ungurească era în Muntenia, iar Moldova cădea în zona de interese și de influențe polone.

Această situație politică se adaugă situației economice și geografice analizate mai sus, ca să explice de ce Țara Românească și Moldova au alcătuit două organisme deosebite.

Tradiția dinastică. Pe temeiul acestor împrejurări economice, s'au încheiat încetul, cu încetul, cele două state românești și din neamul întemeietorilor s'au întărit două dinastii. Domnul care era paznicul și garantul acestei situații, de care am vorbit, devine cu familia lui elementul superior de conducere, care personifică păstrarea tradiției, continuitatea Statului. În această credință se îmbină și o credință religioasă, Domnul cu neamul său sunt lăsați de Dumnezeu; se formează foarte repede la noi două tradiții dinastice. Aceasta se vede bine din răspunsul scris dat de boierii din Râmnic, Brăila și Buzău lui Ștefan cel Mare, venit din Moldova să răstoarne palida umbră de pe tronul Muntean, un Domn supus Turci or. « Avem Domnul nostru bun și mare », zic boierii munteni și rar se găsesc în Evul-Mediu românesc, așa de măsurat și de hieratic, o pagină mai sarcastică și mai trivială, ca aceea trimisă de boierii dela marginea Țării Românești, lui Ștefan, marele Ștefan al Moldovei. Pentru ei strălucirea de învingător pentru cruce a Domnului vecin nu era nimic, față de tradiția stăpânilor lor cei vechi.

Această tradiție dinastică reprezenta pentru gândul oamenilor de atunci o stare permanentă, veșnică. Noi astăzi gândim evolutiv, socotim că stările de azi sunt rezultatul transformării stărilor de ieri și cele de mâine vor rezulta din schimbarea fatală a celor de azi. Atunci se gândea altfel: Țara, ca și biserica, era pentru acești oameni o unitate fixă, ierarhică și hieratică, în frunte cu Domnul ei, uns de Dumnezeu, cu boierii semeți și țărani umili și supuși. Și, veșnic, cât va ține Dumnezeu mâna sa asupra țării, trebuia să fie așa, neclintită de-a-lungul veacurilor.

Împrejurările geografice și economice constituiseră două State deosebite, această dualitate coborîse în conștiințe ca o ordine permanentă, datorită celor două dinastii ce personificau fiecare o orânduială deosebită. Li s'au zis Domnilor munteni Basarabi, deși în fapt n'au existat Basarabi și nici Mușatini, e vorba de nume proprii individuale, nu de nume de familii, care pe atunci nu se obișnuiau în răsăritul ortodox. Au fost două dinastii: dinastia Moldovei și dinastia Țării Românești și crearea lor, du-

rata lor de două secole și jumătate, arată cât de adâncă a fost sciziunea politică a celor două state românești, ce realități bine așezate și închegate erau fiecare din ele, mai ales dacă ne gândim că, la sfârșitul secolului al XIV-lea puține State din Europa centrală și răsăriteană aveau acest element politic, semn de stabilitate, dinastia.

Epoca aristocratică a istoriei românești. Epoca din istoria noastră, de care am vorbit până acum, ține dela întemeierea până în a doua jumătate a veacului al XVI-lea. Caracterele ei esențiale sunt trecerea marilor drumuri de comerț prin țările noastre, suzeranitatea feudală a Ungariei și a Poloniei, existența a două dinastii adânc înrădăcinate în viața sufletească a neamului. Toate acestea erau, cum am spus, elementele pe care se întemeia dualismul politic românesc, existența a două organisme de Stat românești de sine stătătoare.

Veacul al XVI-lea a văzut răsturnându-se întreagă această situație, în urma înaintării otomane spre Europa centrală. Porturile dela Dunăre și dela Mare au fost cucerite de Turci și transformate în posturi militare; pe rând căzură Giurgiu, Chilia, Cetatea-Albă, Brăila. Curând nici unei corăbii de negoț creștine nu-i mai fu îngăduit să plutească pe apele Mării Negre, interdicție care a fost ridicată abia în veacul al XVIII-lea, marele comerț de stofe și de vite din Moldova și Polonia a fost ruinat, Italienii dispar de pe aceste meleaguri, capitalismul comercial își caută aiurea fructificarea, departe, pe căile noi ce se deschideau acum pe Oceane spre America și India. Lembergul în Polonia, Brașovul, Sibiul și Bistrița în Ardeal, orașele din Nordul Moldovei, în frunte cu Suceava s'au ruinat economicște, visteria Domnilor noștri a început să se golească.

Ca urmare a pierderii debușeurilor comerciale în țările noastre și a înaintării turcești, suzeranitatea feudală a Poloniei și a Ungariei asupra Moldovei și a Țării Românești a fost înlăturată și înlocuită cu o singură suzeranitate asupra ambelor țări, cea otomană, cu un caracter de protectorat militar.

Tot atunci, la sfârșitul veacului al XVI-lea, vechile dinastii s'au stins, sau au fost înlăturate în drepturile lor tradiționale, amândouă aproape în același timp. Puterea domnească a căzut și Domn putea ajunge orice boier sau orice pretendent care afirma,

de formă, că ar fi de viță domnească, dar cu condiția să se bucure de favoarea boierilor. La acest sfârșit de secol, moldovenii ajung să domnească în Muntenia și munteni în Moldova.

S'ar părea că zidurile cele vechi de despărțire între cele două principate se năruiseră atunci, că elementele care constituiau unitatea organică deosebită a fiecăruia nu mai existau, că atunci s'ar fi putut face Unirea lor într'un singur Stat. O privire mai adâncită asupra noii situații economice și politice care a înlocuit pe cea veche, arată însă că nici aceste împrejurări nu erau mai favorabile unei fuziuni, dimpotrivă.

În apusul Europei, epoca modernă a fost o epocă de unificare a Statelor, o ștergere a fărâmițării feudale, regii, sprijiniți de burghezia bogată, își întemeiază puterea pe înfrângerea și decăderea economică a nobilimii de mari proprietari funciari. Aceasta era urmarea deschiderii drumurilor comerciale spre Orient, apoi pe oceane, a ridicării unei noi clase de mijloc, care slăbește pe aceea a nobililor. Burghezia are nevoie de liniște și de unitate ca să poată munci și agonisi și, de aceea, sprijină pe rege, spre a obține unificarea Statului.

În răsărit, în Polonia, în Ungaria, la noi, evoluția politică a fost în epoca modernă tocmai opusă: coeziunea Statului se destramă, puterea suveranilor scade în așa grad, încât ei devin o jucărie în mâinile nobilimii atotputernice, sunt aleși, temporari și fără drept de a-și numi urmași, nobilimea este stăpână pe viața economică și de aici și pe cea politică. În aceste țări, unde nu mai treceau drumuri comerciale, unde deci o burghezie nu s'a putut constitui, singurul izvor de venit rămâne pământul cu roadele lui. Era firesc ca proprietarii pământului, deci nobilii, să fie stăpâni pe viața economică a țărilor agricole și, prin aceasta, să stăpânească și Statul. Avem deci din veacul al XVI-lea, până în al XIX-lea, în istoria noastră, ca și în a statelor vecine pomenite, o perioadă pe care o putem numi *aristocratică*, urmând după cea *voievodală*.

Boierii, singuri stăpâni ai produselor, își croiesc latifundii pe ruinele micii proprietăți, supun din ce în ce mai mult țărâ-nimea, Domnul devine un reprezentant al lor, îl alege din rândurile lor și-l schimbă mereu. Figura de tragedie a lui Mihai Viteazul, eroul care a încercat mai mult decât putea un Domn

atunci și a fost nevoit să urmeze directivele politice date de boieri, împotriva aspirațiilor nobile și cavaleresti, cade în această perioadă.

Era această perioadă aristocratică favorabilă unei contopiri a celor două state românești? Numai în aparență. În realitate, din punct de vedere economic, ca și stătulețele feudale ale Europei apusene din Inaltul Ev-Mediu, Principatele Române străbat acum o perioadă de autarhie economică, nefavorabilă unității politice.

Istoricii Evului-Mediu, de pildă Henri Pirenne, recunosc azi că principala cauză a fărâmițării politice a Europei apusene și centrale în această perioadă este lipsa legăturilor economice dintre diversele regiuni, fiecare ținut era autarhic într'o viață de economie agricolă și de industrie casnică; un domeniu agricol independent din punct de vedere economic devenea fatal independent și politicește. Numai deschiderea drumurilor de comerț prin cruciate întâi, prin marile descoperiri geografice apoi, a restabilit unitatea economică și apoi și cea politică.

La fel ca în apusul medieval, luând firește lucrurile în liniile lor mari și neglijând anume excepții, se înfățișează, în această privință, situația Principatelor Române, începând cu sfârșitul veacului al XVI-lea. Moldova și Țara Românească, țări agricole, care, în mare parte, din cauza industriei casnice foarte dezvoltate pe atunci, importau foarte puțin, exportau iarăși puțin în urma închiderii drumurilor de comerț, erau acum unități economice autarhice. De comerț de transit, firește, că nu mai poate fi vorba. Exportul a început să se mărească pentru aprovizionarea Constantinopolului și a oștirii turcești, dar este vorba de o exploatare economică, ce nu prea aduce bani în țară. Așa dar, închise în viața lor de economie agricolă, fără să aibă nevoie una de cealaltă, unități mici, ca stătulețele autarhice din Inaltul Ev-Mediu apusean, cele două State Românești au continuat fatal viața lor izolată, începută din alte pricini și în alte condiții.

Ideea unității și concepția politică a separatismului. În veacul al XVII-lea se naște în țara noastră, în ambele principate, o mișcare intelectuală importantă, a cărei manifestare mai însemnată este literatura istorică a cronicarilor. Cronicarii moldoveni cei dintâi, apoi și cei munteni, iau contact cu cultura clasică în

școlile polone, grecești și italiene, află originea latină a poporului nostru, ceea ce constituie un ferment de unitate, căci originea comune impun ideea unității neamului. Un Miron Costin, un Dimitrie Cantemir, un Constantin Cantacuzino știu că poporul nostru, peste granițele politice, formează o unitate etnică, și o spun cu mândrie și țării și străinilor.

Este o mare descoperire a secolului al XVII-lea care pregătește formarea unei conștiințe naționale. Am putea găsi și mai înainte slabe indicii despre ideea unei origini comune a neamului nostru, chiar la unii scriitori români medievali. Astfel, autorul anonim al unei cronici a Moldovei, cronică anexată mai târziu unui letopiseț mai mare rusesc, scrisă în slavonește, în vremea lui Ștefan cel Mare, deci cu două veacuri înainte de Miron Costin, spune că noi Românii ne tragem din doi frați veniți dela Veneția, unul se chema Roman, celălalt Vlahata, eponimii poporului nostru, român și vlah. De ce doi frați?

Pentru că sunt două principate și aceste principate sunt doi frați, două ramuri ale aceluiași popor. O idee timidă, care nu putea încă să îmbrace haina cugetării limpezi și se ascundea în negura legendei.

În veacul al XVII-lea, la marii cronicari, ideea se limpezeste, e spusă răspicat: noi Românii suntem un singur popor, ne tragem din Romani, stăpânii lumii de odinioară. Dar această idee a unității neamului, a originii comune, aducea ea consecința, firească pentru noi cei de azi, că acest neam unitar trebuia să formeze un Stat unitar? În vremea cronicarilor, ideea de Stat nu acoperea ideea de neam, nu se născuse încă principiul naționalităților, Statul era al Suveranului, al clasei stăpânitoare.

Sunt, firește, dovezi de solidaritate națională între munteni, moldoveni și ardeleni din acea vreme, exemplele au fost dese ori repetate de istorici și ne vom mărgini numai la cel mai caracteristic: porunca dată de Domnul Moldovei Mihai Racoviță, la 1717, Tătarilor, cu care năvălise asupra Maramureșului, să cruțe în prada lor cumplită numai casele Românilor din acel ținut.

Dar să ne ferim să confundăm solidaritatea între diferitele ramuri ale poporului nostru, care este un sentiment, cu ideea politică a unui Stat unitar românesc, ceea ce este cu totul altceva. Putem afirma, întemeiați pe dovezi, că o asemenea idee nu exista

în veacul al XVII-lea, nici chiar în al XVIII-lea, mai mult, era privită ca o absurditate și ca o primejdie de cei mai luminați dintre intelectuali și oamenii de Stat. Nu pentru că aceștia nu-și iubeau țara, dar concepțiile politice ale vremii se împotriveau unei asemenea idei.

Două exemple puțin cunoscute sunt deosebit de caracteristice: Miron Costin povestește, în cronica lui, cum a fost vorba un moment dat la curtea otomană ca Turcii să impuie pe tronul Principatului Ardealului, unde domniseră până atunci numai principii din nobilimea maghiară, pe fostul Domn al Moldovei, bogatul și trufașul Vasile Lupu. Și cronicarul observă cu acest prilej: « Care lucru nu știm cum ar hi putut fi, pentru lege ». Adică, un Domn ortodox al Moldovei și, deci, nici un român ortodox, n'ar fi putut sta, după Miron Costin, în scaunul principiar al Ardealului, pentru că în acea țară clasa guvernantă, nobilimea maghiară, era de altă lege, calvină. Așa cugeta cronicarul care trâmbișase cel dintâi, în chip lămurit, originea comună a poporului român.

Dincolo, în Țara Românească, ideile lui Miron Costin despre originea neamului și unitatea lui fuseseră reluate cu mai multă largime de vederi și cu argumente noi de învățatul boier și om de Stat Constantin stolnicul Cantacuzino. În vremea lui Brâncoveanu, stolnicul era unchiul și sfătuitorul Domnului. Și povestește cronicarul Neculce, cum marele vizir oferise lui Constantin Brâncoveanu și tronul Moldovei, pe lângă acel al Țării Românești, pe care-l avea. « Iar Brâncoveanul Vodă, dacă au auzit așa, foarte îi era cu voia să fie Domn la două țări », dar a cerut răgaz să se sfătuiască și cu unchiul său, Constantin stolnicul. Cronicarul luminat, sfetnic bătrân, aflând de planul Unirii celor două Principate sub sceptrul lui Brâncoveanu, i-a răspuns: « Să-și păzească treaba și grija țării sale. Iar mai mult să nu știe că se amestecă, că apoi, de nu-l va asculta și va face peste voia lui, bine să știe că când va încăleca el la Udriu (Adrianopol), el va înhăma în căruță și va trece în Ardeal ». Stolnicul Cantacuzino socotea Unirea Principatelor o nebunie așa de mare, încât, la auzul ei, era gata să părăsească țara și să fugă peste graniță. Nu e nevoie să adaog că Brâncoveanu a răspuns vizirului că « nu va putea purta de grijă a două țări ce sunt de margină ».

Dacă oamenii cei mai culți ai vremii, tocmai aceea care dădușeră la iveală originile comune ale Românilor, care subliniaseră cu glas profetic în scrierile lor unitatea etnică a neamului, Miron Costin și Constantin stolnicul Cantacuzino, gândeau așa despre unitatea politică a Românilor, este clar că ideea aceasta era cu totul streină cugetării politice de atunci.

S'ar putea obiecta acestor considerații cu epopeea fulgerătoare a lui Mihai Viteazul. Măcar câteva luni, Românii au fost uniți prin faptă românească. Dar și aici, dacă scrutăm de aproape împrejurările, găsim un sentiment de solidaritate românească, fără îndoială, însă lipsa totală a oricărei idei politice de unificare. Dovezi de solidaritate sunt acum multe și bine cunoscute: când Mihai a intrat în Ardeal, o mare bucurie s'a aprins în colibe umile ale sătenilor români de acolo, mulți au crezut că a sunat ceasul liberării din iobăgie și au pus mâna pe furcă și pe topor, ca să atace castelul proprietarilor, se știa doară că stăpânul cel nou este din neamul țăranilor ardeleni. Aceasta o mărturisesc cronicile ungurești contemporane din Ardeal. De altă parte, Mihai așezat în scaunul din Alba Iulia poruncește dietei ardeleni să ia măsuri pentru satele românești, pentru pășunatul vitelor lor, pentru ridicarea situației preoților români. Mihai Viteazul este de asemenea întemeietorul Mitropoliei românești din cetatea domniei. Aceasta înseamnă solidaritate, este partea sufletului. Dar orânduilele politice au altă înfățișare: în Moldova, în Țara Românească, în Ardeal, erau sub Mihai trei guverne (divane) deosebite și chiar trei Domni, unul din ei, Mihai, fiind cu o situație mai înaltă, căci la București guverna fiul său, Nicolae, și la Iași nepotul (sau presupusul nepot) Marcu-Vodă, pe când Mihai stătea la Alba-Iulia. Mai mult chiar, trebuie să se știe că între Țara Românească și Ardeal se plătea vamă de trecere în vremea lui Mihai-Vodă.

De ce a cucerit Mihai Ardealul și Moldova? Insuflețit de un ideal creștin, el era legat de alianța împotriva Turcilor cu principii acestor două țări; când schimbările de domnie au adus desfacerea alianței și părăsirea luptei de către cei doi vecini, el a refăcut alianța creștină cu sabia, sub oblăduirea lui. Firește, Mihai rămâne totuși un precursor, nu prin concepția lui politică, care era a vremii sale, ci prin fapta lui, ca orice faptă ea se valorifică

în chip deosebit, în timp, după ecoul pe care-l trezește în societatea ce evoluează continuu.

Cercetând ideile politice ale vremii, ajungem prin urmare la aceeași concluzie: Trăind viața lor patriarhală, izolată, de economia agricolă, Principatele Române cultivă până la sfârșitul veacului al XVIII-lea un separatism care excludea ideea politică a Unirii.

Perioada contemporană. Perioada contemporană în istoria lumii înseamnă în domeniul economic o uriașe expansiune a capitalismului comercial, cât și a celui industrial. Viața comercială, căile de circulație a mărfurilor și câmpurile de producție și de desfacere, mărginite până acum la anume regiuni restrânse și speciale ale globului, cuprind toate ținuturile locuite. Țări necunoscute pentru comerțul mondial sunt acum «descoperite», produsele lor încep să fie prețuite. Bogățiile latente încep acum să fie valorificate pentru industrie și comerț și unul din ținuturile bogate, părăsit de comerțul mondial dela sfârșitul Evului Mediu, care acum este din nou descoperit, este țara noastră. S'a spus de unii istorici că pacea dela Adrianopol (1829), care ar fi înlăturat monopolul turcesc (mult mai puțin efectiv decât se crede) asupra produselor pământului nostru, a deschis țara noastră comerțului mondial. În realitate, acel tratat a însemnat prea puțin, cum s'a dovedit în timpul din urmă, pentru schimbarea vieții economice a principatelor. Alta a fost cauza intrării țărilor noastre în cercul de preocupare a economiei apusene: Orientul mai puțin civilizată devine o piață a produselor industriale și, în schimb, se descoperă atunci grâul românesc, iar mai târziu petrolul. Inițiativa legăturilor comerciale n'a venit dela România descătușăți, ci a trebuit să vie apusul să forțeze barierele autarhiei noastre.

Descoperirea vitelor românești în Austria și la Lipsca, la sfârșitul veacului al XVIII-lea, descoperirea grâului românesc de către Europa apuseană în veacul al XIX-lea, cucerirea Bărăganului de către agricultura românească (în a doua jumătate a veacului), descoperirea petrolului, sunt faptele principale care au rupt vechea autarhie patriarhală a țărilor noastre și le-a pus în contact cu apusul. Odată cu legăturile comerciale, ca o urmare a lor, au început și legăturile culturale cu același apus, care au adus schimbarea civilizației românești.

Trebue să considerăm ca un lucru sigur că înainte vreme asemenea legături erau practic aproape imposibile, lipseau banii, căci economia era mai mult naturală. Pentru ca un boier să poată merge la Paris, ar fi trebuit o avere, de care, în forma de bani valabili pentru schimbul cu apusul, nu dispunea aproape nimeni. Dacă unii fii de boieri, foarte puțini, au stat la studii ani de zile la Padova, la Constantinopol sau în Polonia, în secolul al XVII-lea, aceasta înseamnă că familia lor dispunea de imense averi naturale și prin aceasta excepțional și de ceva bani. Lipsa de bani este un fapt caracteristic al istoriei noastre din veacul al XVI-lea până în a doua jumătate a celui de al XVIII-lea. Ea a împiedecat relațiile externe, introducerea culturii occidentale la noi.

Acum, începând dela sfârșitul veacului al XVIII-lea și treptat, tot mai mult, în cursul veacului următor, încep să vie bani în țară, să se facă schimb de bani cu țările streine.

Astfel au început să vie streini la noi și să meargă Românii în apus, ideile de libertate ale burgheziei franceze au pătruns și la noi, luând aici caracterul special, care era necesar pentru noi, libertatea națională.

Autarhia se desface, unitățile economice mici nu-și mai au rostul. Pentru a face față nevoilor marelui comerț mondial, ca odinioară în apus după descoperirile geografice, dar pe o scară mult mai întinsă, trebuiau să se unească în organisme mari economice teritoriile locuite de același neam. Neamul cu limba și origina sa de rasă rămâne o realitate peste care nu se putea trece. Astfel se naște secolul naționalităților, pe care l-am putea defini în acest chip: oamenii care se pot înțelege, sunt nevoiți să se înțeleagă.

Unirea celor două principate, care cerea neapărat și completarea unității românești, este rezultatul desfacerii autarhiei economice, în care trăiau cele două țări, dar, în același timp, nu trebue să negăm aportul curentului de idei pentru libertate, care a putut pătrunde la noi din apus, prin deschiderea legăturilor, așa cum am arătat. Acest curent apusean la noi, cu originea și rezultatele lui, este destul de bine cunoscut, studiat fiind de istorici și de istorici literari, așa că nu vom stăruia aici asupra lui, ceea ce nu înseamnă că nu-i recunoaștem importanța. Solidaritatea națională era un sentiment vechi, un instinct, la care s'a adăogat

ideea politică de Stat național, ceea ce înseamnă, firește, o maturitate politică a poporului nostru.

Fără îndoială însă că problema existenței a două principate românești separate ce se mențin de-a-lungul veacurilor se poate rezolvi, în primul rând, considerând împrejurările economice în care a trăit neamul nostru. Când aceste împrejurări speciale au fost înlăturate, numai atunci Unirea s'a putut face.

Fără să fim partizani exclusivi ai materialismului istoric, recunoaștem că împrejurările economice explică în multe privințe, cum este și problema pe care am cercetat-o, înfățișări ale istoriei politice. Pentru lămurirea adevărată și completă a istoriei noastre, este nevoie să facem apel și la ajutorul pe care ni-l dă studiul acestor împrejurări.

P. P. PANAITESCU

LIMBI ARTIFICIALE ȘI INTERNAȚIONALE

Nimeni nu a stabilit încă exact câte limbi și dialecte se vorbesc pe suprafața pământului, și nici nu se poate ajunge la o cifră precisă, deoarece nu totdeauna se poate trage o limită hotărâtă între ceea ce este dialect și ceea ce e σ simplă variantă locală a unui dialect, adică un subdialect. Ba de multe ori lumea nu este de acord nici în privința limbilor: specialiștii europeni recunosc o limbă sardă, pe când Italienii nici nu vor să audă de așa ceva. Ceea ce este însă sigur este că numărul limbilor este extrem de mare. Pe un lingvist, faptul acesta nu poate decât să-l bucure, căci îi oferă un bogat material pentru studii. Oamenii cu îndeltniciri practice însă au toate motivele să fie nemulțumiți de această varietate a graiurilor omenești, căci din pricina ei relațiile, atât politice și culturale, cât și cele comerciale, sunt mult stânjenite. De acest fapt și-au dat seama oamenii încă de la sfârșitul evului mediu, când limba latină putea servi în oarecare măsură savanților din toate țările, dar masele nu o puteau întrebuința. Încă de atunci a încolțit în mintea filosofilor ideea unei limbi artificiale, pe care s'o învețe toate popoarele.

Primul care a încercat să creeze un sistem a fost filosoful Leibniz (în secolul al XVII-lea). De atunci încoace, numeroase au fost încercările, care au dat toate greș. S'a socotit astfel că au existat vreo patru sute de limbi artificiale moarte în fașă. Pentru prima oară ideea a părut realizabilă în practică aproape de sfârșitul secolului al XIX-lea, când Johan Martin Schleyer a inventat limba numită *volapük* (1879), cuvânt compus din englezescul *world* « lume » și *speak* « a vorbi ». Imediat au apărut publicații

în această limbă, gramatici și dicționare. După câte știu, prima publicație românească a fost traducerea unui manual al germanului Erwin Walther, făcută de S. J. Grossmann (Iași, 1887).

Volapük-ul lua ca bază mai peste tot limba engleză, pe care însă o modifica simțitor, chiar în ce privește forma cuvintelor. De exemplu « mamă » se zicea *mot* (engl. *mother*); « diavol », *devel* (engl. *devil*), « poștă », *pot* (engl. *post*), etc. S'a văzut însă repede că o atare limbă cere sforțări serioase pentru a fi învățată și că deci nu are mare valoare practică: era mai grea decât o limbă naturală, deoarece din aceasta, oricât de străină ar fi, tot mai cunoști pe ici pe colo câte un cuvânt, pe când din volapük nu cunoștea nimeni nimic.

De aceea în curând s'a simțit nevoia unei adaptări. Polonezul Zamenhof a creat limba *esperanto* (1887), folosindu-se, în ce privește vocabularul, de elemente cunoscute de mai înainte multora dintre cei interesați, adică, în principiu, adopta pentru fiecare noțiune cuvântul care era folosit în cele mai multe limbi; la rândul ei, morfologia era mult simplificată.

Ideea aceasta este utilizabilă grație întâlnirii a două împrejurări importante: 1. Toate limbile indo-europene, care astăzi sunt răspândite pe tot globul și, cu excepția extremului orient, sunt singurele limbi de cultură universală, prezintă în tot decursul istoriei lor o vizibilă tendință spre simplificarea morfologiei. De exemplu, din cele opt cazuri primitive, limbile romanice (afară de română) și engleza n'au păstrat nici unul, germana a păstrat două, greaca modernă trei; numai limbile slave (afară de bulgară) sunt conservatoare și le-au păstrat aproape pe toate. Vechile sisteme de conjugare, complicate și greoaie (de exemplu: lat. prez. *fero*, perf. *tuli*, supin *latum*; grec. prez. *leipo*, aor. *elipon*, perf. *leloipa*; germ. prez. *gehe*, perf. *ging*, part. *gegangen*) au încetat peste tot de a fi productive, încă înainte de perioada istorică, și în locul lor s'au introdus tipuri clare și regulate (lat. *amare*, *amavi*, *amatum* sau *audire*, *audivi*, *auditum*; germ. *machen*, *machte*, *gemacht*). 2. Vocabularul principalelor limbi europene este impregnate de elemente latine și grecești, comune deci peste tot: cuvinte ca *națiune*, *cultură*, *important*, *reacționa* sunt cunoscute și în țările latine, ca Franța, Italia, România, și în cele nelatine, ca Anglia, Germania, Rusia, și deci constituie o bază comodă

pentru un vocabular internațional. Vocabularul savant și tehnic, comun celor mai multe limbi de cultură, joacă astăzi un rol esențial.

Așa dar, pentru a crea o limbă internațională, se poate adopta pe de o parte o structură foarte simplificată, urmând în fiecare punct calea pe care au parcurs-o limbile cele mai avansate, sau chiar ducând evoluția lor mai departe; pe de altă parte se poate constitui un vocabular foarte bogat din cuvintele care sunt cunoscute mai peste tot.

S'a constatat însă curând că și esperanto are defecte, mai ales pentru că autorul lui n'a respectat el însuși toate principiile pe care le stabilise. De exemplu a făcut concesii inexplicabile germanei și rusei, adoptând un cuvânt german sau rus acolo unde toate celelalte limbi importante sunt de acord ca să întrebuințeze alt cuvânt; a admis declinarea cu două cazuri, ceea ce constituie o complicație inutilă. De aceea s'a format curând (1907) o nouă limbă, un fel de filială, numită *ido*, bazată pe aceleași principii ca esperanto, dar aplicate mai consecvent. Principalul conducător al asociației *ido* a fost de Beaufront. Neajunsul întreprinderii în sine este că în astfel de chestiuni e mult mai bine să existe un singur sistem, chiar cu defecte, decât mai multe, oricât de bune ar fi ele. Schismele sunt fatale oricărei grupări. De altfel dezbinarea nu s'a oprit aici. În 1922, estonianul de Wahl a publicat principiile limbii *occidental*, care nu este decât o nouă adaptare a ideilor luate ca bază de esperanto. Acum doi ani a apărut o gramatică *occidental* în românește, la Craiova, sub semnătura d-lui Săescu. Ne vom opri puțin la elementele acestei din urmă limbi artificiale.

Ceea ce occidentalistii reproșează în primul rând esperanțiștilor este caracterul mecanic al structurii lingvistice adoptate. Ei propun în loc un sistem extras din materialul lingvistic existent, adică încearcă să facă pentru morfologie ceea ce s'a făcut pentru vocabular: alegerea caracteristicilor de flexiune și de derivație care se bucură de cea mai mare răspândire în limbile vii. Această operă a făcut-o în oarecare măsură limba *ido*, căreia însă occidentalistii îi reproșează că nu a dus criteriul ales până la ultimele consecințe.

Ar fi deci de așteptat ca creatorii acestei noi schisme să procedeze cu un spirit de consecvență intransigent și să fixeze cri-

terii precise pentru aderenții lor. În realitate, judecând după gramatica pe care am pomenit-o, în foarte multe cazuri se lasă cititorului libertatea de a alege după bunul plac între mai multe tendințe. De exemplu, în ce privește scrierea, principiul este să se păstreze aspectul cuvintelor din limba de unde provin, adică, în general, dintr'o limbă cu ortografie etimologică, deci anacronică și greoaie. Se va scrie deci *philosophia*, pentru că cu *ph* se scrie în franceză, engleză și germană. Ce ne facem însă cu spaniola, italiana, româna, rusa, bulgara, sârba, polona, ceha, suedeza, etc., care scriu cu *f*? Soluția adoptată este că se permite și scrierea cu *f*. Iată deci perspectivele unei noi schisme, în interiorul occidentalului.

Să trecem la pronunțare. În loc să se admită principiul simplu că se citește cum se scrie (formula inversă celei din limbile naturale, unde trebuie să se scrie cum se citește), se admit și aici fluctuații:

1. Același grup poate fi rostit în două feluri, după cum vrea vorbitorul: *qu = cv* sau *cu* (*equator* se citește *ecvator* sau *ecuator*); *ch = ș* sau *ci* (*chapel* « pălărie » se citește *șapel* sau *ciapel*) și pe deasupra mai apare și cu valoarea de *c* sau *h* în cuvintele grecești (*monarch* se citește *monarc* sau *monarh*; cititorul este deci obligat să cunoască etimologia cuvintelor), etc.

2. Aceași literă se pronunță în două feluri, după sunetele care o însoțesc: *c* se pronunță când *ț*, când *k* (*occidental* se citește *okțidental*); *y* se pronunță când *ü*, când *i* (*systema* se citește *süstema*, iar *yes* se citește *ies*); *t* se pronunță când *t*, când *ț* (*t* în *telephon*, *ț* în *nation*) și pe deasupra se mai admite și pronunțarea cu *s* (*nasion*).

Accentul este fix în principiu, pe vocala care precedă ultima consoană, dar se admit numeroase abateri dela regulă, pentru a urma pronunțarea « internațională ». Astfel se pronunță *café*, dar *hipérbol*, deși există limbi care pronunță *cáfe* și altele care pronunță *hipertól*. Aceste cuvinte ar fi putut deci urma regula generală, fără mare pagubă.

Mai grave sunt variațiunile morfologice. « Câine » se zice *can*; când însă eufonia (?) o cere, se poate zice și *cane*; dacă vrem să stabilim că e masculin, zicem *cano*, iar pentru feminin, *cana*. Iată-ne deci dotați cu patru forme pentru o singură noțiune. E

cam mult. Când te gândești că limbile naturale au în general numai două forme, una pentru masculin și alta pentru feminin, te prinde mirarea că o limbă artificială, simplificată, admite o a treia formă, indiferentă la sex. Pluralul se face adăugând un *s*, sau, dacă eufonia (!) o cere, *es*. Cu toate acestea, dela *bon* « bun » și *mal* « rău », pluralul este *bonis*, *malis*. De ce? Mister. Pentru a se distinge de substantive, adjectivele pot primi un *i* final. Cine va decide când îl primesc și când nu? Urmează că fiecare vorbitor va alege după capul lui, deci se creează dela început diferențe dialectale. Comparativul se formează punând înaintea adjectivului *plu*, iar pentru substantiv se pune *li max* sau *li maxim* (aceeași lipsă de fermitate și aici: de ce nu se alege una singură dintre posibilități? Apoi de ce trebuie două cuvinte, *li* și *max*, pentru o singură funcțiune?); dar dela *bon*, gradele de comparație sunt *melior* și *optim*, dela *mal*, *pejor* și *pessim*, adică se păstrează incoerențele limbii latine, care nu se bazează pe necesități ineluctabile, ci trădează numai niște rămășițe dintr'un sistem de multe mii de ani apus. Ba mai mult încă, occidentalul construște după modelul acestor fosile noi forme neregulate, și dă lui *grand*, care era normal și în latinește, comparativul *major* și superlativul *maxim*. În felul acesta limba cea nouă devine tot așa de capricioasă și de neregulată ca și cele vechi. Cum se justifică apoi adoptarea a patru tipuri de conjugări, când cele mai multe limbi indoeuropene au mai puține?

O limbă artificială trebuie să tindă în primul rând la simplificarea structurii gramaticale, nu la complicarea ei. Greșala occidentalistilor este că au considerat sistemele în vigoare astăzi ca un cadru aprioric, fără care nu se poate gândi și vorbi. În realitate, orice limbă are instrumente gramaticale vii, care servesc la stabilirea de distincții simțite ca necesare, și instrumente moarte, care astăzi nu mai servesc la nimic și sunt conservate numai din spirit tradiționalist. Între acestea din urmă este și distincția celor patru conjugări. În latinește, într'o epocă îndepărtată, existau diferențe de clasă dela o conjugare la alta, de exemplu conjugarea a III-a conținea verbe radicale, cu înțeles tranzitiv, iar conjugarea a II-a verbe derivate care arătau o stare, apoi cauzative, etc. Această distincție a fost părăsită încă din antichitate, deoarece atât conjugarea a II-a cât și a III-a au încetat chiar de pe atunci de a

mai fi productive. Și noi să le înviem astăzi, să creăm verbe artificiale în aceste tipare stricate de acum două mii de ani? Limba artificială n'ar trebui să respecte, din limbile actuale, decât elementele vii.

Rezultă din cele arătate mai sus că nu cred posibil ca esperanto sau occidental să reușească să se impună, și aceasta în primul rând din cauza erorilor care stau la baza acestor limbi. Dar efectele sistemelor actuale ar putea fi corectate. Ce s'ar întâmpla atunci? S'ar putea generaliza o limbă artificială? Pentru a putea răspunde la această întrebare, este necesar să vedem mai întâi dacă limbile curente sunt naturale, și dacă sunt toate în aceeași măsură de naturale.

Dacă prin cuvântul « natural » înțelegem ceva făcut dela sine, fără amestecul conștient al omului, cineva deprins să forțeze nota ar putea răspunde că nu există limbi naturale. Limbile actuale s'au născut dintr'un sistem de semne, la început cu totul simple, create spontan sub imboldul diferitelor emoții care stăpâneau pe omul primitiv. Se știe că și animalele au un sistem de semne prin care își pot comunica noțiuni superficiale și reduse la număr: cinocefalul care păzește în timp ce tovarășii lui mănâncă scoate un sunet care este interpretat întotdeauna și de toți cinocefalii ca o înștiințare că se apropie o primejdie. Cine-și ascultă cu atenție câinele poate constata că lătratul lui diferă după cum se adresează unui om străin, unui cunoscut, altui câine, și, mai mult decât atâta, diferă după cum străinul a intrat în curtea ta sau într'a vecinului; fără să mai vorbim de lătratul la lună. Și este sigur că ceilalți câini știu să stabilească diferența, căci ei reacționează în chip diferit la fiecare dintre tipurile de lătrat. Să mai amintim un singur fapt: cocoșul care chiamă găinile când a găsit ceva de mâncare.

Nu încape nici o îndoială că graiul omului a fost la început de același soi. Dacă astăzi posedăm atâtea expresii și atâtea nuanțe, faptul acesta nu se datorește aparatului nostru vocal care ar fi excepțional (să ne gândim că papagalul poate pronunța cam tot atâtea sunete cât noi), ci instrumentului de gândire care a progresat. Cu cât o societate este mai înaintată din punctul de vedere al gândirii, cu atât limba ei va fi mai complexă și mai bogată în

nuanțe. Evident, progresul, din toate punctele de vedere, se realizează de multe ori fără ca cei interesați să fie conștienți de el. Omul adoptă o nouă întorsătură de frază numai pentru că a auzit-o de mai multe ori în jurul său, și se poate întâmpla ca chiar cel care a întrebuițat-o întâiu s'o fi făcut în chip inconștient. Dar există, evident, și cazuri când inovatorul a lucrat cu conștiința precisă că aduce o îmbunătățire sistemului curent de exprimare. « Artificial » nu este totdeauna sinonim cu « conștient », după cum « natural » nu înseamnă totdeauna « inconștient ».

Atunci care este diferența între o limbă tradițională și una creată astăzi de un individ, dacă și una și alta sunt supuse voinței omenești? Există una, și încă una extrem de importantă. Aceasta nu privește vocabularul. Am constatat că materialul lexical poate fi considerat ca « natural », întrucât are la bază strigătul, țâșnit direct din emoție și scos fără intenție. Dar limbile artificiale întrebuițează numai rădăcini din limbi vii, deci vocabularul lor este tot atât de « natural » ca și al aceloră. Diferența este de ordin structural. În cazul unei limbi moștenite din tată în fiu, sistemele de exprimare sunt, ce e drept, supuse transformărilor neconținute pe care le impune mintea vorbitorilor, care tinde spre claritate și, de sigur, către simplificare; dar aceste schimbări se petrec pe nesimțite, după lungi dibuiri, și cu reveniri; la crearea inovațiilor participă activ sute de mii de vorbitori, iar generalizarea este supusă ratificării întregului grup lingvistic: multe inovații nu depășesc cadrul vorbirii unui singur individ; altele pătrund într'un cerc restrâns, apoi sunt eliminate, căci colectivitatea le respinge. Trebuie uneori să treacă sute de ani până când un proces să se termine prin admiterea sau îndepărtarea unei schimbări. Din acest punct de vedere se poate spune că limbile tradiționale sunt naturale, prin « natural » înțelegând: ratificate de sentimentul lingvistic a nenumărate generații întregi. Vedeți cât de departe suntem de un sistem creat de un singur om și adoptat fără schimbări de o societate întreagă.

Dar există și categorii intermediare, limbi pe care le-am putea numi semi-artificiale. Există limbi care trec dintr'o dată, fără pregătire, dela faza populară la cea literară, prin voința unei minorități, și servindu-se de elemente alese și impuse de această minoritate. În alte cazuri, prin voința societății, o limbă moartă este

înviată și pusă din nou în practică. Aceste limbi nu sunt complet artificiale, deoarece la un moment dat ele au fost vorbite în aceleași condiții ca actualele limbi tradiționale, numai că în alte împrejurări și de alți oameni decât cei de azi. Dar nu sunt nici complet naturale, deoarece, după o dispariție mai lungă sau mai scurtă, ele nu mai corespund condițiilor de viață de astăzi și trebuie adaptate dintr'odată, în chip brutal. Ținând seamă de diferențele istorice, se poate construi o adevărată gradație în artificialitatea limbilor.

Iată bunăoară limba greacă modernă. Din limba vechilor Eleni s'a dezvoltat, în chip natural, în decursul istoriei, o limbă care astăzi este întrebuințată de poporul de rând, limbă înțesată de neologisme (de origine italiană, slavă, turcă, etc.), pe care cu mare greutate o poate înțelege un cunoscător al textelor antice. Paralel cu aceasta, scriitorii (și prin acest cuvânt înțeleg aici pe toți cei care scriu, indiferent ce) au continuat să întrebuințeze o limbă care, fără să fie identică cu cea clasică, se apropie totuși destul de mult de aceasta și, în aceeași măsură, se depărtează de cea vorbită. Procesul a mers atât de departe, încât astăzi un Grec care nu a învățat la școală nu poate înțelege decât cu mare greutate când i se citește un articol de ziar ¹⁾. Acesta mi se pare că este tipul cel mai atenuat de limbă artificială.

O categorie ceva mai precis artificială este formată de limbile care au trecut printr'un salt la faza literară. Limba ungară a servit totdeauna ca limbă curentă pentru Unguri; dar în scris se folosea mai ales limba latină. Când s'a creat o nouă limbă literară ungară, în loc să se împrumute din limbile de civilizație cunoscute elementele de care era nevoie, s'a recurs la copierea de cuvinte compuse și chiar de întregi întorsături de frază din limba germană. De aceea ungara literară de astăzi este mai mult o transpunere a limbii germane decât o creație proprie a poporului maghiar.

De asemenea caracterul artificial este destul de vizibil în limba cehă. Poporul ceh, care în timpul independenței sale a avut o civilizație înfloritoare, reprezentată între altele printr'o strălucitoare literatură, a trecut apoi printr'o perioadă de întuneric, după

¹⁾ Insist asupra amănuntului că scisiunea s'a produs aici nu prin adoptarea de neologisme în limba vorbită, ci prin refuzul limbii scrise de a întrebuința cuvintele, de origine străină, curente în vorbire. Prin urmare purismul a dus tocmai la pericolul pe care puriștii pretind că vor să-l evite.

ce a ajuns sub dominația germană. Odată cu renașterea națională, s'a creat și o nouă limbă literară și științifică. Aceasta și-a tras cea mai mare parte a materialului întrebuițat din limba veche cehă, care constituia pe drept mândria poporului ceh. În felul acesta s'a evitat, ca și în Ungaria, împrumutarea de elemente germane (s'a evitat, propriu zis, numai împrumutarea sunetelor, căci copierea cuvintelor compuse este și ea, în fond, tot un împrumut). Dar s'a creat o limbă în oarecare măsură artificială. Cam la fel s'au petrecut lucrurile în Bulgaria: limba literară actuală își trage mare parte din substanța ei din limba veche bulgară, în care au fost scrise textele bisericești, deși aceste două faze au fost despărțite printr'o lungă perioadă în care s'a scris aproape exclusiv literatură populară și în care limba vorbită a evoluat cu mare repeziciune. Se poate zice că bulgara literară actuală întrebuițează elemente moarte.

În Norvegia, situația este mai curioasă încă. Pătura suprapusă vorbește o limbă creată dintr'un amestec între norvegiană și daneză, iar poporul vorbește norvegiana vulgară, sub formă de diferite dialecte. Partidele democratice se luptă astăzi să impună norvegiana ca limbă unică. Dar nici norvegiana, dacă devine singura limbă literară, nu se va putea descurca dintr'odată, prin propriile ei mijloace.

Caracterul artificial devine mai pronunțat când ne îndreptăm atenția spre Irlanda. Vechea limbă irlandeză a avut, începând de prin secolul al IX-lea, o perioadă de splendoare literară. Dar încetul cu încetul, sub dominația britanică, Irlandezii au adoptat limba engleză, de altfel fără nicio constrângere. La începutul secolului nostru, de abia câteva sute de mii de Irlandezi mai cunoașteau, mai mult sau mai puțin, irlandeza modernă (destul de evoluată de altfel). Dar chiar aceștia, în cea mai mare parte, se serveau în mod obișnuit de limba engleză. Puternicul val naționalist care a inundat Irlanda catolică și a câștigat independența ei a readus în cinste limba irlandeză. Populația este constrânsă s'o învețe. Iar pentru a da acestei limbi prestigiul literar de care are nevoie, se împrumută elemente din vechea irlandeză, pe care n'o înțeleg decât cei care fac studii speciale, și care de altfel este una dintre cele mai grele limbi cunoscute. Se încearcă deci în același timp o transformare a limbii vii prin influența limbii

moarte și o desnaționalizare lingvistică a unei populații compacte. Să vedem dacă experiența va reuși.

În fine, cel mai tipic caz de limbă semi-artificială ni-l oferă limba ebraică vorbită în Palestina. Limba ebraică a murit din primul secol înainte de Cristos (a fost înlocuită de limba arameană). Evreii actuali, dacă nu vorbesc limba țării în care locuiesc, se servesc de spaniolă sau de idiș, care este un dialect german. Ebraica a mai rămas ca limbă literară, aproximativ așa cum latina se întrebuița în evul mediu, pronunțată de altfel în chip deosebit în diversele țări. Înainte de colonizarea Palestinei, ebraica era cunoscută numai de unii cărturari, care citeau textele vechi. O dată cu înființarea noului stat evreesc, așezat pe locul celui vechiu, s'a născut și ideea de a se adopta ca limbă a noului stat limba ebraică. Au fost oameni care s'au apucat s'o învețe, așa cum s'ar învăța orice limbă străină. După câte știu însă, principala limbă de comunicație în Palestina este engleza, iar în cercuri restrânse se întrebuițează și idișul și limbile țărilor de unde au plecat coloniștii, adică germana, polona, rusa, româna, etc.

Deocamdată nu se poate încă spune că experiențele acestea de a impune unei populații o limbă a cărei întrebuițare încetase au reușit. Dar simplul fapt că încercările s'au făcut permite să se pună și problema limbilor inventate pe de-a'ntregul: de ce n'ar fi posibil, în teorie, ca și acestea să izbutescă? Bine înțeles, considerăm o limbă artificială care ar fi construită după un plan impecabil, pe care l-ar urma în toate consecințele lui, deci de o limbă fără defecte interne. Să vedem ce rezultate s'ar putea spera.

Nu numai publicul profan, dar nici măcar organizatorii nu sunt totdeauna bine fixați asupra scopului pe care-l urmăresc limbile artificiale. Unii utopiști și-au închipuit că esperanto ar putea înlătura nu numai actualele limbi de cultură generală, ci chiar și pe cele locale, cu alte cuvinte au crezut că într'un viitor mai mult sau mai puțin apropiat toată omenirea se va servi exclusiv de esperanto. Alții, ceva mai modești, restrâng scopul limbilor internaționale la comunicările făcute cu ocazia congreselor internaționale, sau la întrebuițarea în hoteluri, restaurante, etc., frecventate de străini. Alții vorbesc de publicarea lucrărilor de știință care interesează toate popoarele.

Să nu uităm că vorbirea este un sistem de semne cu ajutorul căruia se transmit gândurile. Limbile tradiționale sunt toate extrem de complicate, atât în ce privește numărul semnelor, cât și în ce privește combinarea lor pentru a alcătui unități mai mari corespunzătoare judecăților omenești. Faptul acesta își are explicația în complexitatea gândirii omului actual. Există însă și sisteme de semne mult mai simple, de exemplu tăblițele de pe șosele, care vestesc apropierea unei curbe, a unei încrucișări, etc., sau semnalele luminoase de pe străzi: verde înseamnă « liber », iar roșu înseamnă « închis ». Este și aceste un fel de a vorbi, dar unul foarte sumar în comparație cu acela care întrebuițează cuvintele. Se poate vorbi și prin fluerături: un fluerat lung înseamnă « te aștept », două fluerături scurte înseamnă « pericol » și așa mai departe.

Limbile artificiale, prin însăși structura lor, se situează la mijloc, între limbile tradiționale, complicate și nuanțate, și între limbajul prin panouri sau fluerături, simplu dar lipsit de nuanțe. Gândirea omenească e prea complicată pentru a putea fi exprimată complet prin câteva sute sau chiar câteva mii de semne abstracte și izolate. O limbă obișnuită are, ce e drept, numai câteva mii de cuvinte uzuale. Dar fiecare din ele are mai multe înțelesuri, după contextul în care se găsesc, după tonul cu care sunt rostite, după persoana care le pronunță sau căreia sunt adresate. De exemplu cuvântul *ac* numește în general un instrument de croitorie, cu ajutorul căruia se coase. Dar când cineva spune: *am eu ac de cojocul lui*, nici un Român nu va înțelege că vorbitorul este croitor de cojoace. Cuvântul *ac* are aici înțelesul de « armă, mijloc de a-și impune voința, de a pedepsi ». Când zici: *îmi trec ace prin creier*, accentuând cuvântul *ace* altfel decât în: *am cumpărat o testea de ace*, se va înțelege că e vorba în realitate de junghiuri, de înțepături; iar când un ceferist vorbește de *ace*, înțelege « macaz »; în graiul unui crescător de albine, *acul* va fi ghimpele albinei. Dacă socotim astfel că fiecare cuvânt, fiind întrebuițat în numeroase grupuri, este în realitate multiplu, atunci cele câteva mii de cuvinte uzuale se transformă în zeci de mii, dacă nu chiar în sute de mii.

Nu mai pomenim de variațiile morfologice sau de derivare a cuvintelor, care și ele servesc foarte adesea pentru a nuanța

vorbirea noastră. Mă voiu mai opri la un singur amănunt privind ordinea cuvintelor. Pentru a simplifica aparatul întrebuițat, limba occidentală a stabilit că adjectivul se pune totdeauna înaintea substantivului pe care-l complinește. Câte nuanțe se pierd în felul acesta ! Să ne gândim numai, în românește, la diferența între *săracul om* și *omul sărac*, care nu mai poate fi exprimată.

Din cele arătate, se vede că limba artificială are de ales: ori renunță să redea toate nuanțele unei limbi naturale și se mulțumește cu un singur înțeles abstract pentru fiecare cuvânt și cu o morfologie și o sintaxă simplificată, și în cazul acesta ea este ușoară, ce e drept, dar neîndestulătoare; ori încearcă să fie tot atât de cuprinzătoare ca limbile tradiționale, să îmbrățișeze toate nuanțele pe care acestea le pot exprima, și în cazul acesta, devenind tot atât de grea ca celelalte limbi, nu mai prezintă niciun avantaj practic. Intre aceste două extreme există numeroase etape intermediare.

Esperantiștii care s'au apucat să traducă în limba lor artificială marile opere ale scriitorilor mondiali s'au situat la una dintre extreme: pentru a nu risca să mutilizeze originalul, ei au fost obligați sau să adopte un mare număr de cuvinte noi, sau să primească întorsăturile și chiar idiotismele autorului. Și într'un caz și într'altul, esperanto nu mai e o limbă simplă și ușoară și deci nu mai prezintă nici un avantaj.

Orice vorbitor are adesea ocazia să utilizeze faptul că multe cuvinte pot fi înțelese în mai multe feluri, fie pentru a face un joc de cuvinte, fie pentru a atenua o expresie prea brutală, fie chiar pentru a se exprima voit în doi peri. Cu atât mai mult scriitorii se găsesc adesea în cazul acesta. Ce va face traducătorul esperantist, a cărui principală fală este că limba lui e simplă și clară? Cum va reda arhaismele de care autorul s'a servit pentru a evoca o atmosferă sau pentru a produce un anumit efect?

Cu atât mai mult ar fi adevărate toate aceste obiecții dacă s'ar ajunge să se vorbească în mod curent o limbă artificială. Fiecare popor va introduce întorsături și formule din limba sa anterioară. Omul deprins să zică *a spăla putina*, de exemplu, va traduce cele două cuvinte în limba cea nouă și va produce pentru un străin un efect analog celui pe care-l au frazele franțuzești ale Coanei Chirița a lui Alecsandri: *tambour de livre* (« tobă de

carte »), etc. De unde însă când înveți franțuzește ai o barieră, un corectiv natural pentru eventualele greșeli, anume textele franțuzești și vorbirea Francezilor, limba artificială va lăsa pe fiecare să o ia razna în ce parte va voi. În felul acesta s'ar ajunge ca toți oamenii să vorbească cu aceleași cuvinte, dar niciunul n'ar înțelege frazele făcute de ceilalți.

O ultimă chestiune privitoare la vocabular. Este de presupus că se vor face dicționare cuprinzătoare și foarte răspândite care vor arăta ce cuvinte sunt adoptate din fiecare limbă și pentru fiecare noțiune. Dar este sigur că organizatorii nu s'ar putea gândi la toate noțiunile pe care le vor avea de exprimat vorbitorii. De câte ori se va ivi nevoia unui cuvânt nou, cine va fixa uzul? Să luăm un exemplu concret. Să admitem că printre noțiunile la care nu s'a oprit autorul dicționarului este și rachiul de prune care se fabrică în România și în Iugoslavia, și pe care Românii îl numesc *țuică*, iar Sârbii *šljivovița*. Când autorul va fi Român, va întrebuița cuvântul românesc; când va fi Sârb, pe cel sârbesc. Urmează de aici că va trebui să existe în permanență comisii care să unifice și să adapteze vocabularul. Și mai urmează că la fiecare cuvânt pe care ai voi să-l scrii ar trebui să te întrebi: oare nu cumva comisia a adoptat alt termen pentru această noțiune? Și ar trebui să stai tot timpul cu dicționarul în mână. Când înveți o limbă străină obișnuită, greutatea e să știi ce cuvinte există; pentru limba artificială, greutatea e să le știi pe cele care nu există.

Ajungem acum la categoria mai modestă a celor care-și propun să întrebuițeze limba artificială la congresele de specialitate, unde, evident, chestiunile de desbătut sunt mult mai restrânse, unde nu se fac prea multe flori de stil, congresiștii sunt recrutați din medii aproximativ similare, cu aceleași preocupări și deci cam cu același vocabular. Și tot aici putem trata și chestiunea limbii internaționale în hoteluri și restaurante. Să admitem că alegerea cuvintelor nu va ridica de astă dată greutăți mari: subiectul conversațiilor se poate în bună parte cunoaște dinainte și termenii sunt ușor de stabilit. Aici domină problema pronunțării. Dându-se o ortografie unitară, cum vor rosti cuvintele un Francz, un Englez, un Bulgar sau un Irlandez? Trebuie să ținem seamă nu numai de obiceiurile fonetice ale fiecărui popor, ci,

mai mult, de imposibilitatea practică a fiecărui grup de a pronunța un anumit sunet sau grup de sunete. De exemplu Chinezii nu pot pronunța pe *r*; Francezii pe *h*; Ungurii pe *ă*; Grecii, Bulgarii, Sârbii, Italienii, Spaniolii pe *ü*, etc. Dacă renunțăm de a utiliza sunetele care nu se găsesc peste tot, riscăm să le eliminăm pe toate; dacă le păstrăm, atunci fiecare națiune va pronunța altfel limba internațională. Când un Spaniol vorbește franțuzește, în graiul lui se confundă *sûr* « sigur » cu *sourd* « surd ». Confuzii de acestea se vor întâmpla și în limba internațională.

Mai gravă este chestiunea accentului. Noi nu ne dăm bine seama de ea, căci putem pune accentul pe oricare silabă ni se cere. Dar Francezii au mari dificultăți când e vorba să pună accentul pe altă silabă decât ultima, iar Ungurii nu pot nici în ruptul capului să-l deplaseze de pe inițială. Polonezii îl pun pe penultima. Alte limbi au alte reguli. Un cuvânt cum e *satira* ar fi citit de Francezi *satiră*, iar de Unguri *sătira*. Dacă s'ar fixa accentul pe finală, în toate cuvintele, ca să le fie ușor Francezilor, n'ar putea pronunța Ungurii; iar dacă s'ar fixa pe inițială, pentru ușurința Ungurilor, s'ar crea o dificultate de neînving pentru Francezi.

În multe limbi, chiar pronunțarea sunetelor este legată de locul accentului. În românește, de exemplu, a fost o vreme când orice *o* neaccentuat se pronunța obligator *u* și orice *o* accentuat se pronunța obligator *oa*, dacă în silaba următoare se găsea un *e* sau un *ă*. Atunci s'a creat alternanța dintre *mor*, *murim*, *moare*. Astăzi această regulă nu mai există, de aceea putem foarte bine zice *total*, cu *o*, nu cu *u*, sau *togă*, cu *o*, nu cu *oa*. Dacă însă aceste cuvinte noi ar fi fost împrumutate de strămoșii noștri acum 1500 de ani, ei nu ar fi putut zice altfel decât *tutal* și *toagă*. Interdicții de acest fel există și astăzi în multe limbi, de exemplu un Rus nu poate pronunța un *o* înainte de accent: *Tolstoi* se pronunță *talstoi*; un Englez escamotează, cel puțin în bună parte, toate vocalele care vin după accent, și accentul se pune în general pe prima silabă, de exemplu *Eden* se pronunță *Idn*. De aceea un cuvânt cum e *colonel* va fi pronunțat de Ruși forțamente *calanel*, iar de Englezi *coln*. După cum vedeți, înțelegerea între doi oameni deprinși unul cu engleza și celălalt cu rusa n'ar fi prea ușoară.

Aceasta înseamnă că n'ar trebui să așteptăm un oarecare timp pentru ca noua limbă comună să se scindeze în dialecte, așa cum s'a întâmplat cu limbile naturale, ci dialectele ar apărea o dată cu limba internațională. Pronunțarea aderenților ar fi dela început diferită după regiuni. Este adevărat că în societatea modernă a intervenit un factor care poate contribui serios la înlăturarea diferențelor de pronunțare: ameliorarea mijloacelor de comunicație. Grație gramofonului și mai ales cinematografului vorbitor și radiului, ai tot timpul model de pronunțare la dispoziție; provincialul aude mereu pe actorii, scriitorii, savanții, oamenii politici din Capitală, și-și poate mai ușor modela pronunțarea după a lor. În felul acesta engleza din colonii își va putea păstra mai ușor puritatea, franțuzeasca meridională se va corecta mai repede, și Bulgarii sau Suedezii vor învăța mai ușor și mai corect pronunțarea franceză sau engleză. Dar în situația de azi mijloacele mecanice de răspândire a cuvântului pronunțat nu sunt încă atât de dezvoltate pentru ca să poată impune peste tot o pronunțare unitară a unei limbi artificiale. Iar în momentul când progresul tehnic va pune la îndemâna oricui și în orice moment modelul dorit, cred că nu se va mai simți nevoia unei limbi internaționale artificiale, lucru pe care voiu încerca să-l arăt mai jos.

Rămâne deci stabilit că limba artificială se poate întrebuița numai în scris și numai pentru idei simple și precise, mai bine zis: tehnice. Un negustor din București poate scrie unuia din Santiago de Chili în esperanto sau în occidental ca să-i propună vânzarea unui vagon de petrol (deși e probabil că negustorii care fac afaceri intercontinentale se pot servi de franceză, engleză sau germană, dacă nu direct, în orice caz prin intermediul secretarului lor). Dar nu vor putea să-și descrie unul altuia țările respective. Un matematician, un inginer, un medic va putea publica în limba internațională o lucrare de specialitate; dar mă îndoiesc că un savant care trebuie citit de lumea întreagă nu cunoaște niciuna dintre limbile de cultură mondială. Același scop, de a fi cunoscut de lumea științifică internațională, este cel puțin tot atât de bine atins când scrii în franțuzește sau nemțește (limbile mondiale pentru chestiunile științifice).

Ar rămânea totuși un avantaj important limbii internaționale: așa cum este ea alcătuită, se învață mult mai ușor și mai repede

decât oricare dintre limbile naturale, deci un savant sau un om de afaceri poate să-și economisească timpul alegând-o pe cea dintâiu. Chestiunea merită să fie discutată.

Cu toate că structura limbilor indo-europene s'a simplificat mereu în decursul veacurilor (ca model în această privință poate servi limba engleză, care a redus flexiunea nominală aproape la zero, pe iar cea verbală a limitat-o la trei-patru forme), nu se poate tăgădui că există încă destule greutăți pentru cine vrea să le învețe, în primul rând din cauza formelor neregulate (care sunt și cele mai des întrebuițate). Prin urmare o limbă artificială, perfect regulată, ar prezenta, din acest punct de vedere, avantaje serioase, chiar asupra limbii engleze. Dar, după cum am arătat, limbile artificiale, cel puțin cele inventate până astăzi, nu sunt nici ele perfect regulate.

Mai important este însă alt fapt: dificultatea principală a unei limbi străine n'o formează morfologia, ci vocabularul. Bine înțeles, pentru cineva care nu dorește decât să se poată descurca în împrejurări practice. Cine are pretenția să se exprime elegant și corect trebuie să cunoască perfect morfologia și sintaxa; dar acela nu se va mulțumi în niciun caz cu o limbă artificială, căci structura nu poate fi simplificată brusc și artificial decât sacrificând nuanțele de gândire. Limbile tradiționale și-au modificat structura, cum am arătat, foarte lent, și salvând nuanțele, pe care au găsit treptat chipul de a le exprima prin mijloace din ce în ce mai simple: întorsături analitice, ordinea cuvintelor fixă, etc. Luăm deci cazul cuiva care, voind să schimbe idei cu totul simple, are nevoie să curțosească numele obiectelor, cuvintele. Din acest punct de vedere este important de stabilit dacă limbile artificiale îi aduc o ușurare serioasă.

Apărătorii limbilor artificiale arată că vocabularul acestora este foarte ușor, deoarece esperanto, ido și occidental au ales pentru fiecare noțiune cuvântul cel mai răspândit actualmente, care se găsește ca neologism în mai toate limbile. De exemplu « viu » se zice în occidental *vivent*: cine cunoaște pe *vivant* din franceză, pe *vivante* din italiană, va reține ușor acest cuvânt; « a iubi » se zice *amar*, vezi francezul *aimer*, italianul *amare*, etc. Cum cele mai multe cuvinte internaționale sunt latine și grecești, se poate spune că cine cunoaște aceste două limbi (sau limbile

romanice, al căror vocabular e bazat pe ele) va înțelege orice text într'una din limbile artificiale pomenite.

Este perfect adevărat. Cu rezerva că cine cunoaște cuvintele europene din franțuzește nu are nevoie de limbă internațională, căci se poate servi de franceză; iar cine nu le cunoaște nu va avea ușurință la învățarea lor, și deci limba internațională va fi pentru el tot atât de grea ca și una naturală. Să ne gândim bunăoară la un chinez: dacă știe englezește, aceasta îi ajunge; dacă nu, rădăcinile europene îi vor fi tot atât de străine ca și cele africane și deci va avea de învățat întreg vocabularul ca un sistem cu totul străin.

Din punctul de vedere al cuiva care vorbește o limbă europeană, limba artificială oscilează între două extreme, ambele supărătoare: sau conține multe cuvinte din limba ta, și atunci e ușor de învățat, dar greu de înțeles pentru cei de altă limbă; sau conține multe cuvinte din limba altuia, și atunci acela te va înțelege ușor dar pentru tine e foarte greu de învățat.

În condițiile acestea, se pune întrebarea: ce este preferabil să înveți, una dintre limbile de civilizație actuale, ca franceza, engleza sau germana, ori să înveți limba internațională artificială? Nu încapе îndoială că, în total, aceasta din urmă cere mai puține eforturi; dar e tot așa de sigur că avantajele pe care le aduce sunt și ele mult mai mici. Cu esperanto sau cu occidental vei putea scrie o scrisoare de afaceri sau, eventual, o carte de știință; cu franceza sau germana vei putea, dacă o înveți perfect, să scrii opere literare, articole de ziar, să joci teatru, să ții conferințe, etc.; dacă o înveți mediocru, vei putea în orice caz să citești în original capodoperele literaturii moderne, să asisti la conferințe, piese, filme, etc., să ascuți emisiunile radiofonice, să întreții conversații cu zecile de milioane care au limba aleasă ca limbă maternă și cu sutele de milioane care au învățat-o mai târziu, ca tine. Nici una dintre limbile artificiale întrebuintate astăzi, și nici măcar toate la un loc, nu au extensiunea pe care o are franceza sau engleza. Așa dar, dacă e vorba să faci eforturi pentru învățatură, e preferabil să le faci în favoarea unei limbi a cărei cunoaștere îți va aduce cele mai mari satisfacții, atât de ordin practic cât și estetic.

Ar mai rămânea o întrebare: pe care dintre cele trei limbi importante s'o alegem? La această întrebare va răspunde fiecare

personal, în raport cu interesele pe care le urmărește, cu condițiile speciale ale traiului său și cu simpatiile personale. Totuși să încercăm să prevedem care din ele se va întinde mai mult în anii care vin. Bine înțeles acest fel de prevestire, ca toate prevestirile, este foarte riscat, căci întinderea unei limbi este în strâns raport cu prestigiul de care se bucură poporul care o vorbește, iar prestigiul depinde întâiu de valoarea lui intrinsecă, pe care o putem aprecia în afara evenimentelor, dar depinde și de situația lui politică și de raporturile de forțe, asupra cărora este cu atât mai greu de emis o părere cu cât timpul avut în vedere este mai depărtat.

Inceputul secolului al XX-lea a fost marcat, din punctul de vedere al evoluției limbilor, de două tendințe care se contrazic. Prima duce la unificarea din punctul de vedere lingvistic a mase considerabile, prin înlăturarea graiurilor locale, a dialectelor, și chiar prin desnaționalizarea unor popoare mici. A doua, dimpotrivă, aduce trezirea la viața națională lingvistică a multor popoare mici, care-și creează o limbă literară și chiar științifică. Pentru prima categorie putem cita: unificarea graiurilor franceze prin înlocuirea graiurilor locale cu franceza pariziană; același fenomen, adică introducerea limbii literare în locul graiurilor locale, se petrece, cu rezultate mai puțin marcate, și în Germania și în alte țări; în Franța, Bretonii, Flamanzii, Bascii, populații care au o limbă străină, sunt din ce în ce mai mult francizați; în Anglia, locuitorii țării Galilor își părăsesc tot mai mult limba lor celtică în favoarea englezei; Istroromânii din Italia sunt pe cale de dispariție, ca și Meglenoromânii din Bulgaria. Aceleași fenomene se petrec pe celelalte continente, unde sute de limbi și dialecte sunt actualmente în curs de dispariție. Ajunge să ne gândim la Pieile Roșii americane trecute la limba engleză, la Francezii canadieni și la cei din Statele-Unite care sunt pe cale de dispariție, la Malgașii din Madagascar și la zeci de alte triburi care se topesc, la Evreii care adoptă limba statului în care se găsesc, ca să nu mai fie nevoie să insistăm asupra acestor fapte.

A doua tendință: toate statele noi, create în urma războaielor de eliberare din ultimele decenii, au ambiția de a-și crea sau menține o limbă de cultură proprie: albaneza, letona, esto-

niana, irlandeza, persana, etc., sunt scrise și învățate la școală; vechile manuale în limbi străine dispar și sunt înlocuite cu cărți în limba națională; ba și alte populații, care nu au independența națională, pretind din ce în ce mai serios dreptul de a-și întrebuința limba în școală: catalana, basca în Spania, flamanda în Belgia, retoromana în Elveția, croata, etc., etc., sunt pe cale să devină limbi de cultură. Până și limba țigănească începe să fie scrisă în diverse țări din orientul Europei. Să mai amintim și politica dusă de Uniunea Sovietelor, care a ridicat la rangul de limbi literare graiurile tuturor populațiilor mărunte dintre imensele ei granițe. Există astăzi texte scrise în zeci de limbi care acum cincizeci sau o sută de ani nu aveau nici alfabet.

Care din cele două tendințe va triumfa în cele din urmă? Această întrebare s'a pus de multe ori în ultimii ani și în general s'a răspuns că ambițiile culturale ale limbilor mici vor duce la desființarea celor trei mari limbi de civilizație. Populațiile din Asia-Mică, înlocuind manualele franceze cu cărți în limba națională, scapă — așa se afirmă — cu totul de sub influența franceză. La fel cu toate celelalte popoare mici. Prin urmare tendința spre divizare va învinge-o pe cea spre unificare.

Nu cred că e așa. Și în primul rând trebuie să precizez că introducerea limbii materne în învățământul elementar, postulat democratic, constituie o cucerire esențială a civilizației actuale. Copiii mai puțin înzestrați dela natură sau mai puțin avuți, care nu-și puteau procura cunoștințele elementare în limba dominantă, rămâneau mai înainte analfabeți, din lipsa unei învățământ în limba maternă. Astăzi, grație învățământului în limbile locale, numărul analfabeților este pretutindeni în mare scădere, și se poate prevedea un timp când se va reduce aproape la zero. Dar cei care vor și pot să treacă de această primă fază culturală, aceia vor fi obligați și de aici înainte să învețe cel puțin o limbă străină. Se poate chiar prevedea că numărul lor va fi mai mare decât în epoca precedentă, deoarece din numărul considerabil sporit al absolvenților școlii elementare se vor recruta clase mult mai numeroase pentru învățământul secundar și superior. Pentru a lua un exemplu cunoscut: oare îndepărtarea manualelor franceze din învățământul nostru — în secolul trecut — a avut ca urmare o scădere a numărului celor care știu franțuzește? De-

sigur contrariul este adevărat. Cu cât sunt mai mulți cei care știu carte în limba maternă, cu atât vor fi mai mulți doritorii de a învăța o limbă de întrebuințare universală. Publicând o carte de știință într'o limbă mică, riști să rămâni necunoscută; la fel cu literatura, cu filmul, etc. Care dintre scriitorii noștri de valoare se bucură sau s'a bucurat de faima lui Panait Istrati, care și-a publicat romanele în franțuzește? Care scriitor în limba irlandeză este atât de cunoscut ca Bernard Shaw, irlandezul care a întrebuințat limba engleză? Ce ar fi fost Renan dacă s'ar fi folosit de bretona părinților săi? Olanda are o reputație extraordinară grație pictorilor ei; dar scriitorii olandezi sunt necunoscuți Europei, în timp ce Flamanzii Verhaeren sau Maeterlinck, care au întrebuințat limba franceză, sunt celebri în toată lumea.

Pentru a lua contact cu străinătatea, limba de importanță locală nu servește la nimic. Și cum relațiile între oameni sunt astăzi mult sporite, și vor fi din ce în ce mai rezeși și mai frecvente, va deveni foarte curând indispensabil pentru oricine să se poată înțelege cu oamenii din altă țară. La aceasta cred că nu va servi o limbă artificială, ci una dintre limbile vii de întrebuințare mondială. Judecând după situația actuală, cred că această limbă nu va fi germana, și aceasta pentru mai multe motive. Dintre cele trei limbi mondiale, germana este actualmente cea mai puțin răspândită. În secolul trecut, propagandiștii ei cei mai de efect au fost Evreii, care considerau, cu drept cuvânt, germana ca limba lor literară (întrucât idișul este un dialect german). În tot orientul Europei, începând dela Budapesta, în Statele-Unite ale Americii și în alte regiuni, Evreii au fost purtătorii culturii germane, admiratorii și propagandiștii ei. Astăzi această situație încetează, nu atât din cauza persecuțiilor antisemite din Germania, cât din pricină că marea masă a Evreilor a renunțat la idiș, și deci la germana literară. Milioanele de Germani care trăiesc în America de Nord și de Sud și în alte țări fără contact geografic cu metropola sunt fatal sortiți desnaționalizării, și astfel un al doilea factor important dispare din slujba propagandei germane. La aceasta se mai adaugă și alte fapte, tot atât de importante: Niciodată germana nu va avea în ochii colonialilor prestigiul pe care-l are engleza, limbă într'adevăr universală, vorbită de poporul care a făcut cel mai mult pentru civilizația conti-

nentelor și care a știut să nu se compromită niciodată în ochii indigenilor. În schimb, din punctul de vedere al științelor și al artelor, Germania este întrecută de Franța. Paragraful artistic va fi admis, cred, cu ușurință. Poate cel științific să suscite oarecari nedumeriri. Dar mă refer la știința teoretică, singura care merită admirația generală; din acest punct de vedere se poate spune că Franța a fost totdeauna și este și astăzi superioară Germaniei. Să mai adăugăm, în fine, că vocabularul indigen, care a fost în mod conștient și persistent menținut în Germania, împotriva neologismelor greco-latine, face astăzi din limba germană un instrument greu de adoptat și de întrebuițat, că sintaxa germană pare rebarbativă tuturor străinilor, chiar când nu sunt de rasă latină, și chiar când sunt germanofili. Un Sârb, un Ungur, un Egiptean va asimila mult mai ușor cuvântul *telefon*, decât *Fernsprecher*.

Din punctul acesta de vedere, al vocabularului, franceza și engleza sunt amândouă cam pe aceeași linie, deoarece vocabularul englez, în afară de particulele neflexibile, este în imensă majoritate de origine greacă, latină și franceză. Se poate zice că elementul de vocabular este aproape același în franceză și engleză (mai ales că cea dintâi a împrumutat destule cuvinte din cea de a doua). Între aceste două limbi cred că se va da bătălia decisivă pentru stăpânirea lumii.

Care din ele va învinge? Răspunsul meu este oarecum mijlociu, așa încât posibilitatea de eroare nu e prea mare. Cred că vor învinge amândouă, și niciuna. Să ținem seamă că structura gramaticală a ajuns de pe acuma destul de simplă: astfel ambele limbi în discuție au eliminat total flexiunea nominală, dacă nu ținem seamă de câteva excepții ca *toot-teeth* în englezește, sau ca *cheval-chevaux* în franțuzește (să nu se uite că în franțuzește, în vorbire, un plural ca *pères*; nu se deosebește prin nimic de singularul său, *père* flexiunea verbală este și ea pe cale de simplificare, nu numai în englezește, ci chiar și în franțuzește: *je loue, tu loues, il loue, il louent* prezintă în pronunțare aceeași unitate de formă ca *I praise, you praise, we praise, they praise*; perfectul simplu, imperfectul conjunctivului au dispărut în vorbirea curentă franceză; viitorul se formează din ce în ce mai mult prin circum-

scriere: *je vais faire*, ca *I will do*, etc. Și totul ne face să credem că flexiunea se va simplifica și mai mult în deceniile care vin, și de sigur în același sens; va trebui deci să recunoaștem că problema esențială este aceea a vocabularului. Acea limbă se va putea spune că a învins, care-și va fi impus cuvintele. Iar între vocabularul englez și cel francez deosebirea este minimă. Cum am arătat mai sus, majoritatea cuvintelor englezești sunt de origine latină sau chiar franceză. Prin urmare un succes al englezei este în același timp un avantaj pentru franceză, după cum pătrunderea francezei înseamnă și o posibilitate în plus de răspândire a englezei. Este cert, pe de altă parte, că unitatea vocabularului se va accentua în viitor, căci toate noțiunile noi vor fi botezate cu același cuvânt în ambele limbi, iar eventuala dispariție a unora dintre elementele vechi nu va putea face decât să sporească unitatea.

S'au găsit specialiști care să afirme că franceza și engleza sunt sortite să-și piardă pozițiile actuale, între altele pentru că răspândirea limbilor artificiale dovedește că lumea caută altceva. Teoria aceasta este falsă. Admițând că esperanto sau occidental cucerește într'adevăr masele, și nu numai în Europa, ci și în extremul orient, aceasta nu ar face decât să servească difuziunea celor două mari limbi tradiționale. Chinezul sau Japonezul care ar face cunoștință cu vocabularul european ar fi tentat și ajutat chiar prin aceasta la învățarea francezei sau a englezei, a căror principală dificultate i-ar fi înlăturată. Limba artificială n'ar constitui în felul acesta decât o platformă, o primă etapă pentru învățarea unei limbi naturale.

Dacă totuși mi s'ar cere să iau poziție fermă pentru una singură dintre cele două limbi, aș alege franceza, și iată de ce. În primul rând prestigiul englezei este de ordin material, practic, pe când al francezei este de ordin spiritual. Lumea nu poate uita nici strălucita literatură franceză, nici enorma radiație a științei franceze, nici cuceririle sociale realizate de poporul francez care a fost mai totdeauna în avant-garda omenirii. Nu vom tăgădui că toate aceste merite le au și popoarele de limbă engleză, dar în măsură mai restrânsă. Nu se poate uita că astăzi încă, un stat amenințat în libertatea lui este sigur că va găsi ajutor la poporul francez, în timp ce Anglia și Statele-Unite stau pe poziții mai mult sau mai puțin izolaționiste. Cum ați putea cere de exemplu

poporului cehoslovac să acorde predilecția sa altei limbi decât celei franceze? Același lucru se poate spune și pentru toate celelalte popoare asuprite, din orice parte a lumii.

Există însă și argumente mai puternice, și de ordin mai concret. În colonii, Englezul este un bun administrator, poate chiar un protector al indigenilor, cel puțin în unele cazuri (ca să nu pomenim de exterminarea Indienilor americani și a altor popoare coloniale); dar îi ține la cea mai mare distanță posibilă. Nici prin gând nu i-ar trece să-i primească în intimitatea sa, să le acorde prietenia sa sau naționalitatea engleză. Și rezultatul este că rând pe rând coloniile engleze se desfac din strânsoarea britanică, își cuceresc autonomia, dacă nu chiar independența (vezi: Statele-Unite, Irlanda, Canada, Egiptul, Indiile, etc.). Indigenului nu-i poate trece prin minte că învățând bine limba engleză ar putea deveni cetățean englez, deputat sau ministru. El este împins în chip precis să-și întărească legătura cu consăngenii lui, să-și păstreze limba și naționalitatea. Dimpotrivă, Francezul în colonii, condus de generozitatea specifică a națiunii, se amestecă cu indigenii, devine prietenul lor, îi încurajează să învețe franțuzește, le acordă treptat cetățenia franceză, le permite să ajungă profesori universitari, deputați, să prezideze camera franceză, și să devină chiar miniștri (cazul Gallandou-Diouf, Diagne). Prin urmare arabul, malgașul, indo-chinezul are în fața ochilor un ideal, acela de a se asimila. De aceea coloniile franceze sunt încă ferme până astăzi, cu toată propaganda intensă antifranceză pe care o fac astăzi statele rivale. De aceea creolii din coloniile franceze pe care Franța le-a pierdut în luptă cu Anglia vorbesc până astăzi un jargon franțuzesc, nu englezesc. De aceea Haitienii, astăzi independenți, au ca limbă de stat franceza. Diferența între colonizarea engleză și cea romanică se poate vedea ușor dacă punem față în față America (cu excepția Statelor-Unite, unde indigenii au fost exterminați, și a Canadei), devenită țară de limbă spaniolă, cu Egiptul sau cu India, care-și păstrează limba; sau dacă comparăm Bretania franceză cu Irlanda engleză. Așa dar limba franceză are un prețios auxiliar în indigenii desnaționalizați, care-i aduc nu numai sprijinul lor material, pentru răspândirea limbii și culturii franceze, ci chiar și pe cel practic, prin crearea de mari valori științifice și artistice franceze.

Al doilea factor important care vine în ajutorul limbii franceze este solidaritatea lingvistică și culturală a popoarelor latine, care a popoarele germane nu-i pot opune nimic echivalent. Am arătat că limba engleză a încetat în mare măsură de a mai fi o limbă germanică. Popoarele scandinave, care ar trebui să aibă drept limbă de cultură comună limba germană, privesc în bună parte către Anglia, ba chiar către Franța. Cine ia în mână un volum omagial alcătuit prin colaborare internațională va constata că majoritatea savanților scandinavi aleg limba franceză, nu pe cea germană. Faptul acesta are un motiv temporar, anume că populațiile democratice ale nordului se împacă mai bine cu atmosfera democratică franceză decât cu cea absolutistă germană; dar are și un motiv mult mai durabil, anume vocabularul german care, prin înlăturarea neologismelor greco-latine, a căpătat un caracter ermetic, s'a degradat aproape până la valoarea unui grai local. Copierea cuvintelor și expresiilor, menită să evite neologismele și să conserve germanei caracterul ei tradițional, a făcut ca această limbă să sune cu totul străin, chiar pentru popoarele de aceeași origine lingvistică. Iată bunăoară cazul limbii olandeze, care nu este în realitate decât un dialect german, și care totuși își pierde treptat legăturile cu vocabularul german. Olandeza nu zice *Fernsprecher*, ci *telefoon*; nu zice *Lichtspiel*, ci *kine-matograph*, etc. Chiar acolo unde olandeza a admis și ea un cuvânt compus, s'a întâmplat ca elementele să nu fie aceleași ca în germană, și deci cele două limbi să se despartă tot mai mult: *ascensor* se zice în nemțește *Fahrstuhl*, iar în olandeză *rolstoel*. Rezultă de aici că engleza și, cu atât mai mult germana, nu pot conta decât într'o măsură infimă pe solidaritatea limbilor germanice pentru a menține elementele specifice ale vocabularului germanic.

În timpul acesta, limbile romanice sunt strâns unite între ele. Hegemonia nu a avut-o întotdeauna Franța. Au fost vremuri când spaniola, și mai ales italiana, au fost în fruntea culturii romanice. Dar, indiferent care dintre limbile neolatine a dat tonul, celelalte au urmat-o credincios. În epoca Renașterii, vocabularul francez este impregnat de elemente italiene. În secolele următoare, italiana primește nenumărate cuvinte franceze. Și, ceea ce este și mai important, toate limbile romanice, inclusiv româna, se află în permanență sub dominația vocabularului greco-latin

și-și împlinesc toate nevoile cu împrumuturi din latinește, ceea ce le mărește coeziunea. A traduce din spaniolă în franceză, din franceză în italiană sau din italiană în română este un joc: vocabularul, cel puțin în textele lipsite de arhaisme, este același, întorsăturile de frază se potrivesc aproape toate. Un Român cult care știe franțuzește nu are nevoie să învețe italiana sau spaniola, căci le înțelege dela prima încercare.

Prin urmare limba franceză reprezintă astăzi pe glob nu numai civilizația franceză, ci pe cea a tuturor popoarelor de limbă latină a căror avant-gardă o constituie. Niciodată un Român nu va adopta altă limbă decât franceza pentru întrebuințarea internațională. Toată America de Sud, plus Mexicul, aparțin dela început zonei franceze. Intervin aici considerații de ordin sentimental, solidaritatea ginții latine, și considerații de ordin practic: franceza este limba pe care orice latin o învață fără sforțări prea mari. Așa dar, în țară străină, să zicem în Cehoslovacia sau în Turcia, orice latin devine, de voie sau nu, un propagandist al limbii franceze.

Acestea sunt motivele care mă face să cred că limba internațională de cultură a secolului al XXI-lea va fi franceza, nu engleza. Bine înțeles, cele arătate aici nu presupun că toate celelalte limbi vor dispărea. Este foarte probabil că vor pieri limbile care n'au reușit până astăzi să devină vehiculul unei culturi proprii, cum ar fi diversele limbi fino-ugriene din Uniunea Sovietelor, lapona în satele scandinave, berbera din Nordul Africei, etc. Celelalte limbi actuale vor subsista în mare parte, ca limbi locale. Educația elementară și secundară, poate chiar cea superioară se va face în limba națională, care va servi și ca mijloc de înțelegere între compatrioți. Dar pentru relațiile internaționale, mi se pare probabil că toată lumea va învăța o singură limbă, care n'are șanse să fie una artificială.

AL. GRAUR

PREGĂTIREA FINANCIARĂ A RĂZBOIULUI

Când, la puțin timp după încheierea păcii dela Versailles (1919), s'au calculat sumele cheltuite pentru nevoile războiului, conducătorii popoarelor s'au găsit în fața unor totaluri care se ridicau la cifre astronomice. Războiul consumase resursele financiare ale popoarelor beligerante într'un chip neîntâlnit încă în istorie și se încheia cu un bilanț catastrofal și pentru învingători și pentru învinși.

Dela început trebuie spus că, în așteptarea marelui eveniment al deslănțuirii războiului, beligeranții s'au pregătit să-i facă față în cele mai bune condițiuni. Numai că această pregătire a fost lovită de un vițiu inițial și organic: un consens general și unanim domnea în ambele tabere ale viitorilor beligeranți în privința duratei războiului. Toată lumea era de acord că războiul va fi scurt¹⁾ și că, în consecință, dacă pentru dobândirea victoriei era indispensabilă o bună pregătire a armatelor luptătoare, pentru întreținerea acestora s'ar putea porni cu o pregătire mai puțin serioasă.

Bătălia dela Marna și lupta de tranșee au făcut dovada că la război prezumpțiunile sunt cel puțin periculoase, dacă nu chiar de-a-dreptul fatale; iar nebănuit de lungă durată a războiului — 4 ani și 4 luni — a determinat statele beligerante la crearea unei a doua armate: aceea din spatele frontului, al cărei rol de alimentatoare a armatei combatante, cu tot ceea ce necesită bunul mers al operațiunilor și întreținerea trupelor, s'a dovedit

¹⁾ «Très peu nombreux furent ceux qui admettaient que la guerre pût durer plus de six mois.» (Prof. Heckscher, *Importance des ressources financières d'un pays*).

a fi capital în războiul precedent și va deveni covârșitor în viitorul război.

Reținem de aici un mare învățământ:

— Prezumția că viitorul război va fi de scurtă durată trebuie exclusă din ipotezele ce facem;

— Statul, care va întreprinde un război, fără a avea pregătită, în toate amănuntele multiple și variate pe care le comportă, armata din interior, va fi sancționat cu cea mai amară pedeapsă: înfrângerea dela prima bătălie.

În aceeași ordine de idei, ținând seama de gradul — mereu crescând — de interdependență economică la care sunt obligate statele moderne, națiunile vor fi antrenate unele după altele în vârtejul unei viitoare conflagrații, neputându-se sustrage măcelului general nici chiar statele perpetuu neutre; iar faptul că războiul modern implică utilizarea *tuturor* forțelor colectivității naționale, el va îmbrățișa în interiorul fiecărui stat aspectul de *război total*, iar între state: *bellum omnium contra omnes*.

Situându-ne deci în ipoteza cea mai probabilă, că războiul viitor va fi un război al tuturor forțelor colectivității naționale și că deci pregătirea lui comportă nu numai o pregătire militară stricto sensu, ci și una generală, a întregii națiuni, vom încerca să schițăm o clasare a elementelor care vin să contribuie la potențialul de război al statelor moderne și să fixăm locul pe care trebuie să-l ocupe și care trebuie atribuit elementului *finanțe*, în cadrul celorlalte elemente.

* * *

1. Elementul *populație* — mai exact elementul « om » — privit din punctul de vedere care interesează problema ce examinăm aici, poate fi un element de primul ordin, întru cât satisface următoarele condițiuni:

a) Elementul masculin de vârsta 18-60 ani să fie predominant;

b) Acest element să fie de naționalitatea majorității;

c) Să existe specializare profesională în fabricațiile de război;

d) În sfârșit, capacitatea populației de a-și restrânge nevoile să fie cât mai mare.

2. *Elementul tehnic* constituit din:

a) Cantitatea și calitatea produselor agricole de toate categoriile, destinate a alimenta armata și populația civilă și a contribui la *menținerea* nivelului ridicat al economiei generale;

b) Cantitatea și calitatea produselor materiei prime și a izvoarelor de energie;

c) Instalații tehnice, uzine, fabrici de materiale de tot felul necesare războiului;

d) Mijloace de transport;

e) Stabilimente specializate.

Elementul tehnic se integrează în teritoriu, urmând a fi pregătit și folosit pe teritoriul național.

3. *Căile de comunicație* sunt considerate ca un « auxiliar prețios și indispensabil al teritoriului », alături de mijloacele de transport.

4. *Elementul financiar*, care se va măsura după:

a) Capacitatea de contribuție a națiunii;

b) Randamentul eventual al împrumuturilor directe;

c) Randamentul eventual al împrumuturilor indirecte;

d) Capacitatea reglementelor exterioare.

Vom arăta, la locul potrivit, măsura în care pare probabil a se calcula pe posibilitățile indicate mai sus, precum și rolul fiecăreia; găsim însă necesar să arătăm aici, că Comisiunea Desarmării de pe lângă Societatea Națiunilor, punându-și problema importanței acestor elemente, a ajuns la concluzia că elementul financiar face parte din categoria întâia, adică a aceleia fără de care războiul este imposibil; iar d. G. Hosono, membru în Biroul Internațional al Muncii, în interesantul său studiu asupra « potențialului de război », crede că « resursele financiare sunt un element esențial al puterii unei națiuni ». În același sens, se exprimă toți comentatorii războiului 1914—1918, și toți acei care studiază problema ce se pune azi în mod imperios conducătorilor statelor moderne și anume: cum trebuie pregătit din punct de vedere economic, viitorul război.

În valorosul studiu al profesorului Heckscher, intitulat: « Importance des ressources financières d'un Etat », găsim ideea următoare: « La fabrication d'argent est toujours une industrie nationale; aucun Etat ne sera empêché de faire la guerre par manque ».

d'argent. Le dicton, selon lequel trois choses sont nécessaires à la guerre: de l'argent, de l'argent, et encore de l'argent, est entièrement contraire à la vérité, si on le prend au sens strict. » Și mai departe: « les mesures prises par les Etats avant 1914 pour être financièrement prêts en cas de guerre se sont révélées inutiles dans la pratique ».

S'ar părea, din aceste două citate, că autorul este convins de inutilitatea pregătirii financiare a războiului; totuși, din ansamblul studiului său, rezultă că unele măsuri privitoare la credit și la posibilitățile de procurare prin import a materialelor necesare războiului, sunt bine venite și utile.

Înainte de a încheia acest capitol introductiv, asupra utilității pregătirii financiare, am mai avea de adăugat că Statul modern, angajându-se într'un război cu totalitatea forțelor sale, riscă a vedea la un moment dat, — moment care nu poate fi prea depărtat de data începerii ostilităților, — insuficiența producției sale interioare și a importurilor, și a se expune astfel la paralizarea eforturilor militare, fie nemaiputând furniza armatelor de operațiuni necesarul întreținerii lor, fie nemaiputând satisface nevoile populației civile.

Pentru a evita aceste neajunsuri, care conduc, în ultima analiză, la înfrângerea prematură și sigură, se impune a se examina din timp de pace, dacă Statul, prin forțele sale proprii, sau ajutat de aliații în orbita cărora va fi chemat să ducă războiul, va dispune de un potențial economic așa de ridicat, încât să poată parcurge întreaga perioadă de criză provocată de război, fără a ajunge la un grad înaintat de epuizare, și permițându-i, în același timp, o domnare permanentă a inamicului.

Examenul acestei probleme va trebui să ducă la determinarea capacității economice a Statului, în caz de conflict armat. De aici a apărut necesitatea ca, paralel cu pregătirea de război a armatei, să se procedeze la pregătirea mobilizării economice, și, în cadrul acesteia, mobilizarea financiară ocupă locul de frunte. Nu există armată modernă în care să nu se fi hotărât mobilizarea generală a tuturor forțelor de producție a națiunii și care să nu-și fi constituit consilii pentru stabilirea planului acestei mobilizări și menținerea lui la zi ¹⁾. Faptul că puterea unei armate a încetat de a mai fi

¹⁾ Francis Delaisi, *Importance d'une industrie de guerre*.

măsurată numai după efectivele ce poate introduce în luptă, ci e calculată și după capacitatea sa economică din timp de pace, a îndreptățit pe Generalul Denvignes ¹⁾ să exprime această stare de lucruri printr'o formulă foarte sugestivă: « dans l'état actuel de la technique moderne, le potentiel de guerre égale le potentiel de paix ».

Dacă am putea compara ansamblul potențialului de război cu o sală de spectacol și dacă am încerca să fixăm locul pe care fiecare element trebuie să-l ocupe în această sală, am spune, fără să greșim, că locul elementului « finanțe » nu este ultimul strapontin dela galerie, ci un fotoliu în banca întâi.

* * *

După această privire de ansamblu asupra utilității pregătirii financiare a războiului și asupra locului pe care această pregătire trebuie să-l ocupe în cadrul general al mobilizării economice, vom trece la tratarea subiectului nostru de-a-lungul căruia ne vom preocupa mai ales de acele elemente care ne vor conduce la unele concluzii de ordin practic și nu teoretic.

Literatura de specialitate străină și română este suficient de bogată în lucrări teoretice; unele din ele sunt literatură propriu zisă, de calitate îndoielnică și deci inutilizabile; altele sunt inspirate total sau parțial din statisticele Ministerului de Finanțe sau ale Ministerului Afacerilor Străine, sau chiar din rapoartele diferitelor comisii dependente de Societatea Națiunilor și conțin concluzii de ordin teoretic pentru trecut, dar nici o orientare pentru viitor; în sfârșit, altele — mai cu deosebire cele germane — ajung la soluțiuni, care în nici un caz nu pot fi aplicabile la noi.

Ca metodă de lucru, am adoptat-o pe aceea pe care am socotit-o mai simplă și mai proprie scopului ce urmărim: din experiențele făcute, din studiul consecințelor acestor experimentări și din studiul de detaliu al situației noastre financiare actuale, ce se poate face util pentru pregătirea financiară a viitorului război?

PREGĂTIREA FINANCIARĂ A GERMANIEI

După părerea unanimă, Germania este singurul Stat pe care deslănțuirea războiului în Iulie 1914 nu l-a surprins nepregătit din punct de vedere financiar.

¹⁾ Général Denvignes: *La farce du désarmement*.

Această pregătire se poate împărți în două perioade: ¹⁾

1. Perioada 1907-1910, caracterizată printr'o legislație financiară care cuprindea:

- a) Măsuri pentru punerea Reichsbankului în situația de perfectă funcționare în timp de război;
- b) Măsuri pentru îmbunătățirea regimului monetar;
- c) Măsuri pentru organizarea sistemului bancar particular și punerea lui în situația de a folosi apărării naționale în condițiuni normale.

2. Perioada 1911-1914 caracterizată prin:

- a) Măsuri pentru achiziționarea aurului;
- b) Măsuri pentru organizarea circulației fiduciare;
- c) Legiferarea a două impozite:

— O contribuție extraordinară asupra capitalului, în vederea războiului;

— Un impozit perceptibil în 3 ani asupra măririi patrimoniului și aplicat tot în vederea războiului;

d) Adoptarea unui mecanism în vederea procurării de credite pe timpul războiului. Prima hotărâre luată stabilea acoperirea unei treimi din totalul nevoilor prin impozite, pentru rest recurgându-se cu prudență la creditul Statului. Totuși, chiar dela începutul războiului, guvernul german a adoptat sistemul împrumuturilor, deoarece aplicarea impozitelor de război ar fi însemnat noi sacrificii cerute națiunii germane.

CE A REALIZAT GERMANIA PRIN ACESTE MĂSURI

1. La declararea războiului, Reichsbankul dispunea de circa 2 miliarde mărci aur, în afară de un fond de 120 milioane mărci aur, în monetă de argint, și de circa 200 milioane aur aflate în tezaurul de război dela Spandau, despre constituirea căruia profesorul Heckscher se exprimă în termeni aspri, calificându-l drept o mare eroare.

Evident că, în ipoteza că, la război, fabricarea banilor devine o industrie națională, a constitui anterior războiului mari depozite de aur este o eroare; dar nu-i mai puțin adevărat că este și o

¹⁾ Maior Ștefănescu: Finanțe de război; von Eheberg: Kriegsfinanzen; Charles Rist: Les finances de guerre de l'Allemagne.

mai gravă eroare a te lăsa surprins și a aplica măsura sinistă a inflației chiar din prima zi de război.

2. Măsurile luate pentru a asigura circulația fiduciară au fost foarte minuțios aplicate:

— Bonurile de casă imperiale au căpătat, la declararea războiului, curs legal, așa încât deținătorii acestor bonuri n'au avut nimic de suferit; .

— Biletele de bancă emise de băncile de emisiune din Saxonia, Württemberg și Baden au fost retrase în vederea unificării emisiunii și rambursate prin bonuri de casă imperiale, care, cum am arătat mai sus, aveau curs legal;

— În sfârșit, s'a emis a 3-a monedă hârtie: bonurile caselor de împrumut de război, care avea putere de circulație egală cu aceea a monetei băncii de emisiune și putând figura în encaissa lichidă a Reichsbankului.

3. Cele două impozite, înființate în 1913 pentru mărirea stocului lichid, au adus Reichsbankului sume importante, ușurându-se prin aceasta finanțarea războiului.

4. Apelul la împrumuturile interne, în decursul războiului, urma a se face după un mecanism care pare ingenios:

— A lăsa capitalurile lichide să se acumuleze în rezervoarele economiei;

— A le absorbi treptat prin emisiunea bonurilor de tezaur, plasamentul cel mai lichid;

— A le aspira din 6 în 6 luni, prin mari împrumuturi de război, cu titlul definitiv.

Dacă la aceste realizări mai adăogăm unele măsuri de amănunt, luate în perioada de tensiune diplomatică, și dacă ne referim la faptul cert și unanim apreciat, că populația Germaniei a străbătut perioada de criză dela începutul războiului fără nici o suferință, iar Germania a făcut față tuturor nevoilor de război timp de doi ani consecutivi, fără să renunțe la regula generală a treimii (acoperirea în aur de 33,3%), constatăm că pregătirea financiară de ansamblu și de amănunt a Germaniei a fost ireproșabilă.

Intr'o lucrare de mare amploare și de minuțioasă și atentă documentare, *Les finances de guerre de l'Allemagne*, Charles Rist spune:

« A conserva în mijlocul crizei nemaiauzite, care traversa lumea întregă, bunele reguli financiare fixate în calmul perioa-

delor normale, era o probă quasi-matematică de forță, soliditate a economiei și abilitate administrativă ».

Acest citat ne scutește de orice alte comentarii asupra valorii pregătirii financiare a Germaniei, anterior anului 1914.

PREGĂTIREA FINANCIARĂ A FRANȚEI ¹⁾

Am amintit mai sus că războiul care a izbucnit în 1914 era prevăzut și așteptat, astfel încât se pândeau doar clipa deslănțuirii lui. Printre Statele cele mai direct interesate și pentru care războiul nu trebuia să constituie în nici un caz o surpriză, se găsea în prima linie Franța, deoarece conflictul dela Agadir fusese un serios avertisment asupra intențiilor războinice ale puterilor centralilor pe de o parte; iar pe de alta, literatura germană de specialitate, pe care se sprijinea întreaga organizare financiară de război a Germaniei, făcuse ocolul lumii până la începutul anului 1914.

Cu toate acestea, pregătirea financiară a Franței a fost cu totul sumară ²⁾. Nu au lipsit unele măsuri, care s'au dovedit foarte bune. Astfel:

— Banca Franței, începând din 1905, a avut precauțiunea de a-și spori progresiv encaissa;

— S'au încheiat convențiuni secrete între Stat și Banca Franței, pe baza cărora aceasta din urmă era obligată a pune la dispoziția Statului, în caz de mobilizare generală, o sumă de circa 3 miliarde franci, contra unei remiteri de valoare egală în bonuri de tezaur. În același timp, guvernul își lua obligațiunea ca în momentul declarării războiului să voteze o lege pentru ridicarea limitei de circulație cu aceeași sumă și să decreteze cursul forțat;

— În schimb, nu s'a luat nici o măsură care să privească organizarea eventualelor împrumuturi și nici pentru susținerea stabilităților de credit, în cazul când s'ar produce o panică provocată de retragerea depunerilor.

Așa încât, în momentul declarării războiului, ca consecințe ale acestei pregătiri, situația era următoarea:

— Bugetul deficitar, urmând a se acoperi deficitul printr'un

¹⁾ Int. Mil. Laporte, *Mobilisation économique*.

²⁾ *Idem*.

impozit asupra venitului, măsură care a fost luată în Iulie 1914, printr'un împrumut de 800.000.000 franci, emis în Iunie 1914 și intrat în cea mai mare parte în mâinile speculatorilor;

— Lichidarea titlurilor acestui împrumut, trebuind a se face la finele lui Iulie 1914, devenea o operațiune grea și delicată;

— Situația unuia din cele mai mari stabilimente de credit « Société Générale » fusese complet zdruncinată, în urma unei campanii de origină germană, și lovitura s'a repercutat asupra tuturor stabilimentelor de credit.

— Tensiunea politică și evenimentul declarării războiului, survenind în aceste împrejurări cu totul defavorabile, au provocat în bursă și în lumea comercială o panică așa de puternică, încât Statul a trebuit să decreteze moratoriul general. Prin urmare de o parte imposibilitatea de a aplica impozite, de alta imposibilitatea de a face apel la împrumuturi.

Singurul izvor posibil rămânea Banca Franței. Dar avansul de 3 miliarde de franci, de care aminteam mai sus, a fost încasat, cheltuit și epuizat până la finele lunii Septemvrie. Pe un nou avans nu se mai putea conta. Și atunci s'a emis ideea unui împrumut pe termen scurt, sub formă de bonuri ale apărării naționale, care a avut succes și a permis Statului să încheie anul 1914 fără a mai face apel la Banca Franței.

Din sumara expunere de mai sus, se desprind două concluziuni:

— Franța a intrat în război nepregătită din punct de vedere financiar;

— Măsurile pe care le-a luat pentru înlăturarea dezastrului au avut caracter de improvizațiuni.

PREGĂTIREA FINANCIARĂ A ANGLIEI¹⁾

Două considerațiuni care la prima vedere par foarte întemeiate, și anume:

— O situație financiară foarte prosperă;

— Și o diplomatie iscusită, au determinat în Anglia un curent foarte persistent împotriva pregătirii financiare a războiului. În adevăr, diplomația engleză spera să reușească a împiedeca Germania dela

¹⁾ Maior Ștefănescu: *op. citat.*

realizarea planurilor ei războinice și această speranță părea — cel puțin teoretic — justificată ¹⁾; iar situația sa economică în general și cea financiară în special, erau, la declararea războiului, excepționale. S'ar putea presupune, că acel curent de care aminteam mai sus, era o consecință a unei lucrări de mare valoare teoretică pe vremea aceea ²⁾, în care autorul ei susținea că războiul, posibil din unele puncte de vedere, este imposibil din punct de vedere economic. Ținând seamă de valoarea autorului și de sgomotul pe care l-a provocat lucrarea sa, presupunerea noastră pare a fi justificată.

Toate efectele de ordin financiar produse pe toate piețele în perioada de tensiune diplomatică și de declararea războiului, s'au produs într'o măsură mai pronunțată încă și pe piața Londrei. Criza s'a dovedit excepțional de gravă, datorită retragerii depunerilor din bănci, transformării acestor depuneri în aur la Banca Angliei și mai cu seamă imposibilității de a recupera parte din datoriile aflate în străinătate. Dacă mai adăogăm și faptul inerent războiului, a dispariției din circulație a monetelor de aur și argint și a insuficienței micilor monete emise de Banca Angliei, am întregit tabloul.

Luarea unor măsuri de îndreptare în această perioadă de gravă criză nu e nicăieri o operațiune ușoară și poartă pecetea improvizățiunii.

— S'a decretat ³⁾, cu titlul de expedient temporar, un moratoriu;

— S'a dat curs legal bonurilor de poștă;

— S'a autorizat Banca Angliei să depășească limita de emisiune;

— S'a creat o nouă monedă: biletul de Stat, în valoare de una liră sterlină și de 10 șilingi, cu putere circulatorie în cuprinsul Regatului-Unit și rambursabil la vedere la Banca Angliei în monedă de aur.

— S'a încheiat între Guvern și Banca Angliei un aranjament menit să degajeze piața capitalurilor de greutatea moartă a tratelor

¹⁾ Maior Ștefănescu: *op. citat.*

²⁾ Sir Norman Angell, *The Great Illusion*. Toate argumentele pe care autorul își sprijinea teza s'au dovedit neîntemeiate și au fost total răsturnate de manifestările vieții economice în decursul războiului.

³⁾ Maior Ștefănescu Stere, *Finanțe de război*.

acceptate și care nu puteau fi onorate la scadență, permițând, pe calea aceasta, guvernului să procedeze la efectuarea de împrumuturi.

Cu aceste măsuri luate sub presiunea evenimentelor, Anglia a reușit să străbată perioada inițială de criză onorabil, din punct de vedere material, dar cu moralul oarecum diminuat.

PREGĂTIREA FINANCIARĂ A ROMÂNIEI ¹⁾

România se situează politicește printre statele care, nu numai că așteptau războiul, dar îl doreau. Avantajată și de faptul că între Iulie 1914 și August 1916, când a intrat în războiu, a trecut o lungă perioadă, în care s'ar fi putut pregăti în toate amănuntele, lipsa de pregătire apare — în lumina istoriei — de neînțeles.

Dezastrul a putut fi evitat numai grație unei situații economice prospere; toate bugetele anilor 1910-1916 s'au soldat cu excedente.

Totuși, în perioada neutralității, n'au lipsit unele măsuri vrednice a fi amintite:

- S'a majorat cantitatea de monedă măruntă;
- Stabilimentele de credit și de agricultură s'au bucurat de protecția Băncii Naționale;
- Schimbul s'a îmbunătățit prin exportul de cereale plătite în aur prin Banca Națională;
- Banca Națională a fost transformată în bancă de război chiar din Iulie 1914 și a acordat guvernului o serie de împrumuturi;
- S'a făcut apel la economia publicului și s'a realizat un împrumut pe termen lung, de 400 milioane lei;
- S'au făcut împrumuturi externe pentru plata comenzilor de armament și muniții.

Din cauza lipsei de pregătire și de măsuri trainice, care ar fi putut da României posibilitatea de a porni un război mai puțin greu, guvernul s'a văzut, din primul moment al războiului, în situația de a face apel la împrumuturi interne și la ajutorul aliaților. Aceste împrumuturi au dat un randament suficient, dar nu e mai puțin adevărat că eforturile pentru a le realiza nu sunt întrecute decât de eforturile pentru a le plăti.

¹⁾ Maior Ștefănescu Stere, *Finanțe de război*.

În ce privește pregătirea războiului 1914-18, constatăm, în rezumat, că, preocuparea de căpetenie a Angliei, Franței, Germaniei și României a fost procurarea de sume lichide; dar la rezultate apreciabile nu s'a ajuns nici chiar în Germania, care pregătise importante stocuri metalice de rezervă.

Asigurarea circulației fiduciare s'a făcut fie prin emiterea unei monete noi, fie prin mărirea cantității de hârtie monetă acoperită de aurul băncilor de emisiune.

Moratoriul — pentru neplata datoriilor — a fost o măsură generală.

Impozitele și mai cu deosebire împrumuturile au constituit baza procurării fondurilor necesare războiului.

Consecințele, la care au fost expuse Statele amintite, provocate de lipsa de pregătire, constituiesc în totalul lor, cea mai elocventă pledoarie în favoarea utilității pregătirii financiare a războiului.

* * *

În ce ar consta pregătirea financiară a viitorului război?

Mai întâi, să încercăm a preciza, dacă Statul cel mai bine dotat tehniceste, adică acela care ar realiza chiar din momentul declarării războiului, maximul potențialului economic, s'ar putea dispensa totuși de o solidă organizare financiară.

Răspunsul este categoric: nu. Pentru că nici cea mai concentrată și avansată organizare economică; nici cea mai completă naționalizare sau socializare a elementelor de producție și nici cea mai generalizată rechiziționare a tuturor forțelor omenești, tehnice și materiale, nu vor putea înlocui și nici măcar realiza un progres, lipsit de ajutorul eficace al capacității financiare, banul, moneta și creditul, sub diversele lor forme, rămânând, dacă nu chiar nervul războiului, dar cel puțin mijlocul indispensabil mecanismului economic ¹⁾. Chiar și în cazul când existența producției industriale a unei națiuni s'ar putea concepe teoretic fără sprijinul capitalului, pentru relațiunile exterioare, dincolo de frontierele Statului considerat, unicul mijloc de a-și procura resursele indispensabile este moneta, creanțele sau creditul.

¹⁾ Prof. William Oualid, *Le potentiel de guerre*.

Așa dar vom studia această problemă din două puncte de vedere:

- I. Pregătirea financiară internă.
- II. Pregătirea financiară externă.

I. PREGĂTIREA FINANCIARĂ INTERNĂ

Din punct de vedere intern, Statul are nevoie de numeroase disponibilități sub formă de sume lichide, pentru a achita furnizorii, pentru a constitui depozitele și, mai cu seamă, pentru a provoca și întreține producția. Pentru crearea acestor disponibilități, Statul are imediat la îndemână trei mijloace:

1. Impozitul;
2. Împrumutul direct;
3. Împrumutul indirect.

1. Impozitul este în funcțiune de capacitatea contributivă a cetățenilor, care, la rândul ei, depinde de:

- averea și venitul contribuabilului;
- calitatea instrumentului fiscal.

Măsura impozitului, în perioada antemergătoare războiului, este și necesară și eficace: necesară, fiindcă contribuie la mărirea disponibilului, și eficace pentru că cetățenii, din sentiment patriotic, acceptă să deburseze sume în vederea pregătirii războiului. Se impune însă o condițiune: să nu se abuzeze de ea. Am văzut că numai Germania prevăzuse în planul ei financiar, două contribuțiuni de război, în timp ce celelalte State nu avizaseră la asemenea măsuri; iar în timpul războiului s'a făcut apel la impozite, numai după ce avansurile băncilor de emisiune s'au epuizat și după ce s'a făcut apel și la creditul public.

2. Capacitatea de împrumut direct, dela cetățeni, este în funcție de:

- politica economică generală a Statului;
- încrederea cetățenilor în rezultatele războiului.

Este inutil să mai comentăm valoarea acestor două elemente; vom adăuga totuși că rezultatele împrumutului direct vor fi cu atât mai importante, cu cât în momentul când se apelează la el, datoria publică a Statului va fi mai mică. Și totuși trebuie să facem o rezervă: împrumuturile directe trebuiesc făcute în așa condițiuni, încât încrederea cetățenilor subscriitori în seriozi-

tatea operațiunii să rămână întreagă. România a făcut apel la împrumutul direct în perioada neutralității, cu rezultate satisfăcătoare.

3. Capacitatea de împrumut indirect, prin emisiunea biletelor de bancă sau a hârtiei monetă, poate fi o măsură de ordin financiar în perioada antemergătoare războiului, dar la care nu trebuie să se facă apel decât « in extremis ». Regula care trebuie observată cu orice preț este aceea a treimei, adică să nu se depășească cantitatea de hârtie monetă, peste acoperirea în aur de 33,3 %. Condițiunea aceasta, — după cum am văzut mai înainte, — a fost strict respectată de Germania până la mijlocul anului 1916, ceea ce dovedește încă odată valoarea pregătirii financiare a acestui Stat.

În afară de aceste mijloace, care stau la îndemâna guvernelor pentru finanțarea economiei de război, credem necesar să se ia unele măsuri în vederea organizării stabilimentelor de credit și a burselor, și în același timp să se studieze posibilitatea emiterii unei monete de Stat, alta decât aceea a băncii de emisiune.

Băncile, prin funcțiunea lor esențială, având în permanență la dispoziție capitaluri, din care să se poată alimenta și susține activitatea economică, constituiesc unul din factorii cei mai importanți ai stimulării și animării vieții economice în genere. În același timp, ele sunt elementul de bază pentru ajutorarea Statului, la finanțarea utilării și echipării armatei, în cazuri de împrumuturi interne, efectuate cu scopuri determinate.

În această materie, rolul Băncii Naționale devine capital: printr'o susținută politică de devize, care înlătură fluctuațiile anormale ale monetei naționale, păstrează astfel încrederea în această monetă și dă o bază sigură tranzacțiilor, atât dela particular la particular, cât și mai ales dela Stat la particularii furnizori ai armatei.

Dar, pentru ca băncile să poată contribui în chip eficace la asigurarea acoperirii nevoilor, ele trebuiesc sprijinite pe o solidă și trainică organizare, care va fi cu atât mai perfectă, cu cât raporturile dintre diferitele organe interesate: Stat, bancă de emisiune, piață financiară, bănci de primul ordin . . . etc., vor fi mai lămurite și mai bine asigurate.

O legiuire bancară, adecuată vremurilor de astăzi, credem că ar fi necesar să tindă la :

— Instituirea unui consiliu superior bancar, organ de coordonare între stabilimentele de credit și de legătură între ele și Stat, și care a și luat ființă;

— Reglementarea cu precizie a comerțului de bancă, a conducerii stabilimentelor bancare, a operațiunilor ce pot fi efectuate, a raporturilor juridice dintre conducerea băncilor și deponenți, a sumelor ce se pot distribui ca dividende și tantieme, a responsabilităților, etc.

Măsurile relative la reorganizarea burselor le consider ca fiind indispensabile pregătirii financiare, în perioada antemergătoare războiului.

Bursa de valori este seismograful vieții economice și financiare naționale. Inregistrările ei constituiesc indicele potențialului financiar, pe care s'ar putea conta într'un eventual război.

Bursa de mărfuri, datorită caracteristicelor ei esențiale, poate deveni furnizorul de necăntestată importanță și cel mai sigur al armatei, întru satisfacerea tuturor nevoilor impuse de pregătirea războiului, privind subzistențele de toate categoriile: postavuri, piele, combustibil lichid și altele.

Expunerea de mai sus, deși sumară, ne poate da totuși o idee despre însemnătatea măsurilor privitoare la organizarea stabilimentelor de credit și a burselor, pentru a putea fi capabile de un randament maxim în perioada de pregătire financiară anterioară războiului.

Emiterea unei monete hârtie de către Stat, constituie o măsură pe care a luat-o Germania și Anglia, cu foarte bune rezultate. Nu poate fi vorba de emiterea unei asemenea monete în perioada prealabilă războiului, ci doar de studiul problemei, care trebuie făcut în toate amănuntele, așa încât, la declararea războiului, mecanismul emiterii și al lansării monetei pe piață să nu întâmpine nici o piedică.

Rolul acestei monete ¹⁾, ar fi acela de a permite efectuarea plăților în interiorul Statului pentru:

- depunerile ce se vor retrage;
- cumpărăturile Statului;
- plata soldelor și salariilor;

¹⁾ Maior Ștefănescu Stere, *Finanțe de război*.

— plata rechizițiilor;
rămânând ca biletele băncii de emisiune să fie utilizate pentru afacerile cu străinătatea și între particulari.

Acoperirea acestei monete s'ar face prin aurul rechiziționat, valoarea în bani a materialelor vândute la terminarea războiului și venituri diverse.

Problema aceasta prezintă pe lângă avantajele arătate și o mare dificultate, care constă în faptul stabilirii unui raport între moneda emisă de Stat și biletul băncii de emisiune. Nu putem intra în amănunte; credem însă că dificultatea va putea fi înlăturată, printr'un aranjament între Stat și Banca Națională.

Chestiunea acestei categorii de monedă este viu discutată.

Unii autori sunt împotriva ei, din motive de ordin mai mult teoretic. Noi însă suntem hotărît pentru.

În general vorbind, pregătirea financiară a războiului, din punct de vedere intern, nu comportă prea multe dificultăți, deoarece — după cum însăși experiența războiului 1914-1918 a dovedit-o cu prisosință — nici chiar Statele total nepregătite din punct de vedere financiar nu au fost împiedecate de a face războiul și de a-l duce până la limita extremă de greutatea de ordin economic.

II. PREGĂTIREA FINANCIARĂ EXTERNĂ

Se pare însă că problema nu e tot așa de ușoară din punct de vedere extern. Dificultăți extraordinare vor avea de întâmpinat țările neindustriale, care vor fi obligate să importe tot ceea ce reclamă apărarea națională, mai cu deosebire armamentele și produsele fabricate, în genere. În aceeași ordine de idei, adaug că industria de război presupune existența în mari cantități, a două elemente esențiale: petrolul și cărbunele. Cine nu are petrol și cărbune nu se va putea arma singur și nici nu-și va putea mișca trupele în timp de război, fără permisiunea acelora care dețin aceste materii prime, *ele hotărînd în ultima analiză independența națională.*

Industriile de bază și anume, acelea care constituiesc fundamentul independenței naționale: industria metalurgică, chimică, electrică, și rafinările de petrol, lipsesc României în parte sau în total.

Se impune deci ca unică soluție: dezvoltarea din timp de pace a industriei naționale de război, care să ne asigure libertatea de acțiune.

Dar această operațiune extrem de grea și de lungă durată reclamă bani pe care nu-i vom găsi în interior, ci numai în străinătate.

De aici nevoia ca, paralel cu pregătirea politică a alianțelor, să se procedeze la stabilirea de angajamente economice și financiare.

Asemenea angajamente (convenții) trebuie să urmărească realizarea ajutorului interaliat din punctul de vedere al creditului, sub toate formele lui: împrumuturi, deschideri de credite bancare, etc., și, în același timp, stabilirea condițiilor de ajutor cu materiale, ce fel de materiale anume, cantități aproximative și mai ales modalitățile de achitare: vor fi ele achitate cândva, la finele războiului, sau vor fi considerate cesiuni?

România a avut posibilitatea de a face asemenea angajamente, în condițiunile cele mai ușoare și nu le-a făcut. Intrarea ei în acțiune s'a făcut în momentul voit de Aliați și împinsă de situația lor grea pe frontul de Vest. Nimic nu ar fi fost mai ușor decât să fixăm condiții de ordin financiar și totuși la acordul politico-militar din 4 August 1916, nu există nici o anexă, cu titlu de convenție financiară.

Din această cauză, situația noastră financiară, în toamna anului 1917, făcea imposibilă continuarea războiului ¹⁾ iar la terminarea războiului, ajutorul dat nouă de aliați a fost înscris la Capitolul « Datoriilor de Război » plumb greu în aripile României.

Pentru considerațiunea, că orice măsură de finanțarea războiului trebuie să conțină în germenii posibilitățile de lichidare și mai ales pentru a face față plăților în străinătate, cred absolut necesar, să se studieze încă din timp de pace, posibilitățile de realizare a unor măsuri, care cu siguranță se vor lua pe timpul războiului ²⁾:

- sporirea producției;
- micșorarea consumației;
- rechiziționarea valorilor străine, a metalelor și a pietrelor prețioase, plătite în moneta băncii de emisiune;

¹⁾ Lt. Col. Antonescu, *Raport către Ministerul de Război, anexă la lucrarea României și trecutul lor.*

²⁾ Maior Ștefănescu Stere, *Finanțe de război.*

— interzicerea absolută a importului obiectelor care se pot procura în țară și a acelora care nu sunt utile frontului.

Unele din aceste măsuri au fost luate în timpul războiului 1914-1918 cu rezultate foarte bune.

* * *

Nu pot pretinde a fi spus aci tot ce se poate denumi măsură în vederea pregătirii financiare. Am pus problema și am indicat ideile generale pe care cred că trebuie să se sprijine pregătirea financiară a războiului.

Din studiul lor, rezultă că operațiunile preconizate sunt grele și, pentru efectuarea lor, factorul « timp » joacă un rol capital.

Dar nu e vorba numai de timp, ci și de altceva tot așa de important și anume:

— Care este organul de Stat, căruia îi va reveni sarcina pregătirii financiare?

— Care sunt nevoile pe care le vizează direct pregătirea financiară?

— Ce lucrări trebuiesc făcute din timp de pace, pentru imediata funcționare a întregului mecanism, la declararea războiului?

I. TIMPUL

Necesitatea continuității.

Pregătirea financiară a războiului, comportând o serie de operațiuni grele, imposibil de realizat într'un singur moment, va trebui eșalonată pe o perioadă de timp îndelungată și sprijinită pe un plan de activitate denumit « *Plan financiar* » care să cuprindă totalitatea măsurilor, mijloacelor și modalităților de realizare, etc..

Cum rolul cel mai important în conducerea acestei pregătiri trebuie să revină de drept Ministrului de Finanțe și cum, de cele mai multe ori, miniștrii sunt personalități politice « în trecere » la conducerea diferitelor departamente, se pune întrebarea dacă nu cumva *continuitatea*, de care depinde cu *siguranță*, efectivă realizare în timp a planului propus, va suferi, producând întâzieri în realizare, ba poate chiar modificarea planului, etc.

Să admitem că Ministrul B. va ține seama de realizările Ministrului A., iar Ministrul C. de ale predecesorilor săi. Este pregă-

tirea financiară a războiului o operațiune de resortul exclusiv al Ministerului de Finanțe?

Imposibil. Este just, că unele din măsurile preconizate de noi ca indispensabile unei bune pregătiri trebuesc realizate de Ministerul de Finanțe, dar altele trebuesc realizate de Banca Națională, care nu e un serviciu public la dispoziția Ministerului de Finanțe, ci o societate concesionară a unui monopol, al cărui rol în pregătirea financiară este decisiv și îi aparține în mod *exclusiv*. De altă parte, pregătirea financiară nu este o operațiune izolată, ci ea se încadrează în pregătirea generală de război și anume — după cum am arătat în capitolul introductiv — în pregătirea economică a războiului.

Așa dar, cui va reveni sarcina pregătirii financiare?

Evident, unui organ central, instituit cu scopul unic de a pregăti apărarea națională sub toate aspectele ei și care nu poate fi altul decât acel existent astăzi: Consiliul Superior al Apărării Țării.

Pentru ca acest consiliu să poată activa în direcția pregătirii financiare, el are neapărat nevoie de Ministrul de Finanțe și de Guvernatorul Băncii Naționale, persoane a căror prezență în consiliu, o consider indispensabilă.

Consiliului îi revine rolul dificil al stabilirii planului și al urmăririi cu stăruință a realizărilor. Execuția va reveni diferitelor organe ale serviciilor publice, a căror rațiune de a fi se completează acum și cu îndatorirea esențială a contribuției lor la pregătirea financiară a războiului.

2. Ce nevoi vizează această pregătire?

În termeni generali, putem spune că totalitatea nevoilor pe care le vizează direct pregătirea financiară se referă la: *dotarea armatei*. Această dotare privește două mari categorii de materiale:

— materialele de luptă, care sunt speciale armatelor;

— materialele de întreținere care sunt comune armatelor și populației civile.

În prima categorie, a materialelor de luptă, intră armamentul de tot felul, munițiuni, mijloace de transport specializate, materialul de aviație, marină, etc.

În categoria a doua a materialelor de întreținere, intră subzistențele de toate categoriile, efectele de îmbrăcăminte, etc.

În altă ordine de idei:

Pregătirea financiară trebuie să vizeze posibilitățile stimulării și promovării producției agricole și industriale, *prin ajutor financiar*, care trebuie să vină *la timp*, nu mai târziu decât momentul în care apare nevoie; și, mai presus de orice, planul financiar trebuie să cuprindă toate măsurile ce se vor lua în timpul perioadei de tensiune diplomatică, în scopul de a înlătura inconvenientele de ordin financiar ce ar decurge din « surprindere » și « nepregătire » și, în același timp, să conțină și modalități de finanțare a războiului pentru o perioadă de timp mai îndelungată, pentru a evita nesiguranta, improvizația și neputința întreținerii trupelor, ceea ce echivalează cu înfrângerea.

În sfârșit, nu văd posibilitatea unei atari realizări, decât într'o formă unică:

— Un acord perfect trebuie să domnească între planul financiar și celelalte ramuri: ale mobilizării agricole și alimentare, planul mobilizării industriale, planul transportului și eventual planul blocusului, în ipoteza că — înconjurați din toate părțile de dușmani ¹⁾ — importul materialelor necesare războiului ar fi imposibil, ipoteză care în orice caz trebuie studiată.

LUCRĂRILE CE TREBUESC PREGĂTITE DIN TIMP DE PACE:

a) *Planul nevoilor de materiale transformate în bani*, avându-se în vedere:

— Materialele ce se pot procura din interiorul țării și mijloacele de transport;

— Materialele ce se pot procura prin import, de unde anume, pe ce convențiuni economice se sprijină și valoarea lor probabilă;

— Durata războiului, calculându-se necesarul pe o zi și pe un an.

b) *Eșalonarea nevoilor în timp*:

— Nevoi de primă importanță: — de primă urgență

— de a doua urgență.

— Nevoi de secundă importanță: — de primă urgență

— de a doua urgență.

Se va avea în vedere, în special, totalitatea nevoilor de satisfăcut,

¹⁾ General Antonescu, *Sinteza Mișcării*.

pentru oameni și animale, din prima zi de mobilizare, până în momentul când serviciul tezaurului ia ființă;

c) Stabilirea sumelor necesare întreținerii războiului pe un timp determinat.

d) Stabilirea mijloacelor pentru acoperirea nevoilor:

— Creerea bugetului de război;

— Sumele ce se vor avea pentru finanțarea războiului;

— Eșalonarea stocării materialelor de război;

— Procedul rechizițiilor de război: ce ar putea da și cât reprezintă ca valoare? ¹⁾).

— Impozitele: ce ar putea da?

— Imprumuturile interne: ce ar putea da?

— Imprumuturile externe: convențiile economice-financiare, ce rezultate pot da: materiale sau bani, modalități de plată, rambursare efectivă sau cesiune interaliată.

— Instituțiile bancare: organizarea generală, raporturile inter-bancare și cu banca de emisiune, forța lor, situația anuală.

— Mobilizarea pe loc a funcționarilor de bancă.

— Instituția burselor: activitatea eventuală și posibilități de conlucrare;

— Studiul posibilităților evitării moratorului.

Un regulament al mobilizării financiare va arăta:

— Organele de pregătire, conducere, coordonare și execuție.

— Rolul Ministerului de Finanțe, Băncii Naționale, Instituțiilor bancare și burse.

REALIZĂRI POSIBILE

I. SITUAȚIA FINANCIARĂ ACTUALĂ A ROMÂNIEI

a) Avem o monetă al cărei curs — dela stabilizare — nu s'a depărtat de gold-pointul de export, iar acoperirea s'a menținut deasupra minimumului de 35 % prevăzut de statutul Băncii Naționale, sau la nivelul lui;

¹⁾ Atrag în deosebi atențiunea asupra acestei probleme. Sistemul rechizițiilor cu bani, care nu se mai achită niciodată, trebuie complet abolit, constituind o adevărată primejdie pentru moralul populației civile și cu periculoase repercusiuni asupra frontului. Laturea financiară a acestei probleme trebuie să facă obiectul unor largi preocupări, din timp de pace.

b) Avem o balanță comercială favorabilă. Eforturile depuse de guvernarea noastră în ultimii patru ani au creat o conjunctură economică de natură să provoace o sensibilă repriză a afacerilor și o mărire destul de importantă a volumului tranzacțiilor;

c) S'a urmărit și se urmărește cu o stăruință admirabilă echilibrarea bugetului. Bugetul pe exercițiul 1936-1937 s'a soldat cu un excedent de încasări de 1.250 milioane, iar dela bugetul exercițiului în curs se așteaptă rezultate tot așa de bune;

d) Enchessa metalică a B.N.R. însumează circa 16 miliarde. Insuficient pentru a se putea spune că e pregătită să ajute Statul la depășirea unei crize provocată de un război;

e) O nouă îndrumare s'a dat în ultimul timp agriculturii noastre. Dela rezultatele acestei îndrumări se așteaptă foarte mult bine pentru finanțele Statului român;

f) Cele mai însemnate institute de credit au fost într'un timp foarte rapid falimentare. O nouă legislație bancară, intervenția Statului cu ajutor bănesc și o lege a conversiunii datoriilor particularilor au condus la redresarea creditului și la o învioreare a pieței financiare;

g) Imprumutul intern din Noemvrie 1934 a dat rezultate satisfăcătoare, permițând Statului să procedeze fără întârziere la acțiunea așa de mult întârziată a înarmării țării.

Tabloul incomplet prezentat aici arată o situație, care, fără a fi excelentă, pare totuși să fie bună.

În adevăr, situația financiară a țării noastre este numai aparent bună. Aparent, fiindcă ne mulțumim cu o echilibrare bugetară (pentru realizarea căreia numai Ministrul de Finanțe știe câtă echilibristică trebuie să se facă!) și cu asigurarea funcționării aparatului de Stat, aparat de Stat, încredințat funcționarilor de toate categoriile, a căror salarii îi obligă la un standard de viață destul de scoborît. Prin urmare, echilibrul bugetar, de care vorbeam adineaori, se realizează în adevăr, dar cu sacrificarea unei omenеști salarizări (640.000 funcționari și pensionari, însumează 15 miliarde din bugetul general al Statului).

Nu trebuie să se uite de asemenea, că bugetele noastre trebuie să satisfacă în ordinea internă, trei foarte importante nevoi, toate legate în mod indiscutabil de apărarea națională:

— înarmarea propriu zisă;

- drumurile;
 - sănătatea publică;
- iar în ordinea externă:
- plata datoriei publice.

Pentru înarmarea propriu zisă, s'au cheltuit în ultimii ani circa 20 miliarde, iar bugetul exercițiului în curs însumează 2.750 milioane la Fondul Apărării Naționale.

Nu fără îngrijorare ne putem întreba: cât timp ne vom mai putea menține la această importantă sumă? Cât timp acest fond va putea fi alimentat, ca astăzi, din două categorii de impozite și cinci categorii de taxe, Statul neparticipând direct decât cu 200 milioane?

Pentru drumuri, s'au cheltuit în ultimii ani circa două miliarde, iar în bugetul anului 1937-38, s'au prevăzut 1.333 milioane.

Pentru sănătatea publică, s'au prevăzut 2.800 milioane, și aceste sume dela capitolul drumuri și sănătate sunt înscrise în bugetul ordinar, care totalizează 25.900 milioane.

Dar acest buget este grevat cu 4.124 milioane dela capitolul « Datoriei Publice », care se ridică la 102 miliarde: 76 miliarde datorie externă și 26 miliarde datorie internă.

Aceasta fiind situația, mă refer la măsurile preconizate și la modalitățile de realizare ce mi-am propus și trebuie să constat că numai unele din ele ar putea avea un început de realizare, în raport direct cu elementul « finanțe » propriu zis.

Se pot întocmi și ține la curent lucrările de mobilizare; se pot studia — teoretic — aranjamentele cu banca de emisiune; se poate întocmi teoretic în întregime planul financiar și în general se pot face pregătirile care sunt în funcție de studii teoretice;... iar în ceea ce privește punerea în aplicare a măsurilor preconizate aici în scopul dotării armatei, suntem fericiți să constatăm că începutul s'a făcut și că de sigur opera va fi până la urmă încununată de succesul așteptat și dorit de toți.

* * *

Lipsa de pregătire financiară poate fi o cauză pentru a împiedeca un conflict armat?

Răspundem afirmativ, în ipoteza că Statul va avea de dus un război ofensiv, în cazul când el însuși provoacă războiul.

Răspundem negativ, în ipoteza când Statul a fost provocat.

În ipoteza întâi, considerând dificultățile pe care Statul provocator le-ar avea de întâmpinat din cauza lipsei de pregătire financiară și probabil — mai ales — din cauza tratamentului la care s'ar expune din partea celorlalte State, înainte de a-și fi asigurat financiarmente posibilitățile de întreținerea acestuia.

În ipoteza a doua, Statul provocat va fi obligat să se apere, chiar dacă nu este pregătit din punct de vedere financiar. El nu ar putea invoca drept cauză a neapărării frontierelor sale, lipsa de pregătire financiară și va primi războiul, *oricum*.

Dar, în general vorbind, cred că insuficienta pregătire economică a unui Stat va putea fi piedică a declanșării conflictelor armate, pentru considerațiunea că — practic — războaiele se duc și se întrețin cu bani, iar teoria că funcțiunea esențială a economiei, în toate manifestările, aspectele și formele ei este aceea de a servi, fiind subordonată realizărilor urmărite de cei care comandă, a fost în toate timpurile confirmată de practica războiului *).

INTENDANT MAIOR VIRGIL CHIRNOAGĂ

-
- *) 1. Général REQUIN, Développement actuel des méthodes de guerre.
 2. W. OUALID, Le potentiel de guerre.
 3. G. HOSONO, Le potentiel de guerre.
 4. F. DELAISI, L'importance d'une industrie de guerre.
 5. — Les deux Europes.
 6. E. HECKSCHER, L'importace des ressources financières d'un pays.
 7. N. ANGELL, Repercussions financières d'une guerre.
 8. Maior ȘTEFĂNESCU, Finanțe de război.
 9. Int. Mil. LEPORTE, Mobilisation économique.
 10. P. HAENSEL, Conséquences financières d'une guerre.
 11. CH. RIST, Les finances de guerre de l'Allemagne.
 12. Lt. Col. I. ANTONESCU, Raportul Nr. 5369/1917 al M.C.G. către M.R.
 13. General I. ANTONESCU, Sinteza mișcării.
 14. VICTOR SLĂVESCU, Potențial de război.
 15. EUGEN DEMETRESCU, Economia dirijată (conferință).
 16. Colecția revistelor: Viața Românească, Revista Fundațiilor Regale, Independența economică și Libertatea.
 17. CH. RIST, Raport asupra situației financiare a României 1932.
 18. GH. TAȘCĂ, Conferințe: Economie de război. (Șc. Sup. Război).
 19. Von EHEBERG, Die Kriegssfinanzen.
 20. R. AUBOIN, Scrisoare adresată Guvernatorului B.N.R. 1932.
 21. Arhiva Ministerului de Finanțe 1928-1937.
 22. Emil Ludwig: 1914.

IN MARGINEA LUI CARAGIALE

Intr'una din *introducerile* lui, Paul Zarifopol observa cu bună dreptate că arta lui Caragiale era prin excelență vorbită. Lucrul se explică atât prin ereditatea sa actoricească, precum și prin creșterea lui în lumea culiselor. De aceea, chiar și cele dintâi produceri literare ale sale afectează tonul familiar de interpelare a cititorilor. Iată cum începe prima bucată pe care i-o cunoaștem, apărută în revista umoristică « Ghimpele »:

« Ați cunoscut, mă rog, pe celebrul *Christorian*, acel geniu rătăcitor, flagelator în versuri al vișurilor, ce, din nenorocirea umanității au bântuit și vor bântui etern societățile? L-ați cunoscut?... »

Ca într'un monolog, după o închipuită privire circulară asupra auditorului, urmează îndată răspunsul:

« ... Da?... Așa este că era nostim cu verva lui detractoare? »

Convorbirea cu primul său public, a tânărului autor, în vârstă de douăzeci și doi de ani, denotă o perfectă dezghețare a debutantului, scutit de timiditățile obișnuite ale începuturilor. Autorul nu știe încă bine ce vrea și nu s'a fixat asupra « genului » care-i convine. Este în căutare de « subiecte » și, negăsindu-le, le încearcă pe toate, în voia capriciului, *à bâtons rompus*. Deși își întitulează câte o bucată « cronică literară », nici nu-i trece prin minte să se supună tipicului analizei, bucuros să lase frâu liber duhului său, încă de pe atunci mușcător. Prima lui victimă — sunt de fapt trei, dar numai întâia interesează — este însuși Macedonski, care publicase cu doi ani înainte un volumaș de versuri « Prima-Verba » și care conducea un periodic politic-literar. E plăcut de constatat cum din absolut prima încercare în proză a lui Caragiale, începe a se desluși formula ironică a spiritului său critic. Firește, folosirea apro-

pieților strivitoare și răsturnarea situațiilor din citatul ce va urma, arată că mânuirea ironiei nu este desăvârșită.

«Era pe atunci, în Franția, un poet, nici prea-prea nici foarte-foarte, anume *Lamartine*, care voia cu orice preț să treacă de geniu. El moare după ce dotează literatura țării lui cu nenumărate volume. Patria îl glorifică. Pentru nenorocirea lui, însă, iată că cetatea Bucureștii, geloasă de gloria francezului, scoate la lumină pe *Aamșky*, un geniu cu picioarele strâmbe, vorbind pe nas într'un dialect cât se poate mai curat românesc, și d'o dulceață de caracter extremă.»

Oprim citatul aci, deoarece ne interesează deocamdată tehnica ironiei, care constă, după cum se știe, în simularea elogiului; de n'ar fi elementul realist și caricat al picioarelor strâmbe, comedia admirativă a ironiei ar fi perfectă. Ca și cum însă autorul inexpert s'ar teme de neinițierea publicului în esența secretă a ironiei, el alternează aerul serios cu mușcătura directă. Același procedeu e folosit și în «cronica literară» în care e luat în primire celebrul, pe atunci, autor popular N. D. Popescu sau *Popnedeia*, cel cu calendarele și romanele istorice. După ce, rând pe rând, l-a acoperit cu laude ironice și cu caracterizări crude, Caragiale își cere voie să-i facă proiectul statuii lui viitoare:

«Bustul tău — în grosimea naturală cred că e destul — așezat pe un pedestal superb de marmoră antică galbenă; de jur împrejurul pedestalului, spre amintirea serviciilor enorme ce ai adus pentru progresul Almanachului în România, să se vadă, săpate în litere de aur, cele douăsprezece semne ale Zodiacului împărțite pe anotimpuri, împreună cu sărbătorile și târgurile principale de peste an, precum și cu taxele telegrafo-postale. În față, un calendar perpetuu de carton à la maior Papasoglu, edițiune de lux, care, prin un ingenios resort mecanic să arate cu 140 ani înainte, fazele lunare, eclipsele și schimbarea timpului. . . »

E o desfășurare de vervă inventivă și de voie bună care dă o coloratură simpatcă primelor lui dibuiri. Înainte de a-și impune frâna severă a observației, începătorul e ispitit să se lase în voia fantaziei și a improvizației. Poate că lectura «Scrisorilor persane» i-a dat ideea să înfățișeze într'o serie de bucăți Bucureștii, grimați chinezește, ca o Tâmpitopole, locuită de Tâmpiți sau de Sinecorzi. Ne e teamă însă că aducem o nemeritată jignire d-lui président

à mortier, Montesquieu. Două curente de intenții se întretaie în aceste schițe fanteziste: unul, social-politic, altul economic-urbanist. E drept că icoana Tâmpitopolei, în ficțiunea prea tânărului autor, e proiectată peste două mii de ani, după imaginara ocupare chinezească a continentului; nu e mai puțin adevărat însă că, sub masca fantaziei viitoriste, se recunoaște regimul conservator firește criticabil într'un organ umoristic de ideologie liberală. Fostul republican dela Ploești, după cum se vede, nu sfâșiase încă cercul de vraje al juneței sale generoase. Și, curios de notat, în Tâmpitopole a lui apare viitorul său patron literar, Titu Maiorescu, pe atunci proaspăt ministru al Instrucțiunii Publice. «Aci este mai mare peste toți Mandarinul *Ti-Li*, mare învățat, care odinioară a fost trâmăis prin institute cu însărcinarea exclusivă d'a strămba picioarele chinezilor de mici, pentru a le face să se bucure mai târziu de rachitism, calitate ce trece în mare considerațiune la chinezi.» Vom face aci observația că cu toată stăpânirea unei sintaxe sigure, se recunoaște — mai ales din ultimul membru al frazei — influența lecuturilor franceze. Privitor însă la ținuta de opoziție a organului umoristic liberal, nota satirică a lui Caragiale nu e dintre cele mai excesive; alți redactori sunt cu mult mai vehemenți decât dânsul. O singură stridență de gust, în chinezeriile debutantului, e facilitatea onomastică a dregătorului numit Sik-Tir; păcatul e, în definitiv, dintre cele iertate, la o anumită vârstă. Mai interesantă decât nu prea răutăcioasa satiră politică, apare închipuirea progresului urbanistic al Bucureștilor, inspirat de introducerea căilor ferate prin contractul Strousberg. Caragiale intră în mare vervă, proiectând icoana metropolei cu Dâmbovița canalizată și navigabilă, cu pavaje de tuci și clădiri de marmoră, dar fără naivitate progresistă, ci păstrându-și luciditatea în umor. Amatorul de contraste și antiteze se bucură să prezinte viitorul fabulos ca o imagine a prezentului, arătând totodată nenorocitele stări comunale de atunci, ca vestigii ale unui trecut uitat. La intervale destul de scurte, de abia șase luni, el își reia zugrăvirile aproape identic, când e vorba de a înfățișa pitoreasca expediție a citadinilor, pentru târguiețile zilei. Tabloul său realist, în care singurul element, adaos de închipuire, sunt picioaroangele, vestește pe observatorul exact, ascuns sub spumoasa fantazie:

« E pe la sântul Andreiu, cap de iarnă, când plouă, ninge, îngheață, se topește, și e lapoviță și poleiu, și curg strășinile, și crivățul se bate în cap cu austrul. Pe când mai este așa ca la vr'un ceas și jumătate până la ziuă, de e 'ntunec besnă, cinstitul cetățean îmbrăcat cu o precauțiune aproape siberiană, încălțat cu o pereche de picioroange solide, înarmat în mâna dreaptă c'un baston lung prevăzut cu o cange de fier la vârful și 'n mâna stânga purtând un felinar cu vopaiță, pornește din fundul mahalalei dela locuința lui, și, încercând înainte tărîmul cu vârful bastonului, spre a ocoli găurile și bălăturile prea afunde ale podului cu chiu cu vai ajunge în piață. Aci trage din brâu pungociul de piele de oaie, scoate din buzunarul anteriorului basmau și 'ncepe să-și târguiască. Pe la revărsatul zilei, se 'ntoarce înapoi purtându-și pe umăr bastonul, de ciocul căruia îi atârână pe spete tradiționala *basma* cadrilată încărcată cu d'ale casei. »

Singura amintire mai precisă asupra începătorului, din 1874, ne-a rămas aceea scrisă în 1896, de către vechiul său adversar literar, Macedonski (sub pseudonimul Sallustiu, în « Liga Ortodoxă », supliment literar, I, Nr. 3). Mărturia trebuie așa dar citită cu prudență. E vorba acolo de un « tânăr sgomotos, spirit bizar ce părea destinat, în cazul când s'ar fi devotat literelor sau artelor, a fi cu totul original. În adevăr, înfățișarea acestui tânăr, gesturile lui repezi, zâmbetul sarcastic la colțul buzelor, vocea sa totdeauna întărită și batjocoritoare, cât și argumentarea sa sofistică, atrăgeau lesne atențiunea. » Vom reține atâta, în completarea fizionomiei morale a lui Caragiale. Mutat în București după moartea tatălui său (1868), cu studiile întrerupte după promovarea gimnaziului, încercând și părăsind repede cariera de actor, tânărul șef de familie, spre a-și întreține mama și sora, nu cruță nici o muncă, dar își găsește și timpul să scrie. Inceputurile lui nu sunt mai puțin eroice decât anii de grea frământare gazetărească din existența lui Eminescu, în jurul căreia, o întreagă hagiografie laică a țesut un cult. O dată numai, Caragiale, atât de avar în destăinuiri, către sfârșitul vieții, a lăsat o vorbă, și aceea nemelancolică, despre greutatea materiale pe care le înfrunta la vârsta de douăzeci de ani: « ...sunt, slavă Domnului! sănătos și voinic; duc bine la tăvăleală; dovadă că pot fi, în acelaș timp, și sufler și copist la teatru, și corector într'o tipografie mare

la două ziare, și dau lecții la niște copii; așa că pot, cu una cu alta, câștiga destul cu ce să ne susținem eu și familia... (*Literatură și politică*, IV)». În același loc, scriitorul își mărturisește înclinarea pentru literatură, încă din clasele primare. Numai așa se poate înțelege caracterul neșovăielnic al începuturilor dela *Ghîmpetele*. Spre deosebire de majoritatea debuturilor literare, care descopăr cercetătorului literar adevărate abisuri între primele dibuiri și formarea personalității originale, debutul lui Caragiale e dintre cele mai sigure din câte cunoaștem. Inteligența lui nu primește nici o impresiune fără controlul judecății, care e spontană și ageră. El protestează din primul ceas împotriva toleranței și a licenței în « Republica literilor », care « nu posedă nici o vamă ». Gustul lui format la școala clasicismului francez respinge scrisul grăbit și cu caracter senzațional. Intr'un cuvânt, spiritul său critic se manifestă în pas cu primele lui publicări. Afirmarea criticismului său își găsește toată puterea și întinderea, în studiile de teatru din *România liberă* (Decembrie, 1877—Ianuarie, 1878). La scurt interval după încetarea efemeridei umoristice *Claponul* (1877), a cărei principală contribuție a fost interpretată de Paul Zarifopol, autorul se vedește capabil să treacă la o severă examinare a situației literaturii noastre dramatice. D. N. Iorga este cel dintâi istoric literar care a dat cuvenita atenție acestor produceri uitate ale viitorului dramaturg. D-sa spicuește copios din primele două foiletoane critice (« Istoria literaturii românești contemporane », I, 1934, pp. 250-252). În ceea ce privește « aspra critică a lăcomiei lui Pascali », remarcată de d-sa, noi credem că la originea criticei nu sunt străine motivele personale de rivalitate între Caragialeștii și directorul de scenă al « Societății dramatice naționale ». Cu această excepție, celelalte observații tăioase ale criticului sunt toate de ordin obiectiv. Repertoriul lui Pascali este condamnat pe temeuri etice, în acești termeni:

« Schilozii, bețivii, pungașii, desfrânații, spânzurații, nemernicii, prostituatetele, tuberculoșii și toate spurcăciunile și lăturile *parisiene*, înscenate de industria teatrală franceză, apoi traduse ori localizate în românește de oameni ce nu se pricep nici la românească, nici la franțuzească, ce nu știu nici ce e Românul, nici ce e Franțuzul — ni se dă ca producții literare și artistice pe scena

întâiului teatru din țară, merit, cum se zice, a fi « Inaltă școală națională de estetică și morală » pentru publicul român. »

După sublinierea acestor « ticăloșenii *exotice* », Caragiale scoate în lumină păcatele mai grave ale distribuției, ale jocului de scenă și ale călcării colorii locale. De o deosebită importanță este studiul următor, « Cercetare critică asupra teatrului românesc », dezvoltat în trei foiletoane. În cel dintâi, care pune în discuție raporturile între critica teatrală și personalul artistic și administrativ al teatrului, Caragiale începe cu remarca libertății absolute a presei noastre, după 1866, « stare binecuvântată, ce poate încă n'o visează cel mai democrat dintre democrații apusului ». În ciuda însă a condiției favorabile de exprimare liberă, presa e sistematic coruptă de conducerea artistică și administrativă a teatrului și redusă la un servilism anulator. Cu un curaj rar, tânărul critic denunță complicitatea dintre critica dramatică și întreprinzătorii teatrului. El dă mostre impresionante ale stilului critic cumpărat, încheind cu observația că sistemul de corupție s'a întins și asupra autorităților de control, anulându-le și lor activitatea. Foiletonul, cu data de 5 Ianuarie 1878, vedește poate pentru prima oară maturitatea spiritului critic al autorului său și deplina siguranță a prozatorului. El și-a găsit stăpânirea sintactică, pe care o vor recunoaște peste câteva luni, Eminescu și Slavici, în redacția *Timpului*. Două foiletoane iau apoi în cercetare « Literatura în teatrul nostru ». Cu același curaj și fără nici o cruțare a susceptibilităților, Caragiale pune în lumină industria de localizări dramatice și mai ales aceea de plagiate, prezentate de autorii lor ca produceri originale. Din repertoriul așa zis original, nu recunoaște valoare decât piesei istorice a lui Hasdeu, cu rezerve însă privitor la planul ei epic și la versificare.

Nici un alt studiu contemporan nu dă măsura haosului în care se afla teatrul nostru, pe unica sa scenă permanentă, atât din punctul de vedere al producțiilor, cât și din acela scenic. Studiul are așa dar valoarea unui document istoric de prima însemnătate. Aci se vedește fructificarea experienței dramatice a unui vlăstar de dinastie actricească, trăit zece ani între culise și destoinic să vadă teatrul din lăuntru, cu tot mecanismul său — însușire ce lipsea cronicarilor dramatici, veniți în atingere întâmplătoare cu teatrul și lipsiți de onestitate profesională. Studiul se încheie cu

o impresionantă afirmare a dreptului proprietății literare și cu înfierarea plagiatorilor, puși în rând cu falsificatorii de monedă, *calpuzani*. Adevărata încheiere însă, care urma să apară într'un foileton următor, a fost suspendată, după cum pe drept observă d. N. Iorga, de teama unor « dușmăanii politice ».

Anul 1878 trebuie considerat, în activitatea scriitorului, ca punctul cronologic al maturizării talentului caragelian. Scriitorul a intrat în stăpânirea deplină a meșteșugului său, impunându-se în redacția *Timpului* ca meșter netăgăduit, practic și teoretic, al sintaxei. În treimea redacțională, Eminescu, Caragiale și Slavici, din ale cărui « Amintiri » păstrăm amănuntul, cu prilejul proiectării unei gramatici în colaborare, sintaxa îi era încredințată lui Caragiale. Colaborarea sa reală la *Timpul* a rămas totuși problematică, iar chestiunea descoperirii contribuțiilor sale sub anonimul redacțional a înfrânt răbdarea mult regretatului Zari-fopol și a pus pe succesorul acestuia la grele încercări. A trebuit să citim colecția ziarului din anul 1878 și următorii, ca să ne fixăm asupra unor texte care nu puteau fi decât ale lui, sau — ipoteză improbabilă, dar totuși turburătoare — ale unui scriitor asemănător cu Caragiale până la identitate. Cele două traduceri din Edgar Poe sunt din primăvara anului 1878 și îi aparțin cu certitudine. Cea mai întinsă dintre ele, « Sistema doctorului Catran și a profesorului Pană », ridică traducerea, prin siguranța sintaxei ca și a termenului românesc echivalent, la nivelul unei produceri proprii. Este prima bucată literară mai întinsă, pe care traducătorul a transcris-o din limba franceză, cu conștiința unui artist. Același lucru se poate spune despre paginile privitoare la Republica San Marino, culese probabil dintr'o enciclopedie sau din vre-un ziar francez; nu mai este o simplă faptă gazetărească, ci o plăcere a scriitorului, de a-și pune pecetea pe orice întreprinde. Câteva notițe teatrale și două cronici dramatice prelungesc vădit preocupările criticului dela *România liberă*. În ceea ce privește însă compunerea redacțională a *Timpului*, ne-am lovit de absoluta lipsă de informație în care ne aflăm, asupra presei noastre politice din acea vreme. Nu numai că articolele *Timpului* sunt aproape totdeauna nesemnate, în tradiția gazetăriei occidentale — și sub acest raport, *Timpul* era un adevărat *Times* — dar nu cunoaștem, din lipsa unor almanahuri ale presei, personalul redacției. Abia

dacă știm, din vre-o notă, bunăoară, că Slavici este retras din redacție, sau că Titu Maiorescu n'a mai dat articole politice dela sfârșitul anului 1877, ori dacă s'a stabilit data intrării în redacție a lui Gr. Păucescu.

Asupra răstimpului colaborării lui Caragiale la *Țîmpul*, nu păstrăm altă semnalare decât în *Amintirile* lui Slavici, scrise însă cu patru decenii și mai bine în urmă, și prin aceasta fatal îndoielnice. Astfel, Slavici pretinde că I. L. Caragiale a fost chemat de Eminescu îndată după ce a preluat locul de prim-redactor, și că n'ar fi rămas decât câteva luni la *Țîmpul*: așa dar, cel mult până în vara anului 1878. Mărturia lui Slavici trebuie revizuită, mai ales că el însuși a părăsit curând în urmă ziarul. Din articolele politice pe care i le-am atribuit lui Caragiale, primele însă, cam din epoca fixată de Slavici, apar fără particularitățile ortografice ale scriitorului, ceea ce ne face să credem că în acel moment Caragiale era un colaborator extern și că abia în vara anului va face propriu zis parte din redacție, când îi recunoaștem aceste particularități, precum și unele lexicale sau ortoepice. Atribuirea unora din ele ne-a fost mai ușoară, ca de exemplu primul, intitulat « Naționali-Liberali », al cărui accent caragelian e netăgăduit, dela întâile rânduri; precum și cel din urmă [Ce este Centrul], care apare tocmai la sfârșitul anului 1879. Acesta este chiar truculent, anecdotic, împănat cu zicale și parcă *vorbit* de autorul lui, înaintea unui auditor simpatic. Asupra acestui articol nu poate încăpea nici o îndoială că aparține lui Caragiale. Sunt apoi două perioade din anii 1878 și 1879, însemnate de două evenimente politice mari, convocarea Camerelor revizioniste și revizuirea articolului 7 din Constituție, când am crezut a deosebi penița lui Caragiale, de reporter parlamentar și politic, alternând cu condeii lui Eminescu, în articole editoriale, a căror compunere nu i-a mai dat lui Caragiale răgazul scrierii pe îndelete, meșteșugite; ele însă nu pot aparține decât, cum spuneam, sau unui Caragiale, cu pecetea duhului său, a sintaxei, a lexicului și a ortoepiei lui, sau unui necunoscut, care ar fi avut nu numai aceeași sintaxă și ortoepie, și aceleași particularități lexicale și expresii favorite, dar și aceeași întorsătură a duhului, cu mai puțin răgazul anecdotic și de compunere literară. Cum însă identitatea de personalitate și de condei rămâne o simplă ipoteză, cu totul impro-

babilă, nu ne-am crezut îndreptățiți să admitem existența unui *alter-ego* al lui Caragiale. Așa de pildă, excelentul articol, în trei părți, pe care l-am intitulat [Frații radicali și d. D. Sturdza], e un capitol de ziaristică politică, scris de un meșter, care nu poate fi decât sau Caragiale, foarte strâns și foarte supravegheat, cu o dialectică necruțătoare, și cu un material polemic minunat folosit, sau un redactor care a adoptat particularitățile ortografice și lexicale ale precedentului, stăpânind însă și o structură morală identică cu aceea a lui Caragiale. Suntem așa dar într'un cerc vițios, din care nu ne putem elibera decât atribuind paternitatea articolului și a celorlalte, lui Caragiale, până la proba contrarie. Este drept că, reluându-și activitatea ziaristică de militant politic, de astădată chiar înregimentat la conservatori, în 1896, și scriind seria de douăzeci articole politice în *Epoca*, scriitorul se va arăta mult mai slobod în mișcări, anecdotice ca în articolul [Ce este Centrul], și mai puțin strâns decât în articolele scrise cu prilejul celor două evenimente mari politice, pomenite. Lucrul ni se pare însă explicabil, fiindcă în 1896 I. L. Caragiale semnează Caragiale, scurt, cu conștiința că pune la dispoziția partidului său o pană cu renume: o semnătură. Nu aceeași este însă situația sa în 1878-1879, când scriitorul fără nume e ținut să scrie cu o dialectică desăvârșită, cu o argumentare strânsă și cât mai puțină libertate de răsfăț. De altfel, conviețuirea redacțională cu Eminescu și cu alți eventuali redactori, astăzi uitați, îi punea lui Caragiale la îndemână, cronica vorbită în redacție. Atmosfera redacțională așa dar, oferea materialul articolelor politice pe care scriitorul avea doar să le redacteze, cu stăpânirea de sine a începătorului precaut și fără nume, dar cu atâta conștiință scriitoricească, puțin probabilă unui terțiu necunoscut. Cu aceste motivări ne-am încumetat, după o cercetare multă vreme infructuoasă, a atribui lui Caragiale un număr relativ mic de articole politice, la *Timpu*. Calitatea lor răscumpără însă puținătatea lor numerică, lăsând cercetătorilor avizați să aprecieze nivelul la care a ridicat Caragiale reportajul politic, și puterea lui de caracterizare a oamenilor și a evenimentelor.

De bună seamă, prin structura lui caracterologică, I. L. Caragiale n'a fost în stăpânirea unei pasiuni politice clocotitoare, ca aceea a lui Eminescu, ziaristul și teoreticianul de mare avânt

și de arzător duh polemic. În slujba cauzei politice, Caragiale nu aducea o integrală participare sufletească, cu temperatura dar și cu spiritul de nedreptate al partizanului; grija de înlănțuire logică și de redactare scriitoricească trecea la dânsul pe planul întâi, în lipsa unor convingeri pasionale.

În intervalul dintre activitatea gazetărească dela *Timpu* și colaborarea politică dela *Epoca*, I. L. Caragiale și-a publicat operele dramatice și nuvelele, statornicindu-și reputația. Prin comediile lui, precum și prin atitudinea criticistă dela « Moftul Român » (1893), el dă expresiune personală directivei junimiste, alegându-și drept câmp de observație, viața politică și socială a timpului său. Chiar dacă s'a despărțit de vechii săi tovarăși literari, după o prietenie de aproape cincisprezece ani, punând între el și dânsii ceea ce se numește ireparabilul, prin ieșiri publice (bunăoară, o conferință pierdută, cu titlul « Gaște și găște literare », împotriva convorbirismului), el continuă, pe cont propriu și cu mijloace personale, o ideologie, pentru susținerea teoretică a căreia îi lipsește desigur pregătirea culturală, prisosindu-i însă ascuțimea observației și curajul atitudinilor.

Nu este de prisos a stărui un moment asupra dușmăniilor ce i le-au atras scrierile sale literare. Înainte de a întreprinde oarecum sistematic, cu colaborarea sprintenului Anton Bacalbașa, denunțarea amănunțită a superficialităților, a « spanacului » și a diverselor « mof-turi », comediile lui au fost suficiente ca să-l înfățișeze ca un « dușman al poporului ». Nici una din comediile lui n'a fost, la drept vorvind, în vremea ei, ceea ce înțelegem astăzi, un succes. Astfel, « O scrisoare pierdută » a întrunit o sută de reprezentații abia în treizeci și doi de ani. Invinuită de pornografie, « O noapte furtunoasă » a trebuit să-și reducă un act și n'a făcut serie. Din scrisoarea adresată presei, cu prilejul preluării direcției Teatrului Național, aflăm că și această piesă a fost huiduită și fluierată, anume de membrii gărzii civice, care n'au înțeles gluma. Iar din Prefața lui Titu Maiorescu la « Teatru » (1888), scrisă pentru a apăra « Comediile d-lui I. L. Caragiale », se știe că « D'ale Carnavalului » a fost fluierată. Caragiale, în scrisoarea numită, atrăgea atenția cu umor, că el este un autor dramatic unic la noi, nu din alte considerente decât acela că a fost fluierat. Această unicitate dezvăluiește până în adânc reacțiunile întâmpinate de comediile carageliene. Critica lui so-

cială aducea înaintea publicului reprezentări prea neplăcute, ca să rămână nepedepsite. Ritualul flagelării s'a desfășurat în ședința Academiei Române dela data de 14 Aprilie 1891. La propunerea pentru un premiu a Comediilor, s'a ridicat întâi ca raportor negativ, B. P. Hasdeu, imputând lui Caragiale «tendențe antinaționale, căci scoate din societatea română numai tipuri imorale». În apărarea lucrării, Iacob Negruzzi susține dreptul scriitorului de a-și alege tipurile și îndeamnă Academia să nu «se ție departe de spiritul public». Eroul dezbaterilor a fost însă Dimitrie Sturdza, care «atât ca Român, cât și ca membru al Academiei» a făcut procesul unei întregi așa zise literaturi de defăimare a țării, începând cu Brociner, pomenit și de Hasdeu, continuând cu d-na Mite Kremnitz și sfârșind cu Caragiale. Recunoscându-i talentul, austerul academician îndemna pe Caragiale «să-l întrebuințeze în lucrări bune» și «să învețe a respecta națiunea sa, iar nu să-și bată joc de ea». Pusă la vot, opera lui Caragiale obține trei voturi pentru și douăzeci contra, în timp ce «Criticile» lui Gherea sunt respinse cu opt voturi pentru și șaisprezece contra. Din aceste dezbateri care se cuvin a fi socotite istorice, rezultă adversitatea opiniei oficioase, față de critica socială din teatrul lui Caragiale. Autonomia artistului nu era în acele vremuri un drept câștigat, îngăduind grave răstălmăcirii, în forul cel mai luminat al culturii naționale. Se înțelege ușor că I. L. Caragiale nu și-a putut spori simpatiile, — mai ales după ce și-a pierdut susținerea «Convorbirilor literare», — prin activitatea dela «Moftul Român». Durata revistei nu a fost mai lungă de șase luni, încetându-și apariția din pricina lipsei de fonduri. Spiritele prevenite erau îndemnate să creadă că anumite rubrici, ca Școala română, Justiția română și Armata română (redactată de Bacalbașa, în genul Colonelului Ramolot), ar fi fost prezidate de același duh negativist și denigrator, ca și comediile. Nimic mai fals, considerând că prima rubrică nu era decât un fel de «copie după natură», prin înfățișarea unui celebru profesor și pedagog contemporan, anume V. Gr. Borgovan, travestit sub numele Marius Chicoș Rostogan, a cărui zugrăvire nu pretindea a fi tipică pentru întreg învățământul, și că cele două schițe judecătorești nu atacau în cinstea sau pregătirea magistraturii. Se vede însă că murmurele sporitoare l-au îndemnat pe Caragiale să se dezvinovățească indirect, prin repro-

ducerea unui rar elogiu, primit verbal dela « un vechiu și bun prieten din Iași » (Ce lipsește « Moftului », în « Moftul Român », 20 Mai 1893). Direcția revistei i s'a părut acestui prieten anonim sănătoasă și chiar patriotică. « — Vrei să glumești ? — răspunde Caragiale — am zis noi, care cunoaștem curentul fals, ce voiesc unii rău voitori sau nepricepători să-l facă în opinia publică asupra unei închipuite lipse de patriotism din parte-ne ».

De aci se vede cât era de puțin deprins Caragiale cu aprecierile favorabile asupra publicisticei sale. Totuși preuzatul dușman al patriei nu pusese niciodată în discuție instituțiile fundamentale, care conservă societatea, ca familia, Biserica, armata, justiția sau școala. Criticele sale, din comedii sau de aiurea, loveau tocmai în progresismul neîntemeiat pe firea poporului și pe evoluția sa naturală. Cei ce se ridicau în contra lui erau înșiși improvizatorii sociali, urmașii pașoptismului revoluționar, care dărâmaseră o tradiție și îi substituiau forme de împrumut, neviabile. În loc însă ca I. L. Caragiale să aibă beneficiul simțului conservativ, din care se trăgeau scrierile lui, ca un panaceu împotriva oricărei interpretări greșite, el a tras numai ponoasele, deoarece adversarii lui încălecaseră calul de bătaie al răspunderii patriotice. Când, spre sfârșitul anului 1899, Caragiale a fost învitat de Luigi Cazzavillan să colaboreze regulat la *Universul*, cu foiletoane, el a simțit nevoia, din primul moment și fără să i se fi cerut aceasta, să-l desolidarizeze pe director de părerile sale personale. El se știa un izolat și nu voia să aducă neplăceri conducătorului unui mare cotidian. Poate că din același sentiment de neînțelegere între el și societatea pe care o apărase în ciuda ei, de experiențele la care fusese supusă, s'a ivit și nevoia unor lămuriri. Cel reputat de a fi săpat baza instituțiilor publice a prins prilejul unor bine venite puneri la punct. Acestea sunt astăzi uitate, deoarece din grupul compact al « Notițelor critice », cum era intitulată rubrica lui, nu au fost retipărite decât faimoasele « Momente »: celelalte sunt acum pentru prima oară strânse în volum.

Caragiale găsește momentul să-și fixeze punctul de vedere, referitor la familie, școală, armată și Biserică. Nu sunt întru nimic amendări aduse criticei sale radicale, ci dimpotrivă, profesiuni ale unor statornice credințe, până atunci neexprimate.

Față de criticele ce circulau cu privire la datoria educativă a școlii, marele scriitor opunea hotărît datoria familiei de a se îngriji cu precădere de creșterea progenerurii; el făcea calculul orelor de care dispune profesorul în clasă, spre a arăta că elevii își petrec cea mai mare parte din timp în afară de școală; familia este vinovată de a se desinteresa de educația copiilor, crezând că ea trebuie lăsată cu totul în seama școlii. Era o rechemare la datorie a familiei, care într'adevăr de multă vreme s'a desistat și se desistă mereu de îndatoririle morale care îi incumbă. Caragiale a delimitat răspunderea școlii de aceea a familiei, ca să facă să înceteze o confuzie confortabilă, în dauna învățământului nostru. Un alt sentiment, care-și făcuse loc în burghezia noastră, era antipatia față de armată și în special față de corpul ofițeresc, și opinia comună, după care ofițerimea ar fi fost prezumțioasă, incivilă și constituită în castă. De asemenea, curentul public era pacifist și oarecum antimilitarist. Speriat de dificultățile întâmpinate de Englezi cu Boerii și de amenințarea năruirii marelui imperiu, Caragiale a crezut de cuviință, că trebuie puțin scuturate iluzia pacifistă și tendința antimilitaristă. Ca un adevărat conservator, încredințat de permanența conflictelor între popoare, el pledează călduros în favoarea păcii înarmate și susține că ofițerimea noastră are cu prisosință calitățile ce i se tăgăduiesc și că, dacă ar fi să i se caute un cusur, acela i s'ar găsi tocmai în prea marea ei civilitate, adică în lipsa corpului de castă. Militarul trebuie să fie militar, rigid, « soldatesc », iar nu un « blajin împiecat în uniformă », cum prea adesea este, la noi. Articolul se încheie cu o aspră condamnare a îndemnurilor la nesupunere față cu superiorul și cu veștejirea șoaptelor inconștiente. O tot atât de categorică atitudine ia Caragiale față de decăderea sentimentului religios dela noi. În două rânduri de altfel, atrăsese luarea aminte, fie asupra lipsei « de pietate și de gust » a politicienilor care ridicaseră o fântână pe loculristolului bisericii Sărindar, fie asupra nepriceperii edililor din Târgoviște, ce dărâmaseră Biserica Vârzaru, vechiu monument istoric. Dar scăderea sentimentului religios în România a fost atacată de el fățiș și categoric. Era o stare de spirit generalizată în toată burghezia și boierimea noastră, dela 1900. A fi liber cugetător era o eleganță la care râvnea toată lumea. Între dreapta credință a părinților și

indiferentismul urmașilor, Caragiale se rostește pentru cea dintâi, îndemnând pe « foștii creștini ortodocși » să ia pildă, trecând Duminica dimineața pe dinaintea bisericilor catolice din București, sau Vineri seara în fața sinagogelor mozaice. Numai fiarele nu au biserică, numai ele nu se închină, numai ele n'au Dumnezeu, încheie Caragiale într'o perorație retorică. Atitudinea lui Caragiale nu este însă doar normativă și utilitară, a unui necredincios, care socotește că Biserica este o instituție de valoare socială și nu cere credința interioară. El a păstrat totdeauna credința religioasă, neatingându-se niciodată de cele sfinte; abia dacă spre sfârșitul vieții, din îndemnul lui Paul Zarifopol și a fiului său mai mic Luca, a consimțit să citească operele lui Anatole France, și de sigur sub înrâurirea lor a publicat câte o povestioară mai sceptică, despre moaște sau minuni, culeasă din străini; dar aceste distracții ușoare nu au adus o atingere credinței lui îndătinată (care se opunea ateismului lui Eminescu, după cum remarcă Slavici în *Amintiri*). Caracterul profund al sentimentului religios și l-a dat în vileag în articolul uitat *Nihil sine Deo*, scris cu prilejul unui Zece Mai, după însănătoșirea Principelui Moștenitor Ferdinand. Conținutul dinastic al articolului, care susține ideea că boala gravă a Principelui a cimentat legătura dintre cei doi Suverani, Regele și poporul, este încadrat între una și aceeași admirabilă rugăciune, închinată lui Dumnezeu. Nu am fi stăruit asupra acestor câteva coordonate ale spiritului caragelian, hotărât tradiționalist, dacă nu s'ar fi răspândit prea mult legenda negativismului universal al lui Caragiale. Dintr'o nevoie de simplificare, unită cu dârze resentimente liberale, împropățate cu fiecare generație, dăinuește imaginea falsă a unui Caragiale « fără nimica sfânt » afară de scrupulul artistic (după cum spunea, cândva, d. C. Banu).

S'a ajuns astfel la anularea structurii tradiționale, din care a ieșit însăși critica socială a marelui satiric, substituindu-se entitatea fantomatică a satiricului absolut, fără contraforții unor convingeri teoretice sau ai unor credințe. Nu este cu totul de prisos a arăta că așa zisul, după ultima formulă, « ocupant fanariot », neaderent la « spiritualitatea românească », a fost totuși un perfect bun român, cu mai puțin legănarea confortabilă în hamacul iluziilor progresiste. Chiar și idealul național, al întregirii, el l-a păstrat cu scumpătate, dându-i odată o emoționantă exprimare, cu

prilejul simțitei evocări a vizitei Domnitorului Cuza, la Ploești, pe vremea când își făcea clasele primare. Iată textul: « Așa entuziasm n'am văzut altul de-atunci și cred că numai odată s'ar mai putea vedea; dar acea *odată*, sunt prea bătrân ca s'o mai sper apuca... Imi pare destul de rău de asta, dar nu atât de rău cât dacă n'aș crede că alții mai târziu ori mai curând tot o vor apuca; fiindcă, desigur, cine gândește că are să scape de asta, se amăgește; căci de asta n'are să scape, decât poate atunci când Oltul și Mureșul or să pornească a curge de-a'ndăratele dela vale la deal, către Munții Ciucului, de unde izvorăsc din acelaș sân adânc — și nici atunci! » (*Peste 50 de ani*, « Universul », 1909). Puterea sentimentelor sale civice și patriotice, noi o vom sprijin mai ales pe mica scriere, 1907, *Câteva note, Din primăvară până'n toamnă*. Cu prilejul răscoalelor țărănești din acel an, Caragiale, care-și lichidase legăturile politice cu conservatorii de multă vreme și trăia retras în Germania de câțiva ani, a fost răscolit în liniștea sa suflească, așa cum niciodată nu putuse fi turburat Broșura pornește dintr'o adâncă milă a suferințelor țărănimii, care a inspirat scriitorului câteva rânduri de stăpânită emoție. Totodată « scepticul », « cinicul » și « negativistul » a avut în vedere soluțiuni îndrăznețe, care au constatat în recomandarea votului universal și a expropriării. Afilierea lui în anul următor la acțiunea lui Take Ionescu, a fost urmarea imediată a ieșirii lui dintr'o lungă inactivitate politică, cu credința că se poate pune pe alte temelii, mai solide și mai largi, edificiul Statului. Vechiul conservator, zeflemisitorul lozincilor libertare și egalitare, care-i ametiseră prima tinerețe, sfârșește cu împrăștierea gândului la un izvor mai curat al progresului. Iar ultima lui acțiune de publicist e pusă în serviciul întăririi Partidului Național din Ardeal, sfâșiat de lupte intestinale, și cu dorința de a înlesni împăcarea. Desigur, Caragiale nu a fost un om de acțiune și actele lui politice au rămas în suspensie, din lipsa continuității, care singură atestă pe omul politic. Teoreticește, el a susținut împotriva lui Vlahuță, în cunoscuta corespondență schimbată între dânsii (*Politică și literatură*) compatibilitatea celor două activități aparent antinomice, ba chiar și datoria scriitorului de a intra în luptă, când crede că este nevoie. Numai că temperamentul lui nedinamic îl hărăzise literelor, printr'o fatalitate organică.

Scrisul, cu caznele lui, exagerate la spiritele artistice, nu i-a produs bucurii. Cu atât mai mult, situația în marginea societății, a scriitorului dela noi, îl făcea să sufere. Politica va fi fost pentru el, ca și pentru alți scriitori români, ispita recompensării, pe care nu i-a atras-o literatura. Caragiale nu era însă partizanul ideii de protecționism în literatură. El considera, de pe poziția junimistă, că mediocritatea trebuie descurajată; iar protecționismul nu se traduce în realitate altfel decât prin ajutorarea de către Stat a nonvalorilor. El a avut curajul să-și exprime acest punct de vedere în câteva foiletoane dramatice dela *Universul* și într'un raport prezentat primarului Capitalei, unde recomanda încetarea subvenției acordate Teatrului Național, ridicarea unui local de teatru de către comună, subvenționarea lui în limita de 10-15% din rețeta teatrului și înființarea unei orchestre comunale permanente (cam ceea ce ar fi Filarmonica de astăzi).

Erau tot atâtea propuneri izolate, sortite să-i mărească impopularitatea printre scriitori și artiști. Prin personalitatea sa atât de tăioasă și necruțătoare, marele scriitor săpa mai adânc la neînțelegerea dintre el și opinia comună. Neconformismul față cu credințele și superstițiile contemporaneității este cheia acestei neînțelegeri, care dăinuiește în parte și astăzi. Niciodată coborîtorul din familia actricească nu a solicitat favorurile galeriei, împrumutându-i miturile. A știut să rămână un izolat, dar fără acreală și înveninarea care urmează adesea divorțului de opinia comună. Ba, dimpotrivă, când a fost să dea expresie literară acestei stări ce și-o crease prin intransigența sa, a știut să găsească tonul obiectiv și impersonal, atât de rare în circumstanță. Este o bucată literară, retipărită de Caragiale în «*Schițe nouă*» (1910), al cărei tâlc revelator a scăpat pare-se, tuturor cercetătorilor literari. Am numit povestirea cu titlul *Ion*, în care protagonistul cu acest nume e însuși Caragiale și pățania lui Ion este chiar istoria conflictului dintre el și societate. Au fost odată, un frate și o soră care nu se înțelegeau. Izgoniți din casa părinților, Ion rămâne un neprocopsit, în timp ce sora lui ajunge cucoană mare, pofțită la Curte și mai înzorzonată decât Împărăteasa. La spectacole, ea dă semnalul aplauzelor. Cu prilejul unui astfel de festival, în care un măgar vestit, întors din străinătate și decorat, cântă cu variațiuni «*Carnavalul de*

Venezia », Ion fluieră împotriva consemnului de aplauze dat de sora lui, e tăvălit și dat afară în brânci. Ajuns ca vai de el la un han de țară, începe să-și povestească pățania, când sosește din urmă alaiul împărătesc, cu sora lui la loc de cinste. Ion îi dă din nou cu protestări aprige: — Cine a mai pomenit măgar să cânte « Carnavalul de Venezia ». . . cu variațiuni ? Și iarăși e bătut și tăvălit. Moralitatea e cu totul lipsită de amărăciune, păstrând povestirii simbolice o semnificație generală. Sora lui Ion e opinia comună, care nu trebuie contrazisă dacă vrei să intri în rând cu lumea; iar măgarul decorat e scriitorul sau artistul prost, sărbătorit de o societate fără simț artistic dezvoltat, care se mulțumește cu orice, numai să i se spună că e artă! Fapta literară a lui Caragiale a contrazis însă aproape permanent acest *modus vivendi* al oportunității. Sau dacă generalizarea e excesivă, vom rectifica în sensul că relieful peisajului său literar, în contemporaneitate, au stârnit această impresie.

Publicarea *Opereilor* lui, fără omisiuni voite și, pe cât a fost cu putință, completă, a ieșit din dorința inițiatorilor și a slujitorilor ei, de a îngădui o altă perspectivă, mai justă, a priveliștii. Geniul lui Caragiale se scutește de apărători, mai adesea nedibaci, cum spunea cu drept cuvânt Paul Zarifopol, și nu solicită altceva decât înțelegerea dreaptă ce i se cuvine.

ȘERBAN CIOCULESCU

NOTĂ DESPRE BALCIC

Cunoscătorii mai vechi ai Balcicului deplâng valul de civilizație, care s'a abătut asupra lui, în ultimii ani. Ei privesc cu dezolare cum fostul orașel dobrogean, care semăna pe vremuri, și de altfel nici azi n'a încetat cu totul să semene, cu un prăpădit sat asiatic, se pregătește să devină cu timpul, port, oraș, stațiune balneară.

Fiecare nouă victorie a civilizației pe teritoriul acestui golf, li se pare un atentat împotriva adevăratului lor Balcic. Lumina electrică, digul, farul, toate au fost primite cu strângere de inimă. Cât despre vilele albe, care nu încetează să apară dela an la an, pe dealurile de cretă, altădată pustii, nu e una care să nu provoace ostilitate.

Ce se va întâmpla când va fi gata hotelul Oficiului de Turism, sau când se va face șoseaua dela Constanța sau când în sfârșit — nelegiuire supremă! — se va prelungi până aici o linie ferată?

Vechii « balcicieni » preferă să nu se gândească la aceste catastrofe. Singurul lor protest este o ridicare consternată din umeri, ca în fața cataclismelor, pe care le suportă fără să le înțelegi.

De pe acum, ei caută la extremitățile golfului, ținta posibilă a unor viitoare retrageri. « Nu mai e de trăit în Balcic », se spune în mod obișnuit, în fiecare vară. Privirea mută spre coasta goală dela Hilalgi și Sacalî, sau spre stâncile dela Surtuchioi. E o privire de amenințare: nu este una de despărțire. Nimeni nu pleacă pentru totdeauna de aici.

Iubirea pentru Balcic are ceva intolerant și superstițios. Ea nu suferă nici o schimbare și nu acceptă nici o inițiativă. Lucrurile trebuie să rămână în vechea lor mizerie, în vechea lor părăsire. S'ar spune că poezia locului este pe jumătate făcută din praf și sărăcie.

Trebue să recunoaștem că acest fel maniac de a iubi Balcicul, această spaimă de înnoire, acest refuz al civilizației, nu sunt simple capricii. E adevărat că ele nu au altă putere decât a unei rezistențe sentimentale, dar nu e mai puțin adevărat că ele reprezintă un gest instinctiv de apărare a unor frumuseți ce se pierd.

Vilele moderne ce s'au ridicat în ultimii zece ani sunt, fiecare în parte, foarte frumoase. Toate la un loc însă, au ajuns să modifice peisajul. Este în aceste cuburi și paralelipede albe, ceva care contrazice linia leneșă a dealurilor Balcicului. Se vede atât de bine că aceste case nu au crescut, ci că au fost aduse. Ele nu aderă cu peisajul. Ai impresia că sunt simple construcții demontabile, și nu te-ar mira să le vezi dispărând la sfârșitul sezonului.

O asemenea vilă nu e de sigur lipsită de grație. Liniile ei drepte, terasele largi, ferestrele făcute parcă pentru a chema soarele, totul este evocator de vacanță. Dar e ceva artificial în aceste siluete rectilinii, care își seamănă atât de mult, încât par a fi făcute în serie, pe un singur tip. Ele au ceva mecanic, uniform, standardizat — și nu e nimic în lume (nici florile, nici perdelele și obloanele de colori diferite, nici porumbeii care se agită pe terase), nu e nimic în stare să le dea mai multă intimitate, un obraz propriu, acel aer de singurătate gânditoare, ce poate face dintr'o casă o ființă vie.

Balcicul are prea multă viață proprie și o culoare locală prea specifică, pentru ca să suporte aceste clădiri uniforme.

Cât sunt ele de frumoase pe plaja inexpressivă dela Eforie! Acolo aerul lor provizoriu, de joc demontabil, este într'adevăr grațios. Totul pare o mică cetate efemeră, ca un decor de cinematograf, instalat pentru o lună sau două, până ce se va termina filmarea exterioarelor. Artificiile nu numai că nu sunt surprinzătoare la Eforie, dar au, dimpotrivă, nu știu ce humor. Suntem într'o mică lume convențională de carton și pânză, pe care sfârșitul lui Septembrie o va șterge de pe suprafața nisipului. Până atunci, un jazz, un joc de ruletă, un bar de noapte, mențin lângă vuetul valurilor, o atmosferă artificială de studio.

La Balcic, natura e prea gravă, pentru a primi fără jignire, asemenea jocuri. Ele devin degradante aici, unde un răsărit sau un apus de soare, n'a încetat să fie o mare dramă solemnă, pe care o privești în tăcere.

* * *

« Civilizația » nu pune în primejdie numai peisajul Balcicului, ci și viața de neglijență, pe care iubitorii lui s'au obișnuit s'o ducă aici.

A fi neglijent, a fi desculț, a fi mai mult despuiat, decât îmbrăcat, este la Balcic nu atât un semn de nepăsare, cât o tacită lege socială. Dacă în altă parte există un snobism al confortului, aici există un nu mai puțin puternic snobism al lipsei de confort. Face parte din farmecul Balcicului, a locui într'o casă fără lumină electrică, a nu avea apă curgătoare, a fi prost servit la masă, a primi scrisorile cu mare întârziere, a nu ceti ziare.

Este reversul absolut al unei vieți de mare hotel, dar nu intră poate mai puțină mondenitate în această lipsă aparentă de eleganță și prejudecăți.

Oamenii sunt destul de copilăroși pentru a găsi exact aceleași satisfacții de vanitate și într'un frac bine purtat într'un mare salon, și într'un training prăpădit, îmbrăcat la Balcic. Legile de modă, de eleganță, de bună cuviință, sunt în amândouă cazurile la fel de stricte.

Sublimul e o comedie ce se poate juca la toate nivelurile de viață.

Să distingem însă comedia socială a Balcicului de poezia lui reală.

Că e oarecare doză de snobism sau cel puțin de copilărie în îndârjirea cu care familiarii Balcicului ar voi să-l apere împotriva civilizației, e foarte posibil. Totuși această atitudine a lor, cât ar fi de maniacă, nu este în totul greșită. Ea pornește dela o intuiție justă. Balcicul nu se poate moderniza decât prin desfigurare. Un Balcic canalizat, pietruit, bine luminat, cu șosea comodă, cu gară, cu hotel confortabil, cu cazino, cu sală de dans, va fi un mic paradis pierdut.

E greu de spus, dar trebuie să avem curajul de a o face: Balcicul adevărat este cel murdar. Mizeria face parte din splendoarea lui.

Dacă ar trebui să spun, numai în câteva cuvinte, secretul Balcicului, m'aș gândi, în primul rând, la turburătorul său amestec de sărăcie și grandoare: o mare mizerie cu ceva împărătesc în ea. E o mizerie care nu cere milă. Marea dă noblețe pietrelor și zdrențelor.

Când încerc să evoc de departe Balcicul, mă gândesc la nenorocita cărciumă a lui Cara Miti. E acolo, în fundul prăvăliei, o ușă de scânduri îngustă, decolorată, murdară, de parcă ar fi o ușă de magazie părăsită. Când se deschide însă, în cadrul ei apare un miraculos peisaj de Golgotă, pe care, departe, îl îmblânzește albastrul intens al mării.

Contrastul e atât de violent, încât uimirea rămâne mereu aceeași. Niciodată nu te vei obișnui cu gândul că ușă lui Cara Miti ascunde acest miracol. De câte ori cineva, ieșind sau intrând, o deschide, te aștepți să găsești dincolo de acest prag un maidan oarecare de periferie.

În locul lui, apare însă același dreptunghi de vis, imobilizat într'o mare lumină. Mi se pare că e tot Balcicul în această deschidere de ușă...

Frumuseți glorioase sunt aici vecine cu cele mai lamentabile zdrențe, dar această vecinătate nu are nimic ofensător, nimic de-

gradant. Puțină glorie, puțin orgoliu, strălucește în ultima privire, în ultima ființă. E un zâmbet de resemnare, de indiferență, de melancolie, care se mai poate descifra în ochii cei mai șterși, în privirea cea mai absentă. Nici dansul micilor țigănci, care te înconjoară în tătarime cântând « cara-câz » și cerșind un leu într'o teribilă larmă de strigăte și gesturi, nici acest dans care ar voi să fie obscen, nu reușește să-și piardă urmele lui de mândrie, de grație. Un ban de aramă, o brățară de tinichea, o cârpă colorată, purtate cu o inconștientă cochetărie sensuală, te ajută să recunoști uneori între aceste dansatoare de zece ani, o mică principesă cu degetele fine.

Balcicul poartă fără ostentație, ba chiar cu lene, cu nepăsare, asemenea minuni, care n'au conștiința de a fi excepționale și se pierd în soare și în praf.

* * *

Mi se pare că așa zisa « bogăție de colori » a Balcicului, pe care toată lumea o laudă, este o falsă bogăție.

Pictorii au descoperit Balcicul, dar tot ei au răspândit anumite prejudecăți, care, cu timpul, au căpatat prea mult prestigiu, ca să mai poată fi revăzute. Între aceste prejudecăți, cea mai bine fixată este tocmai ceea ce se numește printr'un consens general, « bogăția de colori » dela Balcic.

Peisajul balcician este, dimpotrivă, un peisaj ars, alb, fără exuberanță. Este un pământ tragic și pare la prima vedere un pământ sterp. Vegetația nu se vede decât mai târziu și, în orice caz, nu ea face nota dominantă a locului. Vorbim de sigur despre Balcicul propriu zis, nu despre întreaga regiune, care, într'adevăr, este uimitor de diversă. Nu mă gândesc nicicum la viile care încep la Hilalgi și se termină abia la Ecrene, nici la inexplicabila vale a Batovei, cu vegetația ei generoasă, și nici măcar la coasta râpoasă dela Sartuchioi, care își răscumpără sterilitatea cu o paletă complexă de colori, în care un pământ feruginos aprinde fantastice focuri metalice.

În toată această regiune, să-i păstrăm Balcicului singurătatea sa. Mai ales să nu repetăm grosolana eroare, pe care un afiș de propagandă o făcea mai de mult vorbindu-se despre « Nissa Orientului ».

Nu, Balcicul nu are nimic mediteranean. Ființa lui adevărată nu este în cei câțiva smochini, care provoacă stupoarea admirativă a excursioniștilor. Ceea ce îi dă un suflet propriu și o sfâșietoare poezie, este, dimpotrivă, asprimea pământului său, reliefurile chinuite al dealurilor, albul nemilos al acelor pereți de var și lut ars, pe care te miri că nu găsești urma flăcărilor ce s'au stins.

Lumina Balcicului este violentă, copleșitoare, fără umbră, fără odihnă. Numai vecinătatea mării reușește s'o înduplece. Pu-

țină oboesală, puțină tandrețe nu capătă această lumină decât în ceasurile de seară. Atunci colorile se deschid, iar încremenirea dealurilor devine mai puțin austeră.

Peisaj sărac, peisaj grav, peisaj împietrit, de unde își ia Balcicul înșelătoarea lui gamă de colori? Poate tocmai din acest fond cenușiu-ars, care dă prin contrast o intensitate dublă mării, iar colorilor o aprindere nouă.

Ele nu pot acoperi însă Balcicul pustiu, calcaros și — oricât de bine l-ai cunoaște, oricât de familiar ți-ar fi — mereu ha-lucinant.

* * *

Incerc să-mi imaginez Balcicul, așa cum trebuie să fi fost el înainte de venirea primilor pictori, în momentul în care își ignora încă frumusețea.

Incerc să văd Balcicul dela 1913, necântat de poeți, nevizitat de pictori, nemodificat de arhitecți, Balcicul necunoscut, zdrențuit, somnolent, adormit în soare și mizerie, jumătate balcanic, jumătate asiatic.

Ceva din această toropeală, care încă nu s'a dezmeticit, a mai rămas și astăzi în cartierele de sus, în cafenele, pe străzi, în port, totul chemând parcă la bine, la nemișcare, la reverie.

În această lume somnoroasă, care se legăna cu două-trei cântece turcești ce se mai cântă și azi, fără să-și fi pierdut tristețea visătoare, în această lume de Orient decăzut și împăcat, ce gălăgioasă trebuie să fi fost intrarea noastră, a europenilor!

Cred că nici azi în cartierul turcesc și în tătarime, oamenii n'au înțeles bine ce s'a petrecut sub ochii lor. Sunt încă buimăciți de somnul din care i-am trezit. Lucruri care pentru ei n'au avut niciodată nici un preț, au căpătat deodată o valoare fabuloasă. Pe o tinichea ruginită, pe un vas spart, pe un șal învechit, noii veniți ofereau sume fantastice de 20, 50, 80 de lei. Ei găseau frumusețe, farmec și poezie unor cioburi, unor zdrențe, care deveneau brusc obiecte de artă, după ce zeci de ani fuseseră nenocite nimicuri.

La Balcic a apărut atunci cea mai dezorientată bursă a valorilor. Tinichele, cârpe și sticle colorate, pe care geniul naiv al tinerelor turcoaice le purta cu înconștiență, erau cumpărate de noii veniți cu prețuri amețitoare. Banul care nu fusese probabil niciodată o noțiune limpede în mahalalele Balcicului, devenea acum ceva misterios, nedefinit, capabil de cele mai absurde salturi, de cele mai neașteptate căderi. Un economist care ar studia indicele prețurilor la Balcic, ar avea în fața lui o agitată diagramă, în care ar trebui să citească uluială, curiozitate, spaimă și nesfârșit de multă copilărie.

Poate însă că dincolo de această agitație pitorească, ceea ce rămâne mai puternic și mai durabil, este tot lenea, tot indiferența.

Priviți bătrânele turcoaise, îmbrăcate în negru, pironite în prag, sau la fântână, sau undeva pe o coastă de deal, păzind o nevăzută turmă. Trec ore întregi, fără să facă un gest, fără să-și schimbe privirea ațintită mai puțin spre mare, cât spre cine știe ce depărtată fantomă.

Veacurile vor veni și vor trece, dar parcă nemișcarea aceasta nu se va clinti.

* * *

Balcicul nu a fost pentru noi o cucerire teritorială. El a fost mai mult o descoperire de ordin sufletesc. Balcicul adaugă ceva sensibilității românești și, la rândul său, capătă noi înțelesuri și noi valori mulțumită acestei sensibilități, fără de care ar fi rămas în veci punct geografic. Destinul a vrut să-i înscrie numele pe harta poeziei și a picturii. În cultura românească este un mic capitol distinct care poartă numele lui.

Dacă s'ar putea întruni într'o expoziție colectivă toate pânzele de inspirație balciciană (și e un lucru care ar trebui făcut cândva...), s'ar vedea lămurit câte viziuni diferite a îmbogățit și stimulat Balcicul, pretexte pentru câte călătorii interioare a oferit.

Materialul plastic pe care l-a cucerit pictura românească, din momentul în care primii noștri pictori au descins în această regiune, este inepuizabil. De douăzeci de ani încoace, aproape că nu este expoziție, care să nu aibe un panou de tablouri dedicat Balcicului. « Motivele » pe care el le propune artistului sunt puține și par monotone, dar pe aceste sărace motive câteva generații de pictori au lucrat și continuă să lucreze, cu o surprinzătoare varietate de atitudini personale în fața aceluiași peisaj.

Nu știu însă dacă picturii îi este dat să ne transmită altceva decât fragmente din această lume închisă, care este Balcicul. Spectacolul pictural, ce se joacă în amfiteatrul de lut ars al golfului, nu este decât un singur aliment al unei drame mult mai complexe. Pictorii trădează puțin Balcicul, când îl reduc la un simplu joc de lumină și culoare. Cred că scriitorii, care încep și ei să descindă spre mare, sunt destinați să ne dea un Balcic mai întreg, mai bogat, care fără să-și piardă vraja peisajului, să ne reveleze și poezia misterioaselor ființe ce trăiesc acolo.

Un roman de curând apărut — « Pânza de păianjen » de d-na Cella Serghi — ne-a dăruit un Balcic de o frumusețe, o diversitate și o putere emoțională, pe care mi se pare că Balcicul nu le-a avut niciodată în pictură.

EDMUND HUSSERL

Vestea morții lui Ed. Husserl a produs o adâncă impresie în cercurile filosofice ale vremii noastre... Memorabilele *Logische Untersuchungen* (1900—1901) înseamnă o mare dată în istoria filosofiei, iar apariția primului volum din *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und Phänomenologische Philosophie* au provocat o adevărată revoluție în gândirea contemporană. Crearea unui domeniu pur al logicei, prin separarea ei de psihologia empirică în care o înglobase J. St. Mill, reluarea meditațiilor lui Descartes despre fundamentul absolut al cunoașterii și îmbogățirii lui cu sfera eului transcendental concret, ca și crearea metodei fenomenologice au influențat toată filosofia timpului în feluri deosebite, dar de netăgăduit. I se datorește lui Husserl în deosebi reacțiunea împotriva scepticismului relativist, care lega, la sfârșitul veacului trecut, adevărul de condiția umană, de structura speciei de istorie, în sfârșit. Adevărul logic e valabil pentru oameni care « pentru zei și pentru îngeri » spune undeva Husserl și uriașa lui operă își ia însărcinarea să justifice în marea ei complexitate structura adevărului, prin descrierea datelor esențiale în conștiință. Accesul cărților sale este extrem de anevoios chiar pentru specialiști și o judecată definitivă despre contribuția lor bine înțeles că nu se va formula decât cu generațiile viitoare.

Fusese profesor la Göttingen și Freiburg până în 1928 și moare în vârstă de 79 de ani.

C. P.

NOTE DESPRE MAURICE BLONDEL

1888. Maurice Blondel lucrase de mai mulți ani la o teză pentru Sorbona. În acest an prezintă proiectul tezei, ce tratează despre *Acțiune*. I se opune, însă, o bună parte din autoritățile filosofice ale vremii. Proiectul este respins pe mai multe motive, printre care și acela că termenul « acțiune » nu există nici măcar în singurul dicționar filosofic întrebuițat pe atunci în Franța, dicționarul lui Adolphe Franck.

1893. Au trecut aproape zece ani de când Maurice Blondel începuse elaborarea tezei sale despre « Acțiune ». Dar abia în acest an, la 7 Iunie, filosoful își susține teza la Sorbona, unde maestrul vremii îl privește ca pe un diletant maniac, ca pe un credincios creștin care susține lucruri perimate și se pasionează după himere, pe care « știința » nu le poate lua în seamă. Știința vremii este pozitivistă, materialistă, empiristă. Filosofia, când nu acceptă pe de-a'ntregul știința, nu cutează totuși s'o contrazică sau să-i

arate insuficiențele. Raționalismul nu e părăsit, dar puțini pot admite altceva decât rostul orânduitor al rațiunii. Deci un rost modest și aservit naturii și materiei, cărora omul se cuvine să li se supui și pe care, în cazul cel mai îndrăzneț, poate să le imite pentru a le întrebuița și uneori stăpâni, fără să le adauge nimic creator dela el. Apărătorii rațiunii resping încercarea lui Blondel, pe motivul că o astfel de doctrină a acțiunii nu poate face parte din filosofie. În filosofia științifică, această doctrină iarăși nu avea ce căuta. Izgonită și dintr'o parte și din alta, lucrarea aceasta, totuși, supără, produce panică, stârnește indignare și surusuri, ocazionatează un prea accentuat dispreț, deci și o oarecare teamă subconștientă. În 1896, un critic declară în scris că «fără a face cătuși de puțin pe profetul, afirm că în 30 sau 40 de ani doctrina acțiunii nu va mai constitui nici măcar o amin-tire». Cele două mii de exemplare ale cărții *L'Action* se epuizaseră de altfel cu un an mai înainte.

1937. Profeția a suferit cea mai penibilă desmințire. La Congresul Internațional de Filosofie ținut la Paris — Congresul Descartes — comunicarea cea mai ascultată și cea mai discutată este aceea a unui bătrânel cu fața luminată, dar care nici nu-și mai poate ceti singur comunicarea și care nu mai aude cu ușurință întrebările ce i se pun. Maurice Blondel răspunde, însă, cu limpezime și desinvoltură tuturor. Ședința de dimineață adunase cei mai de seamă gânditori ai lumii, ca și o seamă de oameni ai bisericii, ai științelor, ai dreptei spiritualități. Răsunetul stârnit de comunicarea intitulată *Aspecte actuale ale problemei transcendenței*¹⁾ este atât de excepțional, încât conducerea Congresului este nevoită să anunțe continuarea discuțiilor pe după amiază, într'o sală specială. Și acolo, înconjurat de o seamă de bărbați și femei de toate vârstele, care, după cum ascultau sau puneau întrebări, se vedea lesne că se socoteau ca membrii unei aceleiași familii, membrii unui același cult, în numele căruia au știut ani de zile să înfrunte disprețul, scepticismul și neînțelegerea celorlalți, Maurice Blondel și-a motivat cu seninătate și blândețe (seninătate față de valorile pe care le apăra sau tălmăcea; blândețe față de nedumeririle și insuficiențele semenilor) temele principale nu numai ale comunicării, dar ale întregii sale filosofii.

Admirația, respectul și răsunetul din jurul lui Maurice Blondel au provocat în inimele multora dintre camarazii de odinioară, precum și în conștiința unui maestru dela 1893, regrete și remușcări. Maestrul făcuse carieră cu imanentismul său orb în fața realităților de dincolo; Blondel, prigonit o viață întreagă de unii șefi sorbonarzi, duse un trai destul de dur, deși imens de fecund,

1) Vezi textul acestei comunicări în numărul de față.

datorită vieții lui interioare și spiritului său pe cât de profund pe atât de viu. Blondel a ajuns profesor la Universitatea Aix-Marseille; maestrul a tronat și încă tronează la Sorbona, regretând că, cel puțin indirect, a stăvilit pentru câteva decade succesul exterior al filosofului acțiunii. Tânărul Blondel îndrăznește să se opună poziției «maestrului», scriind chiar, pare-ni-se, o recenzie defavorabilă acestui neo-spinozist. Dar filosoful Blondel nu s'a temut niciodată de idoli și nici de zei, pentrucă a știut să vadă mereu alcătuirea și desvoltarea dumnezeiască a universului. Blondel nu are ce regreta. Maestrul are, și a făcut-o chiar a doua zi, după strălucita comunicare ținută tot în sălile Sorbonei. Maestrul este respectat, firește, dar nimeni nu mai vibrează în fața filosofiei sale.

Ce a făcut Blondel în acești aproape patruzeci și cinci de ani? A filosofat și, mai ales, și-a desvoltat teza dela 1893, care acum are altă înfățișare. Teza nu și-a mai retipărit-o în franțuzește. Devenise o raritate și ne-a fost mai ușor s'o cetim în traducere englezească decât în original. Dar, în 1934, au apărut cele două mari volume (editura Alcan) întitulate *La Pensée*, în 1935 volumul *L'Être et les êtres* (Alcan), iar în ultimii doi ani cele două volume mari întitulate *L'Action* (editura Alcan). Indelungatul interval de reflecție și-a dat, așa dar, multiplele-i roade aproape simultan și la o vârstă înaintată. Volumele *L'Action* nu sunt cătuși de puțin o amplificare a tezei dela 1893. Sunt concepute altfel și în ele sunt înglobate doar câteva fragmente din celebra teză. Blondel nu și-a renegat punctul de plecare, dar l-a luat doar ca un izvor de inspirație, depășindu-l înmii.

* * *

Și acum câteva însemnări despre doctrina acțiunii, așa cum reiese din volumele recent apărute. Doctrina filosofului se îndreaptă în două sensuri capitale, oprindu-se la Dumnezeu și la om. Volumul întâi din *L'Action* tratează «problema cauzelor secunde și acțiunea pură», celălalt «acțiunea omenească și condițiile realizării ei».

În 1893, metoda întrebuintată de filosof a nedumerit, a indignat, a supărat. Doar Emile Boutroux și câțiva alții au știut s'o înțeleagă și chiar s'o aprecieze. Metoda privea lucrurile relațional și cu ajutorul tuturor luminilor interioare de care dispune omul: rațiune, imaginație, simțire, deci o metodă întreșesută logic, liric, mistic. O metodă cuprinzătoare, «o metodă de eferență și de totalitate», cum spune singur autorul, dându-și, seama că o astfel de metodă «nu îngăduie de a învedera activarea (*l'agir*) decât ca o fecunditate reală, ca o unitate producătoare *tota simul*, decât ca o participare sau o circumincesie prin care ființa se desăvâr-

șește într'o integrare unde se află totdeauna această caracteristică, această intenție a tot ceea ce este: *omnia intendunt assimilari Deo*» (*L'Action*, I, p. 21).

Indoită orientare a doctrinei către Acțiunea pură a Cauzei prime și către acțiunile contingente și subordonate ale cauzelor secunde, adică în spre Dumnezeu luat ca Acțiunea pură și spre om ca pricinuitor, la rândul său, de o seamă de acțiuni, nu constituie cătuși de puțin vre-un dualism, ci, dimpotrivă, un act total de înțelegere și viziune a realității univoce. Act total, de sigur, pe măsura slabelor puținți ale cunoașterii omenești.

Blondel nu are siguranța și suficiența doctorilor medievali, nici încrederea în dialectică sau critică a gânditorilor moderni. Dar își pune în cauză tot exercițiul drept și coerent al conștiinței sale, dezvoltând și confruntând toate chemările și toate necesitățile și ducând roadele acestor operații până la ultimele consecințe. O metodă, așa dar, de înluminare și de umilință, care năzuește către o cunoaștere care, în cele din urmă, se va putea confunda cu dragostea față de realitatea fundamentală. Blondel va împlini neajunsurile rațiunii printr'o imaginație de mistic, certitudinile interioare printr'o seamă de dumeriri externe. Dificultățile sunt recunoscute la tot pasul, fiind totuși depășite prin remarcabile eforturi logice și intuitive. Intreaga problemă a acțiunii presupune pe cea a gândirii și a ființării, dar, la rândul lor, ființa și gândirea își află în acțiune, desăvârșirea sau pierzania. *In actu perfectio aut perditio et privatio.*

* * *

Acțiunii Blondel îi găsește, formal, următoarele trei faze și sensuri: 1) Acțiunea indică, mai întâi, elanul inițiator în ceea ce are el mai viu și mai fecund, mai productiv și mai finalist totodată; 2) Acțiunea poate desemna (acolo unde o operație discursivă și complexă se arată de nelipsit pentru ca acțiunea să se realizeze) seria continuă și progresivă a mijloacelor întrebuintate: proces necesar executării planului inițial ce trebuie să parcurgă intervalul ce separă proiectul de efect, și, potrivit expresiei școlatice, *terminus a quo de terminus ad quem, per gradus debitos*; 3) În fine, acțiunea poate semnifica rezultatul dobândit, opera realizată, desăvârșirea înfăptuită. Acest rezultat poate fi socotit mai puțin ca un obiect brut și mai curând ca un fel de creație vie, în care eficiența și finalitatea au izbutit să se unească, punând în valoare toate posibilitățile mijlocitoare ce au slujit la această minune novatoare evocată de acest mic cuvânt plin de tainice bogății: a acțiunea (*agir*). (*L'Action*, I, pp. 40—41).

La taina acțiunii, spiritul ajunge pe măsură ce își scrutează ideile și sentimentele, pe măsură ce își dă seama de pasivitatea

ce îl stăvilește și de încălcitele căi pe care nu le poate bătători singur. Astfel, pentru a putea concepe temeinic conștiința și realitatea aparentă a acțiunilor noastre, spiritul ajunge în mod necesar la afirmarea Acționării pure (*le pur agir*), la această « certitudine a certitudinilor », singura ce poate satisface exigențele acțiunii. Noi nu putem acționa niciodată singuri, fără sprijinul indispensabil al unicei Cauze prime. Imanența noastră implică sau ne prilejuește să găsim sensul transcendent al acțiunii. Acțiunea apare drept « legătura substanțială și vitală, drept *vinculum* dintre real și ideal » (*ibid.*, p. 124).

Astfel, Maurice Blondel tatonează, indică dificultățile și stăvilirile întâlnite, neliniștele intelectului și ale inimei, și dovedește că soluția acțiunii, ca și cea a ființării sau cea a gândirii, nu poate fi decât în Dumnezeu. Filosofia sa, mai ales în partea primă a ei — aceea ce tratează problema cauzelor secundă și acțiunea pură — este un fel de *iținerar al minții și sufletului către Dumnezeu*.

Cele două direcții ale filosofării sale constituiesc, respectiv, o *Metafizică ascendentă* și o *Metafizică descendentă*. Privită descendent, acțiunea pură, absolut suficientă sieși, fără a suferi vre-o necesitate și fără de pasivitatea lumii noastre, poate deveni creatoare și se numește Cauza primă și Scopul ultim al cauzelor secundă.

Căutată ascendent, ea ne arată sensul și destinul omului. Suntem imbarcați, spunea Pascal. Ancora și este ridicată, adaogă Blondel. Călătoria nu poate fi amânată și nici nu ne este dat să renunțăm la ea. Omul trebuie să călătorească mereu, pentru a căuta limanul sau « portul ». Salvarea nu se poate găsi decât în Dumnezeu. Neantul este o iluzie la care nu se poate rămâne. Căci « nu poți anihila simultan și absolut toate obiectele și toate subiectele » (*L'Action*, II, p. 82). Răspunsul la neliniștile noastre se găsește în acțiune. Problema acțiunii nu poate avea decât o soluție afirmativă, pozitivă. Iar în acțiune, să nu uităm, transcendentul își arată legătura cu imanentul.

* * *

Conștiința există. Iar acțiunea este legătura intimă fără de care dinamismul implicat de orice știință rămâne un cuvânt gol și fără realitate. Iată două capitale rezultate « științifice » ale filosofiei lui Maurice Blondel, acest cugetător care a știut să urmărească și să afle cu atâta devoțiune și evlavie dinamismul profund al conștiinței și să construiască o nouă viziune a lumii noastre, în funcție de acțiune. Dar pe cât de fecund este filosoful în Metafizica lui transcendentă, tot pe atât este și în viziunile lui despre oameni și societate. Desfășurarea acțiunii omenești în unde con-

centrice ilustrează humanismul său teocentric, ca să întrebuițăm formula lui Berdiaeff.

Câtă dragoste și umilință în felul său de a judeca rostul omului pe pământ, al națiunilor sau al statelor! Dragostea de transcendent este mereu asociată în judecățile sale asupra lumii. Dar totodată și dorul de a vedea lumea aceasta cât mai fecundă, cât mai vie, cât mai autentică. Maurice Blondel detestă tot ceea ce este idolatrie și nebunească mândrie. Este prea aproape de inima lumii pentru a nu suferi împreună cu ea. Dar este prea legat de Dumnezeu pentru a nu protesta împotriva celor care cred că pot realiza raiul pe pământ și care au trufașa naivitate de a se scoți stăpânii totului. Filosoful dela Aix arată netemeinicia oricărui «totalitarism» omenesc și denunță toate idolatrizările moderne. Numai Dumnezeu este Totul și numai prin El și în funcție de El pricepem și trăim noi totalitatea. Acțiunile lipsite de devoțiunea față de transcendent sunt sterile și zădarnice. Și nu este fără tâlc faptul că, după patruzeci și cinci de ani de luptă și dumerire, Maurice Blondel rămâne încă purtătorul unui adevăr pe care oamenii nu vor sau nu pot să-l primească așa cum se cuvine. Dar și astăzi, în fața idolatriilor și orgoliilor colective și agresive, Maurice Blondel se arată la fel de neînfricat și mărturiseste cu același curaj și cu aceeași curățenie, luminată parcă de harul dumnezeesc, adevărul tuturor timpurilor și tuturor locurilor, ca și acum patruzeci și cinci de ani, când a știut să înfrunte cu dragoste și umilință atacurile și sfidările unor sorbonarzi rătăciți în scepticism, materialism, empirism.

Fața filosofiei și a științei s'a schimbat de atunci, confirmând temeinicia poziției sale. Dar lumea este mai telurică decât oricând. Dumnezeu trebuie apărat astăzi nu numai împotriva necugetaților Săi detractori, dar și împotriva deșertăciunii acelora care socot că-I apără cauza. Dumnezeu trebuie apărat și iubit, căci El ne-a dat voia să ne putem purta și altfel decât se cuvine. Numai astfel *actus humanus* poate avea un sens autentic și rodnic. Dar să nu uităm că acțiunea poate mântui, precum poate duce la pierzanie. *In actu, perfectio aut perditio et privatio.*

PETRU COMARNESCU

OAMENI DE ȘTIINȚĂ, APĂRĂTORI DE GRANIȚĂ

La Balcic, în orașul nostru dela Mare cu smochini și migdali, se fac pregătiri pentru ridicarea unei statui. Ea va fi așezată pe terasa gimnaziului, cu fața la Mare și la Coasta de Argint, pentru ca omul pe care-l întrupează să le aibă mereu în ochi, așa cum le-a

avut în anul 1913, când întâia oară a poposit pe aceste locuri și a rostit despre ele cuvinte mai presus de orice uitare. Omul se cheamă Georghè Munteanu-Murgoci și anul acesta este anul când se împlinește un sfert de secol dela întregirea Dobrogii românești cu cele două județe de margine, Durostorul și Caliacra. Iată-ne că suntem în stare să cuprindem într'o singură privire tot orizontul acesta nou, de pe socluri de statui!

Cei care ni-l putem aduce aminte pe Murgoci, îl vedem încă, în toate îndeletnicirile și paraginile, în care-i plăcea să se afunde, cu acel neastâmpăr și acea risipire de ființă fizică și sufletească, de om de bărăgane, plin de dor de ducă. A făcut știință de cea mai aspră, a măruntaelor pământului, geologie și petrografie, și ca un vrăjitor cu nueluță de izvoare în mână, a umblat după ape și după petroluri, la noi și în cele mai depărtate și necrezute străinătăți. Mi-a fost dat să-i primesc eu și să-i cataloghez, după moarte, în 1925, colecția etnografică, pe care o agonisise în multe lui călătorii, bucăți dela noi, dar și piese exotice transoceanice. Ea dovedea aceeași minte însetată să îmbrățișeze cât mai mult și era ca un jurnal de drum, scris cu lucruri, în loc să fie scris cu litere. Le-am dus și le-am lăsat Muzeului Etnografic dela Cluj, din partea Fundației Culturale Regale «Principele Carol», căreia îi fuseseră dăruite de moștenitori și îi aparținea pe atunci Muzeul, cu o adevărată evlavie, pentrucă mi se părea că răsfrânge mai bine decât orice, viața și sbuciumul lui Murgoci. Peste toate se ridica masca hirsută, vopsită cu băcanuri încă dinainte să pornească pe caravelele lui, Columb spre America, a vre-unor zeități de-ale Pieilor Roșii, pe care mai târziu o descopereau aproape asemănătoare, în alaiurile de moarte din Vrancea, expedițiile monografice ale Institutului Social Român. Masca aceea era ca un chip după care omenirii îi plăcea să se ascundă și credeam atunci că prin găurile ochilor ei se uită la noi și Murgoci, călătorit pe alte țărături, unde muritorii și zeii se plimbă alături și vorbesc amestecat.

Dar Murgoci n'a făcut numai știință. Revistele de tot felul și, în deosebi, «Sămănătorul», l-au avut printre colaboratorii lor neobosiți, cu scrisul lui, care păstra din disciplina fundamentală, documentarea totdeauna nouă și limpezimea, dar știa să-și adauge, în același timp, culoare și însuflețire literară. Cei care nu l-au cunoscut, pot să-l găsească și să și-l refacă de-acolo aproape întreg. Mi-aduc aminte de un articol din marea revistă naționalistă, care m'a izbit în deosebi și mi-a descoperit pe Murgoci. Il cunoșteam mai de mult, mai curând ca autor de cărți didactice, cea mai bună geografie dinainte de război a României, în tovărășie cu Popa Burcă, pe care am învățat cu desfătare toți Români care avem astăzi între patruzeci și cincizeci de ani. Articolul fusese scris a doua zi după moartea lui Grigorescu în 1907. Nu era nici o evo-

care, în două linii, cum sunt atâtea portrete fără pereche din « Oameni cari au fost », de d. Nicolae Iorga, nici un studiu de estetică plastică, ci o așezare în mediu a marelui pictor al pământului românesc, iute și dureroasă, cu brazde vinete până în capătul zării, așa cum i-ar fi plăcut, dacă ar mai fi putut-o citi, artistului. Ochiul, care știa să prindă frumusețea unei pânze și a unei priveliști, s'a umplut deodată de lumină, când, de pe falezele înalte ale Balcicului, a putut să colinde în 1913 peste capurile și golfurile Coastei de Argint. . .

Murgoci a fost printre cei dintâi care a călcat aceste locuri și le-a bătut, ca într'un joc de călușari al neamului nostru, cu doi pași seculari deodată: cu pasul urmașului ciobanilor săceleni și mărgineni, care își aduceau pe-aici turmele încă din zilele împărăției turcești și descopereau Valea fără iarnă a Batovei, și cu pasul omului de știință, care dibăcea în adâncime, straturile și viața din alte epoci a pământului. El cercetase în alți ani Dobrogea veche și era firesc să ajungă până aici, numaidecât după așezarea noastră, ca să-și întregească studiile. A ieșit însă altceva, o încântare și o dragoste care l-au legat pentru totdeauna de acest orizont al Mării și are să-i păstreze peste veacuri numele. Întâia carte care s'a scris despre « Țara nouă » este a lui. Întâile cunoștințe, mai teinice și mai înviorate, ne-au venit dela el. Balcicul era sortit chiar prin acest început să fie un oraș de cărturari și de artiști. Nu trebuie să uităm însă, și mai puțin în acest an de comemorare decât în alții, cine a tras întâia brazdă. Statuia care se ridică, prin înțelegerea și bunăvoința Casei Școalelor și a Culturii Poporului, după ce bustul de bronz merit al unor mari iubitori ai Balcicului așteptase ani de zile ca să iasă în lumină, este o răsplată cuvenită. Ea are să le vorbească tuturor locuitorilor și oaspeților acestui colț binecuvântat de lume despre partea pe care au luat-o oamenii noștri de știință la lărgirea acestor granițe și la apărarea lor. Copiii, la ieșirea din școală, au să-l înconjoare ca pe vremuri, când îi ascultau cuvântul, și au să facă de tot atâtea ori o clasă, aici, peste valuri și peste vremuri, de iubire de adevăr și de iubire de țară, cu profesorul lor de bronz la mijloc. Iar Coasta de Argint are să se lumineze în arc, dela Hilalgi și până sub râpile Caliacrei, ca la o serbare a elementelor, pentru cel care, găsindu-i acest nume, a așezat-o deodată în lada de giuvaeruri a neamului nostru. Iată-l pe marele argintar ! Venit de departe, el s'a înfipt pe înălțime, în văzul Mării, și nu mai pleacă. Face parte de-acum din această lume, pe care ne-am învățat s'o vedem prin ochii lui și o socotim de aceea puțin ca un dar dela el. . .

În afară de om de știință și de scriitor, Murgoci a fost un om de faptă, tocmai el care, mai mult moale ca fire și împrăștiat ca muncă, părea mai străin de orice semăna a organizare și a spirit

de inițiativă. A fost mai cu seamă un om de inimă și de aceea îl întâlnim în atâtea întreprinderi unde se cerea simțire și avânt. L-am văzut și eu, și sunt atâția care nu numai l-au văzut în uniforma de comandant în nu mai știu ce grad înalt de cercetași, dar l-au avut în fruntea lor sau au fost în acea echipă condusă de el la jamboreea dela Londra. Soarta voise să se lege în diferite feluri, și în întâiul rând prin familie, de țările anglo-saxone. Biblioteca, foarte bogată de cărți engleze, care servise la lecții și lectură copiilor lui, se găsește și astăzi în biblioteca Fundație Culturale Regale « Principele Carol ». Ea păstrează acolo încă viu ceva din căldura vieții de casă, mâna parcă tremurătoare care a mângâiat un creștet de copil sau o foaie de carte și s'a risipit apoi pentru totdeauna, visul de fericire al unui savant român, mort înainte de vreme și urmat prea curând după aceea aproape de toți ai lui, pe alte țărături, de sfârșit bun sau de sfârșit năprasnic. Mișcarea îl atrăgea și-i vorbea. Dar a fost și profesorul Principelui Carol și un om de credință pentru tot ce-I era drag princiarului său elev, și între ele cercetășia și grija de tineret. N'a pregetat, el, om, în cele din urmă mai mult greoi și îmbătrânit de timpuriu, să-și pună pantalonii scurți, să se încingă și să ia pălăria cu margini mari a boy-scoutului, ca să dea pilda cea bună și ca să slujească un crez. Numai prin atâta, dacă nu și prin celelalte multe, Murgoci rămâne un om de astăzi, în miezul problemelor, care ne preocupă mai vijelios. Statuia lui între tinerii unei școli de oraș de graniță de țară este acolo la locul ei. Omul n'a îmbătrânit și idealurile lui sunt și idealurile noastre.

Alt om de știință ar trebui, ca un al doilea stâlp de care să se rezeme acest pământ nou, să-și aibă statuia în celălalt capăt al Cadrilaterului, în capătul dunărean, la Silistra. El s'a străduit ca nimeni altul, în acele zile ale Regelui Carol I, să ne dea această dovadă de vrednicie, mai mult decât un număr oarecare de kilometri pătrați, tocmai într'un timp când poporul românesc, prea răsfățat de belșug și de huzur, avea o mai aprigă nevoie de ea. Bătrânul văzuse bine. Numai peste un an începea războiul cel mare și acest lung fior, care trecuse prin trupul întreg al neamului nostru, ori în ce hotare se afla el, îl pregătise pentru uriașele nădejdi și jertfe de mai târziu. Omul de știință care a redactat, în calitate de prim-ministru, clauzele Tratatului dela București din 1913, este Titu Maiorescu. Alte localități și alte corporații sunt în drept să-l ceară, în piatră sau în bronz, unde va străluci mai ales cu fruntea de cugetător și cu ochiul care vede departe, în problemele logicii și esteticii, dar nicăeri omul de faptă, care și-a mărit țara, cu mări și cu fluvii, nu va fi mai la locul lui și mai înțeles decât aici. Cadrilaterul este în drept să și-l ceară, în acest al douăzeci și cincilea an de stăpânire românească, supusă atâtor

valuri. Titu Maiorescu de o parte, din Dristorul lui Mircea-cel-Bătrân, ca un sol al vechei României el însuși, și Murgoci, de dincolo, din acel Balcic al Elinilor și Bizantinilor, ca un înfățișător al noii țări și al noilor domnii, să stea de pază și să lumineze, ca doi grăniceri ieșiți din știință și ocrotindu-le cu uneltele și chibzuința lor, ai hotarelor.

În anul când Murgoci murea pe neașteptate, în 1925, apărea în Buletinul Societății Române de Geografie, un studiu al marelui nostru geograf, plecat și el de-atunci dintre noi, George Vâlsan. Se chema Coasta de Argint și era, cu toate că strâns bine în chingi de specialitate, cu considerații tectonice și climatologice, un adevărat imn de poet, închinat celui mai frumos colț de pământ românesc. El nu uita să înșire între lucrările fundamentale, destul de puține, asupra regiunii, scrierile lui Murgoci. Era, fără să știe și pe când Murgoci își dădea sufletul lui bun, o deschidere de perdea de apoteoză către locurile zugrăvite pentru întâia oară în colorile cele mai fermecate de condeii geologului scriitor. Parcă un tovarăș de drum și de catedră i le mai arăta odată, înainte să-i închidă pleoapele:

Scria Vâlsan: « Există în țara noastră un ținut de o frumusețe de basm. Avem o fereastră deschisă spre feeriile Orientului, fereastră prin care până acum nu au privit decât pictorii noștri și artista de-o înțelegere atât de subtilă a frumuseților naturii, care e Maiestatea Sa Regina. Avem mica noastră « Rivieră » sau « Crimee », Abazia noastră, pe care cei mai mulți nici n'o bănuiesc. Un cârmp de Mediterană, încrustat în modestul nostru țărm de mare, plin de pitoresc al reliefului, îmbibat de atâta lumină și culoare cât nu poate cuprinde paleta celui mai svăpăiat pictor, și cât nu poate îmbina nici cel mai delicios covor oltenesc sau basarabean. Un mic rai, în care realitatea e atât de apropiată de vis, încât ajunge să trăiești în el 2—3 zile ca să 'nchizi în suflet una din cele mai încântătoare amintiri pe care le poate da o viață. Acest ținut românesc, admirabil și atât de puțin cunoscut, este *Coasta de Argint*.

Numirea, dată de răposatul Murgoci », ș. a. m. d., pagini strălucite, pierdute într'un Buletin de Societate, când ar trebui să se găsească în toate mâinile.

Sunt pregătiri din multe părți de sărbătorire a douăzeci și cinci de ani dela întregirea Dobrogei. Se vor scobi noi porturi, cum este acela al Balcicului, se vor trage noi albi râurilor, ca aceea a Batovei, care să însănătoșeze și să împodobească cea mai mare plajă a României dela Ecrene, se vor întocmi stațiuni hidrobiologice și pescărești, ca aceea a lui Gr. Antipa dela Caliacra, se vor zidi hoteluri moderne, cum este acela al Oficiului Național de Turism dela Balcic, se vor așterne noi șosele, se vor sfinți

noi biserici, se vor înălța noi școli, se vor așeza noi coloniști, se vor împrăștia Cămine Culturale și Echipa Studențești prin sate, se vor publica anuare și monografii comemorative, se vor deștepta amintiri, se vor făuri verigi de iubire pentru pământul nostru dela Dunăre și dela Mare, cu soare și cu vegetație mediteraneene. România este într'o vreme de încredere și așează, ca strămoșii Romani, lespezi de piatră înaintea pașilor ei. Dar ceea ce mă mișcă în deosebi, pentru înaltul înțeles omenesc, este tot statuia lui Murgoci, înflorită din pământul Coastei de Argint, ca un dar al ei dătătorului de nume și chemătorului de prețuitori. Tine-rețea, mereu alta, dimprejurul ei, va apăra-o de îmbătrânire. Iar Marea, mai albastră decât oriunde, va scoate, la ceasuri pe care le cunosc numai ființele de felul lui Murgoci, plecate dintre noi, caravelele și galioanele ei, cu toate pânzele deschise, pentru o neună serbare a apei, dată numai lor.

EMANOIL BUCUȚA

ÎNMORMÂNTAREA LUI D'ANNUNZIO

Ultima noastră cronică a fost despre casa părintească a lui Gabriele D'Annunzio. Căci era așteptat acolo, la Pescara, pe malul Adriaticii de jos, ca s'o vadă, precum dorise, restaurată. Il așteptau memoriile, sora Ernesta, umbra mamei, cu bătrâna servitoare alături.

Nu se mai duce însă, precum făgăduise, niciodată la Pescara. Gabriele D'Annunzio va rămâne pe malul lacului de munte, sub Alpi, la Gardone. După război, acolo s'a retras: nu departe de locul luptelor de pe Ćarso, cu amintirile victoriilor în preajmă. Pentru ele a pus să i se construiască o mare vilă-muzeu: il Vittoriale di Gabriele D'Annunzio, schimbat înainte de moarte în Vittoriale di tutti gli Italiani.

La această vilă dela Gardone, arhitecții au lucrat neîncetat, în fiecare zi, spre a transpune în piatră viziunile de peste noapte ale poetului. Arhitectul Maroni, un mare mutilat de război, dormea de fapt mai puțin decât acesta: nu isprăvea de realizat o grea modificare și trebuia să ia măsuri pentru alta. D'Annunzio avea concepții arhitectonice cu totul proprii: construcția trebuia să urmeze linia terenului și configurația peisajului, nu invers. Unde era un copac lăsat în pământ de Dumnezeu, mai bine să se taie capul arhitectului, decât să se atingă rădăcina copacului: să se potrivească, deci, casa printre copaci, indiferent de bizareria liniilor. Arhitectura să se încadreze Naturii. Ce e faptă de om, să asculte de legile supreme. Când totuși nu s'a putut evita de-a

se tăia una din rădăcinile unui pin din Parcul Victorialului, s'a ridicat imediat pe acel loc un tabernacol votiv, un fel de capelă a juruinței, ca să nu se usuce copacul. Și meșterul Maroni arhitectul, a scăpat cu capul netăiat.

Planurile tuturor inovațiilor, aduse în ultimii ani complexului de construcții ale Victorialului, au fost studiate, unele desenate, cu mâna lui, de poet. A decretat și un plan de sistematizare a întregii regiuni, precum a denumit aleile-străzi din Parc: Săgeata, Schifamondo, Guardiola, Apa nebună, Daphnea, La Fida, spre înălțimea cea mai mare, unde spintecă cerul prora Navei de război. Abil desenator (scrisul lui o dovedește), D'Annunzio trimetea zilnic mesaje-ordine arhitectului; iar aceste instrucții-dorințe, dintre care unele mergeau până la detalii de amenajări interioare și care nu s'au putut înlăptui în întregime, oricât, se vor executa cu sfințenie acum: spre a transforma Victorialul, conform celor din urmă dorinți, dîntr'o fastuoasă Curte seniorială, foarte asemeni celei dela Ferrara lui Nicolo d'Este spre exemplu, sau a Isabellei Gonzaga într'un roman ca *Forse che sì, forse che no*.

Intr'un colț se va ridica în curând il «borgo dei laboratori e delle botteghe artigiane»: atelierile bijutierilor, olarilor, fierarilor, sticlarilor (toți puși să făurească pe loc podoabe pentru interioarele Palatului). În alt colț, iată «la Canatteria»: locul câinilor predilecți: Dangli, Danchi, Danur, Danuzza, Donatello, Tisbè și Trix (poetul ținuse pe vremuri câini de curse, intenționa să scrie o «Viață de câini iluștri», ori să alcătuiască un dicționar al vorbirii cu câinii).

Pe o pantă a colinei Victorialului visa apoi un mare amfiteatru (pentru trei mii de spectatori), care se va realiza. De asemeni, un muzeu-sală de concert în același timp, de forma unei nave de biserică îmbrăcată toată în marmoră, cu o mare orgă în fund, iar în mijloc având aeroplanul cu care a zburat D'Annunzio în timpul războiului deasupra Vienei și care va trebui să fie ridicat deasupra capului ascultătorilor în timpul concertelor.

La început, acum zece-doisprezece ani, în partea locului era o simplă vilă rustică, modestă, cum sunt atâtea în Gardone Alta, între chiparoșii și măslinii de pe înălțimile din malul Lacului. Astăzi s'a schimbat însă în una din cele mai rafinate, complexe și originale alcătuirii arhitectonice, predominată de arcuri, arcade, piloni, galerii și scări monumentale. Grădinarii ori aducătorii de umile merinde cotidiene, singurii muritori cărora le era dat, afară de intimi, să treacă pragul Victorialului, ieșind de acolo răspândeau povești despre acest Palat din basme. Așa s'au creat legendele, întărite, pentru acei oameni simpli, de enigmaticile inscripții puse de poet la tot pasul: «Pace în această casă, duhul izbândește să aducă pace în această casă de om cutezător». Iar ca dovadă

că epitetul era veridic, la tot colțul, printre aleile cu lauri ale parcului, iată răsărind trofeele Victoriei: dela automobilul roșu, cu pânză, pe care a pornit spre Fiume în 1919 și s'a retras dela Fiume (pe o portieră a pus un pictor să reproducă în aur Casa Sfântă din Loreto, ținută între aripi de șase îngeri), la bandierele proprii. « Colorile » lui D'Annunzio, fost Suveran-Comandant, erau pătratele albastre și roșii.

A murit la masa de lucru, în odaia de lucru. Freneticul glorificator al vieții, în toate formele și manifestările, a fost un mare, neobosit lucrător. Opera publicată intimidează și prin vastitatea ei. Dar cea scrisă și nepublicată sporește încă pe atâta sfiala criticului de mâine. Mesele odăii de lucru ale lui D'Annunzio susțin straturi groase de manuscrise, dintre care face semn, asemeni mâinii de naufragiat pe întinderea mării, o mână de ceară: a Eleonorei Duse.

Printre aceste manuscrise se află și acela al romanului din urmă: *La bocca velata*. Gura învăluită. La spatele scaunului pe care lucra poetul se găsește un bust învăluit și el. Tot al Eleonorei Duse. Nu-l descoperea decât singur, fiind singur: Cei din urmă ani, ca întâii, la Caponcina, scriind *Il Fuoco, Le Laudi*.

Alături de odaia de lucru, odaia de culcare. Adică una din ele: aceea a « Somnului pur », folosită atunci când nu medita, ca asceții, de insomnie, în odaia de el zisă « a Leprosului », în care patul — leagăn sicriu — era acoperit cu o piele de căprioară, pe care imprimase în aur razele unui soare imens. De altă parte a odăii de lucru, se deschidea sala de mâncare, sau « del Cenacolo », cum îi spunea, în amintirea sufrageriei călugărilor dela Milano, pentru care a pictat Leonardo da Vinci « La Cena ». Pereții sunt aici acoperiți cu lemn lăcuit în roșu venețian, vitraliile sunt ca de alabastru, iar în mijloc nu se află decât o singură masă. Pe sub bolțile de stuc « palladian » cu nervurele aurite, se citesc precepte de franciscană cumițenie: « Cominciamento della vita dell'uomo fu solamente pane e acqua. . . ». « Vorbește puțin la mâncare. . . ». Cel mai rafinat și pretențios dintre oameni era de-o proverbială cumpătate. Ca acasă, în copilărie: ierburi, fructe, pește și înghețate. Niciodată alcooluri. N'a fumat decât o țigară în viața lui: pe front, în Franța, la vederea unui cal mort. După a lui părere, a se menține tânăr pentru om e o chestie de voință. Iar el, întruchipare potențială a vitalității umane, n'a desmințit până în clipa din urmă preceptul. A murit de bătrânețe, dar sănătos. În ultimii ani se plângea doctorului Palatului (îl chema Duse) de suferințe trecătoare; dar mai mult ca să-l oblige pe acela să-i năsocească leacuri numai pentru el, pe care apoi le administra, cu de-a-sila, și întregului personal dela Vittoriale. Nu s'a preocupat, nu i-a fost frică de moarte. Nu s'a gândit,

pur și simplu, la ea. Ca să înșele Timpul, inexorabil, nu purta ceasornic. În tot Palatul dăduse ordin să nu existe așa ceva. Foamea îi spunea când să mănânce, somnul când să doarmă, buna voie de lucru când să se scoale (de aceea a lucrat mai bine, totdeauna, între unu noaptea și cinci dimineața). Cu medicul lui, ca și cu arhitectul Maroni, deși oameni de casă, aproape nu vorbea. De telefon, nu s'a servit niciodată: le trimetea « mesaje », sau « telefonate epistolare », cum le denumise. Vioi, voios, dornic de viață, încrezător în viață a rămas până în ceasul din urmă. Acolo, în odaia lui de lucru, cu odăile de culcare și de cenobitică hrană de o parte și alta, iar în fund cu sălile de bibliotecă (avea peste 60.000 volume, dintre care multe rarități), din care dădea pe veranda de lemn cu vederea spre Lac, pe care pusese într'o zi să i-o construiască spre a nu mai fi nevoit să coboare în grădină, ca să poată mirosi florile de magnolie. Veranda aceea merge până între crengi. Acolo se odihnea, acolo citea poetul. N'aveau voie să facă sgomot decât privighetorile primăvara și în tot timpul anului firul de apă, discret, abia șoptind, al unei cascade-fântâni: drept depozitară lichidă. « Clausa fin che s'apra, silentium fin che parli ». În ferestrele verandei se deslușește silueta copacului predilect: un « sandrakna » indian, cu scoarța roșie, lucie, cu frunzele verde deschis, cu trunchiul răsucit ca șarpele de fakir. D'Annunzio știa că numai el izbutise să transplanteze în Europa atare plantă fabuloasă. Altfel ar fi pus s'o smulgă de-acolo.

Gabriele D'Annunzio a murit Marți seara la 8 și 5, după o zi obișnuită de muncă și bucurie a muncii, în clipa în care « Foamea de lup » îl chema în Sala del Cenacolo. A fost luat de moarte pe neștiute, prin trădare. Ca să se răzbune, în sfârșit, pe acela care a glorificat cu frenezie Viața. Fără a scoate un cuvânt. Pe masa de lucru a lăsat albe foile lui de hârtie (ale lui, căci erau fabricate special, la Fabriano), pe care întregea unele părți ale romanului *La Buonarota* (inedit și declarat « capodopera » lui D'Annunzio de intimi), în vreme ce revedea corecturile ediției populare a tuturor operelor. (Moartea l-a surprins revăzând tocmai *Laus Vitae* și tragedia morții *Fetei lui Iorio*).

L-au declarat la Oficiul stării civile de profesie « uomo di penna e di armi », în vârstă de 75 de ani, căsătorit, decedat de emoragie cerebrală, provocată de arterio-scleroză. După preot a urmat sculptorul care — conform ordinelor date pe când trăia — i-a luat, fiind cald încă, masca feții, forma mâinii drept și a urechii din dreapta (se știe marea pasiune a lui pentru muzică și nu se ascunde faptul că până în clipa morții la Victorial a stat o tânără pianistă). Dăduse, asemeni, ordin ca după moarte să-l așeze în Odaia Leprosului: acolo să-l îngrijească preotul dela mânăstirea din parcul palatului. Și apoi, forfota de lume în clausura

lui, autoritățile, Ducele, înmormântarea. Mormântul și l-a ales singur: într'un sarcofag, în parc, între eroii-tovarăși ai « isprăvii » dela Fiume, aduși de acolo, în atare scop, cu ani în urmă. Dar până să-l depună în mormânt, s'a desfășurat la Gardone un adevărat rit al Morții eroice. D'Annunzio a trăit ca nici un alt muritor și a fost îngropat tot astfel. O noapte a stat sub cerul liber, pe prora de oțel a marelui vapor de război pe care l-a zidit în parcul Victorialului, păstrând numai punțile și cuirasele de oțel. Cinci ruguri au ars în cinci colțuri toată noaptea: cu lemn de chiparos, măslin și laur. Viziunea de pe Lac era cu adevărat demnă de închipuirea celui care-a scris *La Nave*. Vântul munților și apelor cu stele i-au liniștit fruntea o noapte. Roua dimineții s'a prins de atlazul roșu-sânger cu care era capitonat pe dinăuntru sicriul de mahon ca și de frunzele laurului de pe Palatin care-i încununau lumina frunții. Poporul i s'a perindat prin față toată acea noapte: adevărată, supremă profanare, pentru marele aristocrat. L'au păzit însă ofițerii de marină pe comandantul lor, îmbrăcat în uniforma de general aviator, pe piept cu un pumnal brodat în fir, cu lauri pe cap și pe mâini (în degetele subțiri, tocite, două, de scris mult, i-au lăsat inelul mamei), iar pe picioare « la bandie-a del Timavo ». Ceremonialul fusese indicat de el: a întrecut în fast înmormântarea oricărui Papă, a Reginei Margherita însăși, cu toate că s'a desfășurat în limitele înguste ale unui parc. Pe unde l-au purtat, i-au deschis drumul camarazii dela Fiume cu pumnalele deasupra capului, spre a-l onora pe poetul-soldat care de trei decenii și-a închinat cele mai nobile gânduri patriei italiene. Ducele a ordonat când să se închidă sicriul, spre a șterge dintre oameni imaginea celui care-a cântat ca nimeni viața lor pământească. Pe capacul negru, simplu, doar o cruce mică de aur. Clopote. Muzică militară. Cântece patriotice. Salve de tun de pe Nava din parc. Un afet de tun. Steaguri, bandiere, uniforme, câțiva călugări, doi dintre cei trei fii în viață (unul este aviator în America), Principesa de Montenevoso (soția lui D'Annunzio, despre care nimeni nu mai vorbise de atâția ani), dusă la braț de Ducele Mussolini. În bisericuța fără podoabe din vârful dealului, popasul din urmă: pentru a asculta *Adagio* lui Beethoven, cântat în surdină de violoniștii din Quartetul Victorialului. Și apoi procesiunea, pe serpentina cărărilor, rustică și eroică în același timp, de parcă s'ar fi suprapus o clipă decorurile pregătite pentru reprezentația în aer liber a dramei lui pastorale *La figli di Iorio* și acelea ale tragediei *La Nave*. Sicriul pe brațe, Crucifixul înainte, printre crengile de lauri și măslini, până sus, pe puntea vaporului. Din văzduh, o escadrilă de aeroplane de mare viteză presăra parcul cu flori: străbăteau, albe, ceața Lacului, desfăcută de norii de peste munți. Acolo, pe puntea de comandă, a stat temrarule

o noapte și cea din urmă. Singur, între pereții tot mai îngustați spre proră, ai Navei care-a spintecat Adriatica; întrezărind, poate, stelele cerului prin ochiul rotund al ancorei, în care stau încă cu algele pe ele lanțurile ruginite de sarea valurilor. Nu înmormântare: celebrarea unui ritual eroic, vrednică de el! Cum a vrut să trăiască și să moară « unul din oamenii cei mai fantastici ai Italiei » de când se știe.

D'Annunzio se va odihni, în cele din urmă, în așa zisa Piazzetta del Pilo dalmatico, în mijlocul parcului, lângă Micul Templu al fumanilor. În preajmă flutură bandierele și fanioanele cu figuri simbolice, de el născocite în timpul războiului. Pe sarcofag se vor grava legile date de el pentru Republica del Carnaro, iar deasupra se va înălța statuia Energiei, a zecea Muză de el creată.

Gabriele D'Annunzio a fost în orice împrejurare consecvent cu felul său de a simți și a trăi viața. A murit asemeni; a știut să-și asigure funeralii asemeni: cea mai dannunziană dintre înmormântările cu putință. Momentul cel mai expresiv el l-a ales: o noapte, afară, pe puntea Navei (acum se înțelege parcă adevăratul rost al aducerii acesteia acolo), în marginea prorei de oțel, peste care se întind crengi de chiparoși negri: de parcă s'a apropiat Nava de Insula Morții din tabloului lui Böklin. Ultima noapte petrecută pe pământul laudelor cu cer, mare și eroi, în inima de oțel a Navei! D'Annunzio mai poate fi o noapte Comandantul amiral, în drum spre marea călătorie: aparent, pe valurile somnolente ale lacului de jos, între munți. Avea, pe valurile mărilor de dincolo de ocean. L-au priveghiat marinarii. Sub cap i-au pus pământ de pe mormântul mamei din locurile unde s'a luptat în război și o sticlă cu apă dintr'un râu din regiunea fostului front. Copiii au cântat, în tăcerea parcului, cu voioșia primăverii lor în glasuri, un Imn: al Romei. D'Annunzio a izbutit astfel, în ultima-i noapte petrecută pe pământ, să-și creeze Mitul. Singur se denumise « le sourcier de mythes », în mesajul trimes acum câțiva ani Ducelui Mussolini, prin care-l invita să ia sub înaltele-i auspicii Il Vittoriale degli Italiani.

La înmormântarea lui Gabriele D'Annunzio nu s'a rostit nici un discurs. Cel mai elocvent trebuie să fi fost însă colocviul mut dintre cei doi făuritori ai Italiei moderne: senin și dătător de viață prin moarte.

Ca în *Sepolcristi* foscoliani, aripa neagră a Morții nu a umbrît trecerea dincolo a omului care-a lăsat pentru totdeauna în aducerea aminte a semenilor *Laudele* Vieții, Cerului, Mării, Pământului. Și Eroilor.

SCHOLIE LA SCHOLIA: COLINDUL CERBULUI

În colindele alese pentru a fi analizate în « Artă și tehnică grafică », caietul 2 Decembrie 1937, p. 31, d. Dan Botta vede supraviețuirea străvechilor mituri hyperboreice cu fond tragic, ideea antică a tragicului cu analogii germanice și, în sfârșit, tendința monoteistă a vechilor traci, credința într'o divinitate sincretică, Mare Zeiță și Diană totodată, ascunzându-se sub chipul Maicii Domnului.

Se vorbește mai întâi de cel mai mândru cerb auzit de o împărăteasă care-și vestește de îndată soțul, îndemnându-l astfel să pornească la vânarea lui. După o urmărire anevoioasă, împăratul ajunge pe cerb și cată să-l împuște. Acesta însă, cu glas omenesc îl oprește, zicându-i că nu este fiară ci fecior de împărat osândit să stea nouă ani în codru, pentru neascultarea părinților, după care ispășire se va putea întoarce spre biserică, judecată și botez.

În al doilea colind, e vorba de cerbul și mediul în care trăiește, cerbul căutând pe stânci umbra brazilor, în văi limpezimea apelor, găsindu-și hrana departe de ochi omenеști. În al treilea, de fiara argintie care e Sfânta Maria.

Simțim îmboldul de a căuta o altă filiațiune, una orientală, recunoscând mai de grabă derivarea motivelor întâlnite din Viețile Sfinților și, în parte, din Fisiolog, scrieri și povestiri populare ce stau la temelia atâtor legende pornite din mediul monastic oriental și transmise nouă prin intermediul unei culturi de tradiție bizantină.

Cerbul grăind omenеște se află în mai multe vieți ale Sfinților, și M. Gaster face observația următoare: « Întâlnirea lui Evstat Plachida cu un cerb nădrăvan mi se pare că n'a rămas fără influență asupra poeziei populare române. Cu ocaziunea unui studiu asupra colindelor, care au drept obiect de căpetenie goana unui cerb, voi reveni mai pe larg asupra acestei părți din viața lui Plachida. Ne ajunge a pomeni de cerbul nădrăvan al lui St. Hubertus; apoi cerbul care crește pe Sfânta Ana; cerbul care vorbește cu grai omenesc cu Sfântul Artemon; cerbul cu care se întâlnește Dighenis Akritas, toate aceste motive ne arată că avem a face cu un motiv foarte răspândit » ¹⁾. Acestor pilde enumerate de Gaster vom adăoga și legenda Sfântului Iulian Ospitalierul, care, fiind de neam mare, urmărea un cerb, cel mai falnic din cireadă; când se pregătea să-l săgeteze, cerbul se întoarce de-

¹⁾ M. Gaster, în « Rev. p. Ist. Arheol. și Filolog. », an. XI, vol. IV, București, 1885, pp. 636—637.

odată spre dânsul vorbindu-i; din acea clipă, vânătorul se pocăește și devine creștin¹⁾.

Să insistăm puțin asupra legendei Sfântului Eusthat, sau Eustratie, Plachida, povestită cu atâta plăcere în tot Evul Mediu, întâlnită și la noi în sinaxare și în manuscrise, zugrăvită în biserici²⁾, sculptată pe tâmpile de lemn³⁾. Prima talmăcire din grecește, după redacția lui Metafrast, se poate găsi în « Vieța și petriaceria svinților », tipărită de Mitropolitul Dosoftei la Iași în anul 1682, f. 22 și 23. Acolo se povestește cum acest Eustathie stratilatul « adică mai mare peste oști, om foarte bogat » (de aici și până a-l face împărat pasul nu e greu; în sinaxar se pomenește și de soția lui, deci împărăteasa) « dănăoară eșind ū a vânat ū vāzu un cerbu și începu a-l lua în goană, și apropiindu-l să-l ajungă, viade între coarne-i cinstita cruce a lui Hs. și glas veni dela cruce zăcându-i: O Plachide, acea mă iai la goană? Eu sânt Hs. Și dāntr'aceia s'au botezat ». Avem aici lămurirea introducerii elementului cu « scaunul județului, păharul botezului », numai că s'au schimbat persoanele și că pocăitul va fi în colind, feciorul de împărat metamorfozat în cerb. În altă redacție mai largă pe care o publică M. Gaster⁴⁾, Plachida urmărește un cerb care se deosebește prin mărime și frumusețe de tovarășii săi, întocmai ca în legenda Sfântului Iulian și ca în poeziile noastre.

Acest motiv al cerbului care grăește omenește ar fi pătruns în povestirea hagiografică dintr'o legendă budistă, Nigrodhamiga-Jataka, după cum ne-o spune în altă parte M. Gaster⁵⁾. Bodhisatta se naște într'un cerb minunat și vorbește regelui din Benares care este un vânător de frunte. În urma acestei convorbiri, regele se convertește. Elemente cu totul asemănătoare au fost primite în legenda creștină, și ideea de încarnare într'un animal pentru o ispășire își arată limpede obârșia indiană. În descântece, dăm adesea peste cifra 9, multiplu al numărului 3, potențat de nenumărate ori până la 99, preferat, pare-se, de Slavi altor cifre când e vorba de exorcisme⁶⁾. Aici fiind în joc deslegarea unui blestem, sorocul de 9 ani se impune dela sine; și în acest amănunt se observă o reminiscență a metempsihozei budhiste.

În al doilea colind, cerbul se suie și « piatra-mi sună », dar și în legenda hagiografică el se urcă « într'o piatră mare »; « el

¹⁾ J. de Voragine, *La Légende Dorée*, XXVIII, p. 135, Paris, 1929.

²⁾ Biserica din Bihori, Argeș.

³⁾ Comunicat de d. I. Diaconescu la Congresul de Numismatică și Arheologie, 1937, Iași.

⁴⁾ M. Gaster, *loc. cit.*

⁵⁾ M. Gaster, *Studies and texts in folklore: The Nigrodhamiga-Jataka and the Life of St. Eustathius Placidus*, p. 1068. London, 1925—1928.

⁶⁾ L. Șăineanu, *Basmele române*. București, 1895, pp. 40—41.

mi s'adapă cu limpede apă », căci « în ce chip dorește cerbul spre izvoarele apelor, așa dorește sufletul meu de tine Doamne! ». A spus-o prorocul, dar o repetă și Fiziologul în dreptul descrierii cerbului ¹⁾.

Cât despre al treilea colind, cel în care « fiara argintie este însăși Fecioara Maria », îl credem inspirat din simbolică Fiziologului, chiar de se arată greșit înțeleasă. Evul Mediu ne-a lăsat descrieri și reprezentări ale inorogului, și noi credem că de acesta, iar nu de cerb, ar fi vorba aici, acest animal fantastic fiind caracterizat prin culoarea albă « fiară argintie », greu de văzut și aproape imposibil de prins « nime 'n lume nu o știe », afară numai de Fecioara curată în a căreji poală vine să-și așeze capul. În comentariul teologic care însoțește descrierea animalului și deprinderile sale, în Fiziolog, se spune că el simbolizează zămislirea Maicii Domnului. Se pare că însuși Sfântul Ioan Chrysostomul referă la Sfânta Fecioară parabola inorogului ²⁾.

Credem că legătura dintre colințele comentate de d. Dan Botta și scrierile populare mai sus pomenite, reiese destul de lămurit și că izvorul de inspirație al acestor cântece, prelucrat și îmbogățit cu felurite adaosuri, schimbat adesea de câte o interpretare greșită, ar fi de căutat în literatura populară transmisă prin mijlocirea mediului călugăresc și cărturar, mai de grabă decât în miturile antichității clasice.

MARIA GOLESCU

VIAȚA UNUI « MAESTRU » TIBETAN

Jacques Bacot, profesor de limba tibetană la Collège de France, a publicat puțin. Câteva studii de gramatică și lexic în « Journal Asiatique », o carte de călătorie în Tibetul chinezesc, reproducerea phototipică a unui dicționar tibetan-sanscrit și trei volume de traduceri: *Trois mystères tibétains* (Paris, 1921); *Le poète tibétain Milarepa* (Paris, 1925); *La vie de Marpa le « traducteur »* (Paris, 1937). Notele de față sunt scrise cu prilejul apariției acestui din urmă volum (în colecția *Buddhica*, tome VII, Ed. Paul Geuthner, 115 p., gr. în 8°, 48 fr.).

Fără îndoială că cea mai importantă dintre aceste traduceri rămâne biografia lui Milarepa (sec. XI) — magician, ascet și poet — scrisă de discipolul său Retchung pa (sec. XII). Este de altfel o foarte frumoasă carte, care se citește cu emoție și curio-

¹⁾ M. Gaster, *Studies, etc.*, p. 1141.

²⁾ O. Wulff, *Altchr. u. Byz. Kunst.*, II, 518. Potsdam, 1924.

zitate. Biografia lui Milarepa poate fi numărată printre capodoperile literaturii asiaticе. Succesul ei de « public » în Tibet a rămas, opt veacuri de-a-rândul, neîntrecut. De altfel, și în Occident, Milarepa a cunoscut același succes. După două legende traduse de Berthold Laufer și publicate în « Archiv für Religionswissenschaft » în 1901 și traducerile aceluiași orientalist, *Aus den Geschichten und Liedern des Milaraspa* (« Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien », 1902; ambele articole au fost retipărite în 1922 în colecția « Kulturen der Erde », vol. I, Hagen i. W. und Darmstadt) — o nouă versiune a biografiei lui Retchung pa a fost publicată de W. Y. Evans-Wentz, *Tibet's great yogi Milarepa* (Oxford University Press, 1928). Traducerea lui Evans-Wentz, făcută pe un text care prezenta oarecare deosebiri față de textul lui Bacot, este copios adnotată și, ca atare, mai prețioasă pentru cetitorul european.

Viața lui Marpa, așa cum mărturisește Bacot în Prefață (*op. cit.*, p. 1), pare a fi scrisă de același autor care a compus și biografia lui Milarepa, adică de Retchung pa. Cu toate acestea, câte deosebiri în viețile celor doi mari măștri spirituali ai Tibetului! Milarepa a fost discipolul lui Marpa, după cum Marpa a fost discipolul maestrului indian Nānopa (a cărui biografie a fost recent tradusă din limba tibetană de A. Grünwedel, *Die Legende des Nānopa des Hauptvertreters des Nekromanten-und Hexentums*, Leipzig, 1936). Acești trei *gurus* sunt cei mai însemnați din seria de cinci măștri buddhiști care au introdus o nouă « succesiune apostolică » în Tibet, creând prin Marpa și Milarepa cea mai interesantă dintre școlile semi-reformate tibetane, așa numita sectă Kargyiitpa.

Marpa apare cu totul altfel în această biografie de cum îl cunoaștem din biografia lui Milarepa. Bacot observă, pe bună dreptate, că, în biografia lui Milarepa, maestrul Marpa joacă un rol dramatic și se dovedește irascibil, brutal, uneori chiar nedrept. Viața de familie pe care o duce Marpa, și pe care Milarepa o îndură cu multă bărbăție în tot timpul uceniciei sale spirituale în casa maestrului, îl deosebește de altfel de toți ceilalți mari *gurus* ai Tibetului. Pentru că, atât predecesorii lui Marpa — Tilopa și Naropa — cât și discipolul său Milarepa, au dus o viață de total ascetism.

În biografia lui Milarepa, Marpa este un « personaj » foarte curios; antipatic, mândros, neîncrezător. Propria sa biografie ni-l prezintă mult mai puțin dramatic. Din cele trei lungi călătorii ale sale în India, unde se duce ca să afle chiar dela izvor învățătura buddhistă, și unde învață doctrinele secrete dela Nānopa — biograful nu ne comunică prea multe amănunte. De altfel, despre această biografie, traducătorul profesorul Bacot, mărturisește: « L'ou-

vrage entier supporterait malaisément une traduction intégrale. L'abondance des morceaux versifiés alourdit inutilement le récit. Tel est le cas, par exemple, chaque fois que Marpa prend congé d'un maître et le remercie en vers. Il répète tout ce que le récit nous a appris. La traduction de cette pauvre poésie, sa mise en prose par surcroît, serait d'une platitude intolérable. Le choix des extraits a porté sur le mérite littéraire, l'intérêt ou l'importance des faits » (p. 3).

Cetitorul dornic de a afla amănunte asupra tehnicilor yogice și tantrice, pe care Marpa le-a învățat dela maestrul său indian și le-a introdus în Tibet, comunicându-le lui Milarepa — va fi decepționat. Textul nostru menționează adesea operații și rezultate magice — dar nu le descrie. Retchung Pa nu-și depășește rolul său de biograf. In prima călătorie a lui Marpa în India, acesta, cunoscând practicile marei vrăjitorii, a ajuns în trei zile la Phulahari » (p. 13). Ar putea fi vorba de acel proces yoginic, *dehavedha*, prin care asceții izbuteau — spun tratatele — să « zboare prin aer », și asupra căruia am dat câteva texte în cartea mea *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne*, p. 257, notă. Dar biografia lui Marpa nu ne spune nimic precis. Poate e vorba numai de un procedeu fizic, de economisire a energiei, procedeu destul de cunoscut în regiunile himalayene.

Un singur episod « magic » este tratat, în această carte, cu destulă insistență, deși fără amănunte tehnice și fără justificări teoretice. Este așa numitul procedeu magic de « intrarea în corpul altuia », de însuflețirea unui corp străin, învierea unui cadavru. Practica aceasta, atât de cunoscută în India — atât formula sa yogică, *parakāyapraवेशa*, cât și nenumăratele credințe folklorice la care a dat naștere — a fost cercetată într'un erudit studiu de M. Bloomfield, *On the art of entering another's body* (« Proceedings of the American Philosophical Society », 1914, pp. 1—43; cf. *Yoga*, p. 152). Marpa repetă de mai multe ori (pp. 39—44) acest exercițiu, pe care textul nostru îl numește « translația vieții ». Prima oară, însuflețește cadavrul unui porumbel. « Marpa attache une cordelette à la patte du pigeon et, pour le faire partir, lui fit la translation de vie. Le pigeon se leva, tituba, et, avant qu'il se fût mis à voler, le petit et la mère (porumbelul și porumbițamamă) étaient réunis et montraient les marques de l'amour. Zantson de Gyan-ro vit le corps du lama pareil à un cadavre. Cet aspect lui fut intolérable. Avec frayeur et des lamentations il lui dit:

— Lama précieux, ne fais pas cela. Cette prière demeurant sans effet, il fut de plus en plus effrayé. Il alla vers le pigeon et le pria. Le pigeon tomba et aussitôt le lama se leva. Il dit:

— Ayant abandonné mon corps comme une maison vide,
 J'ai transmigré dans le corps étranger d'un pigeon.
 Alors, étendant leurs ailes et volant dans l'espace,
 La mère et son petit se retrouvèrent avec amour,
 Au grand étonnement de tous les témoins.

Il parla ainsi et rit. L'assemblée, ayant acquis la certitude de la translation de vie, fut dans la plus grande admiration ». (p. 40).

Valoarea tehnică a episodului citat mai sus este nulă. Nu ni se spune nimic despre practica acestei *parakāyapravehsa*. Amănunte interesante în această privință se găsesc într'un tratat tibetan tradus de curând de Evans-Wentz, *Tibetan Yoga and secret doctrines* (Oxford, 1935, p. 246 sq.). « Trecerea în alt corp » a inspirat una dintre cele mai fascinante cărți indiene, aventurile lui Vikrama în corpul unui papagal. Profesorul Bacot traduce, în apendicele cărții de față, un fragment, intitulat *Avadāna de l'oiseau Nilakaṇṭha*, al cărui autor sau editor este un oarecare Dharmavajra, și care pare a fi direct inspirat de povestea lui Vikrama. Toate acestea, însă, au de aface mai mult cu folklorul decât cu practicile yogice.

Pentru cetitorul biografiei lui Milarepa, această biografie a lui Marpa e decepționantă. Foarte puține evenimente, și, totdeodată, foarte puține indicații tehnice asupra vieții ascetice și spirituale tibetane. Singurul episod mai « dramatic » este moartea fiului lui Marpa, Darmadode, despre care se vorbește, de altfel, și în biografia lui Milarepa. Marpa ducând o « viață de familie », cu soție, copii și servitori, biografia lui este destul de săracă în amănunte asupra etapelor inițierii sale. Deși a călătorit de trei ori în India, petrecând acolo foarte mulți ani și cunoscând pe cel mai ilustru maestru al timpului, pe Nāropa, în ultima sa călătorie în India, Marpa află că maestrul său a murit. I se comunică, însă, că Nāropa i se va arăta, în mai multe feluri. Opt luni de zile căută Marpa pe maestrul lui spiritual prin toată India. Și, deși de șapte ori Nāropa i se « arată » sub felurite chipuri — Marpa nu-l recunoaște. De abia în a opta lună, descoperind o rocă de cristal pe care era întipărit piciorul lui Nāropa, Marpa realizează perfect prezența spiritului maestrului său. Pagina în care e descrisă întâlnirea aceasta nefirească între maestrul mort și discipolul său favorit poate fi socotită printre cele mai frumoase ale cărții.

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

DESCOPERIREA TIMPULUI

Este o idee adânc ancorată în sufletul omului că timpul este o « dată imediată » a conștiinței, sau, cum s'a zis: « stofa din care viața noastră e făcută ». Și iată că un savant francez, medic și filosof, ne demonstrează, cu dovezi experimentale, că ne-am înșelat de două ori în această privință: Întâi, fiindcă timpul nu e ceva înnăscut în noi, « aprioric », ci căpătat târziu, după o lungă trudă; și al doilea, fiindcă timpul e ceva exterior nouă: nu știm prea bine ce anume este, dar știm sigur că există, de vreme ce constatăm că avem reacțiuni față de el, că am fabricat diverse conduite în vederea lui.

Căci, spune Pierre Janet (el este învățatul filosof care a descoperit toate acestea), se numește « *obiect* » o porțiune din lumea exterioară căreia îi corespunde o anumită conduită a noastră. Noi, cu mișcările membrilor, *decupăm obiecte* în universul împrejmuitor. Actul mâncării, al fugii, al amorului, al « purtării » (transportul, « le portage »), toate acestea *construiesc obiecte*, pe care le delimitează în mijlocul multiplicității înconjurătoare. « Suntem împrejmuiți de o multitudine indefinită de lucruri de tot soiul, asupra cărora încercăm să acționăm, și pe care ne căsnim a le modifica în avantajul nostru. Asupra unora din aceste lucruri putem acționa prin mișcări ale membrilor. Dacă, de pildă, regretăm că suntem aici, în această sală (dela Collège de France), și dacă dorim să ne găsim iarăși în apartamentul nostru, acasă, putem, prin mers, umblet, mișcări, deplasări, să ne aflăm din nou în odaia noastră ».

Din nefericire, « există alte lucruri, în enorma multiplicitate în afară, asupra cărora mișcarea membrilor noastre nu are nici o acțiune. Ca să vedem pomii, uscați iarna, acoperindu-se cu flori și frunze, nu putem săvârși nici o mișcare folositoare. Trebuie să ne resemnăm a face acel act bizar care este *așteptarea*, care nu e o mișcare a membrilor și care nu ne dă decât rezultate cu totul insuficiente. De altfel, există multe alte lucruri care depind de *timp*, și asupra căror nu avem chiar nici o acțiune. De pildă, împrejurarea că fiul este totdeauna mai tânăr decât tatăl, constituie un fapt pe care în nici un chip nu-l putem modifica. Obiectele pe care le putem modifica prin mișcarea membrilor se găsesc pentru noi în spațiu; cele asupra cărora mișcarea membrilor n'are nici o priză, se află « în timp ». Prin conduita « așteptării », prin aceea a « conservării », dar mai ales prin actele « memoriei », parvenim a ajunge, întrucâtva, la aceste obiecte. Operațiile psihologice care încep a « mușca » puțin asupra timpului sunt cele mai multe din ele operații de *ordin superior* ».

Chiar cele mai elementare din acestea, sunt totuși conduite complexe, apărute după o îndelungată evoluție. În orice caz, ele sunt acte deja *intelectuale*.

Actele intelectuale, Janet numește pe acelea care au un obiect dublu și contradictoriu. Astfel, unul din actele intelectuale tipice este acela al portretului. Portretul este cutare persoană, și în același timp nu e o persoană (căci rămânem conștienți că e în fond o bucată de hârtie). Conduita noastră este o sinteză a conduitei față de o ființă și a conduitei față de o foaie de carton. E un act «relațional». (Definiție a inteligenței care se apropie de a lui Bergson, după care instinctul ne pune la dispoziție acțiuni complete, pe când inteligența ne dăruiește o singură acțiune primitivă: aceea de a stabili raporturi între lucruri).

Conservarea, așteptarea, memoria, sunt acte intelectuale fiindcă și ele sunt duble, conducând două fronturi, mănând două țeluri, în aparență contradictorii. A conserva, înseamnă a poseda ceva și totuși a profita de acel lucru, exact atât cât și un om care n'ar poseda de loc. A aștepta, înseamnă a renunța la un lucru și totuși a nu renunța la el. În sfârșit, a memora înseamnă a lua un lucru trecut și a-l face prezent, și invers, a lua un eveniment prezent și a-l transporta oarecum în timp, astfel încât, când ne vom servi de el, să fi devenit trecut.

Nu avem destul loc pentru a expune aici originala și revoluționara teorie a lui Janet asupra memoriei. O vom face cu siguranță altă dată. Acum ne mărginim să o rezumăm în câteva cuvinte.

Sub numele de memorie, trebuie să înțelegem o categorie specială de conduite ale omului, și anume reacțiunile lui față de o proprietate foarte curioasă a lucrurilor, aceea de a fi *trecute*. Sunt purtările noastre față de *absență*. Un fel de transformare a lucrurilor, din absente în prezente. Iată un exemplu pe care Janet îl dădea mereu la cursul lui dela Collège de France:

« O populație de primitivi este în război cu o alta. Stă, refugiată în lagărul ei. Pentru a se apăra de eventuale atacuri, și-a postat diferite sentinele. Deja animalele cunosc invenția sentineleni. Decât, aceste dobitoace își așează sentinelele chiar în lagăr, în mijlocul lor, pentru ca cel mai mic strigăt precum și actele ei de fugă să fie percepute de toți membrii grupului. Este ceea ce am putea numi *mica* sentinelă. Tribul de care vorbeam a făcut însă un act de geniu. A așezat sentinela în afară, departe de lagăr, la un kilometru distanță. E ceea ce am putea numi *marea* sentinelă. Lucru foarte important, căci permite să percepi pe dușman dela distanță mare, înainte ca el să vină să-ți devasteze lagărul. Excelentă precauție. Dar are un inconvenient practic. Cum vor auzi oare membrii tribului strigătele și

povețele sentinelei lor, care, la așa depărtare, nu poate fi nici văzută nici auzită?

« Să urmărim ce va face această sentinelă.

« Ea vede pe dușman apropiindu-se, să zicem, din stânga. Dacă ar asculta de simplul instinct, ar trebui să și înceapă lupta, căutând să omoare pe vrăjmaș. De altfel, asta și face ea, dar puțin, cât mai puțin posibil. Și iată cum. Ea execută o conduită neașteptată: se ascunde și fuge. Dar fuge într-o direcție bine determinată — care uneori nu e cea mai ușoară. Se duce în direcția lagărului a lor săi. Fugind, ea face un alt act, iarăși destul de bizar: *vorbește*. Vorbește pentru a da a lor săi o poruncă: comanda de a respinge pe inamicul venind din stânga. Acest ordin — deocamdată inutil — ea îl repetă, în mintea ei, de o sută și o mie de ori, tot drumul până acasă. Cu alte cuvinte, acest ordin, această comandă, acest *obiect intelectual*, ea îl: 1) *conservă* și îl: 2) *transportă* cu sine.

« Ajunsă în lagăr, în fața șefului, ce face sentinela noastră? Firește, ea nu va reîncepe actul de luptă cu inamicul ce venea din stânga. Ea face ultima operație a actului de transport, și anume: *deșartă sacul*, în speță rostește, acum tare, comanda pe care o păstrase și o dusesese cu ea (prin repetare în petto). Rezultatul e că tovarășii ei, care nu fuseseră cu dânsa, care nu văzuseră pe dușman venind din stânga, care erau *absenți* în timpul evenimentului, se năpustesc la luptă în direcția cea bună, comportându-se exact *ca și când ar fi fost prezenți* odată cu sentinela. Astfel, actul sentinelei — care e tipic și, în forma lui cea mai primitivă, un act de memorie — *a transformat pe absenți în prezenți* ».

În rezumat, actul memoriei este:

1. O conduită intelectuală (adică dublă, « relațională »).
2. Și anume: o conduită verbală.
3. Și anume: o poruncă, o comandă, un ordin.
4. Și anume, un ordin față de niște lucruri trecute, adică absente și transformate acum în prezente.

Să nu se creadă că aceste elemente de definiție se aplică numai exemplului cu sentinela. Luați cel mai banal act de memorare. O mamă întreabă pe copilul ei: « De ce ești așa de murdar, și sgâriat? ». Copilul își aduce aminte: « Pentru că m'a bătut Petre, sau Paul ». Copilul nu « retrăește trecutul ». Il rezumă. Și rezumatul lui e un ordin, o poruncă. El — spune Janet — « oarecum comandă mamei sale să se înduișeze de soarta lui ». Cum asta? Și de ce asta este esența memoriei? Forte simplu. Memoria e transformarea absenței în prezență. Dacă bătaia suferită de copil ar fi fost prezentă, ea ar fi provocat celor de față (în deosebi mamei) anumite reacțiuni, de compasiune, indignare, etc. Povestind acum că a mâncat bătaie, copilul face ca și când ar porunci mamei-si

să aibă exact conduitele pe care le-ar fi avut dacă ar fi fost de față. Homer, când povestește Iliada, ordonă nemărturisit ascultătorilor să facă ceea ce au făcut odinioară Danaii: de pildă să fie consternați că s'a supărat Ahile, sau, invers, să se bucure când acestuia i-a trecut supărarea. Acea « transformare a absenței în prezență », caracteristică memoriei, nu e altceva decât o poruncă adresată celor de față de a face, față de lucruri ce nu sunt de față, ca și când ele ar fi de față.

Acest comandament nu e la fel în cazul sentinței din exemplul întâi și în cazul lui Homer din exemplul al doilea. Și totuși, e același lucru, doar amplificat. Porunca, fiind ceva verbal, e susceptibilă de dilatare. Și astfel porunca devine poveste, istorisire, fabulațiune.

În evoluția umanității, fabulațiunea a fost un capitol lung și important — crede Janet. Memoria, conduita aceasta față de lucrurile trecute și absente, a debutat realist, ca o poruncă practică, utilitară. Pe urmă, desvoltându-se, îmbogățindu-se și devenind povestire (« récit »), a luat forme luxuriante de fabulație incontinentă (de aici orgia de legende la popoarele primitive). Povestea a fost cultivată pentru ea însăși. Firește, nu-și pierde într-un nimic caracterul ei de poruncă. Urmărea doar să « impresioneze » asistența, adică să o facă să reacționeze față de trecut, ca și când el ar fi prezent. Dar se umfla în mod hiperbolic, cum se întâmplă la primitivi, capabili să asculte o săptămână povești.

Motivele succesului acestui act original care e « le récit », și facilitatea cu care el degenerază în fabulație sunt — spune Janet — lesne de explicat. Purtarea noastră față de trecut e mai agreabilă decât cea față de prezent. Acesta din urmă, cere o atenție la viața extrem de severă, de încordată; trecutul e mai îngăduitor. Clinica bolilor mentale o dovedește. Cutare bolnavă, de câte ori i se aduce băiatul, neagă că e fiul ei și zice că e un soisiu, de sigur foarte bine imitat, dar totuși fals. În schimb, când se gândește la trecut, ea zice, foarte corect: « azi a fost pe aici băiatul meu ». De altă parte, fabulația, construcția de basme ad-hoc e una din ocupațiile favorite ale alienaților, căci le permite să triumfe ușor la toate victoriile eroilor povestirii, cu care, foarte bucuros, se identifică.

Ceea ce-i remarcabil în orice fabulație, chiar în delirurile mitomane ale alienaților, este că găsim adesea în ele o ordine cronologică rațională, un « înainte » și un « după » perfect logice, o structură temporală verosimilă, iar nu incoherentă ca în vise. Firește, în desfășurarea unui reflex, instinct sau obicei, există o succesiune de faze, un înainte și după. Decât, această ordine este așa, pentru că nu putea fi altfel, în nici un caz și niciodată. Pe

când într'o fabulație s'ar putea inversa episoadele, pune căruța înaintea boilor, răsturnând logica naturală a faptelor. S'ar putea, de sigur. Și câteodată chiar așa se și întâmplă, la unii bolnavi. Dar, în genere, observăm o *tendință* de a respecta, în așezarea lui înainte și după, ordinea naturală a fenomenelor, succesiunea reală a faptelor. Această tendință de a orândui verosimil întâmplările, deși avem perfecta libertate să facem altfel, arată deosebirea fundamentală dintre memorie și toate varietățile de habitudine (reflex, instinct, obicei), care nu sunt acte de memorie, și unde succesiunea fazelor se face cum se face, fiindcă nu există nici o libertate de a se face altfel.

Este interesant de cercetat pentru ce se respectă acea verosimilitate în orânduirea lui înainte și după. Explicația trebuie să țină tot de particularitățile conduitelor noastre față de timp.

Aici intervin alte observații importante din psihologia lui Janet. El e acela care a atras mai cu deosebire atențiunea asupra mecanismelor de începere și terminare a actelor, asupra conduitelor « de commencement », « de terminaison » și « de continuation », asupra procedeeleor de demaraj, de accelerare, de frânare și de oprire. O tipică conduită de continuare este actul așteptării. Terminarea se poate face în două feluri: este « reacțiunea eșecului » și « reacțiunea triumfului », de care sunt totdeauna legate un sentiment particular: tristețea, în primul caz, bucuria (mai mult decât bucuria: « la joie »), în cazul al doilea.

Acum înțelegem de ce Homer a povestit așa cum a făcut și nu altfel:

« Grecii — explică Janet — dacă ar fi fost prezenți la războiul Troiei, ar fi avut aceste acte de demaraj, aceste eforturi de continuare, aceste așteptări, aceste tristeți și aceste bucurii — le-ar fi avut într'o oarecare ordine determinată. Tristețile și bucuriile sunt procedee de terminare a actelor (des *régulations* de *terminaison* des actes), pe care e cu neputință să le încercăm, să le simțim, dacă n'au avut loc, mai înainte, eforturi de începere, de continuare și de așteptare. Triumfurile, bunăoară, presupun o cheltuie risipitoare de forțe, a forțelor care fuseseră mobilizate în vederea acțiunii datorită eforturilor, și care fuseseră menținute mobilizate datorită așteptărilor. Cum Dumnezeu am fi putut cheltui, și încă risipitor, forțe dacă ele n'ar fi fost, mai înainte, mobilizate și menținute mobilizate? Nu te poți bucura de un lucru, dacă n'ai făcut actele preparatorii indispensabile. Nu vei putea amuza un copil, dacă nu l-ai interesat, mai întâi, la un joc oarecare, ? adică, dacă nu l-ai pregătit, mai înainte, la triumf. Astfel, Homer e obligat să-și înceapă povestea cu începutul, să așeze mai întâi pe Greci în fața Troiei, după aceea să-i facă să simtă dificultățile pricinuite de supărarea lui Achile; numai așa îi poate

face să se bucure la triumful luptătorilor. Intr'un cuvânt, narațiunea trebuie să «*știe a ne face să așteptăm*», exact așa cum viața însăși silește pe oameni să aștepte; căci sentimentul nu se poate obține pe calea povestirii, decât dacă reconstituim condiții analoge acelor pe care le produce sentimentul în viața reală. Acea fată nebună pe care o studiază doctorul Janet și care istorisește altora (și ei înșiși) aventura răpirii ei de către un «*Prinț*», povestește lucrurile într'o ordine logică, se simte, adică, obligată a se supune aceluiași regule ca și Homer, sau, mai corect, profită de descoperirea acestor reguli, făcută de Homer și de nenumărații povestitori care l-au precedat și urmat. Ea se slujește de o funcție a narațiunii, elaborată prin secole de narațiune. Această fată nebună introduce pe «*înainte*» în narațiunea ei, așa cum pictorii de azi introduc asemănarea cu modelul în portretele lor (care la început nu erau de loc asemănătoare, ci cel mult vag simbolic, «*imitând nu obiecte, ci sentimente*»). Această ordine în structura discursului narativ devine punctul de plecare al succesiunii în timp, așa cum asemănarea cu modelul, introdusă încet-încet în portrete, devine punctul de plecare al percepției calității lucrurilor și al clasificărilor lor. «*Timpul și memoria — spunea odinioară Guyau — sunt opere de artă*».

Această apropiere între poveste și portret ne amintește o alta, pe care cerem voie să o amintim, la rândul-ne, cetitorilor. Cerem voie, fiindcă este vorba de persoana însăși a aceluia ce iscălește aceste rânduri.

De câțiva ani Janet lucrează la această originală teorie a memoriei, la baza căreia el pune o conduită practică, aceea a povestirii (le récit) — obiect intelectual, instrument care — cum el însuși se exprimă — ne permite să ne deplasăm în timp, să călătorim în durată, așa cum membrele noastre ne permit să ne schimbăm poziția în spațiu.

În 1919, cu aproape zece ani înainte ca Janet să fi dat această dezvoltare interesantă noțiunii de «*récit*», am publicat, în revista «*Vieța Românească*», un studiu intitulat: «*Pedagogia Istoriei*». Cu o nespusă emoție, îmi amintesc cum, în acel studiu, dezvoltasem aceeași idee a funcțiunii practice a povestirii în evoluția civilizației omenești. Funcția acesteia — spuneam noi — este asemănătoare cu aceea a căruței, a trenului, a telefonului sau avionului. Acestea ne ajută să ne mișcăm în spațiu, istorisirea ne ajută să ne mișcăm în timp. Amândouă sunt «*înghițitoare de distanțe*» (aceasta era expresia mea, care, după cum se poate vedea, seamănă mult cu acelea pe care avea să le întrebuițeze, mai târziu, Pierre Janet).

În tot cazul, recitind cele scrise în prezenta cronică, vedem ce departe suntem de vechea concepție kantiană a timpului, dată

apriorică, fatalitate a constituției noastre intime. Timpul — cum spune Janet — nu prea știm bine ce e, dar știm că este, și că de o bucată de vreme căutăm să-l captăm, să-i evităm inconveniențele și să-i întrebuițăm avantajele. Omul e singurul animal care a descoperit timpul, care a contribuit «conduite față de timp». Conduite rudimentare și foarte recente (încă pe vremea lui Descartes știința omenească era pur spațială), dar care astăzi se află în centrul preocupărilor științifice: matematici, fizică, biologie — nu mai vorbim de psihologie — sunt acum fundamentale axate pe ideea de timp.

D. I. SUCHIANU

CRONICA MUZICALĂ

GEORGE GEORGESCU-BACHAUS. — PATIMILE DOMNULUI DUPĂ MATEI DE I. S. BACH. — CONCERT SIMFONIC DIRIJAT DE O. KABAȘTA. — TETRALOGIA DE WAGNER. — ALTE CONCERTE

Wilhelm Backhaus noua și interesanta achiziție pianistică a Filarmoniceii (deși maestrul pare plictisit de anii mulți de când datează reputația sa) a concertat la 7 Aprilie în cadrul festivalului Beethoven, însuflețit de d. George Georgescu. Impresia pregnantă lăsată de Wilhelm Kempff, jocul rece și precis al distinsului oaspe au fost poate două din multele motive pentru care publicul nu s'a entuziasmat de arta excesivului virtuos.

D. Backhaus și-a ales cu bună știință o piesă care să-l avantajeze. Pentru mijloacele sale tehnice, unde amplexarea, claritatea și pasiunea efectului și-au dat într'o oarecare măsură mâna, pianistul a optat de sigur pentru concertul în mi bemol, ultimul dintre cele cinci concerte de Beethoven, scris la o mică distanță de timp de Simfonia a V-a și Pastorală. Intrând chiar dela început în cadență, d. Backhaus câștigă din sorții izbândeii. Inceputul a fost în adevăr de un brio impresionant, dramatic. Cadența aceasta predispoze orchestra, care distribuie tema principală, acum, la viole. După o tăcere de intensă poezie, orchestra expune al doilea motiv: pianul e pus din nou în lumină, împletind ambele idei și dezvoltându-le. D. Backhaus a dat uneori accentele potrivite de eroism, de triumf festiv părții I-a, care parcă urmând sensul dedicației întregului concert, omagiază pe arhiducele Rudolf și îl idealizează în blocuri de marmură sonoră, înobilându-l, ridicându-l la virtuți cavalerești. Idealizarea unui personaj este caracterul acestui concert. Spiritul combativ lipsește însă aici. Să nu uităm că, în anul 1808, principiile Revoluției se cristalizaseră. Mai de grabă trebuie să vedem un gând de luptă împotriva Revoluției,

arhiducele Rudolf reprezentând întoarcerea liberatoare a unui șef de armată. În acel timp Beethoven era relativ fericit, cu toate mizeriile materiale și frământările politice care se repercutau în inima lui. O iubire sfântă și plină de speranțe îi surăde omului ursuz de geniu: inspiratoarea este Teresa de Brunswick. Timp de aproape 8 ani, în lucrările lui Beethoven nu mai găsim întipărită durerea și acel specific caracter tragic al compozițiilor anterioare și care va reapare mai târziu, continuându-l, după acest popas în soarele arzător al pasiunii pure. Caracterul concertului e în nuanța sentimentelor care îl anima atunci pe creatorul lui. Cântec de bucurie orgolioasă și o simplă fericire de muzicant iubindu-și țara cu frumusețile ei idilice. Pianistul Backhaus a militarizat acest eroism, făcând câte odată dintr'o bătaie din mâini o fanfară. Atmosfera de vis, de infinit extaz, ca o privire îndelungă la un portret drag, a fost risipită printr'o exagerată martelare a șasesprezecimilor. Puțin mai blajin, d. Backhaus realizează vraja. În Rondo, virtuozul pianist, cu o voioșie de zeu antic în refrenuri a voit să răscumpere pierderile din celelalte două părți, pierderi ireparabile însă.

Restul concertului, cel mai important, a fost o adevărată evocare și sărbătorire a lui Beethoven, datorită interpretării expresive a simfoniei V-a și Uverturii Leonora 3 de către d. George Georgescu. Uvertura Leonora III este totuși, după data la care a fost compusă (1806), a doua. Cu un an mai târziu, Beethoven scrie o alta care însă nu a servit scenei, iar în 1815, la a treia revizuire și schimbare a operei *Fidelio*, el compune uvertura cu același nume. Subiectul operii *Fidelio* apare transparent în aceste avataruri simfonice de care titanul nu era niciodată mulțumit. Florestan denunță ministrului Don Ferando crimele lui Pizzaro. Acuzat însă de acesta, el este închis. Soția lui, Leonora, pătrunde în închisoare sub numele de *Fidelio* și reușește să-l libereze.

Melodrama concepută de Bouilly a fost aranjată de Sonnleithner pentru Beethoven. Uvertura începe cu un adagio de o mare bogăție modulată; urmează un allegro construit după clasică formulă bitematică și unde, în maniera tratării violinelor, e amintit Weber cu vioiciunea și nervozitatea lui. În ambianța aceasta, apar episodice melodii, motive extrase din însăși opera. Astfel trompeta, care întrerupe dezvoltarea, ne anunță venirea guvernatorului în actul al II-lea, și cantilena care urmează exprimă speranța Leonorei și a lui Florestan. D. George Georgescu a subliniat cu o remarcabilă știință dramatică evenimentele contrare din operă. Accentul expresiv, valul de năvălitoare pasiune, seninătatea melodică ca un ecou al sfințeniei căminului, au fost puse în relief cu o desăvârșită măiestrie. În același an 1808 au fost compuse împreună cu Simfonia Pastorală, și Simfonia V-a.

Notele caracteristice dela începutul simfoniei a V-a sunt, după povestirea prietenului violonist Schindler, apropiatul de Beethoven, patru strigăte de pasăre de pădure, auzite de acesta în boschetele Praterului vienez. Titanul le-a dat un sens fatal. « So pocht das Schicksal an die Pforte ». Allegro-ul nu face altceva decât să tâlmăcească și să desvolte ideea avertismentului sorții. Andantele, elegiace variații orchestrale cu tema expusă la început la alto și violoncele și tratată de 8 ori, totdeauna într'o nouă coloratură de timbre, e parcă amintirea unui vis îndepărtat. Și furtuna finală a allegro-ului derivat din scherzo, care pare prezentimentul unei rafale... D. Georgescu a iscat acele neliniști patetice ca la apropierea unei păsări negre de cobe, marcând cu timpanele ritmul conducător la izbucnirea triumfală.

În recitalul d-sale propriu, d. Backhaus, ne-a demonstrat că zona simțirii și înțelegerii sale e mai vastă decât o presupunem. D. Backhaus a excelat mai ales în concertul italian, bine înțeles în partea finală, în acel dans exuberant napolitan, vârtej sudic de soare și bucurie de a trăi. Adagiul nu a dat impresia amintitoare a două registre de orgă. Backhaus și-a luat o fericită revanșă în sonata în re minor de Beethoven în care urmăream, parcă printre negurile sunetelor, un dialog de fantome. Și cât de romantic a executat pianistul german allegretto-ul final (3/8), declarație melancolică a unei suferințe multă vreme nespuse. Vehement, crud cu pianul, d. Backhaus a devenit în variațiile Brahms-Paganini un luptător curajos cu dificultățile mari cuprinse în aceste jocuri demonstrative. O deficiență capitală a d-lui Wilhelm Backhaus e o lipsă de poezie combinată cu un gust pronunțat pentru reliefuluri exagerate. Cântecul d-sale e ca o picătură frumoasă și fără perspective, cu marginile tari și în afară ca la munții hărților de geografie. Vă închipuiți că asemenea predispoziții nu se potrivesc de fel cu lumea dezolantă de umbre și visuri strănii a lui Chopin. De aceea, cântecul de leagăn al aedului polonez era ca un hamac în Carpații austriaci și nu un leagăn al gândurilor minate de o obsesiune acompaniatoare. Temperamental și plin de violență revoluționară, concertistul a executat în caracterul lor studiile în sol diez minor denumite « Troika » prin vaga sugestie de sanie rusească sau polonă a clopoțelilor în terțe, și studiul în fa major înrudit prin atmosferă cu precedentul. Dintre scherzo-uri, d. Backhaus a cântat pe unul dintre cele mai ignorate, dar dintre cele mai muzicale (do diez minor). Dela fata de pension și până la ultimul concertist, scherzo-ul în si bemol susține sentimentalismul unui program. La noi, în cursul a 10 ani de audiții pianistice, scherzo-ul în do diez minor s'a cântat odată sau de două ori (acum 6 sau 7 ani l-a executat d-na Gitta Schapira), iar scherzo-ul în si minor o singură dată

(d. Taras Michischa). D. Backhaus, așa dar, a fost pianistul celebru, stăpân pe meșerie, interesant și îndestul de muzical ca să nu pleci din sală ca la un Frederic Lammond. Dar pentru o eventuală revenire ca solist a Filarmoniceii nu optez, și cu mine împreună desigur gândesc melomanii plictisiți până la saturație de virtuozitate.

Specializați în genul oratoric. gruparea N. Rădulescu, d-nele Rösł Bauman și Mady Fabritius și d-nii Aurel Alexandrescu, Witing sub conducerea talentatului dirijor Victor Bicherick, au preaslăvit înaintea sărbătorilor de Paști pe Mântuitorul, executând pentru a nu știu câta oară Patimile Domnului după Matei de Iohann Sebastian Bach. Ceea ce avem de reproșat ansamblului admirabil e tocmai obstinarea întru același repertoriu, când există în literatura universală atâtea « Pasiuni » deopotrivă de pline de fervoare creștină. Patimile după Matei de Bach este una din cele mai celebre partituri din cele cinci pe care le-a scris sfântul dela Eisenach. Ea este compusă din 78 de părți cu legătură între ele sau separate și de o variabilă durată. Cuprinsul oratoriului, sunt corurile, coralurile, recitativele, ariile, duetele.

Intregul verset biblic este declamat de un tenor, care este Evanghelistul, acompaniat de clavecin și de un violoncel care întărește basul. Coralurile sunt invocații către ceruri, răspunsuri pioase sau de gloria textului sacru, sau niște simple rugăciuni, iar corurile, polifone, de o amplă desvoltare, sunt comentariile dramei sau reprezintă strigătele mulțimei. Patimile după Matei au două părți bine distincte. Partea doua începe după ce Iisus este arestat și apostolii se împrăștie de frică. A doua parte cuprinde întâmplările dintre procesul în fața Caiafei și înmormântarea Domnului. Primul cor ne pregătește parcă pentru tristețea întregii Pasiunii. Evanghelistul continuă povestirea lui: « Fiul omului va fi vândut pentru crucificare ». Un coral de 11 măsuri arată indignare pentru această trădare. Astfel alternează povestirea Evanghelistului cu corul. Câteodată se aud și arii împreună cu răspunsuri de cor unde vocea solistului alternează cu masa corală. Dintre « patimile » necunoscute publicului românesc, amintesc d-lui N. Rădulescu, eminentului muzician care a luptat din răputeri la noi în țară pentru propaganda muzicii eclesiastice și a muzicii vechi în special, oratoriile lui Don Lorenzo Perosi care a realizat douăsprezece arhitecturi muzicale asupra vieții lui Christ. Dintre cele mai importante citez, Transfigurația (schimbarea la față), Invierea lui Lazăr și Invierea lui Iisus. O sinceritate mare străbate aceste compoziții. Orchestrația e de multe ori stângaci făcută, dar nu amănuntul primează aici, ci linia conducătoare, unitatea operii, planul și dramatismul interior. În adevăr, lui Don Lorenzo Perosi nu-i lipsește sentimentul dramatic, apro-

piat de acela a lui Sebastian Bach. Ariile sunt de o frumusețe cerească, recitativele abundă, iar corurile sunt în stil gregorian sau palestriniene. Dar una dintre paginile cele mai mișcătoare din învierea lui Iisus e atunci când Magdalena, lângă mormântul Domnului, vorbește cu îngerii. Ceea ce face caracteristica operii lui Don Lorenzo Perosi e tonul lui elegiac și abundența melodiei care se degajă parcă de acțiune, se desvoltă aparte și predispune spre meditație, fără legătură cu mersul evenimentelor. Stilul lui Don Lorenzo Perosi e o mixtură de toate stilurile, dela cântul gregorian și până la ultimele inovații moderne. E o caracteristică italianilor (Romain Roland). În lucrările lui Perosi își dau întâlnire fericită contrapunctiștii secolului al XV-lea și al XVI-lea, Palestrina, Carissimi, Schütz, Bach, Haendel, Wagner și chiar Franck. Această universalitate a stilurilor e o calitate pur catolică. Dar eclectismului lui Perosi i se opun din ce în ce mai mult «școlile naționale» cu stiluri proprii, care diferențiază rasele în artă și luptă împotriva unei limbi comune a tuturor popoarelor.

După frumoasa prezentare a dirijorilor români în această stagiune, prezentare demnă și susținută de d-nii Alfred Alesandrescu, Mihail Jora, Ionel Perlea, I. Nona Otescu și Egizzio Massini, am apelat și la străini, ca totdeauna. Un Abendroth, Coates, Vaclav Talich, Scherchen (cu orchestra Radio) ne-au arătat mai mult sau mai puțin că se pot realiza lucruri mari cu Filarmonica noastră, atunci când «profetul nu e din țara ta». Dar nimic mai mult. Singur Abendroth e o personalitate autentică. D. Coates e cunoscut, d. Talich e autoritar. În ultimul timp am întins brațele dirijorului austriac Oswald Kabasta, artist inteligent, abil, dar neavând o viziune proprie, un har pătrunzător de sensuri, dincolo de convenționalele nuanțe și a frazărilor tipice știute din moși strămoși. Programul d-lui Kabasta a cuprins simfonia VII-a de Beethoven, suita Iberia de Albeniz și poemul arhipopular a lui Richard Strauss «Till».

Simfonia VII-a în la major e terminată în luna Mai a anului 1812, dar primele schițe apar înainte de anul 1881. În acea epocă surzenia îl făcuse sălbatec, bănuitor și irascibil. La aceasta se adăogă renunțarea definitivă la Teresa de Brunswick și zadarnica încercare de a cere mâna tinerei Malfatti. Peste aceste dezastre, viața lui interioară, clocotitoare, triumfă, se revarsă. Durerea lui freamătă în adâncuri. Mai are curajul încă de a fi senin în introducerea simfoniei, în desvoltările «vivace-lui» purtate de flaut într'o temă de rond câmpenesc. Dar această bucurie și plăcere de viață, ca o noapte de chef pentru adormirea tristeții cotidiene, e trezită de glasul adevărat al inimii încărcată de lacrimi. Dela limpezime rustică, desesperarea reappare în allegretto.

Clarinetii și fagoții aduc în orchestră o frază melancolică cu acompaniament de corn. Setea de viață pune iarăși stăpânire pe suflet și rondo-ul exuberant reîncepe și se destramă în crescendo-ul final. Castil de Blaze consideră sfârșitul simfoniei o « nebulie muzicală », iar Fetis, celebrul critic, o creațiune ieșită dintr'un creăr sublim și bolnav. Wagner într'o opinie imagistă are cuvântul definitiv și real. « Beethoven s'a aruncat în Oceanul fără margini a dorinței sale infinite, pe o corabie uriașă, solid construită. Astfel întreprinse cursa furtunoasă. El prinse cu o mână sigură cârma puternică: cunoștea scopul călătoriei și se hotărî să-l atingă. El voia să măsoare chiar marginile Oceanului, să descopere pământul care se găsea dincolo de pustiul apelor ».

D. Kabasta a scos în evidență calitățile unice ale muzicii Straussiene; verva și spontaneitatea, bufoneria, ironia, burlescul, toate în serviciul unei științe armonice și contrapunctice, derivată din arta orchestrării wagneriane. Viziunea capricioasă a glumețelor isprăvi a lui Till Eulenspiegel, simfonie descriptivă, se contură net sub vraja baghetei d-lui Kabasta. Am simțit măreția stilului lui Strauss, voluntar, eroic, dominator, și emoțiunea romantică închisă în el, emoțiune unde se întâlnesc neliniștile lui Schumann, sensualismul lui Wagner și sentimentul religios a lui Mendelssohn.

Incheierea concertului s'a făcut prin Iberia de Debussy, operă « spaniolă » a impresionistului francez, totdeauna doritor de exotism, de straniu. Cele 3 părți ale suitei Iberia se cântă fără întreprupere și sunt unite între ele prin melodii care revin. Louis Laloy scrie de spre Iberia: « sunt aici melodii nu numai terminate, dar care se desvoltă și nasc împrejurul lor, fecunde, alte melodii care se întretaie fără să umbrească melodia principală, trunchi robust al unui arbore bogat. Și, pentru acest motiv, ele se repetă sub aspecte totdeauna noi. Două dintre ele, fără reluările accesorii, ajung ca să ocupe una din bucăți în întregime. Pretutindeni, contrar indicației, e cântecul în relief, fraza care se afirmă, ritmul care antrenează ».

Iberia e o interpretare serenatească a Spaniei rurale. Tema operii e o sevillana. Dansuri, soare, ghitare, feerii de nopți andaluze e tot materialul de miraj al suitei. D. Kabasta a realizat pe de parte nuanțând mai exagerat decât era nevoie, Spania imaginară, voluptoasă și tristă a lui Debussy. E frumos că suntem primitori cu artiștii țărilor limitrofe, pentrucă, la rândul nostru, suntem mi se pare chiar obligați să fim politicoși cu acei care ne aplaudă ambasadorii muzicali, trimiși peste graniță să ne ducă faima. În schimb de cele mai multe ori, tot românul e până la urmă păcălit. Așa e legea de când e lumea. Trimete lucru bun și primește te miri ce. Ca d. Oswald Kabasta avem

și aici în țara noastră dirijori. Ba poate și ceva mai buni, dar care stau uitați, neutilizați, deoparte. Nimeni nu-i întrebă dacă au vre-o pretenție, de foarte multă vreme. Când li se dă ocazia să se manifeste, din când în când lumea « bună » strâmbă din nas. « Păi dacă-i de-aici, îl auzim și la Radio ». Ce să ne mai deplasăm până la Ateneu. Mi se pare că d. Teodor Rogalschi nu a dirijat decât o singură dată la Ateneu. D. Ionel Ghiga niciodată. E timpul să rupem tratativele cu străinii « neexcepționali » și să ne raportăm pentru un an, doi, la energiile reale dela noi de acasă.

Opera de Stat din Franckfurt am Main, dela mașinist și până la orchestranți ne-a făcut o vizită terminată cu cinste. În lăcașul Operii noastre s'au petrecut minuni. În clădirea din Piața Walter Mărăcineanu s'a putut monta, « pentru prima oară în România » Tetralogia lui Wagner. Cântăreții sunt de o superioară pregătire. Familiarizați cu modulațiile dificile wagneriane, având o declamație cântată de o rară calitate, fiind și stăpâni al unui joc scenic, care întregește efectul dramatic, interpretii celor « 3 seri cu prolog » au lăsat o impresie vie auditorilor dela Opera Română și au arătat că Wagner, adevăratul, e cu totul altul decât noi l-au făcut cunoscut la noi în țară o bună parte din cântăreții și șefii de orchestră autohtoni, binevoitori, ce e drept, dar nepregătiți pentru oficierea cultului lui Wagner. Am văzut la « Aurul Rinului » că nu e o imposibilitate ca să se monteze scena cu cele trei surori ale fluviului, Voglinda, Velgonda și Flosshilda care înnoată ușor printre stânci. Ne-am dat seama mai ales de un fapt capital, de care pe viitor va trebui să se țină seama. Costumele eroinelor wagneriane sunt extrem de luxoase, de strălucitoare, în timp ce eroii trec sobru îmbrăcați printre peripeții. Ce costume războinice admirabile aveau cele nouă surori, Walkiriile! Și Freia, zeița frumuseții era parcă desprinsă din legendele Sudului. . . Interpretarea a fost dumnezeiască. Leitmotivele subliniau discret acțiunea și o suggerau. Ele aveau intensitatea corespunzătoare importanței dramei sau momentului tragic. Dirijorul Frantz Konwitschny ne-a făcut să auzim în « Siegfried » murmurele pădurii mitologice, imnul de primăvară din « Walkiria », și marșul funebru din « Crepusculul zeilor », transfigurat până la cea mai ideală poezie sonoră. Acompaniată de perfecțiunea decorurilor, Tetralogia realizată de opera de Stat din Franckfurt am Main a trezit în noi dorul amorțit de lungă vreme de a-l cunoaște pe Wagner, de a-l înțelege mai mult; poate va veni o clipă cândva, când îl vom iubi sincer, și nu voim mai face caz de « debussysm », strâmbându-ne cu desgust la acele frumuseți de epopee, care, pentru majoritatea publicului nostru, credem că vor constitui totdeauna inaccesibilul, strugurii vulpei. Iată că suntem încă predispuși să ne mai entuziasmăm, să avem momente de elan pentru arta autentică. Să luăm exemplul dela

gruparea Operii din Franckfurt, care, prin muncă, talent și încurajare din partea Statului, a zămislit asemenea reprezentații. Vom reuși poate și noi într'o zi să ridicăm mitul wagnerian în stima ochilor și urechilor noastre. Dar cine știe cât italianism și tiradă ieftină va suna încă pe scena Teatrului Liric până atunci...

Ansamblul de cameră Filionescu-Lupu-Teodoru se menține la aceeași altitudine interpretativă pură a triourilor lui Beethoven. Așteptăm un alt ciclu. Poate Haydn, nu prea cunoscut amatorilor de Radio.

Intre soliștii postului de radio-difuziune, d. S. Koganof, violonist demn de o carieră internațională, a executat ireproșabil, cu un ton amplu și în spiritul clasic al piesei, concertul de Vivaldi-Guarnieri. Dorim să-l auzim pe d. Koganof cât mai des: e un element admirabil, un muzician desăvârșit, care face onoare orchestrei în care lucrează.

VIRGIL GHEORGHIU

CINEMATOGRAFUL SONOR ȘI VORBITOR

Fotografierea cuvântului. Primele filme sonore, ne aducem aminte, au iscat în publicul cinematografic un adevărat scandal.

Spiritele conservatoare și inerte au văzut în filmul sonor o barbarie și s'au grăbit să-l condamne în numele prejudecăților. Prea puțini au înțeles marea lui noutate și sporul de viață pe care îl aducea, de netăgăduit, pe ecran.

Mulți au crezut că filmul sonor nu va putea trăi și nu va putea înlocui « poezia » liniștită și melancolică a filmului mut.

Mai curând însă decât s'ar fi putut bănuși, filmul mut, cu acele supărătoare întreruperi explicative, a fost eliminat și înlocuit cu filmul sonor, care aducea un nou interes, un ritm vioi, multiplicând amănuntele de natură să identifice acțiunea cu realitățile vieții.

Filmul sonor și vorbitor a biruit, amuțind nedumeririle, iar filmul mut a trecut pentru totdeauna în umbra documentelor istorice.

* * *

Ne vom sili să arătăm, în linii generale, în ce anume consistă principiul și tehnica filmului sonor, ocolind amănuntele care ar putea îngreuna înțelegerea, evitând expunerea acelor dificultăți pe care le întâmpină realizarea practică a filmului sonor.

Ne grăbim să spunem că filmul sonor nu este — cum de bună seamă cred cei mai mulți — o simbioză fericită între filmul mut și fonograf.

E adevărat că, în filmul sonor, însoțirea acțiunii de o muzică potrivită sau de sgomotele în legătură cu filmul se poate folosi cu succes fonograful, fiind relativ ușor de a pune de acord cu ajutorul unor legături electrice, filmul și fonograful. Pentru o sală de cinematograf, lucrurile se complică cu megafoane, cu două fonografe care să funcționeze pe rând, astfel încât plăcile să poată fi schimbate, cu sonorizarea neîntreruptă, etc. Filmul vorbitor, întemeiat pe fonograf, a dat rezultate cu totul nesatisfăcătoare și uneori comice, pentru că nu odată s'a întâmplat ca, în timp ce artistul salută și mulțumește, fonograful să continue partea muzicală.

Nu mai relevăm inconvenientul supărător de a observa că mișcarea buzelor rămâne fără legătură cu articularea cuvântului care se aude. Combinațiunile cele mai ingenioase între filmul mut și gramofon n'au dat de loc rezultatele care se scontau la început.

Astăzi filmul sonor și vorbitor se realizează pe alte baze.

Astăzi cuvântul este fotografiat pur și simplu. E și aceasta o nouă minune a științei. Vom încerca să arătăm cum este cu puțință acest lucru, fără însă a ne ocupa de chestiunile de amănunt, ca de pildă înlăturarea sgomotelor care nu trebuiesc înregistrate.

Filmul mut are o bandă pe margine, pe care s'au fotografiat sgomotele și cuvintele care însoțesc acțiunea, astfel încât s'a realizat o perfectă concordanță între ele. Și acum să pătrundem în subiectul nostru, punând în evidență numai schematic funcționarea filmului sonor.

Telefonul, precum se știe, este format dintr'un sistem care înregistrează energia sonoră. Vibrațiunea sonoră produce variațiuni în fluxul electric al unui circuit, iar variațiunile electrice sunt retransformate la capătul celălalt al firului în energie sonoră. De aici însă, până la fotografierea sunetului era o prăpastie greu de trecut. Și totuși nimic nu e prea greu pentru geniul omului. Iată cum s'a procedat. S'a introdus în circuitul electric un galvanometru. Galvanometrul este un aparat destul de simplu, prevăzut cu un ac oscilator care înregistrează trecerea unui curent. Oscilațiunile acului sau, mai exact, devierea acului, este în raport cu fluxul electric.

Vibrațiunile sonore au însă o asemenea frecvență pe secundă, încât galvanometrul obișnuit le opunea o inerție. Cu alte cuvinte, numărul vibrațiunilor sonore într'o secundă nu era urmărit cu fidelitate de acul galvanometrului. Față de numărul mare de oscilații sonore într'o secundă, galvanometrul obișnuit era un instrument barbar.

Atunci, un învățat inginer francez a perfecționat galvanometrul. Cum? E o problemă prea complicată. E de ajuns să spunem

că a suspendat acul cu ajutorul a două fire, iar între fire a așezat o oglindă de proporții minuscule. Aparatul astfel modificat, urmărirea de aproape variațiunile fluxului electric imprimate de vibrațiunile sonore. Să lăsăm acum, printr'o pantă, să cadă pe oglindă o rază de lumină. Raza de lumină va fi reflectată. Putem cu ușurință să facem această rază reflectată să cadă pe marginea peliculei filmului, și ca orice rază să impresioneze pelicula fotografică. Am spus că energia sonoră produce variațiuni ale fluxului electric din circuit, aceste variațiuni sunt fidel înregistrate de galvanometrul perfecționat (oscilograf) și adăogăm oglinda este imperceptibil deplasată din poziția ei normală cu fiecare vibrațiune. Deplasările micii oglinzi imprimă deviații razei de lumină, care se reflectă în ea, întocmai cum raza care vine dela soare și cade pe o oglindă în mâinile noastre este deplasată la fiecare mișcare a oglinzii.

Acțiunea se desfășoară și este filmată, dar, odată cu ea, are loc și înregistrarea fotografică a șgomotelor, a vorbelor, a muzicii, înregistrare care se traduce printr'o bandă dantelată în marginea filmului.

Prin aceasta s'a realizat o perfectă legătură, o desăvârșită concordanță între mimică și expresia ei sonoră. Procedeu acesta de fotografiere a cuvântului este cunoscut sub numele de *procedeu de densitate variabilă*, spre a se deosebi de o a doua metodă care se numește *procedeu cu densitate constantă*. În acest din urmă caz, se pune în locul oglinzii o bucată de sticlă care este traversată de raza de lumină, rază care trece mai departe și impresionează filmul. În acest mod, nu se mai obține o bandă dantelată, un spot dantelat cum se spune, ci o bandă cu margini paralele, numai că banda pe lungimea ei e mai slab sau mai tare impresionată. Diferența de impresiune în lungimea bandei se obține prin așezarea într'un mod special a oscilografului, așa fel încât sticla cea mică oscilând lasă să treacă o cantitate mai mare sau mai mică de lumină.

Iată, dar, cum s'a ajuns la surprinzătorul rezultat, la fotografierea sunetelor. Transformarea impresiunii fotografice, din nou în energie sonoră, este partea a doua a problemei filmului vorbitor. Am scurtat problema de toate dificultățile tehnice, ca să subliniem numai principiul. Se înțelege însă că tehnica filmului vorbitor este legată de o sumă de complicațiuni interesante care arată mereu ingeniozitatea spiritului omenesc.

* * *

Imaginaea cuvântului transformată în sunet. Am arătat cum s'a obținut fotografierea cuvântului. Cu ajutorul unui galvanometru, ingenios modificat, energia sonoră, producătoare de vibrațiuni cu

înraurire asupra fluxului electric al unui circuit, este imprimată pe banda filmului.

În modul acesta, s'a putut realiza o perfectă concordanță între acțiunea filmului și sgomotele sau cuvintele care îl însoțesc. Să vedem în ce mod s'a reușit să se redea viață cuvântului fotografiat; cum s'a reușit să se transforme din nou în sunet imaginea cuvântului.

Se ridică aici o problemă din cele mai grele, pentru că procesul nu e reversibil. Nu e suficient, cu alte cuvinte, să se treacă o rază de lumină în sens invers prin banda imprimată, să urmeze drumul către punctul de plecare pentru ca să restituim energia sonoră.

Iată cum s'a soluționat această importantă problemă, care a făcut posibilă realizarea filmului sonor și vorbitor. Să revenim la circuitul microfonului (al telefonului) de care am pomenit mai sus și în acest circuit să introducem o bucată de seleniu. Seleniul este un element, un corp simplu, din categoria metalelor, bun conducător de electricitate, lăsând cu ușurință curentul electric să-l străbată. Prin urmare, intercalând în circuitul microfonului o bucată de seleniu, nu se va întâmpla nimic excepțional. Curentul va curge ca și mai înainte. Să facem însă o modificare și anume să lăsăm să cadă pe bucata de seleniu un fascicol de raze luminoase. Vom constata că intensitatea curentului este mărită; fluxul electric este sporit. Studiind mai de aproape fenomenul, vom observa nu numai că fluxul este crescut, dar și că intensitatea lui depinde de cantitatea de lumină care cade pe bucata de seleniu; anume variațiunile fluxului electric sunt proporționale cu lumina care le produce. Dintr'odată, problema se simplifică. Razele de lumină, care străbat banda pe care s'au imprimat cuvintele, sunt aduse să cadă pe bucata de seleniu, intercalată în circuitul microfonului, și se înțelege că lumina fiind variabilă va modifica neconținut fluxul electric, iar microfonul, înregistrând toate aceste fluctuații, va vibra și va dărui urechii noastre energie electrică transformată în energie sonoră. Un sistem obișnuit de amplificare ne va da posibilitatea să auzim bine toate sunetele produse de microfon.

Bucata de seleniu se numește celulă cu seleniu.

Modul acesta de sonorizare nu este însă cel mai bun, astfel că vom menționa mai jos un al doilea procedeu întrebuințat pe o scară mai întinsă și care utilizează celula fotoelectrică. Să dăm câteva lămuriri preliminare. Invățăatul Hertz observase în 1887 un fenomen curios, cunoscut de atunci sub numele de «efectul Hertz». Iată în rezumat acest ciudat «efect Hertz». Hertz observase că între poli unii excitator electric, alimentat de o bobină Ruhmkorff, scânteia electrică se produce cu mult mai ușor dacă se lasă să cadă un fascicol de lumină pe tijele excitatorului. Altfel

spus, trecerea curentului electric este înlesnită de faptul că poli excitatorului sunt luminați. El a mers mai departe, și a precizat că înlesnirea trecerii curentului electric nu depinde decât de luminarea polului negativ. A constatat, de asemeni, că lumina galbenă, roșie, verde, etc., se comportă diferit, înlesnind mai mult sau mai puțin trecerea curentului. Multă vreme fenomenul a rămas ne explicat. Astăzi, cu ajutorul teoriei electronice, fenomenul a fost lămurit. Curentul electric nefiind, în concepția electronică, decât o curgere de electroni, luminarea polului negativ excită, activează, smulge o cantitate mai mare de electrică polului negativ și astfel curentul trece cu mult mai lesne.

Să construim, așa dar, celula fotoelectrică. Vom lua atunci un tub care să conțină un gaz la o presiune convenabilă și vom introduce la extremitățile tubului doi electrozi, cu grije ca electrodul negativ să fie format dintr'un metal foarte sensibil la efectul Hertz. Sensibilizarea electrodului negativ, a catodului, se face învăluind polul negativ cu un strat subțire de sodiu sau potasiu, aceste metale fiind particular de sensibile, posedând proprietatea de a arunca o importantă cantitate de electroni în momentul când sunt izbutite de radiațiunile luminoase. Iată dar, cum este alcătuită celula fotoelectrică. Așezând în circuitul microfonului de data aceasta o celulă fotoelectrică și dispunând-o astfel încât polul ei negativ să primească fascicolul de lumină care traversează banda imprimată a filmului, vom realiza exact același efect ca în cazul seleniului, cu deosebirea că celula fotoelectrică, având o sensibilitate infinit mai mare, efectele vor fi cu mult mai puternice.

Pe aceste principii, expuse sumar, se întemeiază feluritele procedee care permit scoaterea sunetului sau a vorbei din tiparul mort al fotografiei.

Fotografierea sunetului și restituirea lui realizează împreună filmul sonor și vorbitor.

AL. MIRONESCU

RAPORTUL VAN ZEELAND

Ideea de libertate a comerțului internațional a urmat după război o ciudată evoluție. Odinioară, ea venea în contradicție cu protecționismul vamal (industrial). Astăzi, ea este tot una cu întoarcerea la protecționismul vamal moderat — antinomic — de altădată.

Cu acest înțeles, agitația pentru normalizarea raporturilor economice internaționale pe baza ideii unui comerț liber a fost reluată în primăvara anului trecut. Occidentali, iubitori ai ideilor

generoase, amăgeau din nou Europa cu optimismul și încrederea lor în bunăvoința statelor de a părăsi politica izolării economice. Se mersese departe: până la proiectul înșelător al unei noi conferințe economice mondiale.

Primul contact cu realitatea a făcut ca prudența să înlocuiască avântul dela început. Entuziasmul romanțios al unor spirite încrezătoare în bunele oficii ale inteligențelor conducătoare ale statelor europene a fost potolit, pentru a da pas necesității unui studiu premergător al împrejurărilor de fapt și al căilor de urmat, în lumina căruia ar fi să se desfășoare o acțiune de refacere a economiei internaționale.

Astfel, la 3 Aprilie 1937, guvernele britanic și francez, de comun acord și cu guvernul belgian, au încredințat d-lui Van Zeeland — pe atunci prim ministru al Belgiei — misiunea gingașe de a deschide « *o anchetă asupra posibilității de a se obține o reducere generală a măsurilor de contingentare și a altor obstacole ce stau în calea comerțului internațional* ».

Această rezoluțiune comună ar putea să înșele asupra obiectului esențial al anchetei acesteia. Căci ea este formulată ca o temă pur economică. O problemă care țintește să înfățișeze doar ideea unei schimbări în politica comerțului exterior, a tuturor statelor. O problemă cu soluțiuni de cadru mărginit.

Aceasta este însă numai aparența. Tema dată d-lui Van Zeeland — în calitatea sa de mandatar a două mari puteri și al țării sale — cuprinde două idei: una circumscrisă, « măsurile de contingentare »; și a doua: *alte* « obstacole ce stau în calea comerțului internațional », idee neîngrădită de nici un fel de limită, dând puțința unei contribuții de *concepție proprie* a problemei, deci câmp deschis pentru o viziune cât de largă, mai exact, cât *mai* largă, cât mai cuprinzătoare și anume: în măsura în care cunoașterea aprofundată a realității, prin acțiunea de informație întreprinsă, îngăduia și îndatora pe autor să o facă.

Ceea ce putea fi de un interes practic într'o asemenea problemă « economică » de intensă actualitate, nu era materialul tehnic ce se putea culege, ci *perspectiva justă*, concepția lucrurilor, în funcție de care erau a se arăta propunerile și sugestiile de cuviință. Ancheta viza o problemă *de stat*. De stat economic internațional. Ea nu mai putea fi dată deci pe mâna experților și nici încredințată unei mentalități de expert. Metoda aceasta fusese experimentată la 1927 și chiar la 1933. Ea trebuia să fie examinată de un om de stat, cu condiția de a se purta *ca om de stat* în atacarea problemei și soluțiunilor. De aici, desemnarea raportorului în persoana d-lui Van Zeeland. « Alte obstacole » în calea refacerii economice internaționale nu puteau să însemneze numai reglementări de politică economică. Nu era vorba, nu putea fi

vorba, de obstacole formale, juridice; ci de obstacole *de orice natură*, care împiedică efectiv circulația internațională a mărfurilor, a capitalurilor și a creditelor, precum și a mijloacelor de plată.

Era *singura* justificare a anchetei inițiată de cele trei țări. Și depindea de mandatarul acestor țări să trateze tema în termenii ei proprii, în cauzele profunde ale situației, pentru a nu staționa în limitele condiționărilor ei juridice și tehnice.

Insistând o clipă asupra caracterului real al acestei anchete, o facem pentru a fixa dela început criteriul, singurul criteriu valabil, față de care se poate emite o judecată de fond asupra concepției raportului Van Zeeland.

* * *

Dar mai înainte de a păși la vre-un comentariu, vom face, pentru cititori, o scurtă prezentare a cuprinsului acestei lucrări.

Raportul are trei părți: *a)* un preambul, în care se compară soluția colaborării economice internaționale cu regimul autarhiei; *b)* o parte privitoare la « principalele obstacole directe ce stau în calea comerțului internațional și mijloacele de a le atenua »; și *c)* o a treia parte, care se ocupă de « condițiile generale ale succesiunii » acțiunii de reconstrucție economică generală.

În cadrul preambulului, d. Van Zeeland face observația că nici o țară nu a scăpat de efectele depresiunii economice, oricare i-ar fi fost bogăția și mijloacele, și independent de gradul de autonomie economică de care ar fi dispus în raporturile cu economia internațională. Teoreticește totuși, d-sa crede posibilă autarhia, cu condiția de a se aplica la o piață națională destul de largă și sub un regim de putere de excepțională autoritate.

D. Van Zeeland prezintă apoi o recapitulație a constatărilor făcute în cursul acțiunii sale de informare: 1. cea mai mare parte dintre factorii politici răspunzători admit superioritatea colaborării economice internaționale asupra sistemelor de izolare; 2. dacă un consens asupra principiului există, atitudinea acelorași factori devine reticentă din clipa în care se cer sugestii concrete; nimeni nu vrea să facă cel dintâi pas; 3. « pare cu puțință de a se încerca cu oarecari sorți de izbândă o acțiune în sensul colaborării internaționale ». Această ultimă constatare a făcut pe d. Van Zeeland să adune un mănunchi de sugestii și propuneri, care — « aplicate laolaltă — ar fi . . . de natură să asigure un avânt nou realizărilor economiei internaționale și ar oferi, economiilor naționale care ar accepta programul, avantaje certe de lungă durată ».

În a doua parte a raportului, d. Van Zeeland studiază « principalele obstacole directe ale comerțului internațional și mijloacele de a le reduce »: obstacole economice și financiare.

Primul obstacol economic important îl constituiesc barierele vamale. Raportul nu vizează regimul tarifelor vamale moderate, care permit, în genere, egalitatea de concurență pe piața internațională, datorită nivelului nu prea urcat al taxelor vamale; ci tarifele vamale (de după 1929), ale căror taxe, foarte ridicate la anumite capitole, depășesc nivelul incidenței tarifare medii, transformând taxa vamală într'un obstacol diferențial în calea comerțului produselor care se bucură de asemenea protecție.

Raportorul nu crede posibilă o reducere a nivelului tarifelor în împrejurările actuale, reducere la care nici un stat nu ar consimți. D-sa propune o soluție mai puțin pretențioasă: angajamentul guvernelor că nu vor generaliza regimul ultra-protecționist și că vor urmări în viitor o tendință de treptată reducere generală a taxelor ce depășesc în mod exagerat incidența tarifară medie; apoi: desființarea prohibițiilor și a restricțiilor la exportul materiilor prime. Metoda: « pare că în starea actuală a lucrurilor, negocierea de acorduri comerciale *bilaterale, bazate pe clauza națiunii celei mai favorizate*, rămâne una din metodele cele mai eficiente pentru a reduce piedicile vamale ». Clauza națiunii celei mai favorizate nu e concepută în mod exclusivist; ea lasă loc și pentru clauzele regionale, atunci când acestea nu tind la discriminățiuni, ci numai la coborîrea nivelului taxelor.

Al doilea obstacol de natură economică este protecționismul indirect, consistând din măsuri sanitare ce lovesc în special exportul agricol; din măsuri de protecție exagerată, sub pretext de combatere a dumpingului; și dintr'o practică de specificări tarifare prea amănunțite, menite să favorizeze anumite produse naționale, sub aparența unei insistențe de ordin tehnic, general. Raportul preconizează acordurile bilaterale concepute din punct de vedere tehnic, după formulele studiate la Liga Națiunilor, uniformizarea nomenclaturii vamale, după tipul genevez, precum și o procedură de conciliațiune și arbitraj pentru a se putea soluționa, delacaz la caz, abaterile în sensul agravării protecționismului indirect.

Al treilea obstacol economic îl constituiesc contingentările. Pentru înlăturarea efectelor negative ale acestora, autorul recomandă suprimarea contingentelor, care împiedică exportul industrial, și înlocuirea lui cu suprataxe vamale temporare și cu un sistem de « contingente vamale »: pentru cantitățile importate în cadrul contingentului, s'ar așeza o taxă vamală normală, iar pentru importul aceluiași produse peste cotă, o taxă vamală sporită sau chiar progresivă. Cât privește contingentele care lovesc exportul agricol, raportorul încearcă un fel de justificare a lor, referindu-se exclusiv la comerțul produselor agricole de sezon, alterabile (!). Altminteri d-sa se declară în principiu pentru suprimarea treptată a contingentelor.

Ca obstacole financiare, d. Van Zeeland menționează mai întâi turburările monetare; variațiunile subite ale monetelor și manevrele, care introduc instabilitatea raporturilor paritare dintre monete, crează incertitudine și dau naștere la curente monetare anormale, îngreunând circulația creditului. În al doilea rând, subliniază restricțiunile în materie de transfer, care împiedică efectiv comerțul, prin nelichiditatea (reglementată) a conturilor, prin imposibilitatea lichidărilor triunghiulare, prin absența multilateralității curentelor de schimb. Ca soluție, d. Van Zeeland preconizează reconstituirea unui etalon internațional al valorilor. D-sa recunoaște că o reînțocire la etalonul aur este astăzi o imposibilitate. Această soluție ar fi mai curând o soluție de încoronare a unei serii premergătoare de eforturi eficiente. Iar ca « soluție de așteptare »: extinderea acordului monetar tripartit, la care au aderat până acum și Belgia și Olanda și Elveția. (!) Se recomandă de asemenea un angajament internațional de lungă durată prin care « interesații s'ar pune de acord, pentru a defini paritățile reciproce ale monetelor lor, unele față de altele, și s'ar angaja de a menține eventualele variațiuni ale acestora între anumite limite ». În ce privește transferurile financiare, d-sa constată că nu numai piețele debitoare, dar și cele creditoare au restrâns posibilitățile de circulație a creditelor peste hotare, împiedicând în deosebi contractarea împrumuturilor cu bază de subscripție publică.

D. Van Zeeland preconizează desființarea clearingurilor și regimurilor de control al schimburilor pe etape. Mai întâi, s'ar proceda la o lichidare a trecutului printr'o consolidare financiară a arieratelor pe termen lung; în faza următoare, s'ar trece la acordarea de facilități de credit țărilor astfel ușurate de sarcinile trecutului, aplicându-se metoda « creditelor reciproce », înăgurată de Banca Reglementelor Internaționale, sau metoda constituirii unui *fond comun* pentru « finanțarea operațiunilor financiare legitime », fond al cărui gestionar ar fi aceeași bancă. Această fază de tranziție ar permite în timp, trecerea la un regim de libertate și de încredere, la o circulație normală a creditelor și mijloacelor de plată.

În această concepție, ceea ce trebuie realizat în ordinea libertății de circulație a « fondurilor », trebuie să meargă mână în mână cu tendințele și realizările în direcția eliberării comerțului de mărfuri însuși.

În partea a treia a raportului său, d. Van Zeeland cercetează condițiunile generale ale succesului soluțiunilor preconizate. În această ordine de idei, sunt interesante câteva constatări făcute asupra situației de fapt. Astfel: nu există state doritoare ale unei libertăți de schimb absolută, după cum nu există nici state care să poată justifica un ideal de autarhie absolută; în comerțul practic,

un sector tot mai important îl ocupă unitățile economice publice sau tutelate de stat. Determinarea direcției curentelor comerciale este din ce în ce mai mult în mâna statelor; statul este acela care — după considerente de interes economic național, după criterii pur politice uneori — decide asupra orientării curentelor de mărfuri, prin puterile sale constituite; originea tendinței către autonomia economică națională sunt variate, ele plecând dela concepții felurite: de ordin politic, social (șomaj), economic. Adăogăm: de ordin monetar. În sfârșit, « politica protecționistă a țărilor producătoare de materii prime se întoarce... contra lor, în timp ce dăunează și celor pe care ele le socoteau printre clienții lor tradiționali ».

Mai departe, d. Van Zeeland enumără piedicile de fapt în calea bunei funcționări a relațiilor economice internaționale, așa cum ele s'au făcut evidențiate în întrevederile pe care le-a avut. Pentru unii, dificultatea esențială este *inegala repartiție a materiilor prime*, mai bine zis, a *izvoarelor* de materii prime, — (și deci nevoia redistribuției coloniilor). Pentru alții, protecționismul țărilor cliente ale exportului lor. Pentru alte state, inegala distribuție a capitalurilor și incomprehensiunea economică a piețelor deținătoare a fondurilor. Alții văd originea răului sub un aspect demografic: lipsa de libertate a migrațiunilor. O problemă care constituie o mare piedică în ce privește normalizarea circulației creditelor este pentru țările capitaliste dificultatea aranjării datoriiilor politice. O altă categorie o formează argumentele referitoare la incertitudinea creată de conflicte locale și în special de reînarmarea generală care imobilizează fonduri importante înlăuntrul granițelor, făcând dificilă o eliberare a exportului de capitaluri; în sfârșit, « *numeroși sunt acei care susțin că îngrijorările de ordin politic sunt un element determinant în actuala stagnare economică* ». D. Van Zeeland nu se îndoiește că înfrângerile succesive « ale dreptului internațional » au efecte « funeste » asupra economiei internaționale, cerând respectarea « regulilor legii internaționale ».

Ce sugestii concrete consacră d. Van Zeeland în concluzia raportului ?

a) In problema colonială: în primul rând, revizuirea mandatelor, desnaționalizarea și internaționalizarea lor; în al doilea rând, generalizarea sistemului porților deschise (aplicat în bazinul Congoului) și asupra celorlalte colonii. Pentru coloniile cărora nu li s'ar aplica una din soluțiile de mai sus, d-sa propune crearea de companii privilegiate de exploatare a bogățiilor naturale, cu capital format prin subscripție internațională repartizată după criterii obiective (sic !), cu conducere care să lucreze în cadrul unei misiuni strict economice, « cu garanții serioase de imparțialitate » (!).

b) În problema materiilor prime: acorduri bilaterale între colonii și statele industriale, pentru schimb de produse coloniale contra produse industriale, furnizate în cadrul executării unor planuri de mari lucrări publice în colonii: căi ferate, drumuri, poduri, porturi, etc., finanțate de metropole. D-sa mai propune și un sistem de garanții de drept pentru garantarea proprietății private în teritoriile coloniale. Arată, de asemenea, necesitatea unor garanții de ordin politic.

Finalul raportului prezintă formula de realizare a măsurilor de refacere a economiei internaționale și anume: « *un pact de colaborare economică internațională* », care ar cuprinde două părți: una negativă, referitoare la angajamentele împotriva practicelor dăunătoare comunității pactului; și alta pozitivă, pentru reglementarea unei proceduri de examinare binevoitoare a tuturor dificultăților și problemelor ce s'ar ivi: studii în comun, sugestii și propuneri, colaborare în execuție, — folosindu-se dela început organisme economice și financiare cu funcțiune internațională, cari există și astăzi, cum ar fi: Societatea Națiunilor, Banca Reglementelor Internaționale, Institutul Internațional de Agricultură, Camerele de Comerț Internaționale.

Care ar fi *metoda* de realizare a pactului?

Intr'o primă etapă: contactul între marile puteri: Anglia, Franța, Statele-Unite, Germania, Italia. Un contact preparator, informativ, pentru stabilirea unei ordine de zi și a unui chestionar general, luându-se ca bază de discuție, raportul Van Zeeland. Acest chestionar este menit să aducă adeziunea celorlalte state, în vederea încheerii pactului. Intr'o a doua etapă: constituirea unui organism central pentru colectarea răspunsurilor, evidențierea dificultăților și realizarea unui « program de acțiune constructivă ». În sfârșit, etapa a treia ar fi consacrată definitivării și semnării acordului.

* * *

Examinarea raportului Van Zeeland ne conduce la două feluri de observațiuni: unele privitoare la modalitățile tehnice ale problemelor discutate și altele referitoare la concepția de bază a lucrării.

Prima observație: nu se poate concepe o « reducere » a obstacolelor în calea schimbului internațional, fără o părăsire a politicii de izolare economică. Este ceea ce obligă pe anchetator să se ocupe de această problemă chiar în partea întâi a raportului. Atât doar că ea poate fi concepută și pusă în mai multe feluri. Și asupra acestui aspect, trebuie să stăruim o clipă. Economia internațională este de esența sistemului capitalist. Metoda de izolare a unor economii naționale, de participare descrescândă la

schimbul internațional, iese din cadrul resorturilor normale și caracteristice ale sistemului; reprezintă o metodă de excepție. Anumite cauze, care sunt a se cerceta, constrâng statele la asemenea practice de excepție, în dauna uzanțelor ortodoxe. Autarhia nu este însă un *alt sistem* economic.

D. Van Zeeland prezintă lucrurile sub forma unei paralele simple, de avantaje și desavantaje ale unui regim de colaborare (adică de circulație economică normală între națiuni, deci de echilibru în cadrul sistemului) față de tendințele autarhice. La ce se poate ajunge prin acest procedeu? La o alternativă de preferințe teoretice, care, de o parte și de alta, pot avea aderenți și argumente. La conflicte de ideologie. Prin urmare, la nimic pozitiv.

Chestiunea nu poate fi niciodată soluționată prin formule de concertare a partizanilor unei preferințe împotriva aderenților celeilalte preferințe doctrinale. A aduna la un loc națiunile ce sunt pentru libertatea comerțului internațional, împotriva autarhiei, poate fi o idee — o idee gratuită! — dar nu o *politică*. Problema fiind: a cunoaște și a înlătura cauzele *de orice natură* care împing anumite regiuni în brațele falsului ideal autarhic. Rostul și sinceritatea unei lucrări ca raportul Van Zeeland implicau un punct de vedere aplicat faptului în sine, iar nu o revistă formală a unui material de informație, elaborat în schemă alternativă. Idealul de normalizare a economiei internaționale presupune tocmai înlăturarea pozițiilor paralele. Economia mondială va putea fi descătușată, nu în funcție de abilitățile diplomației economice, ci prin dispariția, sau prin acțiuni care să ducă la dispariția condițiilor de fapt care dau utilitate practicelor autarhice.

Raportul are acest defect de perspectivă. În cadrul căruia, cu aerul unui matur simț de echitate, raportorul concede ca avantaj al politicii de izolare economică, faptul de a fi făcut dovada extensibilității pieței interne, în statele respective. Este de remarcă că extensibilitatea pieței interne, demonstrată de regimurile cu tendințe autarhice, se referă la extinderea pieței pentru producția națională. Nu este zis că dacă bariera vamală și restricțiunile ar fi mai puțin riguroase pentru comerțul exterior, extensibilitatea a pieței interne nu ar putea evolua mai departe, demonstrând un lucru lesne de înțeles: că intensitatea absorbției economice a mărfurilor și a brațelor de muncă nu este la maximum într'o economie izolată, ci într'un sistem dezvoltat de circulație internațională a produselor și fondurilor. Extensibilitatea pieței interne nu este în mod necesar un fenomen opus extensibilității pieței internaționale. Așa încât, concesiă făcută de d. Van Zeeland regimurilor autarhice rămâne a fi socotită numai o notă curtenitoare a raportului.

A doua observație: pe când împotriva contingentărilor importului de produse industriale, d. Van Zeeland se pronunță în mod categoric, în ceea ce privește contingentările importului de produse agricole, d-sa are o atitudine cel puțin bizară. Motive nemărturisite opresc pe raportor de a pune chestia fațăș. D. Van Zeeland se preface, numai, a o trata. Ignorând cu totul problema cerealelor, d-sa depune o suspectă insistență cu privire la importul unor produse agricole « de sezon », alterabile, pentru care contingentările ar fi necesare, în scop de a se evita apariția intempestivă pe piața de import a acestor produse, « în cantități nelimitate ». În ierarhia preocupărilor « mondiale » ale raportului, legumele și fructele ocupă un loc de frunte, sub aspectul alterabilității lor. Exportul agricol pare a nu avea nici o legătură cu chestiunea refacerii pieței internaționale. Cu prea multă abilitate, autorul raportului ajunge astfel la o lipsă de tact elementar, pe lângă dovada unei nesincerități evidente.

A treia observație confirmă caracterul tendențios al atitudinii raportorului în aceeași chestiune. În partea III-a a raportului său, d. Van Zeeland constată că protecționismul actual al țărilor agrare și producătoare de materii prime se întoarce împotriva lor. Este un cerc vișios, pe care d. Van Zeeland îl impută țărilor neindustriale. Deși este știut că toate măsurile restricționiste din aceste țări au fost adoptate, ca urmare a regimurilor similare, instituite în țările de export industrial. Inițiativa organizării acestui cerc vișios aparține acestora din urmă.

A patra observație: tot în partea a treia a raportului, atinând « miezul problemei », d. Van Zeeland se întoarce la un vechi postulat economic. Vechi cât și Economia politică: « trebuie în definitiv — scrie d-sa — să convingem o sumă de țări, de a atenua sau de a renunța la măsurile de apărare autonomă. . . . și de a se reintegra într'un sistem mai complet de diviziune internațională a muncii ». Anchetatorul face o aluzie — mai bine zis se mulțumește să subînțeleagă — un fenomen pe care nu-l numește: industrializarea regiunilor economice naturale și reagrarizarea țărilor industriale. Cu siguranță că procesul nu merita să fie subtilizat, — ci examinat. Într'un spirit comprehensiv, fără prejudecăți și fără predilecție pentru regretabile formule paseiste.

A cincea observație: deși raportorul se dovedește a rămâne până la capăt un incorigibil profesionist al soluției de participare universală la un acord economic, am văzut, totuși, că, la un moment dat, d-sa recunoaște că procedul eficace de intensificare a comerțului între națiuni îl vor constitui tot acordurile bilaterale încheiate pe baza clauzei națiunii celei mai favorizate. Și ceea ce e interesant, este faptul că d-sa nu concepe aplicarea acestei clauze într'un mod exclusivist: rămân a fi admise deopotrivă

clauzele regionale, atunci când ele nu vizează discriminațiuni, ci numai reducerea tarifelor. Dar cum clauzele de preferință regională — oricare le-ar fi obiectul — sunt derogări practice dela clauza națiunii celei mai favorizate, a admite această concesie este a recunoaște că lucrurile vor trebui să evolueze organic, fără o reluare a clișeeilor-tip de altădată ale regimului de libertate, — pentru ca o refacere a economiei internaționale în condiții ușurătoare să aibă loc. Această « scăpare » este după părerea noastră, mai prețioasă decât întreg raportul, pentrucă ea spune mai mult decât sugestiile inaplicabile ale raportorului. E o poartă deschisă spre adevăr, dincolo de care însă autorul nu pășește.

O ultimă observație: d. Van Zeeland postulează reconstituirea unui etalon monetar internațional. Deducem că nu poate fi vorba decât de o reîntoarcere la etalonul aur. În aceeași clipă, d-sa părăsește însă pista, din convingerea că reîntoarcerea la aur este astăzi o imposibilitate.

Totul pare a fi în ordine. Atât doar că ancheta avea tocmai rostul de a stăruii asupra obstacolelor și imposibilităților! Ar fi fost necesară, adică, *cel puțin* o analiză a aspectelor și cauzelor adânci ale acestei imposibilități! O analiză fără menajamente. Fără a se trece de pildă peste constatarea că unele state, astăzi doritoare de echilibru în economia internațională, au recurs ele mai întâi la manevre monetare extraordinare, care au provocat desarticularea sistemului etalonului internațional. Fără a se neglija, în special, problema aurului! Dacă factorul monetar nu poate fi de loc trecut cu vederea în procesul echilibrului unei economii naționale, *a fortiori* în economia schimburilor internaționale el joacă un rol substanțial. Mai substanțial decât l-au bănuit până astăzi economiștii.

Când cunoaștem rezultatele practice ale acordului monetar tripartit, din punct de vedere al mișcării internaționale a mijloacelor de plată-aur pe piețele ce formează comunitatea acordului, recomandăția extinderii acordului tripartit nu poate să apară decât ca o expresie a desinteresului d-lui Van Zeeland pentru problemă.

* * *

Ceea ce însă dă de gândit, în acest elaborat, nu sunt atât inadvertențe ca cele de mai sus, — cât perspectiva în care autorul lui a crezut nemerit să se așeze.

Dacă avem în vedere dimensiunile, și interesul pe care îl prezintă problema dată în studiul d-lui Van Zeeland, ca delegat al unor mari puteri, cea dintâi întrebare pe care trebuie să ne-o punem este dacă d. Van Zeeland și-a înțeles misiunea conform cu natura problemei și dacă d-sa a urmat o metodă adecuată.

Sub acest raport, concepția d-lui Van Zeeland este o concepție falsă. Ceea ce izbește pe cetitor în lucrarea întocmită de fostul

prim-ministru belgian, este conștiințiozitatea adunării materialului informativ, raționala sistematizare a datelor culese, competența formulărilor privitoare la stările economice, atribute ale unui specialist a cărui misiune ar fi fost de a pune problema într'o formulă tehnică. Și d. Van Zeeland s'a considerat expert, cu toate că — după cum am arătat — mandatul d-sale avea caracterul unei misiuni *politice* care cerea viziunea realistă a omului de stat. Acest lucru reiese clar din lucrarea ce prezintă, deși d-sa are impresia că ar fi depășit poziția bunului tehnician atunci când spune undeva, că «esențialul misiunii» d-sale nu e numai «de a defini teoretic dificultățile și nici numai de a indica mijloacele care — aplicate — ar putea să le rezolve», ci și acela de a arăta «metodele care au sorți de a fi admise efectiv» de toate țările. Iluzie! Pentrucă, la sfârșit, d-sa face tocmai propunerea care are cei mai puțini sorți de a fi admisă «efectiv» de toate țările.

În preambulul raportului său, d. Van Zeeland arată că este vorba de o problemă de ansamblu și că ea cere o soluție generală, care presupune asentimentul tuturor. Noi socotim că a spune că problema este de ansamblu, este a exprima ideea că *răul este general* și că normalizarea interesează pe toată lumea. Dar a face de aici deducția că desnodământul va veni dintr'o colaborare simultană a tuturor statelor, este a face o judecată cu aparență logică, dar lipsită de reazemul unor posibilități de fapt. Dată fiind ierarhia economică a piețelor, asupra cărora suveranitatea politică a statelor se exercită, ca politică economică, este clar că acțiunea de refacere a circulației economice internaționale nu poate fi rezultatul însumării contribuțiilor diplomatice ale tuturor statelor interesate.

Problema este, prin urmare, nu de a concerta statele pe cale diplomatică («pact general»), ci de a înlătura, pe cât cu puțință, condițiile — și în primul rând pe cele politice — care justifică în fapt o metodă economică de excepție (autonomie, autarhie). În acest scop, erau de văzut mai întâi cauzele care fac valabilă autarhia pe anumite piețe. Lunecând însă alături cu perspectiva justă a problemei, raportorul are sentimentul de dezolare al tehnicianului contrariat de evenimentele politice, care răstoarnă simetria tehnică a jocului. D. Van Zeeland se intristează de exemplu de succesivele încălcări ale dreptului internațional care au efecte nefaste asupra economiei internaționale, punând problema direct — pe latura sentimentală — sub formă de indignare împotriva înfrângerilor regulilor internaționale. Dar dacă aceste abateri au fost comise, aceasta înseamnă că ele au fost *posibile*. Nu încercăm nici un fel de justificare a lor, dar este de pretins oricui studiază problema, s'o privească de front, nu pieziș. Legile internaționale sunt inviolabile numai întru cât ordinea de drept exi-

stentă se bizue pe resorturi capabile să susțină o stare de echilibru politic. Pe când în realitate, dacă înfrângerile dreptului internațional, încadrate într'o concepție determinată și — din felurite puncte de vedere — condamnabilă, au fost cu puțință, aceasta e numai urmarea unei nestatornicii de fapt a ordinii de drept existente. D. Van Zeeland nu pune problema așa și, de aceea, ne prezintă o explicație platonicească a lucrurilor: totul decurge din faptul că nu se respectă « sfințenia angajamentelor ». Ca și cum viața publică internațională nu ar cunoaște raporturi, condiții și poziții specifice, ci numai principii de drept imuabile.

Pentru a concretiza, să luăm aceste două exemple: în concluzia raportului său, d. Van Zeeland recunoaște că, de o parte, problema economiei internaționale nu poate fi disociată de politica înarmărilor. De altă parte, că, în cadrul soluțiilor pe care le comportă refacerea economiei internaționale, se constată o permanentă reticență a țărilor care dețin fonduri, din preocuparea ca eventualele ușurări ce s'ar acorda circulației capitalurilor și a materiilor prime să nu fie folosite în scop de pregătire savantă a războiului. Ce urmează de aici? Urmează că pentru a desvălui situația, trebuie să avansăm cercetarea până în sectorul cauzelor politice: ale înarmărilor, ale înfrânării mișcărilor de capital și de mărfuri brute, ale stărilor existente.

Cu toate acestea și cu toate că în subconștientul autorului termenii proprii ai problemei sunt dați, (unde, și d-sa recunoaște că e timpul de a se aborda fățiș problemele internaționale), totuși anchetatorul a preferat să-și desconsidere propriul său simț de responsabilitate, cu aerul că sacrifică totul în folosul unei rigurozități de metodă (mentalitate de expert !): « în acest raport spune d-sa — cu un rău plasat zel ponderator — *mi-am interzis în mod deliberat de a aborda aspectele strict politice pe care le prezintă un mare număr de probleme ridicate* ». Psihologia acestei mărturisiri e plină de înțeles: un moment de sinceritate, cu rolul de a desvinovăți pe autorul conștient de deficiența perspectivei sale. Urmare: raportul este nesatisfăcător în fond, și deci nefolositor cauzei.

Al doilea exemplu: cu o timiditate caracteristică, d. Van Zeeland propune anumite soluțiuni pentru corectarea regimurilor coloniilor și teritoriilor sub mandate: iarăși, soluțiuni de expert priceput, soluțiuni de *reglementare economică*. Tehnicește, sugestiile se prezintă admirabil; politicește, ele sunt dovada unei pre-sumțioase comodități. Căci dacă adunăm la un loc toate soluțiunile pur economice propuse de d. Van Zeeland cu privire la colonii ele nu sunt în ultimă analiză decât o formă lipsită de curaj, de a vorbi despre o nouă repartiziune politică a coloniilor.

În altă ordine de idei, d. Van Zeeland consideră metoda pactului de colaborare drept o « metodă nouă ». Spiritul din care

se desprinde această metodă este însă identic cu acel care a dus la precedentele conferințe economice mondiale, ale căror rezultate au fost: *nule*.

Sistemul de viitor al acordurilor economice, sistemul de organizare a pieței de schimb internaționale, nu va avea să consacre o soluție generală și uniformă. Nu va apare ca o deslegare, care să fi curmat vre-o alternativă (de pildă: comerț liber sau autarhie). Nu va da unanimitate clauzei națiunii celei mai favorizate. Nu va consacra nici dispariția formelor de autonomie economică a națiunilor și nici vre-o piedică, de principiu în calea — să zicem — a formării de regiuni economice. Experiența în curs va face să evolueze și doctrina economiei internaționale. Lumea nu merge îndărăt la libertatea anarhică a schimbului privat-internațional, ci merge către o libertate organizată, *rațională*, a schimbului; — către ceea ce noi am numit: statul economic internațional.

Preferind să fie un tehnician avizat și izbutind în direcția aceasta, d. Van Zeeland și-a amenajat pozițiile într'un orizont limitat, refuzând de fapt să calculeze cu *necunoscuta* problemei. Lumea europeană a pierdut astfel un foarte bun prilej de a privi lucrurile printr'o prismă realistă și întrevăzătoare. Pare că oamenii de stat ai Europei, în mare parte, sunt încă prizonierii clișeelor retrospective, ceea ce în fapt se traduce printr'o lipsă efectivă de maturitate politică în administrarea treburilor internaționale. Raportul Van Zeeland va rămâne doar o simplă piesă de arhivă documentară.

În vreme ce procesul continuă, oamenii fac proză.

EUGEN DEMETRESCU

1 Mai 1938.

STRĂINE

LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE

Anul 26 — Nr. 296 — 1 Mai 1938

După ce s'a despărțit de Soviete, prin răsunătorul său pamflet « Retour de l'U.R.S.S. », André Gide se desparte acum și de marxism. Printre « paginile regăsite » (Pages retrouvées) pe care le publică în ultimul număr din N.R.F. și care, de altfel, în ciuda titlului, nu datează decât din vara trecută, se află o mărturisire care întrece tot ce a spus Gide până acum împotriva marxismului:

« În scrierile lui Marx, mă înăbuș. Le lipsește ceva, nu știu ce ozon indispensabil respirației spiritului meu. Am cetit totuși patru volume din *Capitalul*, cu răbdare, cu silință, studios; în plus, am cetit, dela un capăt la altul, volumul cu bucăți foarte bine alese de Paul Nizan. Din Engels, am cetit *Anti-Dühring*. Afară de asta, o mulțime de scrieri de Marx sau despre marxism. Am cetit toate acestea cu mai multă constanță și grijă, decât aș fi pus în vre-un alt studiu; de asemeni cu mai mult efort; fără altă dorință decât aceea de a mă lăsa convins, ba chiar de a mă supune, de a mă instrui. Și ies cam de fiecare dată extenuat, cu inteligența rănită parcă de niște instrumente de tortură. Imi repetam mereu: trebuie; știind bine că nu trebuie să caut acorduri, cu care marxismul nu are ce face. Dar astăzi cred că ceea ce mă stingherește mai ales, este însăși teoria, prin tot ce are ea, dacă nu de-a-dreptul irațional, cel puțin artificial (era să spun artificios), înșelător și inuman.

« Cred că o mare parte din prestigiul lui Marx vine din faptul că este dificil de abordat, astfel încât marxismul comportă o inițiere și nu este cunoscut de obicei decât prin interpuși. Este o liturghie pe latinește. Acolo unde nu înțelegi, te înclini. În toate scrierile lui Marx (cu singura excepție — poate a manifestului comunist — și încă...) gândirea lui rămâne destrămată, difuză, în stare nebuloasă; niciodată nu se strânge și nu ajunge până la densitate. Afară de cele două celebre « parole » « Proletari uniți-vă » și « nu trebuie să înțelegem lumea, trebuie s'o schimbăm » (formulă admirabilă) — nu izbutești, mergând din pagină în pagină, din capitol în capitol, să găsești o singură frază care să lovească și să se desprindă dintr'o pastă confuză... ».

« Puțin îmi pasă că scrierile mele sunt sau nu conforme marxismului. Această « frică de a fi pus la index » pe care o exprimam cândva, absurdă frică de a fi prins de cei *puri* că am greșit, m'a stingerit multă vreme, așa de mult că nici nu îndrăzneam să mai scriu. Ceea ce spun va părea foarte copilăros. Nu-mi pasă. Nu țin să vorbesc în avantajul meu, și ceea ce expun mai bucuros cred că sunt tocmai slăbiciunile mele. Dar acum am scăpat de această frică sterilizantă. Și multe voi fi învățat din această frică: da, mult mai multe decât chiar din întreg marxismul. Disciplina pe care mi-am impus-o timp de trei ani nu va fi fost fără folos; dar găsesc astăzi că e mai folositor să mă desprind de ea, decât să continui a mă constrânge ».

« Eu nu sunt marxist », exclama, se pare, Marx în ultimii ani ai vieții lui. Îmi place gluma aceasta. Cred că ea înseamnă: « Eu vă aduc o metodă nouă și nu o rețetă, nici un sistem închis, care să-l dispenseze de aici încolo pe om de orice efortare ulterioară (vreau să spun: de orice efortare de gândire). Nu vă țineți deci de vorbele mele, treceți peste ele » . . .

Câți tineri marxiști de azi, înlemnii în « dialectică », jură în numele lui Marx, cum altădată se jura în numele lui Aristot. « Cultura » lor începe și se termină cu marxismul, care le permite — cred ei — să înțeleagă tot, să judece tot; iar tot ceea ce scapă marxismului sau îl contrazice e declarat sau neînsemnat sau rău.

E remarcabil că anumiți puri teoreticieni ai marxismului așteaptă, speră și îi pretind societății și stării sociale, ceea ce nu încep de loc prin a obține dela ei înșiși. Pentru creștin, o revoluție se operează în el însuși. Aș vrea să pot spune: în el însuși mai întâi. Dar cele mai dese ori, această singură revoluție îi e de ajuns; în timp ce revoluția exterioară le este de ajuns celorlalți. Aceste două eforturi, aceste două efecte, le-aș voi complimentare și cred că adesea ele se opun destul de factice.

« Mă turbură o nevoie constantă de conciliere; este un cusur al spiritului meu; este poate o calitate a inimii mele. Aș vrea să unesc Cerul și Infernul, în felul lui Blake; să reduc opozițiunile și nu consimt să văd decât neînțelegeri în antagonismele cele mai minătoare, cele mai ucigașe. . .

« Simt astăzi pretutindeni o tristă nevoie de ură; o nevoie de a opune tot ceea ce ar trebui să se înțeleagă, să se întregească, să se fecundeze, să se unească. . . Nu naște decât distrugere din această ură ».

REVUE DE PARIS

Anul 45 — Nr. 8 — 15 Aprilie 1938

D. Stéphane Lauzanne consacră câteva pagini interesante obiceiurilor și mentalității engleze, din care redăm următoarele rânduri privitoare la presă:

Englezul își citește ziarul cu încredere și fidelitate, vrând să știe ceea ce se petrece în lume. Dacă am lua primul număr al ziarului *Times*, care a apărut la 1 Ianuarie 1788, am constata că publica o bogată corespondență

din străinătate; acest număr conține două corespondențe din Paris și Rotterdam, cu data din 25 Decembrie 1787, adică cu 7 zile în urmă; din Frankfurt cu data din 14 Decembrie, cu 18 zile în urmă, și din Constantinopol, cu data de 10 Noiembrie, cu 52 de zile în urmă. Tradiția aceasta s'a păstrat. Și ziarele de mare tiraj, așa numite populare, publică și astăzi încă, o sumedenie de știri din străinătate, care nu se găsesc în atât de mare cantitate în nici o presă din lume. Aceste știri nu sunt niciodată fabricate, ci au fost transmise prin cablu, prin telegrafie fără fir, prin poștă; ele nu au crescut în drum, grație microbului modern, *microbul expansionist*, grație căruia o telegramă de cincizeci de cuvinte poate fi transformată într'un text de o coloană sau două; ele au purces dela locul indicat, la data arătată.

Intr'o zi, John Delane, care a fost timp de 37 de ani redactor-șef al ziarului *Times* și nu a părăsit niciodată redacția înainte ca ziarul să fi fost tipărit și să-l fi citit dela primul până la ultimul rând, vede intrând în biroul său pe corespondentul ziarului din Berlin.

— Vin dela gară, spune acesta, și vă aduc o informație de cel mai mare interes. Cetiți vă rog...

Delane ia cunoștință de articol și e de părere că știrea este, în adevăr, de cel mai mare interes.

— Atunci, spune corespondentul, vă las asta. Să o publicați astă seară la rubrica *Latest Intelligence* (Ultima oră), cu data din Berlin.

— Imposibil.

— Imposibil?

— Imposibil, repetă Delane, căci informația nu e potrivită pentru *Latest Intelligence*, de vreme ce nu e încă ora 4 după amiază, știrea nu ne-a fost transmisă dela Berlin, iar d-ta ești aici...

— Văd însă inconveniente foarte grave dacă s'ar ști că știrea aceasta nu este o depeșă și nu v'a fost telegrafiată dela Berlin.

— N'aveți decât să luați trenul, să vă întoarceți la Berlin și să ne telegrafiați știrea dela Berlin... Cât timp însă voi fi redactor-șef, nu voi lăsa să treacă drept depeșă venită dela Berlin, un articol care n'a fost telegrafiat și care provine dela Londra.

Voința lui Delane a fost respectată, și informația a apărut în corpul ziarului, cu mențiunea: «*Dela corespondentul nostru din Berlin, actualmente la Londra*».

Această rigidă onestitate profesională a asigurat, timp de un veac și jumătate, strălucirea fără exemplu a informațiunilor lui *Times* și explică greutatea pe care ele o aveau în opinia publică. Dacă ne gândim la efortul pe care-l necesită asemenea principii și la sacrificiile pe care le ocazionaază, ne putem explica minunatul elogiu pe care Sir Bulwer Lytton l-a rostit în plin Parlament:

— Domnilor, dacă ar trebui să transmit timpurilor viitoare o dovadă a civilizației engleze din veacul al XIX-lea, nu aș alege nici dockurile noastre, nici căile noastre ferate, nici clădirile noastre publice, nici chiar minunatul Parlament în care ne aflăm. Nu; ca să dau această dovadă, mi-ar ajunge un singur număr din *Times*...

REVUE DES DEUX MONDES

Anul 108 — Tomul 44 — Nr. 3 — 1 Aprilie 1938

Intr'un articol intitulat « Hitler și Austria », d. Philippe Barrès se întreabă, între altele, ce valora Austria pentru Germania?

Valoarea Austriei era capitală din toate punctele de vedere. Dacă, sub o formă oarecare, Anschluss, Uniune vamală, alianță strânsă, Führerul ajungea stăpân la Viena, ar fi dobândit un mare prestigiu în Germania și în afară, și ar fi obținut din nou, înmulțit cu zece, efectul reputat cu ocazia reocupării Renaniei la 7 Martie 1937. D. Hitler este de părere că, odată anihilate alianțele Franței cu Mica Înțelegere și cu Înțelegerea Balcanică, acestea ar putea să se întorcă, puțin câte puțin, în beneficiul Germaniei. Anschlussul poate fi privit ca o lovitură groaznică adusă Cehoslovaciei, pentru care ar putea însemna, așa cum se spune în Germania, « începutul sfârșitului ». Or, Cehoslovacia este ultimul rest al victoriei, concretizată prin Tratatul din 1919. A admite ca aceste tratate să fie puse din nou în discuție ar însemna să lăsăm Germania să aducă Europa într'o stare care ar fi similară cu aceea dinaintea de 1914. Ba chiar într'o situație și mai gravă, prin faptul dispariției imperiului Habsburgilor.

Cehoslovacia și, în deosebi Boemia, alcătuiesc glacisul militar din care Franța ar putea mai bine acționa în caz de război, mai ales prin aviație, asupra punctelor vitale ale Germaniei centrale. Atât timp cât escadrelle franceze pot să aterizeze în Boemia, bombardamentul unor orașe ca Berlin, Dresda, Leipzig, München, poate fi realizat în chip masiv, și numai această primejdie apără orașele franceze. Ceva mai mult, legăturile Franței cu aliații ei dela răsărit, Polonezi, Ruși, Români, Jugoslavi rămân asigurate. Dacă Praga ar lipsi, într'un fel sau altul, alianței franceze, frontul alianțelor franceze s'ar rupe și el în mod practic, și drumul Germaniei spre Dunăre, Marea Neagră, Marea Adriatică și Orient ar fi deschis, ceea ce ar însemna pasul decisiv către succesul pangermanismului în Europa.

Insuși în interiorul axei Roma-Berlin, Anschlussul înseamnă o ruptură a echilibrului, în beneficiul Berlinului. Germania, la Viena, echivalează, mai de vreme sau mai târziu, cu Germania la Trieste. Această eventualitate reprezintă pentru Italia o situație și mai gravă decât aceea din 1915, când Austria era intactă și Roma intra în război alături de aliați ca să scape de obsesia Habsburgilor. Și oare Hitler, stăpân pe Trieste, nu va fi în stare să reia vechea politică tradițională a Austriei, de slăbire și fărâmițare a Italiei?

Pe lângă aceste avantaje politice evidente, pe care Anschlussul îl va oferi Germaniei, dobândirea bogățiilor Austriei în produse naturale, în oameni, în industrii și, mai ales, în industrii de război, vestite pentru produsele lor artileristice, poate că e cu totul secundară. Tot secundară va fi și influența pe care d. Hitler o va găsi pentru lupta sa împotriva catolicismului din Germania, prin faptul că va domni la Viena asupra unuia din centrele de influență tradițională a Vaticanului.

Toate aceste rezultate sunt bătătoare la ochi. Și când te gândești că sunt

mulți francezi și englezi care își spun: « Ce importă dacă Germanii au intrat în Austria? Doar și Austriacii vorbesc tot nemțește.

Anul 108 — Tomul 44 — Nr. 4 — 15 Aprilie 1938

D. Camille Barrère care a fost multă vreme ambasador al Franței la Roma și al cărui nume, alături de acelea ale lui Paul și Jules Cambon, va rămâne unul din cele mai ilustre ale diplomației celei de-a III-a Republici, își publică « amintirile » cu privire: la Conferința care a avut loc la Saint-Jean-de-Maurienne, în Aprilie 1917, la prima Conferință dela Rapallo, din Noembrie 1917, după înfrângerea dela Caporetto, și la garanția anglo-americană din 1919. Prima parte a acestor « amintiri » se referă la propunerile de pace separată făcute de împăratul Carol al Austriei. În primele zile ale lunii Aprilie 1917, Ribot, președintele de consiliu al Franței, comunică d-lui Barrère dorința grabnică a guvernelor francez și englez de a conferi asupra unor probleme importante în legătură cu războiul. D. Barrère se pune în legătură cu Sonnino și data conferinței fu stabilită, fără să se cunoască motivul exact al acestei întrevederi pusă la cale în toată graba.

Cum d. Barrère urma să ia parte la conferință, plecă la Paris ca să discute cu Ribot, și numai acolo află că împăratul Austriei făcuse propuneri de pace separată într'o scrisoare autografă adresată principelui Sixte de Bourbon, pe care-l însărcina să aducă această propunere la cunoștința guvernului francez. Împăratul Carol vorbea în această scrisoare cu simpatie de revendicările franceze asupra Alsaciei-Lorrena, și se obliga să intervie pe lângă imperiul german pentru a-i obține consimțământul ca aceste provincii să redevie franceze; împăratul insista asupra avantajelor unei păci încheiate repede, pe bazele indicate de el, și nu făcea decât o aluzie foarte vagă la revendicările italienești. În fond, scrisoarea sa trăda dorința de a se elibera, prin pacea aceasta, de influența și autoritatea mereu crescândă a Germaniei asupra Austriei.

Când Ribot îi comunică d-lui Barrère acest document, lectura sa suggeră ambasadorului dela Roma observațiunile următoare: 1. I se părea greu de crezut că, într'un fel sau altul, guvernul dela Berlin nu fusese informat de demersul împăratului Carol, menit să fie cunoscut și de Anglia. Poate că împăratul Wilhelm ignora textul scrisorii, însă d. Barrère nu putea admite că ar fi putut ignora și demersul care să nu fi avut astfel aprobarea Berlinului. La mijloc putea să fie deci convență și înțelegere pe sub mână între beligeranții germanici. 2. Nu rezulta nicidecum, din scrisoarea împăratului Carol, cum se credea la Paris, că Austria propunea să facă cu puterile Înțelegerii o pace separată, căci cuvântul *expres* stipulat și propunerea formală nu se găseau în scrisoare. Dacă împăratul Carol era sincer, în realitate propunea să intervie pe lângă Germania ca să o facă să accepte o pace de compromis. 3. Italia era ignorată în acest demers. Se propunea deci să se încheie o pace în afară de ea și, după aparențe, în dauna ei. Demersul imperial, dacă nu avea ca rezultat, avea cel puțin ca obiect diviziunea aliaților într'o fază critică a războiului. 4. D. Barrère socotea primejdios faptul că miniștrii italieni au fost convocați la Saint-

Jean-de-Maurienne, numai pentru a le aduce la cunoștință demersul împăratului Carol, fără să li se comunice însuși textul scrisorii. Era de părere că Sonnino este prea înțelept pentru a nu pricepe că o înțelegere cu Austria comporta sacrificarea revendicărilor esențiale ale Italiei, care alcătuia prețul intrării ei în război. Și graba cu care au fost convocați aliații la Saint-Jean-de-Maurienne, fără să li se comunice dinainte motivele conferinței, îl făceau pe Sonnino să creadă că Franța și Anglia voiau să intre în discuție cu Austria, în dorința nemărturisită ca tratativele să aibe loc pe spinarea Italiei. D. Barrère se crezu obligat să aducă la cunoștința guvernului francez că, în orice caz, Sonnino va respinge orice tentativă de conversații cu împăratul Carol.

Aceste considerații au produs o impresie adâncă asupra lui Ribot și d. Barrère crede că, dacă i-ar fi stat în putință, președintele de consiliu al Franței ar fi amânat conferința. Era însă prea târziu, convocarea se făcuse, d. Lloyd George era la Paris, grăbit să ia contact cu Italienii și aproape sigur că aceștia vor accepta. A doua zi, la o cină oferită de președintele Republicii, d. Barrère asigură pe președintele de consiliu britanic că nu trebuia să se înșele asupra punctului de vedere al lui Sonnino și că nu era nici o șansă ca acesta să consimtă să discute cu Austriacii, în asemenea condiții.

La 19 Aprilie, Ribot și d. Lloyd George sosesc la Saint-Jean-de-Maurienne unde se întâlnesc cu Sonnino înconjurat de un numeros personal diplomatic. Numai decât, după ce au luat contact, Ribot, d. Lloyd George și ministrul italian se urcă într'un vagon-salon și încep să delibereze fără asistența vre-unuia dintre diplomații prezeni. Ceea ce d. Barrère prezisese cu privire la punctul de vedere al lui Sonnino, se realizase. Ministrul italian nici nu voise să audă de propunerea austriacă. Pentru el, intervenția împăratului Carol nu avea alt scop decât să aducă discordie între aliați, cursă în care aceștia nu trebuiau să cadă. Miniștrii redactară o hotărâre, potrivit căreia, șefii celor trei guverne căzuseră de acord afirmând « că nu ar fi oportun să angajeze o conversație care, în împrejurările de față, ar fi în deosebi de primejdioase și ar risca să slăbească unitatea strânsă care există între aliați și care este mai necesară ca oricând ».

Opoziția lui Sonnino a făcut să cadă încercarea pacifică a împăratului Carol. Războiul și-a urmat cursul, și, din clipa aceea, soarta Austriei era pecetluită.

REVUE POLITIQUE ET PARLEMENTAIRE

Anul 45 — Nr. 521 — 10 Aprilie 1938

D. Jacques Lebegue scrie un articol interesant despre Germania, Marea Baltică și Țările Scandinave. Unul din articolele credinței național-socialiste este « conceptul nordic », Profesorul Petersen dela Kiel scrie: « Istoria legăturilor spirituale între Germania și Nordul este, în același timp, istoria desvoltării noțiunii de « nordic » și a noțiunii de « comunitate germanică ». Ar fi o nebunie să se nege legăturile intime între țările baltice: difuzarea Reformei lui Luther este dovada lor. Totuși, după cum există, în jurul

Mediteranei, un fel de comunitate mediteraneană, alături de lupta pentru dominația Mediteranei, și în jurul Balticeii s'a dat o luptă neîncetată pentru dominația acestei mări și lupta nu s'a sfârșit încă.

O librărie din Oslo a publicat în 1935 o lucrare foarte instructivă: *Kampen om Osterjoen*, care conține o hartă foarte instructivă: din fundul golfului Botnic până la strâmtoarea Skagerak, războaiele au opus țările nordice între ele, opunându-le, în același timp, și Germaniei și Rusiei. Astăzi, țările nordice s'au retras din luptă, și au urmărit câțiva ani o politică de pace. Cu toate acestea, ultimul născut în Baltică, Germania, nu a renunțat încă la luptă, iar marina ei este un instrument de război de mâna întâi.

În propaganda lor, Germanii se mențin adesea pe planul spiritual. Astfel au creat o « Societate nordică », al cărei Reichsführer, Dr. Ernst Timm, scria la 21 Iunie 1935, în « Stuttgarter N. S. Kurier »: « Acela care, sub pretexte tactice, disecă marea operă germano-nordică într'un complex de mici state vecine, se pune, în mod conștient sau inconștient, în afară de o mare Idee ». Or, până în prezent, această mare Idee nu se dezvoltă în concordanță cu visurile germane. În domeniul politic, Statele Scandinave s'au despărțit net de Germania. Nordul s'a îndreptat din ce în ce mai mult către Apus. În ce privește viitorul, Germanul care a scris următoarele rânduri are multă dreptate: « Este o chestiune care depinde de formația spirituală a Germaniei noi de a ști dacă Nordul mai poate sau nu mai poate fi câștigat pentru o conștiință a comunității germanice. Această chestiune nu poate fi soluționată decât prin capacitatea de creațiune intelectuală a Germaniei noi ».

Din punct de vedere strategic, coasta germană nu are decât puține baze comode, care sunt însă prea departe de țările scandinave (gurile Oderului, Kiel). Nici una din aceste baze nu au valoarea porturilor suedeze inatacabile pe mare în fundul fjordurilor lor (Karlskrona și Stockholm). Centrele industriale germane (Saxonia, Westfalia, Berlin) sunt vulnerabile în cazul unui atac din părțile frontierei sovietice unde escadrele de avioane nu pot ataca cu eficacitate; Germania este situată în centrul semicercului frontierei rusești. Iar centrele vitale ale Rusiei sunt răzlețite la mari depărtări pe un teritoriu gigantic. Din punct de vedere militar, Germania nu ar putea decât să caute să-și creeze o poziție dominantă în Baltică, făcându-și o clientelă din țările nordice.

LE MOIS

Anul 8 — Nr. 87 — 5 Aprilie 1938

În rubrica științifică, interesanta revistă enciclopedică publică un articol intitulat: *Seria elementelor chimice se lungește mereu*. În adevăr, bombardând uraniul din neutroni, Enrico Fermi a obținut substanțe radioactive noi, căroră le-a atribuit numerile atomice 93 și 94. Profesorii Otto Hahn și Lise Meitner, care au verificat experiențele lui Fermi și ale colaboratorilor săi, au arătat că noile elemente « transuraniene » obținute de Fermi puteau foarte bine să fie elemente dincolo de uraniu. De curând, Otto Hahn și Lise Meitner,

în colaborare cu F. Strassmann, au făcut noi cercetări și au reușit, plecând dela uraniu, să formeze noi elemente transuraniene, radioactive artificiale, posedând nu numai numărul atomic 93 și 94, dar și 95, 96 și 97. Prin trei procedee diferite, neutronii sunt captați de nucleele atomice de uraniu fără să se producă nici o explozie de protoni sau de particule alfa. S'a demonstrat cu camera lui Wilson, că toate produsele de transmutare emit raze beta, adică electroni. Dovada formației a 5 elemente noi este făcută nu numai prin raporturile genetice ale produselor individuale, dar și prin separări chimice. Posibilitatea unei atari separări este datorită particularității că toate elementele transuraniene pot fi separate cantitativ de uraniul obișnuit (numărul atomic 92) și de elementele vecine inferioare, prin hidrogenul sulfurat în soluție acidă.

Și elementele transuraniene (număr atomic 93, 94, 95, 96 și 97) pot fi izolate între ele. Elementul 93, care posedă o semiperioadă de viață egală cu 2,2 min., pentru un izotop, și de 16 min. pentru altul, ar putea fi numit «eka-rhenium», pentru că, în sistemul periodic al elementelor al lui Mendeleieff, se situează imediat, într'o coloană verticală, sub rheniu (număr atomic 75). Urmează elementele noi, omoloage ale grupului platinei: 94 sau eka-osmiu; 95 sau eka-iridiu; 96 sau eka-platină. Aceste elemente pot fi separate chimic. Eka-platina (elementul 96), care emite raze beta, generează de sigur elementul 97 sau eka-aur (care se află situat de-a-dreptul sub aur, în coloana sa verticală). Nu se știe încă dacă acest element 97 emite raze beta sau raze alfa.

Din aceste trei operații, se formează, prin captarea unui neutron, trei izotope radioactive de uraniu (92) care se transmută, în urmă, în elemente 93, 94, 95, 96 și 97. Semiperioadele de viață ale acestor trei izotopi ai uraniului sunt respectiv: 10 secunde, 40 secunde și 23 minute. În acești izotopi, uraniul de greutate atomică 238 se transmută într'un nou uraniu de greutate atomică 239. Trebuie notat că, în aceste operații diferite, cei trei izotopi ai uraniului sunt generați și conservați în produsele de transmutare. Semiperioadele lor de viață sunt: elementul 93: 2,2 min. și 16 minute; elementul 94: 59 minute și 5,7 ore; elementul 95: 66 ore și 5,7 ore; elementul 96: 2,5 ore. După o recentă comunicare a profesorului Philip Abelson, dela Universitatea din California, experiențele cu ciclotronul au confirmat definitiv existența elementelor 93 și 94 și probabilitatea existenței elementelor 95, 96 și 97.

ROMÂNESȚI

SOCIOLOGIE ROMÂNESCĂ

Anul 3 — Nr. 1—3 — Ianuarie—Martie, 1938

D. profesor Gusti expune un «Plan de acțiune pentru 1938». Reținem din proiectele ce urmează a fi îndeplinite în cursul acestui an, o «Hartă sociologică a României», la care vor contribui Seminarul de Sociologie, Secția Sociologică a Institutului Social Român, Echipele Regale și Institutul Central Statistic.

D. Gusti repetă de asemeni propunerea de a se crea în România o Facultate de Științe Sociale.

Sub titlul « Teoria abisală a d-lui Lucian Blaga », d. H. H. Stahl continuă cercetarea teoriilor acestui gânditor asupra fenomenului românesc.

Caracterul teoretic al discuției nu-l împiedecă pe d. Stahl să dea articolului său anumite accente polemice. E o adevărată dispută între sociologie și metafizică.

Transcriem un pasaj, care rezumă punctul de vedere al autorului:

« Mentalitatea științifică din nefericire, nu este încă destul de răspândită și de bine cunoscută. Vechile încrederi în puterile desăvârșite ale rațiunii care analizează o realitate ea însăși rațională, ordonată după un principiu unic, nu au pierit. Mai ne ispitește găsirea formulei magice care să ne facă stăpâni « principiului unic », mai vedem în « numele secret » în « Cuvântul » pe care e de ajuns să-l cunoști pentru a te putea substitui creatorului. De aceea, atât de bucușoi suntem când ni se pare că am găsit asemenea principii magice, precum, de pildă, « spațiul mioritic », « năzuința stihială » sau alte asemenea formule, care sunt misterioase nu numai prin sonoritatea lor (analizați de pildă ce minunat e ales în acest scop cuvântul de « mioritic »), ci și prin originea lor. Undeva în subconștient, nu se știe nici pentru ce, nici cum, nici de când, există sămburele acesta mistic, matricea stilistică. O are fiecare dintre români, o are neamul întreg. Și atât e de ajuns, pentru a ne lămuri cu desăvârșire despre toată soarta culturii acestui neam. Ori de câte ori un membru al acestui neam va avea un bun cultural, spațiul mioritic, năzuința stihială, categoria organicului îl vor determina din adâncuri. Creația ca atare, conținutul ei istoric și fenomenul, cultura care există *hic et nunc* sunt lucruri de minimă importanță: formula cea din adâncuri e singurul tâlc al culturii ».

Ei bine, împotriva acestei iluzii trebuie să luăm atitudine. Să presupunem că teoria d-lui Blaga ar fi fost minunat încheată logic: ea tot ar fi însemnat punerea în disponibilitate a întregii istorii românești.

În realitate însă, aceasta înseamnă punerea în disponibilitate a însăși neamului românesc și reducerea lui la o formulă magică. Înlocuirea străduințelor lui de veacuri printr'o « esență ».

Cultura unui neam nu este ceva care se crează, veșnic spontan, ca o fășnire mereu întâmplându-se la fel ca în ziua întâia, din adâncurile unei formule subconștiente. Ci cultura unui neam alcătuiește o zestre, care se transmite din generație în generație. Stilul unei culturi, el însuși se formează pe încetul, prin neconținutele adaosuri ale vieții sufletești dintr'un rând de oameni la străduințele altor rânduri... Ceea ce face deci uniformitatea culturii țărănești, ceea ce formează însăși cultura noastră țărănească, nu este miezul ei subconștient (chiar dacă acesta într'adevăr ar exista), ci *tradiția conștientă ca atare*...

...De aceea, singurul lucru pe care îl putem spune, dacă e vorba să formulăm o lege a fenomenului românesc, este că peste tot întâlnim « *obștea pe temeii de tradiție difuză* »... Această obște trăește pe planul istoric. Soarta ei se petrece în veac. Aici trebuie deci să găsim lămurirea...

...Ca atare, socotim că trebuie să facem sociologia acestei culturi populare, iar nu metafizica ei...

FAMILIA

Seria 3 — Anul 5 — Nr. 1—2 — Ianuarie—Februarie 1938

Un lung articol despre « Noua Constituție a României » semnat de d. Vasile Cotruș, deschide sumarul revistei. Este mai mult o expunere a textelor, decât un studiu propriu zis al lor.

D. Ion Minulescu, în poemul « Poveste scurtă » este mereu în nota de improvizatie ironică, pe care poezia sa o are de câțiva ani.

Foarte interesante confesiunile literare ale d-lui Ion Petrovici, consemnate de d. Constantin Stelian. Societatea Scriitorilor Români a avut bunul gând de a-și constitui o arhivă biografică și bibliografică a scriitorilor și oamenilor de cultură, astăzi în viață. În vederea aceasta a însărcinat pe diverși scriitori tineri să se adreseze direct personalităților mai de seamă, pentru a le solicita informațiuni complete, cu ajutorul cărora să se poată stabili fișe individuale. Va fi cândva un material documentar, pentru care istoricii literari de mai târziu îi vor fi de sigur recunoscători actualului S.S.R.

Cu « fișa » d-lui Ioan Petrovici, a fost însărcinat d. Constantin Stelian, care publică în « Familia » câteva pagini în care se cunosc cu ușurință strălucitele calități ale memorialistului Petrovici.

Sunt cu deosebire de reținut pasajele privitoare la debutul său literar.

« După vre-o doi ani, în care am cetit numeroase piese în versuri, încep să scriu și eu piese versificate, în lungime de câte un act, cu temă romantică și personaje exotice. Le-am jucat, cele mai multe, la moșia Vameș (jud. Covurlui) a unchiului meu, poetul Șerbănescu, dimpreună cu verii mei și cu alți invitați de vârsta noastră. Moșia aceasta, în care mi-au trecut, ani de-a rândul, zilele cele mai luminoase ale vacanței, a ocupat un loc de seamă în viața mea de adolescent.

Ajuns în clasa VII-a și având la spatele meu vre-o 5—6 asemenea poeme dramatice, m'a mușcat ambiția să lucrez una care să poată fi jucată la... Naționalul din București. Planul acesta, conceput cu câteva luni înainte, n'a fost executat decât în vacanța care a despărțit liceul de intrarea în Universitate.

Impotriva scepticismului tuturor și conform încrederii mele oarbe, poemul dramatic « O sărutare » — luat de Caragiale sub protecția lui, în urma însărcinării ce o primise dela Direcția Teatrului să refere asupra acestei lucrări — a fost primit și jucat la câteva luni distanță, la 21 Martie 1900.

Poemul s'a publicat în « Noua Revistă Română », anul I, a d-lui Rădulescu-Motru, profesorul meu dela Facultatea Filosofică. În aceeași revistă, am publicat simultan o lungă serie de poezii, devenind la un moment, aproape poetul oficial al Revistei.

... Pentru a lichida oarecum cariera de versificator, am strâns într'un volum toate poeziile și poemele în volumul « Un colț de viață » (1902), închinat lui Caragiale, drept mulțumită pentru căldura cu care, în calitate de membru al Comitetului Teatral, patronase piesa mea « O sărutare ».

Maiorescu, care a cetit volumul și m'a chemat să-l discute cu mine, m'a povățuit să străduiesc în genul liric (nu în cel dramatic), gen în care mi-a găsit, alături de strofe mai slabe, unele realizări « surprinzător » de interesante. În mintea mea, însă, toate acestea aparțineau trecutului, întreg orizontul viziunilor mele fiind acum, ocupat de ademeniri filosofice.

GÂND ROMÂNESC

Anul 6 — Nr. 1—2 — Ianuarie—Februarie 1938

În genere, interesul acestei reviste, pe care o editează în bune condiții grafice la Cluj, Societatea Astra, îl constituie articolele documentare, mai ales cele privitoare la istoria culturală a Ardealului.

Din numărul prezent, lipsește această prețioasă contribuție, pe care am subliniat-o constant de câte ori ne-am ocupat de revista clujană.

D. Ion Agârbiceanu publică un fragment din romanul « Sectarii », ce pare a fi un roman de moravuri, din viața publică actuală.

Studiul d-lui Vasile Băncilă despre d. Lucian Blaga continuă, cu porții ce depășesc o simplă cercetare critică.

BULETIN EUGENIC ȘI BIOPOLITIC

Vol. 8 — Nr. 10—12 — Octomvrie, Noemvrie, Decemvrie 1937

Un interesant material statistic găsim în studiul d-lui Dr. Petru Râmneanțu « Problema căsătoriilor mixte în orașele din Transilvania, în perioada dela 1920—1937 ».

În cinci grafice și opt tablouri statistice, autorul studiază căsătoriile mixte din Ardeal, frecvența lor și procentajul lor, după sex, naționalitate, regiune, profesiune.

Din 45.454 bărbați români, căsătoriți în mediul urban din Transilvania, în perioada mai sus indicată, 31.421 s'au căsătorit cu femei românece, 10.604 cu unguroaice, 2.622 cu germane, 367 cu evreice, 262 cu slave (rusoaice, sârboiaice, rutene, ucrainiene) și 178 cu femei de alte neamuri.

Din 48.217 bărbați unguri căsătoriți în acelaș răstimp, 39.684 au luat soții unguroaice, 4.677 românce, 2.982 germane, 558 evreice, 176 slave, 140 de alte neamuri.

Din 20.559 bărbați germani, 14.624 s'au căsătorit cu femei germane, 1.466 cu românce, 4.082 cu unguroaice, 217 cu evreice, 82 cu slave, 88 cu femei de alte neamuri.

Din 16.770 bărbați evrei, 15.540 au luat soții evreice, 170 românce, 781 unguroaice, 257 germane, 19 slave, 23 de alte neamuri.

În rezumat, bărbații români contractează căsătorii mixte în proporție de 30%, ungurii 17,7%, germanii 28,9%, evreii 7,4%. Femeile românce se căsătoresc cu bărbații de altă naționalitate în proporție de 17,6%, unguroaicele 28,9%, germanele 29,9%, evreicele 7,2%.

Problema este studiată de d. dr. Râmneanșu pe toate laturile ei, sub raport demografic, național, economic și politic.

ARTĂ ȘI TEHNICĂ GRAFICĂ

Caietul 3 — Martie 1938

Interesul prim al acestei publicații îl constituie de sigur realizarea sa tehnică.

Tot ceea ce este în legătură cu arta tiparului formează pentru acest buletin nu numai un obiect de cercetare teoretică, dar, în același timp, un prilej de a soluționa experimental problemele grafice.

E o publicație care trebuie considerată nu numai sub raportul sumarului propriu zis (foarte divers și valoros de altfel), dar mai ales sub raportul artistic și tehnic al prezentării tipografice.

Punerea în pagină, distribuirea literii, preciziunea reproducerilor fotografice, bogăția planșelor, puritatea colorilor nu sunt simple elemente decorative în cadrul unei asemenea publicații.

Din materialul de strictă specialitate, cităm studiul d-lui inginer Bunescu «Principii de tehnică grafică» și pe al d-lui inginer Raskay «Colorile înfrățite utilizate la imprimarea valorilor».

D. Franklin Mott Gunther, Ministrul Statelor-Unite la București, posesor al unei colecții de pictură chineză și japoneză veche (recent expusă la Muzeul Toma Stelian) scrie despre piesele mai importante ale acestei colecții.

D-na Maria Golescu prezintă «Un portretist dela începutul veacului al XIX-lea: Nicolae Polcovnicu». Revelatorii reproducerile ce însoțesc acest articol.

Despre arta plastică religioasă două studii de d-nii profesori: N. Cartoian («Zapisul lui Adam») și Emil Vârtosu («Trei gravuri în lemn cu temă religioasă»).

Sumarul se deschide cu un poem de Octavian Goga: «Carmen Sylva». Il transcriem în întregime:

E sărbătoarea bătrâneții în care-un zâmbet de Regină
Ne spune azi cea mai curată poveste-a firelor cărunte,
E-a tinereții sărbătoare la care-o lume azi se 'nchină
Căci niciodat' zăpada vremii n'a nins o mai senină frunte.

O ploaie de lumină albă în larguri de pământ se 'mparte
Magia versului coboară din preajma unui tron de aur
Și ne 'ntrebăm în clipa asta ce-Ți strălucește mai departe:
E oare stema Ta regală, ori e cununa Ta de laur?

De lângă Rinul care-odată urzea visarea Ta bălaie
 Și până' la marea ce resfrânge acum argintul Tău din plete
 În case cu tavanuri scunde te simte-a inimii bătaie
 Pe Tine care-ai fost crăiasa durerilor nemângăiate.

De-aceea vin din munții vineți cu creștetul înfipt în stele
 Din câmpuri cu sclipiri de seceri, de grâu și de oftaturi pline
 De-aceea vin să ție praznic atâți bătuți de zodii rele...
 — Nu te mira că 'n ziua asta, ne îndreptăm și noi spre Tine...

Din țara unde numai basmul ne spune că mai sunt crăiese
 De unde buzele-ar fi mute, de n'ar fi cântece de jale,
 Din țara unde-un tort de moarte încet de-atâția ani se țese
 Azi zbor' un vis muiat în lacrimi la pragul bătrâneții Tale.

Tu care-ai plâns amarul lumii 'l auzi cum bate la fereastră,
 Simți câte doruri nerostite din glasul năbușit te cheamă,
 Tu știi că pravili nu ne lasă să-Ți zicem azi regina noastră,
 Poetă ce-ocrotești orfanii, primește-ne să-ți zicem mamă.

GÂNDIREA

Anul 17 — Nr. 4 — Aprilie 1938

D. Nichifor Crainic, directorul revistei, înfățișează în eseu « Spiritul autohton » aspectul politic al poziției, pe care o ocupă în cultura noastră « Gândirea » și « complexul acesta de forțe ce se poate numi *gândirism* ».

Ca de obicei, sumarul este aproape în întregime ocupat de tineri poeți, în parte necunoscuți, care dau fiecărui nou număr al revistei, un aspect de caiet de poezie. Semnează versuri d-nii Pan M. Vizirescu, Vlaicu Bârna, Geroege Dumitrescu, Const. Manea, Vintilă Horia, George Maniuc, Ovid Caledoniu, Nicolae Jianu și Aurel Marin.

« Poemul » celui din urmă este scris cu vădite amintiri din « De-a v'ați ascuns », al d-lui T. Arghezi.

Anul 17 — Nr. 5 — Mai 1938

Sub titlul « Intâlnire cu Petrașcu », criticul italian Lionello Venturi publică un foarte interesant studiu despre marele pictor român.

Pentru a se înțelege importanța acestui studiu, d. Al. Busuioceanu prezintă într'o bine informată notă biografică și critică, personalitatea d-lui Venturi.

Director al revistei *L'Arte* dela Turin, d-sa a publicat încă înainte de război o lucrare despre « Originile picturii venețiene » și alta despre « Giorgione și giorgionismul ». Lucrările sale mai recente sunt « Critica și arta lui Leonardo

da Vinci » (1919), « Gustul primitivilor » (1926), « Critica de artă în timpul Renașterii » (1928), « Pretexte de critică » (1929), « Cézanne » (1936), « Istoria criticii de artă » (1936). Operele sale au fost tipărite în italiană, franceză și engleză.

Personalitate de amploare europeană, Lionello Venturi aduce un valoros mesaj de simpatie artei românești, prin studiul său despre Petrașcu.

Desprindem din acest studiu, câteva fragmente:

« Nu văzusem niciodată vre-o operă originală de a lui Petrașcu, înainte de a fi vizitat acum câteva luni, pavilionul român la Expoziția dela Paris. Dar, când m'am găsit în fața peretelui unde erau atârinate câteva din tablourile sale, nu numai că am fost plăcut surprins și interesat, dar mi-am dat seama că am întâlnit un artist pe care întru câtva îl așteptam și îl prevedeam. Astfel întâlnești câteodată un prieten pe care nu l-ai cunoscut niciodată...

« ...Petrașcu nu se pierde, ci se concentrează. A pune stăpânire pe realitate este pentru el un lucru natural, spontan, ca și cum n'ar fi nici posibilă, nici îngăduită închipuirea unor lucruri nevăzute. Din operele sale nu rezultă să fi îngăduit vre-odată imaginației sale de a merge dincolo de real. Și-a concentrat deci închipuirea înlăuntrul realului. « Interioarele » din atelierul său sunt printre capodoperele sale. S'a dus, e drept, să capete motive la Balcic, la Veneția, la Toledo. Și la Toledo a găsit pod, care l-a făcut să viseze. Dar e o excepție care confirmă regula. El își îngrădește și își constrânge imaginația pentru a interpreta realul. Și cu cât realitatea e mai apropiată și mai obișnuită, cu atât mai bine pentru arta sa...

« ...Privind o pictură de Petrașcu, bați de seamă că nu ai de aface cu un om care se risipește fără socoteală, că nu face un pas fără a-l fi măsurat, că dă multă importanță proprietății, că se simte legat de rigoarea morală, ca apărare a proprietății, că are o sensibilitate masculină, că are o mare forță de a gusta plăcerea, ca o bucurie cu totul lăuntrică, lipsită de acea participare exterioară care e râsul, sau, și mai rău, veselia. Este un caracter care a fost foarte comun în Franța în timpul celui de al II-lea Imperiu și care azi se rărește, nu atât din lipsa râsului, lipsă care e totuși un semn al vremii noastre, cât prin ceea ce în el e concentrat de a fi singular, prudent, modest. E un caracter care se poate numi provincial, pentru a-l deosebi de produsele de « bălci » ale marilor orașe.

Consecințele picturale ale unui astfel de caracter sunt de exemplu: absența oricărei retorici, de vreme ce nu ne putem imagina o retorică fără o anume slăbire a puterei: restrângerea motivelor de inspirație la ceea ce e bine cunoscut aproape prin obișnuință: excluderea colorilor prea vii, pentru nevoia de a le simți mai intime în penumbră; limitarea elementelor din care orice compoziție este constituită: dorința unei porte colorate densă și prețioasă care să ateste material, calitatea picturii; în sfârșit și mai ales, importanța predominantă atribuită propriei judecăți, propriilor dorințe și indiferența rezultată față de reașiunile altora. Astfel operele lui Petrașcu sunt un fel de solilocvii. Și din acest caracter ele își trag seriozitatea, puterea lor de concentrare. Și pentru că, din fericire, sunt mulți care se interesează de aceste solilocvii, Petrașcu a găsit simpatii și aplauze. Dar, sigur nu el e cel care le-a căutat ».

SOCIETATEA DE MĂINE

Anul 15 — Nr. 1 — Ianuarie, Februarie, Martie 1938

Revista condusă de d. Ion Clopoșel împlinește cu ultimul număr, 15 ani de apariție regulată. Este o publicație modestă și utilă, ale cărei preocupări de ordin social n'au fost de prea strictă specialitate, pentru a o împiedeca să fie în același timp o revistă de literatură și cultură.

Sărbătorirea celor 15 ani de existență merită a fi consemnată.

PAGINI LITERARE

Anul 5 — Nr. 1—2 — Ianuarie—Februarie 1938

Este o bună revistă provincială, care menține de câțiva ani, într'un mic oraș ardelean — la Turda — preocupări literare, servite cu devotament, cu modestie și adesea cu talent.

Din numărul de față se pot cita câteva din strofele d-lui M. Beniuc, nu fără vizibile reminiscențe, dar nici fără anumite accente proprii.

VIEAȚA ROMÂNEASCĂ

Anul 30 — Nr. 5 — Mai 1938

Proză literară semnează d-nii Mihail Sadoveanu și Tudor Arghezi, versuri d-nii Al. Philippide și Ion Pillat.

Poemul d-lui Philippide (« Promontoriu ») este un fel de mărturisire de credință literară, un fel de artă poetică, ce denunță și desaproabă « *silita poezie-a vremii noastre* » destinată, crede poetul, unei rezezi demodări și deplânge pe de altă parte poezia trecutului.

Dar unde-s visurile-albastre
Răsărite vechi violoncelle
Care cântau în suflelele noastre ?

Cu o întârziere de patru ani, d. Tudor Vianu publică un « Proiect de prefață », scris în 1934 pentru tratatul său de estetică, dar nepublicat atunci:

« Unele din discuțiile provocate de « Estetica » mea — spune d. Vianu — cer astăzi reveniri și explicații, pe care voi găsi poate răgazul să le concentrez într'o expunere unică. Deocamdată, socotesc că nu este cu totul nepotrivită reluarea acestor pagini mai vechi care, încercând justificarea ideii de sistem în estetică, răspund cu glasul lor de atunci întâmpinărilor care mi s'au făcut între timp ».

Interesant studiul d-lui Miron Paraschivescu: « Un cavaler al crepusculului: Mateiu Ion Caragiale ». O introducere dezvoltată și de caracter general, urmată de câteva observații ingenioasă, dar prea de amănunt, ne dă impresia că acest studiu nu e decât un fragment dintr'o lucrare mai mare.

Cronicile sunt semnate de titularii lor: d-nii G. Călinescu, Al. Philippide, Al. Graur, St. Stilian, Andrei Șerbulescu, G. Oprescu.

INSEMŢNĂRI IEŞENE

Anul 3 — Vol. 6 — Nr. 4 — 1 Aprilie 1938

O frumoasă schiţă de d. Mihail Sadoveanu — însemnări de pescar, preocupat mai mult de peisaj, decât de unelte — deschide un sumar bogat, divers şi inegal.

D. Mihail Codreanu pare a fi întreprins un lung poem filosofic « Poemul spectrului solar », din care nu publică pentru început decât primele două « cânturi »: Geneza curcubeului şi Cupidon.

Transcriem câteva terţiuri, care definesc caracterul didactic al lucrării şi care nu desmint stilul ştiut al poetului ieşean:

Cel ce-a svârlit pe boltă curcubeul
Şi-a plâns prin asta propriul păcat
De a-şi cerceta prin sine însuşi, Eul.

Prin nouri Unitatea şi-a filtrat
Şi distrămând lumină din lumină
Multiplu miez ascuns şi-a denunţat.

...El doar e 'n mic şi 'n mare toată firea
Omnipotent, etern, omniprezent
Şi 'n tot ce-i muritor, e Nemurirea.

Aşa, din Timp, El s'a făcut moment,
Cum din lumină s'a făcut culoare...
Şi din inconştient, fu conştient.

...Se neagă şi s'afirmă 'n Rău şi 'n Bine
Eternul Tot şi 'n asta-i dă avânt,
Nevoia de cunoaştere de sine.

Ea-i doar Ideia primului cuvânt
Şi Ea 'n scripturi ne stă generatoare
De Soare, Lună, Stele şi Pământ.

D-na Otilia Cazimir publică versuri de un accent elegiac, pe care poemele sale obişnuit alegre îl au foarte rar.

O încercare îndrăznească face d. I. I. Mironescu voind să ne dea o versiune teatrală a Amintirilor lui Ion Creangă. Din lungul fragment pe care îl publică, se poate vedea câte dificultăţi, de neînvins, stau în calea autorului. Nimic mai puţin teatral decât « Amintirile » lui Creangă.

Singurul lucru pe care d. Mironescu îl poate salva în « teatralizarea » sa, este pitorescul verbal — ceea ce izbuteşte cu destulă îndemănare.

Anul 3 — Vol. 6 — Nr. 5 — 1 Mai 1938

D. Mihai Codreanu continuă « Poemul spectrului solar », d. I. I. Miromnescu la rândul său, continuă « Catiheții dela Humulești », dramatizare a Amintirilor lui Creangă.

Poezie, proză, cronici semnează d-ra Otilia Cazimir, d-nii Ionel Teodoreanu, Gheorghe I. Brătianu, Gr. T. Popa și N. N. Tonitza.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ « REGELE CAROL II. »

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂȚEANU, *Libertatea mărilor și prizele marișime* epuizat

BIBLIOTECA « ENERGIA »

M. CONSTANTIN-WEYER, <i>Cavaler de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lel 40
I. F. ROUQUETTE, <i>În căutarea fericii</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDĂ	» 40
ALAIN GERBAULT, <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	» 20
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	» 60
RENÉ BAZIN, <i>Pustniul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	» 30
MIHAIL SADOVEANU, <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i> (Ediția a III-a)	» 30
C. ARDELEANU, <i>Domnul Tudor</i> (Ediția a II-a)	» 30
R. P. HUC, <i>Descoperirea Tibetului</i> , traducere din limba franceză de Apriliana MEDIANU	» 30
HOMER, <i>Odiseea</i> , traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU (Ediția a II-a)	» 60
JAKOB WASSERMANN, <i>Viața lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIO-CULESCU	» 40
H. M. STANLEY, <i>Autobiografie</i> , traducere din limba engleză de Mary M. POLIHRONIADE	» 60
R. M. HUC, <i>În China</i> , traducere din limba franceză de Natalia BĂLUȚĂ	» 40
F. YEATS-BROWN, <i>Bengali</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	» 40
JAKOB WASSERMANN, <i>Christofor Columb</i> , traducere din limba germană de I. SÂNGIORGIU	» 40
DEAN FARRAR, <i>Sf. Winifred sau școala și lumea ei</i> , traducere din limba engleză de W. și C. NOICA	» 60
R. P. HUC, <i>În Tataria</i> , traducere din limba franceză de Victor STOE	» 40
L. F. ROUQUETTE, <i>Împărăția tăcerii albe</i>	» 40
M. C. WEYER, <i>Trecutul Domnului Monge</i> , traducere din limba franceză de RADU BOUREANU	» 40
L. F. ROUQUETTE, <i>Epopeea albă</i> , traducere din limba franceză de Victor STOE	» 40

BIBLIOTECA « INFORMATIVĂ »

Ing. I. ORBONAȘ, <i>Manual de ateliere mecanic</i>	Lel 80
H. STAHL și DAMIAN P. <i>Manual de paleografie slavo-română</i>	» 140
A. I. BRĂTESCU - VOINEȘTI, <i>Tratat de pescuit</i>	» 80

BIBLIOTECA « ARTISTICĂ »

O. HAN, <i>Sculptorul D. Paciurea</i> , cu 24 de planșe	Lel 60
AL. BUSUIOCEANU, <i>Andrescu</i>	» 120
G. OPRESCU, <i>Pictura românească în secolul al XIX-lea</i>	» 320

BIBLIOTECA « ORAȘE »

MIRCEA DAMIAN, <i>București</i> , cu 48 de planșe	Lel 120
TUDOR ȘOIMARU, <i>Constanța</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 80
OCTAV ȘULUȚIU, <i>Brașov</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 100

BIBLIOTECA « ENCICLOPEDICĂ »

CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor</i> , I, ediția a II-a, revăzută și adăugită, cu numeroase ilustrații în text	Lel 200
Dr. G. BANU, <i>Sănătatea poporului român</i>	» 230
I. SIMIONESCU, <i>Tara noastră</i>	» 200
CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor</i> , II, două părți	» 260
AL. ROSETTI, <i>Istoria limbii române</i> , I, <i>Limba latină</i>	» 100
BARBU SLĂTINEANU, <i>Ceramica românească</i>	» 240
N. CARTOJAN, <i>Cărțile populare românești</i> II, cu 16 planșe afară din text	» 150

SCRITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Romane

JOACHIM BOTEZ, <i>Insemnările unui Belfer</i>	Lel 60
C. GANE, <i>Trecute vieți de Doamne și Domnițe</i> , II cu numeroase ilustrații în text	» 160
ADRIAN MANIU, <i>Focurile primăverii și flăcări de toamnă</i>	» 60
SĂRMANUL KLOPȘTOCK, <i>Feciorul lui Nenea Tache Vameșul</i> , II	» 70
LUCIA DEMETRIUS, <i>Tinerețe</i>	» 50
N. M. CONDIESCU, <i>Insemnările lui Safirim</i> , I	» 60
P. M. CONDIESCU, <i>Peste mări și țări</i> , cu 20 acuarele originale de S. MUTZNER	» 800
T. ARGHEZI, <i>Ce-ai cu mine vântule?</i>	» 80
G. BANEA, <i>Zile de Lazare</i>	» 70
I. PETROVICI, <i>Amințirile unui băiat de familie</i>	» 50

Esseuri, Critică

PAUL ZARIFOPOL, <i>Pentru arta literară</i>	Lel 60
PERPESSICIUS, <i>Mențiuni critice</i> , II	» 80
G. M. CANTACUZINO, <i>Isoare și popasuri</i>	» 60
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i>	» 80
EM. CIOMAC, <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	» 60
M. D. RALEA, <i>Valori</i>	» 50
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i> , II	» 90
ȘERBAN CIOULESCU, <i>Corespondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol (1905—12)</i>	» 40
C. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , II, III	» 140
C. ANTONIADE, <i>Renașterea italiană. Trei figuri din Cinquecento</i>	» 70
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i> , III	» 90
ALICE VOINESCU, <i>Montaigne</i>	» 70
EM. CIOMAC, <i>Poezii armonice</i> , I	» 60
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , IV și V	» 160
PERPESSICIUS, <i>Mențiuni Critice</i> , II, III	» 60
DRAGOȘ PROTOPOFESCU, <i>Fenomenule Englez</i>	» 60
N. IORGA, <i>Sfaturi pe trîmneroc</i>	» 60

ION PETROVICI, <i>Figuri dispărate</i>	Lei 90
C. BANU, <i>Grădina lui Glascon sau Manualul bunului politician</i>	» 70
HAIG ACTERIAN, <i>Shakespeare</i>	» 90
ION SÂN-GIORGIU, <i>Goethe</i>	» 120
G. CĂLINESCU, <i>Viața lui Ion Creangă, cu 21 planșe afată din text</i>	» 90

Versuri

DEMOSTENE BOTEZ, <i>Cuvinte de dâncolo</i>	Lei 60
Z. STANCU, <i>Antologia poezilor tîneș, cu portrete de Margareta STERIAN</i>	» 60
G. BACOVIA, <i>Poesii, cu o prefață de Adrian MANIU</i>	» 40
G. GREGORIAN, <i>La poarta din urmă</i>	» 60
ADRIAN MANIU, <i>Cartea Tării</i>	» 40
G. LESNEA, <i>Cântece deplin</i>	» 40
GEORGE SILVIU, <i>Paisie psaltul spune</i>	» 40
V. CIOCĂLȚU, <i>Poesii</i>	» 60
N. DAVIDESCU, <i>Helada</i>	» 60
N. DAVIDESCU, <i>Roma</i>	» 60
ION POGAN, <i>Zogar</i>	» 40
RADU BOUREANU, <i>Golful Sângelui</i>	» 50
ION MINULESCU, <i>Nu sunt ce par a fi</i>	» 50
VIRGIL CARIANOPOL, <i>Scrisori către plante</i>	» 40
ADRIAN MANIU, <i>Poesii din Carmen Sylva</i>	» 100
MIHAIL MOȘANDREI, <i>Singurătăți (poeme)</i>	» 40
CI. ERONE THEODORESCU, <i>Cleștar (poeme)</i>	» 50
H.ARIU DOBRIDOR, <i>Vocile Singurătății</i>	» 70
ANDREI TUDOR, <i>Amor 1926 (poeme)</i>	» 40
V. VOICULESCU, <i>Urcuș</i>	» 60
ION PILLAT, <i>Tărîm pierdut</i>	» 60
N. DAVIDESCU, <i>Evul Mediu</i>	» 60
Z. STANCU, <i>Albe</i>	» 60
AL. O. TEODOREANU, <i>Căci</i>	» 60
MIHAIL CELARIAN, <i>Flori fără pace</i>	» 50
MIRCEA STREINUL, <i>Poezii lîneri Bucovineni</i>	» 60
VIRGIL GHEORGHIU, <i>Tărîmul celălalt</i>	» 40

EDIȚII DEFINITIVE

TUDOR ARGHEZI, <i>Versuri</i>	Lei 100
MATEIU I. CARAGIALE, <i>Opere</i>	» 150
ELENA FARAGO, <i>Poesii</i>	» 100
ADRIAN MANIU, <i>Versuri</i>	» 120

SCRIITORII ROMÂNI UITAȚI

ANGHEL DEMETRIESCU, <i>Opere</i>	Lei 160
--	---------

SCRIITORII ROMÂNI MODERNI

BOGDAN PETRICEICU-HASDEU, <i>Scriseri literare, morale și politice, Ediția critică cu note și variante de Mircea ELIADE (2 volume)</i>	Lei 280
--	---------

SCRIITORII STRĂINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

E. MADACH, <i>Tragedia omului</i> , traducere în versuri din limba maghiară de Oct GOGA	Lei 40
LUIGI PIRANDELLO, <i>Răposatul Matei Pascal</i> , traducere din limba italiană de A. MARCU	» 40
M. CHOROMANSKI, <i>Gelozie și medicină</i> , traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ	» 50
R. L. STEVENSON, <i>Comoara din insulă</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	» 50
EMILY BRONTË, <i>La răscruce de vânturi</i> , traducere din limba engleză de Mary POLIHRO- NIADÈ	» 60
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii</i> , traducere din limba engleză de Petru COMARNESCU, cu 44 planșe și 4 hărți afată de text	» 240
EMIL GULIAN, <i>Poemele lui Edgar Poe</i>	» 50
SHAKESPEARE, <i>Hamlet</i>	» 60

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

D. D. ROȘCA, <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIANU, <i>Estetică</i> , vol. I	» 100
PETRE PANDREA, <i>Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	» 60
LUCIAN BLAGA, <i>Orizont și stil</i>	» 60
MIRCEA ELIADE, <i>Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne</i>	» 200
T. VIANU, <i>Estetică</i> , vol. II	» 100
C. RĂDULESCU-MOTRU, <i>Românismul. Catehismul unei noi spiritualități</i>	» 60
ALEXANDRU CLAUDIAN, <i>Originea socială a filosofiei lui Auguste Comte</i>	» 70
LUCIAN BLAGA, <i>Geneza Metaforei</i>	» 60
CAMIL PETRESCU, <i>Modalitatea estetică a teatrului</i>	» 60
MIHAI D. RALEA, <i>Psihologie și viață</i>	» 60

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

G. I. BRĂȚIANU, <i>Napoleon III et les nationalités</i>	Lei 60
---	--------

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. CONSTANTINESCU, <i>Sonatînă pentru pian și violînă</i>	Lei 120
MIHAIL JORA, « 15 cântece », pentru canto și piano, pe versuri de A. MANIU, G. BACOVIA și Tudor ARGHEZI	» 180

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării
din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

CENTRALA EDITURILOR

» 2, Strada Lipscani, 22—București, I—Telefon 5-37-77